IOAN CĂPREANU

PARTIDE ȘI IDEI POLITICE ÎN ROMÂNIA (1880 - 1947)

EDITURA DIDACTICA ȘI PEDAGOGICA, R. A.
BUCUREȘTI

ISBN 973-30-4024-X

Redactor : ŞTEFAN WESTFRIED
Tehnoredactor : ION MIREA
Grafician : DUMITRU ŞMALENIC

Autorul lucrării, profesorul ieşean I. Căpreanu abordează o problematică sociopolitică, istorică, destinată celor dornici să se informeze pe bază de documente în domeniul apariţiei şi evoluţiei partidelor politice în România. Cum este firesc, autorul evidenţiază în primul rând opiniile şi ideile proprii privind geneza şi influenţa pe scena politică a partidelor şi a personalităţilor proeminente din perioada anilor 1880—1947.

Prin profilul ei, sperăm ca lucrarea de faţă să incite la un dialog deschis şi franc, cu polemici constructive, fiind, din acest punct de vedere, un model şi pentru alte lucrări elaborate.

EDITURA

SUMAR

Argument 9

I. Conceptul de partid politic (puncte de vedere în accepţia politologiei şi sociologiei contemporane) 13

II. Câteva consideraţii istorice cu privire la apariţia ideilor politice şi geneza partidelor politice în România ; evoluţia acestora până la cucerirea independenţei de stat în 1877 51

III. Partide şi idei politice în România la sfârşitul secolului al XIX-lea şi primele două decenii ale secolului al XX-lea 79

IV. Regrupări ale forţelor politice din România după Marea Unire din 1918 ; principalele doctrine politice şi impactul acestora asupra dezvoltării economico-sociale a României în perioada interbelică (1918—1946) 149

V. Situaţia politică din România după cel de-al doilea război mondial şi prăbuşirea sistemului pluripartidic (1944—1947) 321

„Credem că nici o literatură puternică și sănătoasă, capabilă să determine spiritul unui popor, nu poate exista decât determinată însăși, la rândul ei, de spiritul acelui popor, întemeiată, adecă, pe baza largă a geniului național.

Aceasta nu e adevărat numai pentru literat, ci se aplică tot atât de bine la legiuitor, la istoric, la omul politic.“

M. EMINESCU,
1882

ARGUMENT

Scopul realizării acestei lucrări este acela de a se aduce în discuție publică ideile politice ale partidelor din România modernă și contemporană și să ofere, într-un sistem, o încercare de examinare a principalelor doctrine politice și activitatea partidelor care le-au reprezentat în viața României din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea.

Ca să le putem examina, mai întâi, se impune definirea conceptului de *doctrină politică*. Elementele constitutive ale unei doctrine politice sunt două : *o concepție asupra situației sociale*, cât și asupra evoluției sociale, și un *ideal social*.

O convingere politică se formează pe baza unui program de partid, iar partidele din epoca contemporană, care își dovedesc vitalitatea, sunt numai partide programatice. Idealurile sociale, care stau la baza programelor de partid, sunt trecute în rândul ideologiilor, de care, în multe situații, se pot dispensa luptele politice de partid.

În realitate, fiecare om se interesează de treburile societății, caută să-și creeze sau să-și păstreze o organizație socială, care să-i promoveze idealul său social. Programul de partid este un mijloc pentru realizarea acestui ideal social și deosebirile între programele de partid se explică tocmai prin deosebirile între aceste idealuri sociale care stau la baza programelor.

Acțiunea omului în societate este hotărâtă sau de concepția sa asupra unei anumite organizări economico-sociale, sau de interesul său personal, care nu cunoaște și nici nu optează pentru vreun tip de societate.

Studiul nostru își propune să analizeze, din punct de vedere socio-politologic, principalele curente, tendințe și orientări doctrinare care s-au afirmat în România pe parcursul perioadei istorice, cuprinsă între cucerirea independenței de stat (1878) și instaurarea regimului totalitar (1948), ce a desființat sistemul democratic întemeiat pe pluripartidism.

Faptele istorice, activitatea grupărilor politice și poziția partidelor față de chestiunile ce s-au aflat în centrul confruntărilor din societatea românească în acest interval de timp sunt prezentate în măsura în care servesc ca argumente demonstrative și susținătoare în explicarea substanței doctrinei politice, a valorii și eficienței ideilor-forță privind strategia și tactica în acțiunile politice ale partidelor și grupărilor din România modernă și contemporană.

Cercetarea istoriei partidelor politice din România și mai cu seamă a rolului ce-l au partidele politice în epoca contemporană a fost insuficient abordată de către sociologia politică din țara noastră. Totuși, literatura problemei cuprinde numeroase lucrări, care merită a fi cunoscute și consultate de către aceia ce doresc să aibă informații cât mai întinse din acest domeniu.

Liderii partidelor politice din țara noastră, oricare ar fi orientările și doctrinele pe care le promovează, au datoria să cunoască cât mai amplu mișcarea ideilor politice din istoria poporului român, cât și curentele care au dominat viața politică a celorlalte popoare, să examineze cu obiectivitate experiența organizării și activității politico-statale pe plan mondial, — cu luminile și umbrele ei —, pentru a extrage concluziile corespunzătoare în vederea propriei activități, dacă năzuiesc să devină pedagogul politic al națiunii în sânul căreia s-au format, să pună la îndemâna partizanilor lor astfel de îndreptare, căci, firește, de gradul de cultură politică depinde participarea conștientă a poporului la conducerea societății, organizarea și funcționarea democratică a întregului complex de instituții politico-statale.

A deschide tineretului o cale nouă de meditație și de informație, mai largă și mai luminoasă, a-i stimula în materie politică și socială o gândire *independentă* și *critică*, cu discernământ, bazat pe obiectivitate, acesta este scopul și dorința străduaniilor noastre, sintetizând cu metodele obiectivității științifice câteva din preocupările mai reliefante ale gândirii și practicii politice românești, din experiența înaintașilor în epoca modernă și contemporană a istoriei României.

Ne exprimăm speranța că prin acest studiu ce-l punem la dispoziția studenților, a publicului larg din țara noastră, a tineretului — ca și a cercurilor de specialiști și exegeți în materie —, aducem o modestă contribuție la educația civică și patriotică a tinerei generații pentru participarea conștientă și implicarea activă, eficientă la funcționarea democratică a societății românești, pentru înflorirea și progresul multilateral al patriei unite, independente și suverane, afirmându-și personalitatea cu demnitate în constelația celorlalte țări ale lumii.

Lumea contemporană se caracterizează printr-o continuă și accentuată dinamică a vieții politice atât în țările cu vechi structuri democratice, moderne, cât mai cu seamă în vasta arie a țărilor în curs de dezvoltare, unde s-au prăbușit imperiile coloniale, constituindu-se state independente care evoluează în direcția unei dezvoltări de sine stătătoare. În această epocă, are loc fenomenul dispariției unor organizații politice — a căror bază socială s-a perimat — și al apariției și afirmării unor partide și grupări politice ce reprezintă, în mod deosebit, interesele maselor muncitoare, ale păturilor sociale din spectrul de jos. În centrul evenimentelor politice se situează tot mai evident acele forțe care acționează pentru respectarea rânduielilor democratice, a drepturilor omului și cetățeanului, pentru afirmarea nestingherită a personalității umane, a ideilor de independență și suveranitate în viața națiunilor și statelor.

Schimbările survenite în structurile social-economice, în viața popoarelor din lumea contemporană se oglindesc în toate domeniile suprastructurii, în diversitatea și multitudinea organizațiilor politice, care, prin modul cum se afirmă și acționează, formează sistemul politic al țării în care își desfășoară activitatea.

Gradul de democrație al unui regim politic, în condițiile contemporane, se răsfrânge direct asupra ideologiilor, doctrinelor politice, formelor de activitate și programelor politice ale diferitelor partide.

De aceea, pentru înțelegerea funcționării mecanismului diverselor sisteme politice, a regimului politico-statal, a gradului de organizare democratică a societății din diferite țări, o importanță deosebită are analiza în perspectivă istorică a doctrinelor, ideologiilor și programelor partidelor politice.

Evident, realitățile actuale și mai ales perspectiva evoluției viitoare a vieții politice din România nu pot fi înțelese fără analiza cu discernământ științific a istoriei partidelor politice din epoca modernă, întrucât, așa cum remarca marele istoric, bărbat de stat și politolog al vremii în care a trăit, Mihail Kogălniceanu, „...Trebuința istoriei patriei ne este neapărată chiar pentru ocrotirea drepturilor noastre împotriva națiunilor străine. Neavând istorie fieștecare popor dușman ne-ar putea zice cuvintele domnului Aaron [1]:

Începutul ce ai este necunoscut, numele ce porți nu este al tău, nici pământul pe care lăcuiești; soarta ta așa a fost ca să fii tot după cum ești: leapădă-te de începutul tău, schimbă-ți numele sau primește pe acesta ce ți-l dau eu, ridică-te și du-te din pământul pe care lăcuiești, căci nu este al tău, și nu te mai munci în zădar,

[1] Florian Aaron (1805—1887), istoric, profesor la Academia Domnească „Sf. Sava", din București.

căci tu nu poţi fi mai bine decât eşti. Şi în adevăr toate aceste cuvinte ni s-au zis de către străini ; începutul nostru ni s-a tăgăduit, numele ni s-au prefăcut, pământul ni s-au sfâşiat, driturile ni s-au călcat în picioare, numai pentru că n-am avut conştiinţa naţionalităţii noastre, numai pentru că n-am avut pe ce să ne întemeiem şi să ne apărăm drepturile... căci ce poate mai mult să ne-o păstreze decât această istorie, care ne arată ce am fost, de unde am venit, ce suntem, şi ca regula de trei ne descopere şi numărul necunoscut, ce avem să fim !" [2]. Această magistrală apreciere îşi păstrează întru totul valabilitatea pentru istoria contemporană şi cea viitoare a poporului român, aşezat de providenţă în această arie de geopolitică, la întretăierea curentelor politice şi a intereselor celor care-şi propun să influenţeze şi să domine în această parte a lumii.

[2] Mihail Kogălniceanu, Cuvânt pentru deschiderea cursului de istorie naţională în Academia Mihăileană, rostit la 24 nov. 1843, în *Opere II, Scrieri istorice*, Buc., 1976, p. 389. Text stabilit de Alex. Zub, Ed. Acad. Române.

I. CONCEPTUL DE PARTID POLITIC (PUNCTE DE VEDERE ÎN ACCEPȚIA POLITOLOGIEI ȘI SOCIOLOGIEI CONTEMPORANE)

În secolul al XX-lea, a apărut o bogată literatură care se ocupă de ideologia și activitatea partidelor politice. Importanța partidelor în viața politică a popoarelor este remarcată de legătura directă ce există între partide politice, stat și sistemul democrației.

Legitățile desfășurării vieții unei comunități umane, ale dezvoltării economice a societății au ca rezultat importante schimbări pe planul suprastructurii și cu deosebire în modul de organizare politică a oamenilor.

Politica, ca formă a activității social-istorice, cuprinde participarea oamenilor la conducerea societății, relațiile dintre clasele sau dintre grupurile sociale în luptă pentru cucerirea puterii în stat, mijloacele și metodele de realizare practică a țelurilor lor în această luptă. Fiind o formă a conștiinței sociale, respectiv a ideologiei, reflectă aceste relații. În politică se oglindesc nemijlocit trebuințele și interesele oamenilor, relațiile economice dintre clase, interesele lor fundamentale, fiind, astfel, o expresie concentrată a economiei. Acest raport dintre *economic* și *politic* se realizează în condiții de o mare diversitate, asupra lui punându-și amprenta uneori decisiv factorii externi, conjunctura internațională.

Ideile și concepțiile politice sunt cuprinse în programele și declarațiile partidelor, ale organizațiilor politice și ale guvernelor, în constituțiile statelor, în doctrine politice, în lucrări teoretice speciale etc. Ele sunt traduse în viață, în lupta nemijlocită a oamenilor, a claselor, în activitatea instituțiilor și organizațiilor politice și, în mod deosebit, în politica internă și externă a statelor. Justețea oricărei politici depinde de măsura în care exprimă interesele vitale ale poporului într-o anumită etapă istorică.

Politica exercită o influență activă asupra bazei economice și mijlocește, împreună cu dreptul și ideologia juridică, acțiunea deter-

minată a acesteia asupra altor forme ale conștiinței sociale (arta, filosofia etc.). Începând cu civilizația Greciei antice și până în zilele noastre prin noțiunea de democrație (grec. demos „popor"și kratos „putere") s-a considerat o formă de organizare și conducere politică a societății, care proclamă principiul că puterea aparține poporului [1].

Diversele forme de organizare politică a societății au apărut încă în timpurile cele mai îndepărtate, odată cu stratificarea societății în clase.

Partidul politic, însă, în accepția științifică a noțiunii, ca asociație cetățenească, bazată pe comunitatea de idei privind organizarea și conducerea societății, a apărut în perioada revoluțiilor burgheze, din necesitatea organizării și mobilizării maselor populare în așezarea societății pe bazele civilizației moderne. În decursul istoriei moderne și contemporane, partidele politice s-au constituit ca rezultat al activității ideologice și politice conștiente într-o formă de unire a celor mai activi reprezentanți ai claselor și grupurilor sociale.

Structura de clasă a societății în epoca modernă este diversificată și complexă, ca urmare a amplificării relațiilor de producție și sociale, ceea ce se răsfrânge direct în structurile de organizare politică.

Analiza conceptului de *partid politic,* privit ca fenomen social, cuprinde ca probleme esențiale :

1. ce este partidul politic ;
2. raportul partidului politic cu clasele sociale ;
3. care sunt tipurile de manifestare, cum se afirmă și activitatea ce o desfășoară ;
4. care sunt mijloacele de înfăptuire a scopului partidului politic într-o etapă istoricește definită, în ce constă tactica și strategia în acțiunile întreprinse. Întreaga problematică a conceptului de partid politic include toate aceste chestiuni, care se află în cea mai strânsă legătură unele cu altele și formează la un loc *sistemul partidului politic.*

Pe baza acestor categorii sociologice, se poate analiza sistemul partidelor politice, locul și rolul ce-l au organizațiile politice în evoluția generală a societății.

Partidul politic, fiind o structură organizatorică cu implicații în toate domeniile, trebuie analizat în legătură cu întreaga complexitate de factori : economici, sociali și spirituali.

Pentru a delimita clar și precis partidul politic de celelalte tipuri de comunitate socială, se impune definirea conceptului de partid politic.

Distinsul sociolog și politolog român Dimitrie Gusti, în capitolul „Partidul politic" din ampla lucrare „Doctrinele partidelor politice"

[1] Vezi : **Aristotel (384—322 î.e.n.)** lucrările : „Politica", „Oganon".

menționează cu largă putere de sintetizare și generalizare, că *Partidul politic este o asociație liberă de cetățeni,* uniți în mod permanent prin interese și idei comune, asociație ce reprezintă, în principal, interesele unei clase sau grupări sociale, urmărind să ajungă la putere și să înfăptuiască un program social, să guverneze pentru realizarea unui țel comun în societate și care își desfășoară activitatea după un statut de funcționare [2].

Așadar, partidul politic este o grupare de oameni care se unesc în vederea realizării unor scopuri generale privind organizarea și conducerea societății, cuprinzând partea cea mai conștientă, cea mai activă și cea mai hotărâtă a unor categorii sociale, care exprimă interesele acestora și le conduce la promovarea lor. Comunitatea de interese și scop reprezintă condiția de bază pentru constituirea și activitatea partidelor politice — remarcă cu justificare practică atât Dimitrie Gusti, cât și P.P. Negulescu.

Primul element constitutiv al partidului politic constă în cerința ca acesta să fie o asociație liberă de cetățeni. Dintr-un partid politic un individ poate face parte sau nu, după voință, în timp ce dintr-o altă unitate socială ca familia, clasa, națiunea etc., el face parte volens nolens, adică nu are libertatea să-și aleagă o asemenea comunitate socială. În definirea partidului, acest fapt are o importanță deosebită, căci prin aceasta se deosebește partidul politic de toate celelalte unități sociale.

În al doilea rând, partidul politic ca asociație liberă de cetățeni trebuie să fie unită în mod *permanent,* ceea ce presupune să nu fie creată numai spre a rezolva unele chestiuni de moment sau a asculta anumite comunicări și dezbateri și apoi să fie dizolvat, ci să acționeze după un program stabilit, având o perspectivă clară.

În al treilea rând, această grupare liberă și permanentă de persoane trebuie să fie o asociație de *cetățenii aceluiași stat,* pentru că, evident, într-o țară ar putea să existe o asociație unită în mod permanent, care să aparțină altui stat, dar nu reprezintă o grupare socială din țara respectivă. O astfel de asociație n-ar putea forma un partid, în timp ce o organizație liberă de cetățeni ai unei țări, uniți în mod permanent, poate deveni oricând un partid politic, când membrii organizației sunt uniți prin idei și își propun să guverneze și să realizeze un program bazat pe interese economico-sociale naționale.

---

[2] Gusti Dimitrie, (filosof și sociolog român (1880—1955) întemeietorul școlii monografice), „Doctrinele partidelor politice", 19, prelegeri publice organizate de Institutul Social Român, București, Cultura Națională, 1924, pp. 12-53.

În al patrulea rând, asociația liberă și permanentă de cetățeni ai aceleiași țări trebuie să *urmărească a ajunge la putere*, să *guverneze*. Prin acest element constitutiv, partidul politic se deosebește cu claritate de acele asociații ce-și propun scopuri profesionale, culturale, sportive, filantropice sau pur economice și care nu-și stabilesc ca obiectiv, în mod direct, obținerea puterii în stat.

În al cincilea rând, partidul politic, fiind, istoricește, exponentul unei anumite clase sociale, trebuie să aibă strânse legături cu acea categorie socială ale cărei interese le propagă și le apără și din care își trage seva. Prin această particularitate, partidul politic se deosebește de toate celelalte organizații sociale. Istoria societății umane cunoaște grupări politice, ce și-au propus scopuri de guvernare, dar care n-au ajuns să se constituie în partide, lipsindu-le unitatea și legăturile organice cu o clasă sau grupare socială care să le asigure o bază socio-economică. Astfel de asociații, în multe cazuri, sunt cercurile din jurul monarhului sau al acelor persoane care au ascendent la conducerea treburilor publice. Evident, de obicei, pentru persoanele interesate în a obține slujbe cu posibilități de influențare în viața țării și bine remunerate este mai ușor de a atrage bunăvoința monarhului sau a unei personalități din fruntea statului, decât de a reuși să atragă adeziunea poporului pentru țelurile propuse în lupta politică.

Așa se explică de ce adesea se creează o *camarilă în jurul monarhilor* sau chiar în jurul unor anumite personalități influente și cu rol conducător. Astfel de grupări nu sunt partide politice propriu-zise pentru că n-au asentimentul poporului și nu reprezintă interesele colective ale unor categorii sociale, ci ale persoanelor cu poziții puternice în economie sau în viața politică și de stat. În condițiile regimurilor totalitare, se creează posibilitatea ca orice grupare politică să părăsească principiile de bază ale constituirii unui partid, să degenereze într-o clică, atunci când majoritatea membrilor acestuia urmărește specularea statului, exploatarea și spolierea acestuia și a poporului, făcând din guvernare un mijloc de îmbogățire personală. În asemenea condiții se afirmă ariviștii și diferiți afaceriști, iar frazeologia politică a acestora cuprinde manifestări de lingușeală pe lângă personalitatea autocrată, servind drept platformă pentru a masca ambițiile lor personale de parvenire.

Partidele politice apar în genere deschis, afirmându-și public programul și ideologia.

Ca urmare a unor condiții specifice din regimurile totalitare, în perioada de dictatură din anumite țări, se constituie, însă, și partide politice ce-și desfășoară activitatea, o bună perioadă de timp, în mod

conspirativ. Așa a fost partidul decembrist în Rusia în vremea autocrației țariste, partidul junilor turci în timpul lui Abdul-Hamid al II-lea sau carbonarii și apoi faimoasa organizație patriotică pentru a scăpa Italia de dominația străină și al cărei suflet a fost Mazzini. Organizații de acest fel au apărut în toată epoca modernă și contemporană, acolo unde condițiile impuneau aceasta și se afirma cerința democratizării societății.

Un partid politic are întotdeauna rădăcini adânci, necesare, în viața social-economică națională, concentrate sub formă de interese, cât și în cea spirituală cristalizate în idei. Partidul politic, este, prin urmare, un îndoit produs — economic și ideologic — al unei stări sociale într-un moment istoric dat, fie că atârnă de ea, ori ia atitudine față de aceasta [3].

De aceea lupta dintre partide își are rațiunea socială în interesele economice, politicul fiind o expresie concentrată a economicului.

Firește că varietatea fenomenologică a partidelor nu îngăduie o schematizare abstractă a acestora. Sunt partide, politice care pun în evidență mai mult interesele economice, altele mai mult ideile de organizare politico-statală, altele ideile religioase, filosofice, ecologice etc. În realitate, însă, ideea pentru a obține puterea în stat este întotdeauna însoțită de interesele economice, iar forța economică nu se poate impune fără idei. Așa, spre exemplu, în Anglia sau Franța, în timpul revoluțiilor burgheze, partidele politice, exprimând interesele economice ale clasei burgheze, cereau înlăturarea barierelor vamale din interiorul statelor și crearea unor înlesniri pentru dezvoltarea producției industriale. Totodată voiau adoptarea unei legislații favorabile burgheziei. În Germania, la sfârșitul secolului al XIX-lea, *agrarienii* — și politica protecționistă la care acest partid a împins guvernul imperial — nu reprezentau altceva decât apărarea intereselor economice ale juncherilor germani, periclitate prin importarea grânelor străine, iar *industrialii*, care li se opuneau, nu reflectau altceva decât interesele economice ale industriașilor [4].

Se înțelege că, alături de luptele economice, se răsfrâng în activitatea partidelor politice și alți factori : ideile religioase și culturale — încât partidele politice se pot diferenția și pe bazele influenței acestor din urmă factori. Astfel sunt partidele catolice, ce poartă diverse denumiri, din Italia, Germania, Franța, și alte țări occidentale. Toate curentele politice, însă, reflectă ideologia bazei economice a societății dintr-o etapă istoricește determinată.

---

[3] Gusti, Dimitrie, *Op. cit.*, pag. 29.
[4] *Ibidem*, pp. 30—31.

Aceste interese materiale sau morale, care se înfățișează ca interesele unor clase sociale, nu sunt în realitate decât totalitatea intereselor individuale ale tuturor acelora din societate ce nutresc același țel și nu numai al membrilor care fac parte din clasa care constituie baza partidului respectiv.

În perioada de început a epocii moderne, partidele politice ale burgheziei în ascensiune cereau libertatea comerțului și măsuri de liberalizarea dezvoltării industriei, fiindcă fiecare burghez avea nevoie de această liberalizare.

Partidele maselor muncitoare, în condițiile extinderii caracterului scial al forței de muncă — reprezentând noile tendințe ale dezvoltării sociale — cereau protecție socială, împărțirea echitabilă a produsului muncii, fiindcă aceste categorii sociale muncitoare aveau drept deziderat înlăturarea oricărei forme de exploatare și dominație în societate. Aceste interese individuale comune unui grup de oameni, mai mult sau mai puțin restrâns, alcătuiesc substratul din care se constituie și pe care se înalță grupările sau partidele politice și întreaga structură a societății. Astfel, în secolul al XX-lea s-au produs mutațiile, la dimensiunile atotcuprinzătoare, ale **politicului,** în **social** și **invers** ale socialului în politic.

Partidele politice — după cum subliniază D. Gusti și P.P. Negulescu — se alcătuiesc nu numai pe baza reprezentării acestor interese individuale, generalizate în interese de clasă. Adeseori, în stratul lor conducător se întâlnesc oameni care nu susțin interesele generale ale clasei reprezentative, care iau apărarea unor principii care nu sunt specifice numai clasei ce a generat partidul sau curentul politic respectiv. Așa este cazul lui Richelieu din istoria Franței, care — deși cardinal catolic — a susținut libertatea protestanților, a nobililor și burghezilor din Adunarea Națională Franceză, ce au renunțat la privilegii și corporații în ședința din 4 august 1789. Asemenea orientare afirmă multe personalități din anumite partide politice chiar în țările cu vechi regimuri democratice parlamentare, care se ridică, uneori, deasupra vederilor strâmte ale clasei din care fac parte, privind cu luciditate problemele general-democratice ce trebuie rezolvate în sprijinul unor pături largi ale maselor populare, care așteaptă protecție socială, sau cu privire la probleme importante ale relațiilor internaționale.

Într-un partid politic, însă, se adună și alte elemente atrase de împrejurări — mai ales de nevoia zilnicei existențe — pe care o pot ocroti mai bine sub steagul unui partid politic. Principala atracție a diverselor persoane din diferite straturi ale societății este perspectiva funcțiilor statului, precum și a altor foloase ce pot fi îm-

părțite partizanilor săi de către partidul poltic respectiv, ajuns la guvernarea țării. Într-o asemenea viziune, unii politologi și sociologi susțin ideea că partidele politice n-ar fi decât grupări de indivizi care caută să se surplanteze unii pe alții în funcții de stat. Această teză nu face delimitare între puterea de stat și sistemul partidelor politice. M. Duverger este de părere că lupta pentru ocuparea unor posturi în conducerea și în aparatul administrativ al statului este esența luptelor dintre partidele politice, a luptei pentru putere [5]. Punctul de vedere al lui Duverger este simplist, cu o abordare îngustă, pragmatică. Sociologul român, P. P. Negulescu, încă în 1926, sublinia cu claritate și concizie științifică cu privire la formarea partidelor politice că „...partidele iau naștere prin gruparea cetățenilor în organizări politice diferite, după ideile lor, cu privire în direcția pe care trebuie s-o urmeze dezvoltarea statului respectiv și la mijloacele cele mai potrivite de a ușura și grăbi acea dezvoltare. În practică, mai sunt și alte motive care pot să împingă pe cetățeni înspre un partid sau altul, care nu au decât o valoare individuală...

La temelia oricărei grupări politice stă hotărârea conștientă a fiecăruia din membrii săi de a urma în viața publică o anumită direcție — de a tinde adică la realizarea unui anumit scop, pe anumite căi" [6].

În statele contemporane, partidele politice fiind organele de căpetenie ale vieții constituționale, valoarea lor atârnă de măsura în care izbutesc să contribuie, prin activitatea pe care o desfășoară, la realizarea scopurilor acestei vieți politice.

P.P. Negulescu menționează că într-o societate democratică „Prin partidele politice se înțeleg... grupări de cetățeni care își recunosc reciproc legitimitatea și nu-și tăgăduiesc, prin urmare, dreptul la existență. La temelia acestei atitudini conciliante stă credința că aceste grupări urmăresc realizarea unor idei, care nu sunt ilicite. Nu că partidele politice și-ar aproba reciproc ideile, considerându-le ca adevărate și bune. Atunci n-ar mai fi nici un motiv ca ele să stea față în față, ca partide deosebite. Dar, făcând abstracție de valoarea lor intrinsecă, partidele politice își consideră reciproc ideile ca posibile, ca discutabile în principiu — ca neconstituind, în orice caz, o primejdie propriu-zisă pentru statul la a cărui dezvoltare normală lucrează deopotrivă, și unele și altele, pe căile ce li se par mai potrivite. Mai mult încă, ele văd în discuția reciprocă a ideilor lor o garanție pentru buna dezvoltare a vieții naționale, și își con-

[5] M. Duverger, „Les partis politiques", Paris 1963, p. 433.
[6] P. P. Negulescu, „Partidele politice", Cultura Națională, București, 1926, p. 33.

sideră, prin urmare, existența, nu numai ca legitimă, dar și necesară" [7].

În această apreciere a lui P.P. Negulescu, există învățăminte de mare însemnătate pentru buna funcționare a statului de drept din orice regim politic democratic, oriunde și oricând.

Regimul parlamentar are neapărată nevoie, ca să poată funcționa în mod satisfăcător, de partide politice bine diferențiate și puternic organizate, cu funcționalitate, pe baze democratice. Puterea lor depinde, între altele, și de numărul lor redus. „Când sunt prea numeroase, luptele lor fiind prea violente — subliniază P.P. Negulescu — din cauza nemulțumirii permanente, și care se exasperează cu vremea, a partidelor ce nu pot ajunge la guvern, o mare parte a forțelor lor se consumă în aceste lupte sterile, fără nici un profit pentru țară" [8].

Unii reprezentanți ai gândirii social-politice contemporane neagă caracterul de clasă al partidelor politice, fiind prezentate ca factori de echilibru sau de împăcare a contrastelor sociale. Realitatea social-politică demonstrează că, în cea de-a doua jumătate a secolului al XX-lea, tot mai mult sporesc și se complică problemele sociale, ale luptei pentru lărgirea democrației și ale eliberării naționale și sociale, care amplifică viața politică și de care trebuie să țină seama partidele, atunci când își formulează programul și orientarea doctrinară.

Contopirea intereselor economice, pe care le încheagă partidele politice și care sunt generalizate la o clasă întreagă, formează baza teoretică sau ideologică, alcătuind doctrina ce servește ca îndrumar în organizarea forțelor și stabilirea prgramului.

Rolul și funcțiile partidelor politice sunt determinate de natura și poziția în societate a categoriei sociale ale cărei interese le reprezintă.

O privire retrospectivă în istorie, evidențiază că cea mai înaltă înfăptuire pe care a produs-o spiritul omenesc în decursul timpului este organizarea politică, reflectată în existența statului și partidelor politice. Principiile de organizare politică izvorăsc din alcătuirea și dispozițiile spiritului omenesc, din legitățile de dezvoltare a spiritului omenesc. Politica ar fi, așadar, oglindirea evoluției spiritului omenesc.

După sociologul german Friederich Julius Stahl, din acest punct de vedere, partidele politice se împart în două categorii : *partide revoluționare* și *partide legitimiste*.

---

[7] P. P. Negulescu, *Op. cit.*, p. 152.
[8] P. P. Negulescu, *Op. cit.*, p. 279.

Cele dintâi consideră autoritatea şi legile statului ca un produs al voinţei oamenilor şi deci ca subordonate interesului şi drepturilor individuale, cele din a doua categrie consideră autoritatea şi legile statului, ca fiind de natură divină şi, deci, deasupra intereselor şi drepturilor individuale. Din prima categorie fac parte partidele liberale, democrate şi socialiste; din a doua categorie: partidul tory englez, partidul legitimist (monarhist) francez, partidele conservatoare în genere. Stahl susţine că ordinea divină este impusă omenirii, reflectată în instituţiile fundamentale ale statului. Continuatorii săi contemporani arată că ele izvorăsc din substratul adânc al sufletului social al popoarelor. Deosebirile dintre partidele politice apar şi după modalităţile de acţiune sau cum afirmă sociologul român, *Mircea Djuvara*, „după temperamentul diferit al oamenilor. Deosebirea între partide politice nu se face de cele mai multe ori în viaţa de toate zilele atât pe idei, cât şi pe tendinţele generale variabile de la om la om şi de la grup la grup ale temperamentului omenesc." Constituirea partidelor politice pe asemenea considerente, având la bază trăsăturile distinctive ale unor personalităţi politice, intelectuale, organizatorice, pornind, în general, de la puterea de influenţare sau persuasiune retorică a unor lideri de opinie, fără un program substanţial de guvernare în perspectivă, în cele mai frecvente cazuri, asemenea grupări politice nu sunt durabile, stingându-se odată cu dispariţia personalităţilor care le-au creat [9].

Punându-şi întrebarea cu privire la locul şi rolul partidelor politice în afirmarea istorică a naţiunii şi dacă toate partidele politice trebuie să aibă o doctrină politică, Virgil Madgearu arăta în conferinţa ţinută la 21 februarie 1923 în cadrul Institutului Social Român, atunci când se cristalizau grupările politice specifice României contemporane, în perioada ce a urmat primului război mondial:

„Am putea împărţi partidele politice în:

1. Partide oportuniste, care sunt orientate exclusiv după putere, pentru conducătorii lor, şi după avantajele puterii, pentru aderenţi; 2. partide programatice, care sunt călăuzite de anumite ţeluri concrete în legătură cu situaţia socială dată; 3. partide de idei generale, care sunt îndrumate de o concepţie asupra lumii şi 4. partide de clasă, care îşi stabilesc directiva politică după interesele unei clase sociale şi după rolul ei istoric în evoluţia socială" [10].

---

[9] Vezi: Ioan Căpreanu, „Partidele politice în contemporaneism", Univ. „Al. I. Cuza", Fac. de Istorie-filozofie, 1973, pp. 11-29.

[10] Vezi: „Doctrinele partidelor politice", 19 prelegeri organizate de Institutul Social Român, p. 65, Bucureşti, 1924, Cultura Naţională.

Din argumentația lui Virgil Madgearu, cu o temeinică justificare istorică, observăm, mai întâi, că partidele programatice nu pot fi perfect separate de partidele de idei generale. Un partid de idei generale trebuie neapărat să aibă un program, dar un partid de program nu este obligatoriu necesar să posede idei generale asupra lumii, sau o concepție asupra evoluției sociale. O deosebire evidentă se poate descoperi dacă sunt privite și examinate partidele burgheze de o parte și partidele muncitorești de alta.

Lupta dintre partide are un caracter deschis contradictoriu, deoarece voințe adverse se află în conflict, există conducători și conduși, se practică mobilizarea forțelor când se dă lupta, există o tactică și strategie, învingători și învinși, o disciplină de partid similară cu cea militară și care are toate virtuțile și viciile acesteia.

Partidele de principii *cu programe* și partidele *oportuniste* au un scop comun : cucerirea puterii politice prin luptă. Psihologicește aceasta se explică prin faptul că la baza oricărui partid politic stă voința de impunere și extindere a voinței particulare de partid ca voință generală a întregii societăți pe plan economic, social, politic, cultural, în opoziție cu voința celorlalte partide. Acesta este tot sensul tendinței de a veni la putere și aceasta, în mod obiectiv, este *esența luptelor dintre partide*. Orice denumire ar avea partidul, uneori pe căi diferite, urmărește același scop : *Puterea în stat prin luptă*.

Dimitrie Gusti, în studiul „Partidul politic" face o clară distincție între *partidul politic de program* și *partidul politic oportunist*, subliniind că „...partidul de program urmărește guvernarea ca mijloc pentru a realiza programul său, în timp ce partidul politic oportunist urmărește guvernul cu singurul scop de a guverna. Aceasta este foarte important și determină producerea propagandei ce se face de cele două partide. Căci ce este propaganda, decât pregătirea luptei, pe cale spirituală, ținând a impune la sfârșit voința proprie voinței altuia". De aceea obiectul propagandei este foarte variat, de la ademenitoarea recrutare de noi membri până la grija zeloasă de a păstra și realiza cât mai strânsă unitatea partidului, stigmatizând cu indignare viciile adversarilor și preamărind cu entuziasm virtuțile conducătorilor.

Prin alegerea mijloacelor de propagandă se deosebește esențial partidul de program de partidul oportunist.

Partidul de program prin definiție se adresează judecății cetățenilor, care, preocupați numai de problemele vitale ale națiunii, sunt chemați să frământe și să discute ideile cuprinse în program ; partidul de program vrea să convingă ; el urmărește impunerea unor anumite vederi numai prin *persuasiune*.

„Înseamnă oare, aceasta, renunțare la luptă ? Deloc ! Dimpotrivă, lupta se dă cu toată vigoarea, însă în mod deschis, cu armele loiale și cinstite, combătându-se ideile adversarului în marginile adevărului, criticându-se pe cât de energic pe atât de liniștit și stăpânit acțiunile adversarului. Partidul de program inaugurează o metodă ideală de polemică de partid, cu unicul scop : *de a convinge.*

Cu totul altul este sistemul de luptă preferat al *partidului oportunist.* Pentru un partid de program de două ori două face patru, pentru un partid oportunist de două ori două face cinci, fiindcă partidul oportunist nu urmărește a convinge, ci exclusiv succesul cu orice preț și prin orice mijloace. Sunt cinci metodele pe care oportuniștii le întrebuințează cu toată virtuozitatea pentru a-și impune voința : 1. arta de a seduce, a se insinua și a place ; 2. arta de a corupe ; 3. arta de a calomnia, minți și mistifica ; 4. arta de a intriga și, în sfârșit, 5. arta de a teroriza. Cine stăpânește aceste cinci elemente ale propagandei oportuniste este un adevărat artist, este perfectul om politic" [11] — subliniază D. Gusti (și am adăuga noi *machiavelic).* Când toate mijloacele le-a epuizat, partidul oprtunist apelează la împiedicarea prin forță a unei întruniri publice până la exterminarea fizică a adversarului. În acest caz, partidul devine o bandă, cea mai degradatoare formă la care poate degenera un partid politic.

Retrospectiva istoriei politice a României — ca și a Europei — de la sfârșitul secolului al XIX-lea și din acest frământat secol al XX-lea confirmă aserțiunea lui Virgil Madgearu care sublinia că :

„Dintre partidele burgheze : liberalismul, conservatorismul și democratismul burghez clasic au avut o ideologie, însă partidele liberale, conservatoare, democrate contemporane nu mai păstrează acea ideologie clasică și nu și-au putut crea alta nouă, devenind cu vremea partide programatice sau și numai oportuniste. Partidele muncitorești, însă, au avut și au o ideologie proprie — o concepție asupra evoluției sociale și un ideal social !

Dar toate partidele : oportuniste, programatice sau doctrinare au ca bază de existență o anume structură socială, împărțirea societății în clase sociale. De aceea, pentru înțelegerea ființei lor este necesar să se precizeze care sunt raporturile între clasele sociale și partidele politice". [12]

Sociologilor și politologilor contemporani care neagă structurarea societății în clase sociale cu interesele lor economice specifice

[11] Dimitrie Gusti, „Partidul politic", în „Doctrinele patridelor politice", 19 prelegeri organizate de Institutul Social Român, pp. 19-20.

[12] Virgil Madgearu, „Evoluția economiei românești după războiul mondial", Buc., 1940, p. 165.

reflectate în programe politice, se impune să li se amintească că aceasta au descoperit-o istoricii în anii Restaurației din Franța, Fr. Guizot, A. Thierry și A. Mignet, însemnând un deosebit progres în istoria gândirii sociologice .

Încă în perioada capitalismului ascendent, au constatat împărtirea societății în clase sociale, acestea fiind un produs al evoluției economice. Clasele sociale și partidele politice au condiții de existență și de acțiune deosebite. Astfel clasele sociale au dezvoltarea în sfera raporturilor economice, pe când partidele politice își găsesc rosturile lor în sfera organizării politice a societății, în ordinea de Stat, existând, însă, un raport direct de intercondiționare între aceste entități ale orânduirii.

„Fiecare clasă, ca să-și realizeze revendicările ei și să influențeze politicește ordinea de Stat, trebuie să-și creeze o organizație politică, un partid. Nici într-un caz însă partidul nu se va identifica cu clasa socială — remarcă Virgil Madgearu. Necesitatea de a se valorifica politicește impune oricărui partid extinderea cadrelor sale, ca să-și asigure o reprezentare în organele Statului. Partidul devine astfel o grupare de elemente eterogene din punct de vedere social, unite printr-o concepție comună despre stările sau și despre evoluția societății și printr-un ideal social comun.

Un partid de clasă reprezintă interesele unei anume clase, dar nu numai interesele acelei clase și cu atât mai puțin este alcătuit exclusiv din elemente aparținând aceleiași clase, aderenții săi fiind partizanii unui program, care nu conține niciodată numai revendicări economice, ci și anume concepții politice și filosofice și se reazimă pe un ideal social.

În acest înțeles, partidele muncitorești — socialiste sau țărănești — sunt partide de clasă, ca și partidele liberale sau conservatoare, cu deosebire că cele dintâi reprezintă, în primul rând, interesele muncitorimii sau țărănimii, cele din urmă ale marilor și mijlociilor proprietari sau ale burgheziei.

Apoi, pe când partidele socialiste și țărănești au un ideal social, urmăresc transformarea ordinei sociale, partidele liberale și conservatoare luptă pentru păstrarea ordinei existente“ [13].

Orice partid adevărat se naște sub presiunea nevoilor sociale și naționale, dând expresie aspirațiilor politice ale grupurilor sociale determinate, în conformitate cu interesele lor materiale și morale, și cu credințele lor.

---

[13] *Ibidem*, p. 66. Reținem, că ultima subliniere era făcută în contextul vieții politice din anul 1923, în România.

El niciodată nu poate fi considerat ca o combinație artificială, izvorâtă numai din bunul plac al „fondatorilor" sau al „conducătorilor".

Societatea de astăzi nu are o structură omogenă. Ea e împărțită în categorii sociale. Fiecare din acestea îndeplinește un rol determinant în viața social-economică, are interesele ei specifice și, în consecință, o mentalitate și o fizionomie morală proprie.

Astfel, și în lupta politică caută să se afirme ideile și sentimentele, care sunt determinate de interesele și mentalitatea diverselor categorii sociale.

Partidele politice nu au un alt rost decât să organizeze, în vederea luptei politice, diferite categorii sociale și să formuleze, într-o doctrină politică, ideologia lor.

Sociologul român, Constantin Stere, demonstrând raportul dintre partide politice și clase sociale, argumenta : „Dacă aruncăm, de pildă, o privire asupra istoriei politice a Angliei, țara de obârșie a constituționalismului european, cu regimul lui de partide, constatăm cu ușurință că vechiul partid Tory (conservator) a fost prin excelență un partid al *landlorzilor*, al proprietății funciare nobiliare, după cum vechiul partid *Whig* (liberal) a fost un partid al *burghezilor*, al capitalului industrial și comercial.

Multă vreme arena politică în Anglia a fost ocupată de aceste două partide. Doctrinele lor au fost puse la baza ideologiei tuturor partidelor *conservatoare* și *liberale* de pe continent ; iar normele lor de organizare și procedeele lor de luptă au fost cu prisosință imitate.

Lărgirea dreptului de vot — aruncând, însă, pe arena politică noi mase populare, noi straturi sociale, ale căror interese și mentalitate nu-și puteau găsi loc în cadrul organizării și al ideologiei vechilor partide — a dat naștere unui nou partid, *Labory-party*, partidul muncitorimii salariate, a cărui înrâurire a revoluționat toată viața publică din Anglia" [14].

Dacă s-ar analiza, din acest punct de vedere, viața politică din orice stat european, peste tot se constată același fenomen. Peste tot în spatele partidelor politice, se află diferite grupări de interese sociale, cu mentalitatea lor, cu ideologia lor specifică.

Acele grupări sociale, ale căror interese și aspirații proprii coincid cu tendințele de progres social, adică cu interesul general al societății, sunt menite să aibă rolul predominant în acel moment istoric, iar partidele politice, care se sprijină pe ele și care reflectă ideologia lor, sunt chemate la conducere în viața de stat.

[14] C. Stere, „Articole, studii, cronici și comentarii..." V, Chișinău, Editura Hyperion, 1991, p. 515.

Un exemplu, în această privință, îl oferă Anglia unde în diferite faze istorice, se afirmau cu deosebită putere interesele și aspirațiile claselor sociale predominante sau care năzuiau să ajungă la dominație : nobilimea și marea proprietate funciară, burghezia capitalistă sau muncitorimea salariată.

Așadar, dezvoltarea vieții sociale, determinând o deosebită structură socială, dând naștere noilor grupări de interese, dă imbold și la *nașterea* și la *dezvoltarea noilor partide politice*, afirmând mentalitatea și ideologia lor deosebită.

Astfel de partid politic, departe de a fi vreo combinație arbitrară și artificială, datorită puterii imaginative apare ca o ființă vie care se naște, crește, ajunge la maturitate, și apoi la senilitate, și se stinge, conform cu legile cărora sunt supuse toate ființele vii [15].

Corpul unui partid, substratul lui material îl formează organizarea în vederea luptei politice a acelor elemente sociale pe care el se reazemă ; iar *sufletul* lui îl formează aspirațiile acestor elemente sociale, care izvorăsc din interesele lor specifice și care culminează într-o anumită *ideologie*, într-o anumită *doctrină politică și socială*.

O asemenea particularizare între *corp* și *suflet* la un partid este pur teoretică, ca și pentru orice organism viu, care se manifestă unitar, care se înfățișează ca o latură a aceleiași realități. Dar, fără un substrat material, fără organizarea unor anumite elemente sociale, ca și fără o ideologie proprie, un partid politic nu poate fi, susține Constantin Stere cu privire la rostul partidelor politice [16]. Evident, fără înțelegerea procesului istoric, fără o justă apreciere a rolului pe care într-un moment dat este chemată să-l joace o categorie socială determinată, nu se poate înțelege nici evoluția, nici rostul partidelor politice.

În fiecare moment istoric, în fața societății apar probleme de a căror rezolvare atârnă progresul sau decadența societății, și chiar viața și moartea ei. Orice grupare socială luptă pentru a da acestor probleme o soluționare conformă cu interesele și aspirațiile ei de prezent și de viitor.

Aceste grupări sociale, ale căror interese și aspirații proprii coincid cu interesul progresului social, adică cu interesul general al societății, sunt menite să aibă rolul predominant în acel moment, iar partidele politice care se sprijină pe ele și care reflectă ideologia lor, sunt chemate la conducere în viața de stat.

Iată câteva consderații teoretice călăuzitoare pentru înțelegerea raportului și osmozei dintre grupările politice și structura socială

[15] Conf. C. Stere, „Op. cit.", pp. 516-517.
[16] *Ibidem.*

din România la sfârșitul secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea, cu ideologiile ce s-au confruntat și acțiunile politice desfășurate într-un context intern și internațional specific în aceste vremuri și cu particularitățile de geopolitică din această parte a lumii.

Ideal social, program de partid politic, credință politică

O convingere politică se formează pe baza unui program de partid, iar partidele politice sunt numai partide programatice.

Fiecare om caută să-și creeze sau să se încadreze într-o organizație socială care formează idealul său de viață. Programul de partid este un mijloc pentru atingerea acestui ideal social, iar deosebirile între programele de partid se explică tocmai prin deosebirile între aceste idealuri sociale, care stau la baza programelor. Dacă s-ar urmări același ideal prin toate programele de partid, atunci lupta politică se transformă în luptă numai între persoane pentru obținerea unor poziții avansate, mai avantajate în aparatul de stat, în general, în societate. Acțiunea omului în societate e hotărâtă sau de concepția sa asupra unei anumite organizări economice și sociale, sau de interesul său personal, care nu cunoaște nici un fel de societate. Marea masă a populației se supune și ea concepției unui fel de viață socială, nu și-a făurit ea această concepție, nu cercetează prea adânc cine a creat-o și dacă a creat-o bine ; o admite și-și modelează faptele după legile existente. În același cadru politico-statal, faptele fiecărui om sunt hotărâte de el însuși. Dacă, prin faptele sale, omul satisface un interes individual sau unul general, aceasta n-o hotărăște el. În acest context, omul nu face decât să se supună unei ordini stabilite, pe care de multe ori n-o analizează, motivându-și atitudinea sa prin răspunsul : că „nu fac politică".

Acei care participă însă — sub orice formă și denumire — la conducere, la convingerea sau la educarea cetățenilor, au o concepție despre lume și societate pe care ar vrea s-o înfăptuiască, dar care își conduc viața după sistemele create de alții.

Orice *sistem social* pornește de la ideea că societatea omenească formează un tot, o unitate, în care fiecare om sau clasă este un element, o parte. În istoria omenirii, unitatea aceasta derivă dintr-un ideal, *dintr-o filosofie naturistă*.

Pe acest fel de sisteme sau concepții sociale și economice, s-au clădit *partide politice* durabile și creatoare.

În afară de concepțiile, care înglobează activitatea omului în societatea căreia îi aparține, omul se mișcă după propriile lui interese și impulsuri, încât prejudecățile de ordin moral și legile făcute de câțiva au rol de a le asigura dominația în societate. Astfel, realitatea vieții sociale ar consta dintr-o luptă între indivizi izolați sau grupați vremelnic în clase, a căror compunere se schimbă, încât este greu de admis posibilitatea unei armonii sociale.

Nimeni nu poate tăgădui diversitatea de interese a oamenilor și a claselor și tocmai de aceea nu se pot suprima luptele de interese dintre oameni, dintre clase.

Partidele politice nu reflectă exclusiv interesele unui individ sau ale unei clase ; ele sunt organisme sau instituții sociale legate de existența unei națiuni, sau mai larg decât atât, sunt legate de existența și dezvoltarea poporului, cuprins în granițele unei țări.

În diversitatea intereselor oamenilor și ale claselor, partidul politic caută legăturile de solidaritate, care fac posibilă viața poporului întreg. În numele justiției sociale, potrivită cu concepțiile civilizației din fiecare etapă istorică, partidul politic are misiunea de a pune granițe precise dezlănțuirii forțelor în luptă pentru apărarea intereselor economice și culturale ale oamenilor sau claselor sociale, fără, însă, a suprima aceste lupte.

Prin idealul său social, infiltrat în conștiința maselor aderenților, grație educației și propagandei politice, partidul politic leagă aspirațiile mulțimilor și devine, astfel, drapelul, după care se îndreaptă poporul în obținerea realizărilor, în progrese sau în insuccese.

În societatea contemporană, interesele de clasă pot să fie apărate în comun. Pentru aceasta sunt sindicatele muncitorești și ale diferitelor categorii de salariați, asociațiile industriașilor sau ale proprietarilor din diversele sectoare, asociațiile agrarienilor mari și mici, asociațiile profesionale ale diverșilor meșteșugari, asociațiile creatorilor etc.

Dar acestea nu sunt și nu pot fi partide politice.

Granițele partidelor fiind deschise oricui, și membrii nefiind recrutați prin consultarea publică, alăturarea intereselor variate este posibilă cu perceperea intereselor generale și comune.

Cu privire la raportul dintre *naționalism* și *internaționalism* în activitatea partidelor politice, ca și dintre particular și general, Virgil Madgearu — unul din doctrinarii progresiști, cu un simț real al

intereselor naționale, românești —, afirma în conferința ținută la Institutul Social Român la 21 ianuarie 1923, într-un context național și internațional de profunde mutații politice în viața Europei, ca și a lumii întregi : „Există astăzi mai multe „Internaționale" în lume decât își poate închipui cineva. De bună seamă că cea mai puternică este aceea, care n-are o ființă normală — Internaționala marei finanțe. Apoi vin internaționalele socialiste : Internaționala a II-a și jumătate, a treia, Internaționalele Sindicale, de la Moscova și Amsterdam, Internaționala Ministerelor de Externe, Internaționala Universităților, Internaționala Crucii Roșii, Societatea Națiunilor, Internaționala Verde și altele multe.

De bună seamă, nici una din aceste Internaționale nu poate să suplinească rolul națiunii. Națiunea este un factor hotărâtor în determinarea progresului social, deci nici un partid politic nu poate să se întemeieze pe o bază internațională. Internaționalele pot fi anexe în dezvoltarea acțiunii politice : ele nu pot să devină supranaționale.

De aceea toate internaționalele trăiesc atâta vreme cât servesc numai întregirea acțiunii politice a partidelor naționale. Dacă Internaționala a treia, în afară de partea ei doctrinară care n-a fost acceptată de toate partidele socialiste, n-a putut să prindă terenul așteptat de conducătorii ei, aceasta se datorește faptului că s-a manifestat de la începuturile ei ca supranațională, ca o instanță, care a voit să comande vieții națiunilor" [17].

Cât adevăr și ce magistrală previziune științifică în remarca făcută de Virgil Madgearu în anul 1923 ! Istoria evoluției vieții politice, cât, mai cu seamă, a mișcării muncitorești și socialiste din România a confirmat ca realități de necontestat această apreciere a lui Virgil Madgearu.

Partidele politice, oamenii politici, bărbații de stat, politologii și toți cei care înțeleg și își propun să servească interesele superioare ale națiunii române — cât și generațiile care vor urma — trebuie să tragă învățămintele de geopolitică cele mai bune din experiența dramatică, din istoria mai îndepărtată și mai apropiată a poporului român, expus aici în această parte a lumii și a Europei, presiunilor, imixtiunilor, intereselor unor forțe străine, care îmbracă, sub diferite forme, haina internaționalismului pentru a-și realiza scopurile.

[17] Vezi : Aprecierea pe larg a lui Virgil Madgearu în : „Doctrinele partidelor politice", 19 prelegeri organizate de Institutul Social Român.

În lucrarea *„Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii"*, D. Gusti menționează că studiile din *domeniul societății* trebuie să aibă în vedere că, pentru a stabili și realiza idealul social corespunzător cerințelor de progres al națiunii, se cere ca cercetătorul să aibă în vedere „criteriul de apreciere a realității sociale prezente și scopul de înfăptuit în orice acțiune socială. Acestor două atitudini de cunoaștere le corespund două științe sociale fundamentale : 1) o știință de constatare și explicare, știința realității sociale așa cum se găsește în prezent : *Sociologia* și 2) o știință de apreciere și valorificare, știința normelor, a scopurilor vieții sociale și a idealului *moral*, știința realității sociale viitoare, a societății ideale : *Etica*. Între realitatea socială prezentă, adică gata înfăptuită și realitatea socială viitoare, adică idealul ce trebuie realizat, se desfășoară o a treia activitate, care dă naștere la o nouă categorie de probleme științifice : activitatea de transformare a realității sociale prezente în conformitate cu idealul etic sau activitatea de realizare a valorilor și normelor sociale și etice, sistemul de mijloace care constituie subiectul altei științe sociale : *Politica*.

Cu privire la cerința cunoașterii realității, de către factorii de organizare politică, sociologul român Dimitrie Gusti menționa :

„Nici o reformă nu se poate face decât pe baza unei cunoașteri temeinice.

Adevăratul patriotism nu este patriotismul *verbal* sau *patriotismul legislativ, ci este patriotismul acesta temeinic, când faci știința românească și pe baza științei românești* propui *reforme românești*". Această teză are o deosebită însemnătate astăzi, în perioada de după revoluția din decembrie 1989, — într-un sistem pluripartidic — sunt prezente destule accente de demagogie politică, când masele neinformate și timorate, manipulate și debusolate ascultă derutate promisiuni și aprecieri contradictorii, care pentru unii (ce-i drept mulți la număr) reprezintă un factor de buimăceală, derutații nu mai știu ce să creadă.

Omul este social prin însăși structura sa sufletească, chiar mai înainte de o asociație reală. Așadar, individul *nu este social, pentru că trăiește în societate*, ci pentru *că trăiește în individ*. Individul este sociabil nu prin instinct dobândit prin experiență, ci în afară de orice experiență, prin însăși conștiința sa sufletească.

„Acesta — subliniază Gusti — este apriorismul sociologic [18]. Simpatia totuși nu se realizează ca fapt, decât în prezența altor semeni, în tovărășie. Prin urmare, faptul social fundamental, care constituie cel dintâi element al oricărei societăți, nu este individul, ci tovărășia, colaborarea, conlucrarea întemeiată pe *simpatie*". Dimitrie Gusti menționează că „Sentimentul acesta creator de asociație este numit în diferite chipuri : «conștiința speciei», «conștiința de noi», «o conștiință colectivă» etc., — el are însă, în genere, aceeași funcție de apropiere și întovărășie. O societate în forma ei cea mai simplă e o grupare de oameni legați între ei prin afectele lor fundamentale, și mai ales prin simpatie, adică împărtășind o viață comună, formând la un loc o unitate. Numim această unitate, în chip firesc, unitate socială. Ea este forma cea mai elementară a vieții sociale" [19].

Așadar, *o unitate socială,* inclusiv *un partid politic,* ne apare ca o totalitate de relații, de acțiuni și reacții ale membrilor care le compun, sintetizând toate formele de activități omenești, expresii ale voinței.

Simpatia activă și creatoare ce realizează apropierea, tovărășia și conlucrarea oamenilor și îi leagă într-o unitate strânsă de relații întrețesute, determină nu numai o simțire comună, dar produce și o acțiune comună, *voința.* Importanța voinței este și mai mare datorită faptului că este o forță care, în mare parte, se determină pe sine însăși, fiind *autonomă.* Voința este singura forță originală și relativ independentă, este condiția determinantă a organizației sociale, este un element esențial al unității sociale, fără de care nu se poate concepe societatea, chiar orice formă de organizare a societății.

Voința realizează, sub imboldul simpatiei, unitatea socială reală, ea *este esența societății,* dând tuturor ideilor și sentimentelor omenești putere de realizare socială. În felul acesta, voința este un principiu dinamic pus *în slujba unor scopuri anumite.* Orice voință se îndreaptă către un scop și este *determinată cauzal de el.*

Scopurile urmărite de voință în cuprinsul *aceleiași unități sau structuri sociale* sunt solidare între ele, iar prin aceasta voința este un factor de solidarizare neîntreruptă, condiție hotărâtoare *pentru constituirea și ființarea unui partid politic,* ca formă specifică de unitate socială.

Caracterul uman și structura voluntară a partidului politic apare ca o activitate pusă în slujba necesităților de viață ale membrilor

[18] Dimitrie Gusti, „Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii", vol. II, Fundația Culturală Regală „Principele Carol".

[19] A se vedea explicația pe larg în : Gusti, Dimitrie, „Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii", Cartea echipelor 1, Fundația Culturală Regală, „Principele Carol", pp. 51-60.

săi. Necesitățile corespund în mare parte specificului de manifestare a omului, *realității umane*, necesității legate de ființa biologică a omului, *necesități materiale și sufletești*. Activitatea economică și cea spirituală sunt părți integrante ale ființei umane, constituind elemente componente ale scopului și programului partidului politic creat de o anumită unitate socială.

Orice unitate socială desfășoară activități : *economice, spirituale, etico-juridice,* și *administrativ-politice,* care sunt condiționate istoricește [20].

În felul acesta știința vieții politice, a partidelor politice este *Știința Națiunii,* cultivând patriotismul adevărat și activ care, după cum sublinia sociologul și politologul francez Ernst Renan : „soldatul lui Napoleon știa că este un biet om, însă, simțea că epopeea pentru care lupta și se sacrifica va fi eternă și deci va trăi în gloria Franței".

Cunoașterea realității sociale și acțiunea pentru emanciparea vieții social-politice reprezintă o contribuție de o reală însemnătate la sporirea gradului de civilizație și de funcționare democratică a organizării națiunii române, în constelația celorlalte națiuni ale lumii, fiindcă nici o reformă pe calea progresului nu se poate realiza fără o cunoaștere temeinică, pe baza cercetărilor naționale științifice românești, iar această cerință fiind și o chestiune de etică națională. Acest principiu își păstrează întru totul valabilitatea în situația României de după evenimentele (revoluția) din decembrie 1989, când se impun transformări fundamentale, structurale, când s-au creat condiții pentru o fructuoasă colaborare cu agenții economici externi, realizându-se un amplu schimb de valori materiale și spirituale cu alte popoare. Cunoașterea temeinică a realităților și trebuințelor poporului român, cu o privire largă de perspectivă, — cu un sistem riguros de gândire — asupra dezvoltării viitoare este condiția sine qua non a reformelor ce trebuie întreprinse pentru ca România să se înscrie pe calea *progresului multilateral,* a *democrației* avansate, în ansamblul celorlalte țări ale lumii.

Pentru elaborarea unui program realist, corespunzător cerințelor de progres al națiunii, pentru stabilirea unei tactici și strategii adecvate unei etape de evoluție istorică a poporului, partidele politice trebuie să cunoască în profunzime fenomenele juridice, etnice, economice, lingvistice, religioase, artistice, științifice, adică tot ceea ce se leagă de viața superioară a omului, care sunt fenomene sociale, născute în societate, dezvoltate în societate și care în afară de societate n-au nici un rost, nici un înțeles.

[20] *Ibidem,* p. 53.

Dacă a devenit o axiomă principiul că *nici o reformă nu se poate face decât pe baza unei cunoaşteri temeinice,* adevăratul patriotism nu este patriotismul verbal, sau patriotismul legislativ, ci este după cum sublinia D. Gusti — „patriotismul acesta temeinic, când faci ştiinţă românească şi pe baza ştiinţei româneşti propui reforme roromâneşti"[21]

Stabilirea unui program realist al unui partid presupune un nivel de cultură pentru liderii grupării politice, pentru membrii care alcătuiesc formaţiunea politică respectivă şi pentru masele populare, care vor reprezenta *electoratul.*

„Cultura" este o noţiune cu multe înţelesuri, Creaţia literară şi artistică, descoperirile ştiinţifice, cultul religios, codurile etice şi estetice, întemeiate pe un sistem axiologic, folclorul, tradiţiile, obiceiurile cu stările de spirit şi voliţionale alcătuiesc la un loc cultura unei epoci, stilul ei de viaţă. Dar numai legătura vie şi trăită între aceste bunuri culturale, create de geniile şi talentele timpului, de acţiunea anonimă a maselor largi ale poporului, cu persoane şi grupări sociale, dă naştere acelei culturi însuşite, numită *cultură personală.*

Cultura personală a fiecăruia din noi, nu este deci ceva moştenit şi încremenit, ci rezultatul unei străduinţe în veşnică mişcare şi devenire, cu alte cuvinte ea, dacă nu se moşteneşte, se câştigă prin sforţări continui, se dobândeşte în mod liber ; omul, fiind totdeauna, pe cale de cultivare a propriei lui fiinţe. Ceea ce se poate dărui şi avea este numai materialul de cultură, informaţia, adică cunoştinţele, valorile materiale şi spirituale transmise de generaţiile precedente şi cele care se creează în epoca în care acţionează partidele respective.

Tărâmul culturii este domeniul spre care îşi stabilesc direcţiile de acţiune — pe lângă cele economice — toate formaţiunile politice în elaborarea programelor, dar, în acelaşi timp, nivelul de cultură al categoriilor sociale, al poporului în ansamblu se răsfrânge direct asupra gradului de organizare şi funcţionare democratică în stat, reflectă climatul de civilizaţie pe tărâm economic, politic, — statal, social.

Pentru ca viaţa naţională şi de stat a României să păşească pe drumul unei largi emancipări, Dimitrie Gusti sublinia cu justificare istorică că era necesar să se asigure trăinicia operei culturale la oraşe şi la sate prin pregătirea şi formarea unor „oameni capabili de conducere". Satul, ca şi orice grupare socială, simte trebuinţa unor

[21] Vezi : Dimitrie Gusti, „Cunoaştere şi acţiune în serviciul naţiunii", vol. II, pp. 87—95.

fruntaşi luminaţi în toate treburile săteşti, care cu pilda şi cu vorba să îndrumeze viaţa locală spre o propăşire sigură [22].

Când, în 1938, peste 14.000.000 de locuitori din cei 18.000.000 câţi avea România în acel timp, erau locuitori ai satelor în 15.200 de localităţi, faţă de 172 oraşe, marele sociolog român remarca cu viziune patriotică rolul căminului cultural ca locaş de înfrăţire, la care oamenii să lucreze în concordie pentru interesele obşteşti pe deasupra tuturor acţiunilor de partid, ce uneori îi despart şi îi învrăjbesc.

„Căminul cultural — scria Dimitrie Gusti — are greaua şi frumoasa chemare să organizeze viaţa satului în privinţa sănătăţii, a muncii, a moralităţii şi a preocupărilor intelectuale, arătând cu vorba şi cu fapta că ceea ce se numeşte cultură înseamnă stăpânire, a învăţa stăpânirea de sine : stăpânirea vieţii în care trăieşte şi a pământului din care trăieşte. De aceea *cea mai mare avere a omului este cultura ;* ea se dobândeşte prin căminul cultural“ [23].

Cu privire la rolul ştiinţelor social-politice Dimitrie Gusti menţiona o idee forţă, care şi-a păstrat valabilitatea în perspectiva evoluţiei istoriei noastre naţionale, că „Momentele de criză care intervin în viaţa unui popor par să justifice interesul ce li se poartă în ştiinţele sociale : se văd într-adevăr forţate să se întrebe care sunt cauzele care provoacă aceste crize. Şi se găseşte întotdeauna prin aceste cauze, o temă comună. Conducătorii care n-au cunoscut destul realitatea s-au prea încrezut în intuiţia lor, care i-a înşelat. Atunci dar, n-ar trebui să luăm măsuri din vreme şi să supunem realitatea unui studiu ştiinţific ca s-o cunoaştem în toate detaliile sale ? N-ar trebui să ţinem seama de legile vieţii sociale ca să le dominăm, supunându-le ? N-ar trebui să ştim, ca să prevedem şi ca să supraveghem ?

Acest proces social de scrupule ştiinţifice ale oamenilor, care se ocupă de ştiinţele sociale şi politice l-am cunoscut destul de bine la noi. Poporul nostru, în urma vicisitudinilor istorice, n-a reuşit să creeze un stat naţional modern decât în mijlocul ultimului secol. Conducătorii noştri, elevii unui Occident care i-a orbit, vroiră numai prin decrete, să transforme bătrâna noastră naţie ţărănească într-o copie fidelă a statelor apusene. Realitatea socială nu s-a lăsat. Necunoscută şi bruscată societatea românească reacţionează, opunând elanului reformator al clasei conducătoare un hotărât refuz al colaborării“ [24].

---

[22] Dimitrie Gusti, „Cunoaştere şi acţiune în serviciul naţiunii“, vol. II, Fundaţia culturală Regală „Principele Carol“, p. 96.
[23] *Ibidem.*
[24] *Ibidem,* p. 224.

Ştiinţele sociale şi politice au menirea să realizeze mobilizarea tuturor factorilor de viaţă naţională, în jurul „unui program unic de solidaritate naţională, să educe pentru o participare conştientă a intelectualilor, a maselor muncitoare de la oraşe şi sate, a tuturor profesioniştilor, a tuturor cetăţenilor la conducerea democratică a Ţării, afirmând în serviciul naţional un adevărat patriotism activ şi creator pentru propăşirea României" [25].

În constituirea partidelor politice şi în afirmarea acestora, manifestările economice şi spirituale sunt de natură substanţială în sensul că ele constituie însăşi viaţa socială, iar manifestările etico-juridice şi politico-administrative sunt de natură formală sau regulativă, şi în sensul că reglementează şi organizează pe cele dintâi.

Unele teorii referitoare la sistemul partidelor politice confundă societatea cu una din manifestările ei parţiale. Eroarea aceasta se face atunci când nu se consideră că o societate este a indivizilor componenţi, legaţi prin relaţii obiective şi printr-un principiu de organizare, care formează structura socială. Totodată trebuie să se ţină seama că unitatea socială, prin caracterul ei de construcţie, nu se reduce la o simplă coexistenţă, la o solidaritate de simţire, ci este totdeauna *realitatea activă de manifestare, de voinţă în colaborare.* Caracterul acesta voluntar este, de altfel, nota specifică a societăţilor omeneşti şi, într-o măsură hotărâtoare, a partidelor politice, care urmăresc anumite scopuri bine definite şi întrebuinţează anumite mijloace. *Voinţa* dă, aşadar, partidelor politice relativa lor autonomie faţă de mediul înconjurător, de aceea poate fi socotită esenţa vieţii sociale. Din caracterul voluntar al organizării unităţilor sociale, rezultă trei consecinţe mai de seamă : 1. În primul rînd, viaţa socială nu este o realitate încremenită, gata făcută, ci o realitate în continuă activitate, în continuă devenire şi transformare, este ceea ce se *numeşte un proces social,* ceea ce înseamnă *istorie : societate în timp şi istorie fiind acelaşi lucru.* 2. A doua consecinţă este că unitatea socială nu ne apare niciodată prin esenţa ei, prin voinţa socială, ci se desfăşoară fenomenologic într-o mulţime de activităţi sau *manifestări :* economice, juridice, politice, religioase, artistice etc. 3. A treia consecinţă este puterea unei clasificări a unităţilor sociale după genul de voinţă socială, ce le stă la bază. Astfel clasificăm unităţile sociale în *comunităţi, instituţii şi grupări.*

Comunităţile se caracterizează prin integrarea completă a indivizilor, prin anihilarea voinţelor individuale şi prin supunerea faţă de voinţa colectivă, obiceiuri şi interesul comun.

[25] *Ibidem,* p. 65.

Instituțiile se caracterizează prin natura lor exterioară și constrângere față de indivizi și deci prin caracterul lor de *institut* sau *prestabilit*. Un exemplu tipic îl constituie statul, cu toate organele sale administrative.

Grupările se caracterizează prin voința liberă a indivizilor, prin caracterul lor convențional sau contractual. În această categorie se încadrează *partidul politic*.

Un partid politic care își propune să realizeze transformări înnoitoare în viața unui popor, care să deschidă drumul progresului multilateral al țării trebuie să aibă în vedere că : în orice reformă socială trebuie să se reformeze nu un simplu detaliu sau un aspect particular din viața unui grup, ci viața totală a grupului însuși. Efortul individual, chiar dacă ar fi dotat cu cea mai absolută putere temporară, va rămâne steril dacă întreg poporul nu urmează și el mișcarea și dacă nu face un efort corespondent către ameliorarea întregului său fel de-a trăi și de-a concepe viața.

Dar pentru a porni din loc acest efort colectiv, acestei voințe sociale, trebuie să-i arătăm scopurile practice pe care să le urmeze. „Ar trebui atunci ,ca să fie căutate scopurile și, după un plan progresiv, să se acționeze ca acestea *să fie adoptate* de voința socială unanimă, în toate cele *172 de orașe* și în cele peste 15.000 de sate câte erau *în România* în anul *1938*". — *scrie* D. Gusti [25 bis].

Despre rolul căminului cultural - ca factor de educație civică - în viața satului, Dimitrie Gusti arăta în conferința de la 8 iunie 1935, ținută la Ateneul Român : „Ceea ce dorește să înfăptuiască un cămin cultural, este,după cum spune articolul întâi al noului statut, să ajute la întărirea sănătății trupești, la îndrumarea muncii către o mai bună producție și la înălțarea sufletului în obștea satului... Căminul cultural lucrează la ridicarea gospodăriei țărănești, prin deprinderea săteanului cu o muncă la înălțimea vremurilor de astăzi, și cu întovărășirea tuturor gospodăriilor într-o organizație economică bine închegată. Căminul cultural este în același timp centrul de muncă cetățenească, locul de unde trebuie să pornească înțelegerea că satul întreg este ca o gospodărie a tuturor sătenilor ce trebuie să fie chivernisită".

Evident, ideile de sociologie politică ale lui Dimitrie Gusti cu privire la educația civică a națiunii reprezintă un îndrumar în activitatea statului de drept și în buna funcționare a sistemului democratic pluripartidic.

---

25 bis *Ibidem*, p. 66.

Ce este stânga, ce este dreapta în politica unor partide ?

Originea acestei noțiuni în limbajul politic se află în parlamentul târziu-feudal, înainte de revoluțiile burgheze, în care aleșii *păturilor populare* ocupau *partea stângă* a sălii, iar cei ai oligarhiei erau așezați în *partea dreaptă*. Este un mod simplificator de abordare a definirii conceptului. Cu toate acestea, aproape toți politicienii găsesc de cuviință, la un moment dat, să se situeze într-o zonă a lateralității : *stânga-dreapta*. Într-un conținut larg acceptabil, cu o semantică consistentă, în sensul general uzual, se vorbește despre „stânga" ca despre orientarea care pune pe primul plan interesele colectivității în raport cu cele ale individului, iar despre „dreapta", ca despre aceea care, dimpotrivă, consideră primordiale interesele individului în raport cu cele a societății. Prin particularizare rezultă principalele linii ideologice consacrate. De exemplu, *protecția socială*, (obiectiv comun al celei mai mari părți a populației) pentru „stânga", ori *inițiativa individuală*, considerată ca valoare de prim ordin în ideologiile de „dreapta".

Trebuie menționat, însă, că noțiunile de „stânga" și „dreapta" au valoare teoretică și practică în cadrul unui *regim democratic*, în zona liniară a politicului, în acea zonă care admite reprezentarea pe planul vieții sociale (în legislativ și, cu aproximație și în executiv) a oricărei idei, într-o măsură proporțională cu numărul adepților acelei idei în electorat. Dincolo de această zonă liniară se întinde zona totalitarismului, zonă în care un singur punct de vedere ideologic are dreptul de afirmare. Este nesemnificativ și util de constatat faptul dacă într-o societate s-a trecut la totalitarism prin „stânga" sau prin „dreapta" spectrului politic. La nivelul percepției sociale și al mediaticii dintre *democrație* și *totalitarism* este aceea că, în primul caz politica se face transparent, deschis, la lumină și cu claritate, iar în al doilea caz politica se face în culise, fiind concepută doar de câțiva, care gravitează în jurul dictatorului, constituind camarila.

Este interesant de observat distribuția partidelor prin prisma definițiilor menționate mai sus. În lumea contemporană, prin componența lor creștină — cu tot ce implică acest termen din punctul de vedere al grijii pentru om, pentru aproapele — un partid creștin-democrat se situează în mod necesar și logic mai la stânga decâte unul care pune baza ideologiei sale interesul individual. De asemenea, partidele ecologiste, — având ca rațiune de a fi protecția mediului înconjurător, patrimoniu prin excelență comun al uma-

nității — ar trebui să se situeze ideologicește, la stânga, protejând masele largi populare.

De aceea, prin programul său, orice partid politic și, mai ales, unul care se declară aproape „de centru" trebuie să răspundă clar la întrebarea : ce decizie va lua, în situația particulară, când se impune protecția socială pentru masele muncitoare de la orașe și sate.

Evident că ideologiile și programele partidelor muncitorești, socialiste și, într-o anumită măsură, mic burgheze, ale micilor producători, ale funcționarilor și intelectualilor cuprind obiective ale protecției sociale.

Națiunea și elita acesteia ; raportul dintre masele populare și elite conducătoare

Viața socială a omenirii civilizate contemporane se înfăptuiește în cuprinsul națiunilor, care sunt o realitate centrală, ce însumează toate aspirațiile firești ale indivizilor și de la care pornesc, nu spre o nouă ființă, ci spre un nou plan de relații toate manifestările interne ale unui stat și cele din relațiile internaționale. Națiunea este singura unitate socială care este în stare să-și creeze o lume proprie de valori, să-și stabilească un scop în sine și să-și găsească mijloacele de înfăptuire, adică forța de organizare și propășire în propria ei alcătuire. Națiunea reunește pe deplin condițiile unei unități independente sociale, pentru că ea nu depinde de o unitate mai mare. Statele naționale sunt o expresie politică de organizare a națiunii, deci o realitate subordonată funcțional acesteia. Privită în alcătuirea ei lăuntrică, națiunea apare ca unitatea socială cea mai însemnată și mai cuprinzătoare din epoca contemporană. Pe plan extern, fiecare națiune se leagă cu alte națiuni, pentru interese comune, care duc fie la colaborare, fie la concurență, dând aspectul vieții internaționale. „Internaționalism nu înseamnă supranaționalism sau cosmopolitism, ci legătură între națiuni — precizează Dimitrie Gusti în lucrarea „Știința Națiunii". Cu alte cuvinte internaționalismul adevărat nu desființează națiunile, ci le privește doar în raporturile dintre ele. Pe calea aceasta dobândim și conceptul just despre umanitate. Căci națiunile laolaltă în eforturile lor comune pe căile civilizației dau naștere umanității, nu în sensul antinaționalist, al umanităților fără patrie, ci în sensul naționalist, ca realitate care reflectă ființa națiunilor și energia creatoare a lor. Dincolo de națiuni

se ivește umanitatea ca totalitate a națiunilor, ca armonie a ființelor originale, specifice"[25c]. Același eminent sociolog român, după o analiză critică a doctrinelor existente, dă următoarea definiție conceptului de națiune, cu o solidă fundamentare științifică : „Națiunea este o creație sintetică voluntară, o unitate socială, care reprezintă un sistem voluntar cu o motivație cosmică, biologică și psiho-istorică, cu voința socială drept *causa movens* a procesului de naționalizare și cu manifestările creatoare, pe țărâmul sufletesc, economic, juridic și politic al vieții naționale, care formează cultura materială națională" [26].

Astfel, națiunea, ca realitate sintetică, formează o totalitate, un întreg viu, indivizibil, cu neputință de a fi redusă la indivizii care o compun la un moment dat sau la o singură parte din ființa ei. Națiunea este anterioară celor care o compun într-un moment istoric și totodată, ea are longevitate în perspectivă peste generații, și, în aceeași măsură, este superioară. Caracterul ei de totalitate provine din faptul că este cea mai completă unitate socială. Spre deosebire de *popor, națiunea* este o comunitate *etnică naturală,* realizându-se prin voința de *a fi, de a trăi, și de a lupta.* Națiunea presupune o voință conștientă de scopurile pe care le urmărește, stăpână pe mijloacele ei de acțiune, capabilă de creații vaste și orientată spre perspective întinse. Ea este ceea ce se străduiește să fie, ceea ce rezultă din efortul neîncetat al celor care o compun. De aceea, o națiune lipsită de voință, *recade în starea naturală de popor,* devine o simplă comunitate de sânge și tradiție, nu o comunitate de voință, de conștiință și de aspirații pentru devenirea istorică viitoare.

Popoarele trăiesc o viață *pasivă,* supusă fatalismului și resemnării, iar națiunile trăiesc o viață *activă,* de luptă pentru *un ideal,* și de creare a unui *destin propriu ;* de aceea, elementul care distinge aceste două trepte de dezvoltare și ne arată trecerea de la popor la națiune, — pe lângă factorii economico-sociali — este voința. Așadar, voința ne apare ca esență însăși a vieții naționale, ca elementul ei cel mai de seamă, fără de care nu s-ar putea păstra ca existență. Din voința națiunii de a se manifesta și de a se realiza pe sine decurg toate creațiile culturale și toate legăturile ei cu mediul și cu factorii care o condiționează ; căci o națiune nu este o realitate desrădăcinată, suspendată în aer, ci, dimpotrivă, ea poartă le-

[25c] Gusti, Dimitrie, „Știința Națiunii", București, Institutul Social Român, 1937, p. 1-3.
[26] *Ibidem,* p. 3.

gături adânci cu pământul pe care se dezvoltă, cu sângele populației care o compune, cu trecutul, cu tradițiile și moștenirea lăsată de strămoși și cu viața psihică a indivizilor în viață.

O națiune se dezvoltă de regulă pe un pământ anumit, *pământul patriei*. Legăturile ce se cristalizează în această așezare sunt deosebit de felurite. Unele popoare și-au cucerit pământul după ce deprinderile și concepția lor de viață erau formate, părăsind locurile de naștere, leagănul lor de formație. De aceea, nici pământul nu le exprimă pe ele, nici ele nu exprimă pământul, mediul geografic. Alte popoare s-au îndepărtat printr-o dezvoltare ulterioară de mediul lor geografic, înstrăinându-și civilizația lor proprie sub influența altor civilizații de import. În amândouă cazurile acestea, apare o discordanță între *mediu* și *națiune*, iar civilizația devine o realitate anorganică, străină de peisajul geografic în care se dezvoltă.

Există, însă, și popoare, care se nasc pe un pământ anumit, continuând o viață străveche, din timpuri imemorabile, care își clădesc ființa ca pe o prelungire a mediului geografic și care își imprimă, în schimb, ca o pecete, deprinderile și civilizația în acel pământ. Așa este, de pildă, neamul românesc.

Românii sunt un popor carpatic, iar Carpații reprezintă o lume românească, la fel ca și Dunărea și Marea. Fără această legătură, de astă dată esențială și organică, dintre pământul și poporul nostru nu putem înțelege conținutul și specificul civilizației neamului românesc [27].

Acest adevăr obiectiv al realităților românești reprezintă cadrul în care au apărut ideile politice și s-au constituit partidele politice cu o istorie și influență mai durabilă sau mai efemeră în viața politică a României moderne și contemporane.

Pe de altă parte, o națiune nu poate fi desprinsă de substratul ei etnic, de masa ereditară, de însușirile ei fizice și psihice fiind, totodată, însumarea unor străduințe anterioare, un rezultat al unui proces istoric, al experienței de viață săvârșită de înaintași, acumulată și transmisă prin tradiție din generație în generație.

Națiunile nu pot fi reduse la colectivitățile de oameni care le compun la un moment dat. Generațiile precedente se asociază cu cei contemporani și uneori poruncile veacurilor trecute se impun cu desăvârșire epocilor actuale.

Trecutul istoric nu mai este un factor din afară, care înrâurește, într-un fel sau altul, viața națiunilor, ci parte integrantă, națiunea

[27] A se vedea discursurile din parlamentul României în sesiunea 1915 și 1916 ale lui B. Șt. Delavrancea și C. Stere, cât și cartea „Marea Neagră" a lui Gheorghe Brătianu.

însăşi în mers, pe drumul realizării de sine, ca destin şi misiune. Trecutul istoric poate fi socotit ca factor condiţionat pentru prezent şi viitor, întrucât prezentul şi dezvoltarea în perspectivă sunt un rezultat al evoluţiei şi cu necesitate şi o atitudine faţă de trecut, conformism faţă de tradiţie sau spirit înclinat spre inovaţie. „Considerarea integrală a naţiunii — afirmă cu justificare ştiinţifică Dimitrie Gusti — trebuie să ţină însă seama şi de dezvoltarea istorică a acesteia, naţiunea în istorie, ca o realitate. Încât şi într-un caz şi într-altul ştiinţa naţiunii trebuie să aibă în vedere şi trecutul istoric, întreg lanţul de înaintaşi cu faptele lor, cu gândurile lor şi comorile lor de simţire, faţă de care generaţia actuală apare ca o singură verigă de legătură spre viaţa şi activitatea urmaşilor. Acesta este şi înţelesul adevărat al liniei istorice, de care se vorbeşte din ce în ce mai mult în zilele noastre. Fiecare neam are o linie a lui de propăşire şi strălucire, care face cu putinţă un maximum de manifestare pentru fiecare generaţie şi o continuare a sforţărilor şi o îmbogăţire a culturii naţionale, neîncetat, de-a lungul tuturor veacurilor. Cei care nesocotesc această linie, se îndepărtează de istorie şi împing propria lor naţie spre decădere“ [28].

Aşadar, naţiunile îşi găsesc motivaţia activităţii lor de viaţă în trăsăturile psihice şi în ambianţa sufletească a colectivităţilor, care le formează, fiind condiţionate în genul lor de viaţă de o multitudine de factori, pe care sistemul nostru de gândire îi reduce la patru categorii fundamentale : cadrul cosmic (mediul geografic), cadrul biologic (fenomenele vieţii materiale), cadrul psihic (ambianţa sufletească), cadrul juridico-politic.

La un loc, într-o sinteză armonioasă şi indivizibilă, manifestările economice, spirituale, juridice, şi politice ale unei naţiuni formează adevărata cultură naţională, cea mai înaltă formă de viaţă omenească.

O naţiune nu se reduce numai la puterea ei de voinţă sau numai la vreuna din manifestările ei economice, spirituale, juridice şi politice, ci cuprinde pe toate într-o unitate indisolubilă ca o singură fiinţă în relaţii de viaţă cu lumea care o înconjoară.

Cunoaşterea naţiunii este o condiţie a conştiinţei de sine şi deci a posibilităţii de a-şi decide singură soarta şi a se ridica pe cele mai înalte trepte ale realizării de sine, ceea ce presupune un program ca imperativ etic al participării tuturor la viaţa concretă a naţiunii.

---

[28] Dimitrrie Gusti, „Ştiinţa Naţiunii“, Bucureşti, Institutul Social Român, Secţia Sociologică, 1937, p. 5.

Pentru a deschide drumuri și orizonturi noi progresului multilateral al națiunii, un rol hotărâtor revine statului național, administrației, învățământului, educației prin cultură. Se creează, în acest fel, o politică de stat, o politică a culturii ; aceste procese de naționalizare, de creare a posibilităților pentru trepte superioare de progres se îndeplinesc printr-o categorie socială de cea mai mare importanță : prin elite [29].

Societatea contemporană nu poate fi concepută fără *o elită conducătoare*, pentru că *Autoritatea* este asociată organic cu *Libertatea*, garantând-o prin ordine mai bine ; *Ierarhia* presupune, în același timp, *Egalitate*, stabilind, însă, cele mai drepte condiții pentru afirmarea personalității fiecărui membru al societății, de egală desfășurare, a potențelor creatoare ale fierăruia, iar Solidaritatea națională trebuie să afle în concordie cu *Fraternitatea universală*, cu *internaționalismul*.

Autoritatea, *Ierarhia* și *Solidaritatea* nu se pot manifesta în ordine socială fără șefi, conducători, fruntași, *adică fără lideri de opinie, fără elite*.

Societatea contemporană nu are nevoie numai de o singură elită conducătoare, cum se crede de obicei, ci de atâtea elite câte domenii de activitate națională sunt. Într-adevăr nu există o categorie profesională și socială și domenii ale societății fără lideri de opinie, fără șefi. De aceea chestiunea organizării în societate, a statului național din contemporaneitate impune crearea unor elite corespunzătoare cerințelor de progres multilateral și de afirmare a națiunii, de înflorire și dezvoltare a patriei.

Opiniile marelui sociolog român, Dimitrie Gusti, cu privire la formarea și rolul elitelor în societate își păstrează întrutotul valabilitatea în zilele noastre. După ample studii și investigații realizate în diferite medii ale societății de pe întregul cuprins al României întregite, Gusti sublinia : „Așadar, dacă formarea de elite înseamnă creearea de șefi pentru fiecare categorie socială din sânul națiunii, încă odată, ce este o elită propriu-zisă ?

Elită, șef, fruntaș, înseamnă personalitate socială. Iar personalitate socială înseamnă patru mari dominante și caracteristici, care formează un împătrit voluntarism, și anume : 1. Voința de a fi ceea ce ești, adică actualizarea maximală a potențialului, a latentului personalității ; 2. Voința de participare la viața socială, adică la structura și funcțiunea unității sociale din care fac parte, ca și la viața totului ; deci

[29] Vezi pe larg : Dmitrie Gusti, „Știința și pedagogia națiunii", Imprimeria Națională, București, 1941.

o încadrare voluntară, o disciplină voită și conștientă care topește așa-zisa antinomie a individului și societății ; 3. Voința de a crea în sânul națiunii valori sociale și culturale, indiferent dacă sunt mici ori mari, ele fiind egal de necesare înfăptuirii Națiunii. De aceea activitatea creatoare a gospodarului țăran, a profesionistului, a funcționarului, a administratorului ca și a artistului și omului de știință sunt, din punct de vedere principal constructiv, de o egală însemnătate pentru viața Națiunii. Două lucruri încununează personalitatea socială : un maximum de responsabilitate față de sine însuși și față de Țară și apoi creațiunea, adică transformarea realității de astăzi, pe care o cunoaște, într-un maximum de realitate nouă. În sfârșit 4. Voința de a persevera în realizarea, cu curaj și cu spirit de sacrificiu, a scopurilor sociale și naționale, în sensul celor trei rosturi amintite mai sus, ceea ce formează cu un vechi cuvânt rezumativ caracterul personalității, obiect al unei științe nouă : caracterologia" [30].

O examinare a fenomenelor cu care se confruntă societatea contemporană evidențiază că se află în fața unei crize a personalității sociale.

Politica de esență și de adâncime ce se cere în zilele noastre cu atîta acuitate și insistență, spre deosebire de politica formală și de suprafață din trecut, este, în primul rând, o politică de creare de personalități sociale, adică o politică *de creare a elitelor*. Idealul unei națiuni este să parcurgă mereu noi trepte de progres, ceea ce impune ca societatea națională să tindă spre a fi alcătuită numai din elite, adică din personalități sociale.

Cum se realizează, însă, aceste elite ? Prin ce mijloace selective ? Cum se înlătură factorii care stânjenesc selecționarea, formarea și promovarea valorilor certe, a personalităților reprezintă cele mai importante probleme ce trebuie să se afle în centrul preocupărilor adevăraților oameni de stat, a conducătorilor partidelor politice.

Procesul de selectare și pregătire a elitelor unei națiuni este lung, complex și atârnă de numeroși factori, uneori într-o mare măsură de condițiile interne și externe, dar la loc prioritar se situează necesitățile și interesele naționale. Care va fi calitatea elitelor, așa va fi organizarea statului, cât și nivelul ideatic al programelor de dezvoltare și posibilitatea de a asigura obiective strategice și tactice adecvate pentru dezvoltarea economico-socială a țării, pentru progresul multilateral și înflorirea patriei.

---

[30] Dimitrie Gusti, „Știința și Pedagogia Națiunii", București, Imprimeria Națională, 1941, p. 10.

Statul de drept, așezat pe bazele democrației avansate, este cerut de vremurile noi și de specificul vieții noastre sociale și naționale, ceea ce impune formarea unor noi elite ale națiunii la nivelul exigențelor actuale și de perspectivă ale progresului patriei noastre — România.

Problema morală a democrației și activitatea omului politic

Pentru a se da o mai largă și științifică discuție noilor idei, care fac baza unei reale democrații, chestiunea ce o socotim a fi fundamentală este cea cu privire la *temeiurile morale* ale funcționării *regimului politic democratic.*

Pornind de la înaltul principiu umanist și, totodată, de la un adânc altruism că organizarea colectivității umane trebuie să asigure egalitatea tuturor cetățenilor în fața legilor, fără nici o excepție, în statul de drept trebuie să se creeze cadrul necesar pentru ca toți membrii societății să poată participa la organizarea și conducerea societății, a statului.

Realizând o concordanță deplină între interesele fiecărui cetățean și a națiunii, în ansamblul său, regimul democrației trebuie să fie așezat pe bazele unei *moralități* ce are un caracter general istoric și atemporal.

Toate curentele și orientările politologice contemporane consideră că partidele politice reprezintă grupări de cetățeni ai unei țări, care se unesc în vederea realizării unor scopuri de a guverna, cuprinzând partea cea mai conștientă, cea mai activă și mai hotărâtă a unor pături ale populației, care exprimă interesele acestora, le organizează și le conduc în lupta pentru promovarea lor.

Lupta dintre partide este cea mai închegată expresie a luptei politice, economice și sociale, a luptei pentru puterea în stat și tocmai de aceea presupune forme, mijloace, strategie și tactică adecvate raportului de forțe dintr-o etapă istoricește determinată, tradițiilor democratice de organizare și acțiune, nivelului de cultură și gradului de civilizație, problemelor specifice din viața poporului în rândurile căruia își desfășoară activitatea în țara respectivă.

Astfel, exigențe deosebite de competență organizatorică, de etică și conducerea societății, a statului, de inteligență și realism politic stau în fața cadrelor de partid.

Din rolul ce revine în societate partidului politic, într-un regim democratic, reiese și specificul *activității individuale a omului politic*. Ea se poate rezuma la următoarele :

a) contribuția, după specializare și pricepere, la cercetarea nevoilor obștești și a soluțiilor ce trebuie adoptate pentru satisfacerea lor.

b) să ia parte activă la înfăptuirea liniei politice a partidului respectiv, care are sarcina satisfacerii unor interese obștești.

c) să contribuie prin acțiunile sale la propaganda și viața proprie a partidului în care activează.

În sensul cel mai larg al noțiunii, a face politică înseamnă o manifestație exterioară a solidarității sociale și naționale, a patriotismului. Fără a face parte dintr-un partid politic anume, votul obligator silește pe orice cetățean să se îngrijească în sfera lui de activitate de interesele obștești. Unii realizează această preocupare izolați și în afară de cadrul unui partid, alții, vrând să sporească activitatea lor, se solidarizează cu a celor de aceeași credință, ce au același ideal social cu dânșii.

Astfel ,din ce în ce mai mult, în lumea contemporană, numărul celor ce fac, cu știință sau fără știință, politică este mai mare, însă din ce în ce mai puțin vom afla omul care să-și consacre ca altădată tot timpul exclusiv politicii. Deci omul politic serios trebuie să aibă independența asigurată, adică să aibă o ocupație profesională și, în același timp, permanentă, fără a cădea în teorie plutocratică sau aristocratică, care consideră că cel ce nu are asigurat un venit nu trebuie să facă politică.

Vor fi, desigur, în viitor, oameni care vor dispune de posibilități economico-financiare substanțiale, dar care înțelegând rolul și obligațiile lor sociale își vor da tot timpul pentru satisfacerea intereselor publice, cum unii se consacră asistenței și protecției sociale ; se vor găsi în activitatea permanentă a partidelor serioase, cu programe elevate, activiști retribuiți pentru activitatea permanentă în cadrul partidului respectiv, consacrându-și activitatea vieții interne a partidului. Vor putea fi perioade de intensificare a activității politice, de mobilizare generală a forțelor în vederea unei chestiuni uneori de apărat ; dar, în sistemul votului obștesc, o acțiune majoră de partid în slujba țării nu poate fi bazată decât pe membrii care, prin ocupația lor profesională, își găsesc existența proprie, și pot astfel în mod continuu să consacre o parte din timpul lor grijii obștești.

Evident, că parazitismul politic nu ar mai trebui să existe în regimul cu votul obștesc bine îndrumat. Dar, într-un regim demo-

cratic, aceste considerații nu împiedică retribuirea unor atribuții publice ca deputat, senator, membru al consiliilor județene, comunale etc.

Cum poate face politică omul ocupat în profesia lui ? Activitatea politică pentru a fi rodnică și continuă trebuie să fie în cercul de activitate obișnuită, iar preocuparea față de interesul obștesc să se interfereze cu profesia, pentru ca ea să dea maximum de rezultate pozitive.

Un inginer, de pildă, își desfășoară activitatea în viața economică și socială generală. În afară de execuția zilnică a atribuțiilor sale profesionale, el trebuie să urmărească, pe de o parte îndrumarea economiei naționale, să o apere conform principiilor partidului său, precum și să urmărească chestiunea muncitorească, după aceleași directive. În același timp, ca factor de muncă, el poate și trebuie să se îngrijească de viața muncitorilor sub toate aspectele ei, socială, culturală, și economică. Ocupându-se de îmbunătățirea stării lor spirituale și materiale, participând la ridicarea socială și culturală, prin cursuri de perfecționare a pregătirii profesionale sau reciclare, prin biblioteci populare, prin asociații, el face politică în sensul cel mai bun al cuvântului ; și va cunoaște prin acest contact zilnic și nevoile maselor, pe care le va aduce în partidul său ; ducând astfel și îndrumările necesare în mijlocul acestor mase. Atunci când va trebui să explice principiile politice ale partidului său, va avea mai multă trecere și audiență tocmai pentru serviciile aduse. Medicul, juristul sau profesorul își îndeplinesc rolul social prin executarea zilnică a atribuțiilor lor profesionale în cercul lor de activitate, știind nu numai să păstreze contactul cu cei din afară, dar având și cunoștința intereselor obștești, ale colectivului în care trăiește și muncește, adică ale profesiei sale pe care să le apere în partidul său, având mai multă trecere, tocmai prin serviciile aduse.

Într-un regim de adevărată democrație, cetățeanul politic al votului obștesc nu are totdeauna nevoie de a face politică militantă, de a lupta cu adversarii politici. Fiecare profesie va putea da activității sale, caracterul mai mult sau mai puțin rezervat compatibil cu atribuțiile sale și prestigiul său pentru scopurile generale obștești. Dar, pe lângă acest *cetățean politic*, este și *omul politic*, adică cel ce face politică militară, ia parte activă la viața de partid în gruparea politică din care face parte, precum și la punerea în aplicare a principiilor pe care le slujește. El face parte dintr-un detașament mereu în luptă și deci trebuie să aibă însușirile necesare acestei lupte politice active.

In primul rând, trebuie subliniat că propaganda unui partid politic nu se poate realiza serios decât de oameni convinși, care să fie la curent cu principiile și programele, să știe să nu angajeze un partid decât în limita soluțiilor pe care el crede că le poate îndeplini.

Contactul cu masele al omului politic militant nu se poate face decât dacă el participă la viața unui partid în organizațiile locale. Din ce în ce mai puțin se va putea impune de la centru oamenii politici la periferie — oricare ar fi valoarea lor. De aceea, dacă cei care propagă doctrina și programul unui partid nu vor ști să realizeze acest contact, reprezentanța în corpurile alese și în viața politică va fi exclusiv a celor ce vor avea numai contingentul electoral sau vor specula nevoile maselor.

Omul politic trebuie să cunoască într-o bună măsură psihologia maselor, pentru ca să poată să le influențeze cu înlesnire în sensul bun al noțiunii. Fără îndoială, că darul vorbirii al omului politic reprezintă un puternic mijloc de influențare a maselor, mai cu seamă în campaniile electorale și în regimul actual parlamentar. Oratorul frazelor și imaginilor goale n-are succes ; se cer cuvântări cu substanță, în care, pe de o parte, să se analizeze în mod clar nevoile, și, în mod practic, pe de altă parte, să se dea soluțiile. Astfel, darul oratoric la omul politic trebuie direcționat spre o frumoasă prezentare, spre o argumentare interesantă, concludentă, ușor convingătoare a unui fond de idei bine studiat și ordonat. Din toate ramurile de activitate, poate că cea politică este aceea care cere, mai mult ca oricare alta, o dezvoltare mai desăvârșită a spiritului de inițiativă pentru a fi folositor și o concentrare a voinței pentru ca gândurile bune, prin perseverență, să dea roade.

Trebuie să menționăm că aceia care au pretenția de a îndruma masele trebuie prin întreaga lor viață să fie un exemplu de urmat Tocmai pentru că viața politică îl pune în lumină în fața maselor, omul politic trebuie ca în toată comportarea lui — fie chiar profesională și familială, în manifestările politice — să nu prezinte slăbiciuni, care ar putea scădea autoritatea cuvântului lui dezinteresat. S-ar putea da exemple de oameni politici cu însușiri extraordinare, care n-au putut da țării tot ceea ce erau capabili să dea, tocmai din cauza acestor slăbiciuni personale, care i-au redus să îndeplinească un rol secundar sau sporadic.

Între însușirile omului politic, un rol important îl ocupă imboldul lăuntric care stârnește inițiativa și munca, dinamizează râvna pentru binele obștesc, pentru înflorirea, progresul și înălțarea patriei. Această trăsătură este de o mare actualitate oricând, cu cât

arivismul poate să apară și să se extindă pe nesimțite în viața oricărui partid, după cum evidențiază istoria vieții politice. Omul politic, preocupat de succesul personal de orice fel, — moral sau material — pierde uneori grija binelui obștesc.

Omul politic în regimul constituțional, democratic, bazat pe consultarea electorală, trebuie să fie pregătit și pentru îndeplinirea unor obligații în cadrul puterii executive, atât în parlament, în guvern sau în organele locale ale puterii de stat. Cu cât omul politic va cunoaște mai bine elementele vieții publice reale, cu atât el va putea să-și lărgească sfera de activitate.[31]

În organizații, sunt elemente care rămân să-și dea contribuția lor într-o activitate mai restrânsă, iar alții chemați prin pregătirea și însușirile lor să fie conducători în activitatea mare a partidului politic. Dintre aceștia se formează în viața publică *oamenii de stat*, adică cei cărora la un moment dat, li se vor încredința funcții în conducerea destinelor statului.

Evident că studiile speciale servesc la formarea omului de stat, dar mai mult ca oricare îndeletnicire, numai studiile proprii continue ale omului politic, îl fac să treacă din sfera activității obișnuite la aceea de un ordin mai înalt. Omul politic și omul de stat trebuie să se pregătească și prin anumite studii ; pe lângă cercetările ce le realizează pentru cunoașterea realităților sociale, contează și experiența ce dobândește în viața publică. Omul de orice profesie *poate deveni om de stat*. Clemenceau a fost medic, Wilson profesor universitar, Thiers și Guizot istorici, iar Gladstone și Beaconsfield se ocupau cu literatura, Ronald Reagan a fost actor ș.a. Omul de stat pentru a-și putea îndeplini rolul are, însă, nevoie de științe de bază. Pentru opera de legiferare și pentru organizațiile de stat, cunoștințele juridice (dreptul constituțional și administrativ, dreptul internațional etc.) sunt folositoare omului politic. De aceea, în perioadele de legiferare, în mod deosebit, contribuția juristului este folositoare. Fondul în lege este negreșit mai important ca forma, iar fondul ține aproape întotdeauna de alte cunoștințe decât de cele juridice fiind determinat într-o mare măsură de cunoștințele economice, sociale, culturale și ciiar tehnice.

Orice om politic, care vrea să fie și om de stat, trebuie să cunoască principiile de bază, conducătoare ale chestiunilor sociale, ale statului aplicate la viața de stat (constituțional, internațional, administrativ etc.) ale chestiunilor financiare, economice și culturale.

---

[31] „Activitatea individuală a omului politic", în : rev. „Democrația" nr. 9/1920, pp. 210—219.

Domeniul în care omul politic poate să găsească învățămintele pentru viitor este *istoria generală* și *mai cu seamă a propriei sale țări.* Cunoașterea perioadelor istorice prin care a trecut istoria națională a poporului român dă optimismul și încrederea în forțele proprii atât de necesare pentru marile înfăptuiri.

Istoria este pentru omul politic și de stat, împreună cu economia politică și principiile de drept constituțional, baza pregătirii pentru știința conducerii statului, a societății. La acestea se adaugă noțiuni de statistică, sociologie, etnologie și bine înțeles de politologie, marketing și management. Omul politic și de stat trebuie să cunoască, în trăsăturile lor cele mari, principiile fundamentale ale conducerii vieții complicate a statului modern și, deci, el trebuie să fie într-o anumită măsură enciclopedist. El trebuie să păstreze vederea generală, ajutându-se de specialiști.

Omul de stat, politic trebuie să stea și el în cadrul marilor principii, să se preocupe de conducerea și armonizarea diferitelor cerințe, să știe să folosească specialiștii cărora să le dea îndrumarea principiilor în cadrul cărora să găsească soluțiile și care astfel să completeze opera cu detalii de specialitate.

Așa cum conducătorului politic om de stat îi este necesară o pregătire specială cuprinzătoare pentru cadrul cel mare, larg al activității sale, tot astfel omului politic specialist, în ziua când este chemat să exercite activitatea lui într-o administrație publică, el trebuie să știe să-și armonizeze activitatea sa specială (cultura, lucrări publice, economia națională, finanțe, administrație publică, apărarea națională, relații externe etc.) cu cadrul larg al dezvoltării armonioase, echilibrate al întregii societăți, a statului. Acesta este deziderateul hotărâtor care impune omului politic de stat să aibă cunoșințe și o informație exhaustivă a specialității sale profesionale, să cunoască principiile științei conducerii și pedagogiei națiunii, să fie totdeauna informat în cele mai recente chestiuni ale mișcării de idei din sectoarele de bază ale activității umane, pentru a nu face o operă unilaterală, de diletant, pentru a fi înlăturat voluntarismul, subiectivismul și empirismul și a da dovadă de realism politic, pentru a putea înfăptui operă durabilă în istoria națiunii.

Retrospectiva vieții politice din România din perioada istorică ce cuprinde sfârșitul secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea, ne dă imaginea unei societăți unde s-au cristalizat structurile politice moderne și s-au afirmat ideile de organizare politico-statală specifice lumii civilizate, a democrației și emancipării.

II. CÂTEVA CONSIDERAȚII ISTORICE CU PRIVIRE LA GENEZA IDEILOR ȘI PARTIDELOR POLITICE ÎN ROMÂNIA ; EVOLUȚIA ACESTORA PÂNĂ LA CUCERIREA INDEPENDENȚEI DE STAT ÎN 1877

Motto :

„Istoria, care se putea crede până acum că este o materie pe lângă celelalte, se învederează din ce în ce mai mult că este o necesitate. Da, cunoștința ei este o necesitate pentru conștiința umană și pentru chibzuirea împrejurărilor și pentru tragerea concluziilor și pentru îndemnuri și pentru mângâieri".

NICOLAE IORGA

Ca urmare a condițiilor istorice specifice din sud-estul și centrul Europei — regiune continentală ce se află sub dominația imperiilor anacronice : otoman, habsburgic și țarist — structurile moderne de organizare politică au apărut mai târziu decât în Europa Apuseană. O dată cu zorile epocii moderne, în această parte a continentului european, dezvoltându-se relațiile de producție capitaliste și categoriile sociale specifice ale acestei societăți, s-au creat condițiile pentru apariția partidelor politice [1].

Despre existența unor partide politice, în accepția științifică a noțiunii, nu poate fi vorba la români înainte de constituirea lor în state. După cum subliniază marele istoric român A. D. Xenopol „mai întâi în țările de peste munți, și după aceea și în cele din valea Dunării, totuși viața de stat propriu-zisă a poporului român din Ro-

[1] A. D. Xenopol, „Istoria partidelor politice în România", vol. I, Ed. „Albert Baer", București, 1910, pp. 64—65.

mânia liberă — singurul mănunchi al neamului în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, nu începe decât de la înființarea celor două domenii, a Țării Românești și a Moldovei, în care soarta, îngăduind o dezvoltare mai neatârnată de voințele străine, putu da zbor unui joc mai liber al voințelor băștinașe. Dincolo de Carpați, în Transilvania, tradiția voievodală s-a menținut în pofida măsurilor de o mare duritate îndreptate împotriva românilor de către puterea ocupantă de la Buda a Regatului feudal maghiar" [2].

Categoria socială de căpetenie, aceea pe temelia căreia s-au închegat mai târziu partidele politice la români — cele două clase fundamentale ale poporului român —, nobletea (boierii) și poporul de jos (țăranii) datează cu mult înainte de întemeierea statelor feudale românești centralizate și independente, ca urmare a cristalizării relațiilor de producție de tip feudal și a cerințelor impuse de apărarea împotriva invaziilor străine, a populațiilor migratoare ce căutau să se stabilizeze pe un anumit teritoriu. Astfel apare categoria conducătorilor politici și militari ai românilor.

Un document, emis de cancelaria Regelui maghiar, Bela al IV-lea în 1247 (Diploma Cavalerilor Ioaniți), vorbește de majores terrae din *Țara Lotrului* și mai multe hrisoave ale regilor maghiari vorbesc despre existența nobleței la românii din Transilvania [3]. „În timpurile mai vechi ale Țărilor Române, care timpuri trebuie să fie întinse până la începutul veacului al XIX-lea, viața politică este concentrată în sânul clasei boierești" — menționează A. D. Xenopol [4].

Revoluția condusă de Tudor Vladimirescu, din 1821, aduce în scena politică a țării, masele largi ale poporului român.

Proclamația lui Tudor Vladimirescu era primejdioasă pentru toți boierii, căci adunătura de tot soiul de sub conducerea lui Tudor, în care se vedeau țărani, târgoveți și hoți din temniță privea drept *rău agonisită* orice avere și jefuia pe întrecute chiar și pe acei boieri care făgăduiseră sprijinirea lui Tudor.

De nicăieri, însă, caracterul popular al acțiunii politice nu reiese mai limpede decât din scrisoarea lui Tudor Vladimirescu către vornicul Neculai Văcărescu, boier român, în care spune : „Dar cum nu socotiți dumneavoastră că patria se chiamă norodul iar nu tagma jăfuitorilor (adică a boierilor n.n.) și cer ca să-mi arăți chiar dum-

[2] A. D. Xenopol, „Istoria partidelor politice în România", vol. I, Ed. „Albert Baer", 1910, p. 5.

[3] Vezi A. D. Xenopol, „Istoria românilor din Dacia Traiană" vol. I, p. 495.

[4] *Op. cit.*, pp. 4—5.

neata ce împotrivire am arătat eu asupra norodului ? Că eu alta nu sunt decât numai un om luat din norodul cel amărât şi dosădit din pricina jăfuitorilor"[5].

În capitolul V al lucrării lui Xenopol „Istoria partidelor politice în România", volumul întâi, se menţionează cu privire la ideile *liberale* şi cele *conservatoare :* că ideile semănate de reprezentanţii revoluţiei franceze din 1789, în Ţările Române, adunaseră „o desbinare a partidului naţional în două tabere, care dădură naştere celor două *partide sau tarafuri,* cum se numeau pe atunci, cunoscute mai târziu sub denumirile de *Partidul conservator* şi *Partidul Liberal*".

Documentele ne îndeamnă a cerceta această alcătuire nouă a vieţii politice româneşti, mai întâi în Moldova, deoarece pentru Muntenia lucrurile nu apar în o aşa de vie lumină. Dar legăturile cele strânse între cele două părţi ale aceluiaşi organism etnic fac ca mişcările din una, totdeauna să se răsfrângă în cealaltă. Aşa a fost cu descălecarea ; aşa cu epoca luptelor de vitejie contra ameninţării turcilor ; aşa cu revolta contra stăpânirii lor ; cu introducerea înrâurirei greceşti şi a celei franceze ; aşa cu revolta contra grecilor, cu primirea limbei române în biserică, cu stăruinţa culturei româneşti în epoca fanariotă şi îndeobşte cu toate firele istoriei ambelor Ţări Române, care merg cât mai mult spre interpretarea lor pe aceleaşi stative ale timpului, şi de aceea aceste ţări au şi sfârşit prin a se uni în un singur trup : căci unirea era doar menirea lor din vechi, de când poporaţia ce deveni în ele stăpânitoare, plecase în două şivoaie din creştetele Carpaţilor, pentru a da naştere în poalele lor la o singură albie frumoasă, sortită a îndrepta destinele neamului spre un viitor din ce în ce mai mândru.

De aceea şi mişcarea spre libertate din Moldova, care îndrumă crearea celor două partide, acel *liberal* şi acel *conservator,* fu întovărăşită de o mişcare paralelă în Muntenia, care răsare şi ea din actele timpului, deşi nu este întrupată în forme aşa de vorbitoare ca acea din Moldova.

Pe când se fierbea marea întrebare a vieţii românilor din Principate : rămânea-vor ei, şi după revoluţia lor din 1821, tot sub obladuirea grecilor, în Moldova se desemnau două grupări între mădularele boerimei pământene, care ambele cereau restabilirea domniei în mâinile *băştinaşilor,* însă înfăţişau două tabere deosebite : boierii cei mari deştăraţi din câţiva reprezentanţi ai marei boierimi, dar care reprezentanţi erau conduşi de alte idei asupra organizării politice a ţării. Acest de al doilea grup românesc în Moldova, atât

[5] Cf. A. D. Xenopol, *Op. cit.,* p. 51.

în timpul tulburărilor, cât și după a lor încetare". (Este vorba de revoluția condusă de Tudor Vladimirescu din anul 1821.[6]

După cum observă A. D. Xenopol în „Istoria partidelor politice în România", în capitolul „Ideile liberale și cele conservatoare în Moldova" că ideile moderne novatoare au venit „împrumutate de la marea mișcare apuseană, și ele nu se putuseră introduce în Moldova pe altă cale decât pe aceea a atingerii cu acele idei, străpurtate în sânul românilor" [7].

Un document din acel timp întărește (ipoteza) certitudinea că există amenințarea Revoluției Franceze „în contra celora ce nu voiau să înțeleagă «încotro sufla vântul veacului»", după frumoasa rostire a Logofătului Konachi. Anume în prea interesanta corespondență dintre Mitropolitul Veniamin și boierul Vasile Malinescu, se spune, în unul din răspunsurile sale către Mitropolit, că „a auzit că boierii din starea de mijloc, prin *pasquelurile* lor, îngrozesc cu *pilda* Franței. Se vede că sămânța cea rea cu bună seamă se ascunde în țară".[8] Notița este prețioasă fiindcă adevărește și lămurește pe deplin faptul că autorii pamfletului din 1804 amenințaseră ocârmuirea și boierii cei mari cu scenele sângeroase, din Franța, și mai este prețioasă încă, fiindcă ne arată că acel pamflet pornea de la boierii mici.

Aceeași mențiune că duhul răzvrătirei venise asupra Moldovei din părțile Apusului, reiese apoi și din numele batjocoritor de cărvunari (carbonari), dat de boierii mari celor ce voiau să schimbe starea lucrurilor. Din numeroasele documente ale timpului, care dau acest epitet novatorilor, culegem următoarele învinuiri ce se puneau pe seama cărvunarilor : „Carvonarismul ciocoilor și legătura lor asupra boierilor ar fi ajuns până la cel mai de sus grad, fiind *Vistiernicul Roznoveanu* în unire cu ciocoii, aceștia ar fi făcut și azi asupra boierilor celor dintâi și ar fi trimis și ponturi la cererile lor" (p. 98—99).

Apoi, marele istoric român precizează că „În acești *novatori, cărvunari, ciocoi,* sau cum îi mai numește boierimea turburată, vedem noi originile *partidului liberal* în Țările Române, și, dacă luăm în privire și împrejurarea că domnia națională s-a constituit în Moldova, și ca o urmare și în Muntenia, tot după avizul novatorilor moldoveni, constatăm că, atât mișcarea națională, cât și cea liberală au pornit odată îngemănat din sânul acestui partid atât de hulit, și că deci *ciocoilor* din Moldova datorim noi regenerarea noastră națională.

[6] A. D. Xenopol, *Op. cit.*, p. 76—77.
[7] *Op. cit.*, p. 98.
[8] V. A. Urechea, *Istoria românilor*, vol. XI, p. 27.

Tot lor este datorită prima idee a nevoei de a pune țările sub o *dinastie străină*" [9]. Un raport al lui Hugot către Chateaubriand din 1824 spune că Moldovenii chiar „care au ajuns din pivniță în pod (adică novatorii) spun cu glas tare, că ei nu pot să se ocârmuiască singuri și că le-ar trebui numaidecât un stăpân străin.

Mișcarea, însă, spre schimbarea formelor politice, pornește, în orice caz, din sânul tot numai al boierimii române și este de observat, că propășirea ideilor nu putea să se facă pe altă cale în Țările Române, unde nu există o *puternică burghezime,* care să fi devenit focolarul ideilor noi. Multe, puține câte au fost ele, ideile ce se răsfrânseră din Apus în mintea românească, luminară tot aproape numai clasa boierească. În sânul acestei clase, însă, se făcuse o ruptură, de când cu boieriile titrate, între vechii boieri, acei ce se întemeiau pe o stăpânire de stat îndelungată, și boierimea cea nouă, ieșită din miluirea, adeseori cumpărată, a oblăduirilor pământului. Boierimea aceasta nouă era cea mai multă de rang mai de jos, creată din oameni de rând, negustători, oameni de casă ai boierilor și pe care opoziția contra mișcării de emancipare îi tratează de „slugi, oameni fără căpătâi, pretinși nobili ce până atunci nu ieșiseră din satele lor, drojdia societății". [10]

Această boierime nouă, ieșită din poporul de rând, reprezintă și ea un fel de burghezime față cu nobilimea veche, o burghezime ce trebuia să îmbrace haina noblețel, spre a putea însemna ceva. Ea dorea „să se folosească de situația ei, spre a juca un rol în conducerea daraverilor publice". Ea întâlnea în cale-i pe boierimea cea mare care, alcătuind Divanul de la Logofăt până la Ban, monopolizase această conducere și singură se folosea și economicește și politicește din situația ei privilegiată. Contra acestei cetăți a *boierimii mari, boierimea* cea *mică* începu a da asalturi ; cel dintâi amintit în documente, prin scrisoarea din 1804, cel de-al doilea, încă și mai de seamă, prin proiectul de *Constituție din 1822.*

Mișcarea liberală se naște deci la noi în țară, întâi în Moldova (unde fie zis între paranteze s-au născut multe lucruri bune pentru întâia oară la români) și anume în tagma boierească, împărțite în două tabere, vechii boieri care doreau menținerea poziției lor covârșitoare, ba chiar întărirea ei, prin întocmirea unei ocârmuiri aristocratice, și care reprezentau *principiile conservatoare* cum spunea Mihail Sturza, și *partidul* novatorilor, parveniților, cărvunarilor sau ciocoilor, acela care dorea lărgirea așezămintelor conducătoare

[9] A. D. Xenopol, *Op. cit.*, p. 97.
[10] *Ibidem.*

ale țării, ca să mai încapă și alte elemente în ele decât boierii cei mari, fără îndoială o *tendință liberală.*

Originile partidului liberal sunt de căutat deci tot în sânul boierimii și s-a alcătuit din acei boieri care aveau alte idei și alte interese decât *partidul boierilor conservatori;* după aceea s-a lărgit tot mai mult spre alte elemente.

Deosebirea partidelor în țara noastră, ca în orice altă țară din lume, s-a făcut pe *baza ideilor,* nu pe *baza persoanelor, nici a claselor* din care făceau parte. Nu toți boierii erau conservatori, precum iarăși nu toți erau liberali, ci partidul boierilor liberali lupta cu acela al boierilor conservatori de la conducerea intereselor țării. Fiindcă, pe atunci, această conducere era numai în mâinile clasei boierești, de aceea și diferențierea partidelor a trebuit să se facă, la început, numai în sânul boierimii.

Sunt dovezi că mișcarea spre reforme și spre egalitate ar fi pătruns și în alte sfere ale societății, bunăoară în rândurile clerului. Un exemplu îl constituie episcopul Hușilor, Meletie, care ținea locul Mitropolitului destărat, și care era de origine de jos din Bucovina. Tatăl său, Ioniță Brandaburul fusese staroste de ciocli în Bucovina.

Ideile care au plecat din izvorul Revoluției franceze spre a hrăni *cugetarea românească* nu se mărginiră numai la îmboldiri pentru reformarea așezămintelor politice. Ele se întinseră și se înfrățiră în așa măsură încât cuprinseră tot câmpul vieții sociale și se arătară, în anumite locuri, cugete mai largi care cereau prefaceri mult mai însemnate pentru viața poporului român. Cel mai de seamă mănunchi de idei, reformatoare țintea la îmbunătățirea soartei muncitorului de pământ, cu care se începe una din seriile cele mai *însemnate din dezvoltarea istorică a poporului român.*

Corespondența lui Vasile Mălinescu cu Mitropolitul Veniamin Costachi reliefează starea țărănimii din a doua jumătate a secolului al XIX-lea din Țările Române.

Vasile Mălinescu remarca primejdia răscoalei țărănești ce părea tot ca o molipsire a Revoluției franceze.

Cu privire la închegarea partidului național, A. D. Xenopol menționa în ampla lucrare „Istoria partidelor politice în România de la origini până la 1866", publicată în 1910, că „Din vremile cele mai vechi, românii s-au privit totdeauna ca un popor deosebit de cele ce-i înconjurau, și se știe cât sânge a curs pe veacuri pentru apărarea acestei firi a lor deosebite. „Sunt Român", falnica recomandare a individului, se răsfrângea pe câmpul de bătălie în apă-

[11] *Ibidem,* p. 98—99.

rarea neamului ce întrupa această ființă. Dar pe atunci numai instinctul păstrării rasei vorbea în sufletele românilor, și acest instinct încă nu se limpezise în formele străvezii ale minței și ale cugetării.

Cea dintâi licărire a conștiinței de neam deosebit se deșteaptă cu prilejul introducerii limbii române în biserică, mai întâi în Transilvania, apoi în Muntenia și Moldova...

Odată cu această însemnată împrejurare, se iviră în mintea românilor, una după alta și una zămislind pe cealaltă, cele trei idei pe care se altoește întreaga lor dezvoltare culturală ; obârșia română, unitatea etnică a tuturor vlăstarelor neamului românesc și stăruința lui în Dacia Traiană de la colonizarea lui Traian până în zilele noastre" [12].

Tocmai pe timpul când sfârșitul veacului al XVIII-lea se îmbina cu începutul veacului al XIX-lea, la românii din Ardeal înflorea o puternică deșteptare națională, reprezentată prin mai mulți scriitori de valoare care, reîmprospătară, întărindu-le și adâncindu-le învățăturile marilor cronicari și istorici moldoveni din veacul al XVII-lea, Samuel Micu, Petru Maior și Gheorghe Șincai, pe lângă alții mai mici, ridicară sus steagul naționalității române în mijlocul poporului de robi și de iobagi, din care ei, răsăriseră. Marii învățători ai Ardealului trăgeau, însă, din adevărurile pe care le scoteau la lumină asupra originii neamului românesc „o învățătură pedagogică, bazată pe deșteptarea unui simțământ foarte puternic de moralizare, simțământul rușinei, dojenind pe poporul român pentru căderea lui atât de joasă, când el se cobora dintr-o așa de mândră obârșie" [13]

Această puternică înflorire a spiritualității românești și această fermă învățătură nu puteau să rămână cu totul fără răsunet dincoace de Carpați, în celelalte două țări române, cu atât mai mult că, în același timp, aproape se iviră, mai întâi în Moldova, apoi și în Muntenia, mișcări paralele, deși mult mai slabe, dar care se întăriră prin întețirile ce primiră de la mișcarea din Ardeal. „*Curentul subpământean al românismului care cursese de-a lungul întregii Epoce Fanariote, începu a se arăta la lumina zilei întâi la înființarea Școalei de Catehezie* din mănăstirea Socola de lângă Iași, în anul 1804, o școală de preoție asemănătoare în miezul ei cu celelalte școli românești pentru formarea slujbașilor bisericești, dar care se deosebea totuși de ele prin predarea unei învățături ceva mai înalte și mai îngrijite. În programul ei se cuprindeau,

[12] Vezi : A. D. Xenopol, *Op. cit.*, p. 27.
[13] *Idem*, p. 29.

în afară de învățăturile elementare, predate în școalele naționale de preoție, încă și gramatica, aritmetica, istoria religiei, istoria lumii, filosofia și începutul limbii latinești. Toate aceste învățături se predau în limba română.

În aceeași vreme, Gheorghe Asachi — fiul arhimandritului Leon sau Lazăr Asachi — trimis la învățătură la Lemberg, apoi la Viena și Roma, reîntorcându-se la Iași, a deschis, cu învoirea Domnitorului Scarlat Calimachi, o școală de inginerie pentru pregătirea inginerilor hotarnici, iar Gheorghe Lazăr — nemulțumit pentru neizbutirea lui în dobândirea unui post bisericesc în Ardeal trece Carpații, stabilindu-se la București — unde a adunat în jurul său tinerimea bucureșteană din prima zi, învățând-o poate carte mai puțină, dar exaltându-i mintea prin farmecul simțământului național" — menționează sugestiv A. D. Xenopol. [14]

Discipolii lui Gheorghe Lazăr, între care remarcăm pe : Petrache Poenaru, Eufrosin Poteca, Simion Marcovici, Ioan Pandele, Costache Moroiu și mulți alții ce au venit din școalele grecești, nu erau feciori de boieri, ca elevii lui Gheorghe Asachi, din Iași, ci mai toți copii de boierași și de negustori. Apoi în școala lui Asachi se făcea mai multă inginerie, iar în a lui Gh. Lazăr mai mult naționalism.

Din școala lui Lazăr se vor duce mulți sub steagurile lui Tudor Vladimirescu, încât legătura între școală și redeșteptarea națională este învederată. Consecința politică practică, a înrâuririi Școlii Ardelene, a învățământului în limba națională românească creat de Gh. Asachi în Moldova și Gh. Lazăr în Muntenia este apariția treptată din punct de vedere *cultural și sociologic a premiselor pentru închegarea partidului național.*

Curentul politic este îndrumat și întărit atât prin școli, cât și prin cărțile manuscrise tipărite în acea vreme, în care găsim argumente însemnate pentru îmboldirea spre deșteptarea românilor, între care îndemnul lui Enăchiță Văcărescu, către cultivarea limbii române, făcut prin testamentul lui literar :

„Urmașilor mei Văcărești
Las vouă moștenire
Creșterea limbei românești,
Și-a patriei cinstire".

Apoi, trebuie amintite, în această privință, scrierile mai întinse ale poetului moldovean *Alecu Beldiman,* ale poetului muntean

[14] A. D. Xenopol, *Op. cit., p. 31.*

Naum Râmniceanu și ale cronicarilor munteni, Dionisie Ecleziarhul și Zilot Românul.

Cea dintâi poezie a lui Naum Râmniceanu, îndreptată împotriva străinilor cotropitori, se intitulează „Tânguirea țării Valahiei asupra jafului și dărăpănării ce i-au făcut străinii tâlhari Greci" (era la sfârșitul Epocii Fanarioților n.n.).

El caracterizează revoluția grecească ca „o zaveră fără rost, numai să ne jăfuiască, țara să ne-o prăpădească". Anticipând glasul chemării lui Andrei Mureșanu, el striga : „Români nevrednici, până când așa nevrednici să trăiți, să chinuiți ? Nu vă deșteptați odată ?".

Dacă, însă, Dionisie Ecleziarhul mișcă sufletele românilor prin descrierea vie și amănunțită a evenimentelor dureroase ce loveau în poporul român din Muntenia, Zilot Românul (Fănuță) adaugă lângă tabloul situației deznădăjduite a țărănimii și târgoveților, o îmbrăcare elocventă a cugetării care generează adânci sentimente patriotice și convingeri politice revoltătoare împotriva unor barbarii impuse, fără nici o umbră de dreptate, unui popor asuprit și martir.

Gheorghe Asachi la Iași în 1814 caută să ridice gândirea politică românească prin reprezentații teatrale, punând să joace o piesă de teatru în limba română, *Mirtil* și *Hloe*.

Idila pastorală într-un act, prelucrată de Asachi, după originalul lui Florian (academician francez 1755—1794), a fost jucată de câteva tinere odrasle boierești, anume : Elena Șubin născută Ghica, care juca rolul păstoriței *Hloe*, principele Ghica, care redă pe păstorul *Mirtil* și Constantin Sturza, care reprezenta pe Lizis, închinătorul lui Amor. Teatrul a fost improvizat în casele hatmanului *Constantin Ghica*, iar la reprezentare a asistat și mitropolitul Veniamin Costache, lucru neobișnuit, inaugurându-se teatrul românesc sub patronajul unui înalt prelat, cum spunea Edgar Quinet.

Baza socială a apariției *partidului național*, în Muntenia, la începutul secolului al XIX-lea, ne-o descrie cu o convingătoare argumentare A. D. Xenopol care menționa : „În memoriile sale, principele Neculai Șuțu arată asupra vieții boierilor munteni refugiați la Brașov (în timpul revoluției condusă de Tudor Vladimirescu în 1821 n.n.), că ei își petreceau timpul între un studiu susținut făcut în cercul familiei, și petreceri de preumblare și de vânat"... Dintre desfătări, afară de vânat, care alcătuia cea mai deasă și mai plăcută petrecere a boierilor, mai ascultară puțin timp și producerile unei trupe de operă italiană, care juca în o sală de bal, improvizată ca sală de teatru. Dar, fiindcă numai boierii pribegi susțineau

acea trupă, iar localnicii nu, ea fu nevoită să părăsească Brașovul în curând.

Această împrejurare ne dovedește că mintea boierimii muntene era mai dezghețată pe la 1822, decât cea a sașilor și a ungurilor, pentru a nu vorbi de românii din Brașov. Despre poporația locală spunea un brașovean mai deștept : „Lăsați să joace un urs pe scenă, și brașovenii vor veni toți".

Unii din boieri, precum era Constantin Radovici din Golești, se folosiră de deșteptarea lor, pentru a întreprinde lungi călătorii în Apusul Europei. Golescu organiză, îndată după întoarcerea lui, în 1826, acea *Soțieta* de la care dânsul se aștepta la atâtea urmări bune pentru înflorirea țărei sale. „Soțieta" lui Golescu urmărea, însă, două scopuri deosebite. Tinerii se îndeletniceau cu lucrările de care vorbește Neculai Șuțu. Cei mai bătrâni se gândeau la mijloacele de a-l răsturna pe Ghica. Din sânul lor porni încercarea de a răzvrăti poporul muntean prin o a doua mișcare făcută de oameni de ai Vladimirescului, dar care mișcare se sfârși prin spânzurarea capilor ei.[14 bis]

Nicolae Bălcescu, în lucrarea sa, „Mersul revoluției în istoria românilor", considera că „Spiritul național și patriotic luase o putere mare din revoluția de la 1821 și din restatornicirea unui guvern mai național decât în trecut... o jună partidă națională se întocmește și își ia de misie de-a continua programa revoluției de la 1821 și de-a realiza întru totul dorințele și trebuințele poporului".

Documentele timpului evidențiază că două sunt seriile de fapte ce trebuiesc urmărite în prima înjghebare a partidelor politice în Țările Române. Toate pornesc de la revoluția din 1821, condusă de Tudor Vladimirescu, când se poate considera că începe epoca modernă pentru Țările Române (vezi în această privință scrierile lui N. Bălcescu și M. Kogălniceanu cu aprecierile lor).

Una din seriile de fapte privește *urzirea și închegarea partidului național, a acelui partid, care, alcătuit din toate curentele ce-i dăduseră naștere,* dorea în primul rând mântuirea țării de stăpânirea grecească, cu corolarele ei neapărate, reluarea pe mâinile românilor a mănăstirilor închinate, înființarea învățământului național și mai târziu și a unui teatru românesc. În acest partid intrau toți boierii români, fără deosebire. De altă părere puteau fi numai rămășițele neromânizate ale familiilor grecești și câțiva români legați de greci prin interese bănești, sau împinși către străini, prin invidia contra semenilor de aceeași treaptă.

[14 bis] Nicolae Bălcescu, „Scrieri alese", Editura „Minerva", București, 1973, p. 110.

A doua serie de întâmplări care trebuie scoasă la lumină, pentru a limpezi desfășurarea jocului partidelor politice, este aceea care se raporta la ivirea și întărirea *partidului liberal* — adică acel al ciocoilor din *Moldova* — care urmăreau, pe lângă țintele partidului național, din care și ei făceau parte, și realizarea într-o sferă mai întinsă, a *ideilor egalitare*, precum : înlăturarea privilegiilor politice, impunerea contribuției asupra tuturor locuitorilor, emanciparea țiganilor și, mai ales, ridicarea și îmbunătățirea *soartei muncitorului agricol*.

Acest partid cuprindea numai o parte, mult mai restrânsă, din aristocrație, oamenii aceia cu inimă largă și vederi altruiste.

El se întărea încă, prin adaosul elementelor din popor, înălțate pe calea învățăturii către treptele mai înalte ale societății. Dezvoltarea *partidului național* în societatea românească are drept consecință apariția unei noi atitudini politice, după cum remarca A. D. Xenopol, „încolțirea unei noi alcătuiri politice, a cărei închegare stă în ideile de libertate și egalitate, și care ia de la o vreme numele de *partid liberal*. Acest partid se înjghebase cu încetul în stratul politic al poporului român, infiltrându-se ca apele de ploaie în măruntaiele pământului, „pentru ca deodată să apară la lumină, ca acele râuri ce pornesc din adânc. Picătură către picătură se adunară ideile ce-l înfiripară, curgând din izvoarele cele mai deosebite, până când el prinse puterile și vlaga trebuitoare spre a putea păși în aevea lucrurilor“ [15].

Revoluția de la 1848 a închegat în Țările Române ideile liberale și egalitariste într-o alcătuire politică distinctă, care constituie una din cele mai de seamă serii istorice ale dezvoltării poporului român, aceea prin care el a ieșit din întuneric la lumină, din încătușare spre libertate.

Cea dintâi manifestare a ideilor liberale apare în Moldova în anul 1804, când pamfletul alcătuit de boierii cei mici sperie într-o mare măsură protipendada țării : Tendințele spre egalitate și libertate ale boierilor mici s-au întrupat apoi în Constituția din 1822, care însă marginalizează cererile de reformă numai în folosul micii boierimi, lăsând cu totul pe dinafară restul poporului. Cu toate acestea, pe atunci s-au ivit, însă, mugurii unor adânci și mai deplin liberale, egalitare idei la românii din toate provinciile istorice.

Așa găsim pe Vasile Mălinescu, care tot din anul 1804 sprijinea îmbunătățirea soartei țăranilor, cerând pentru ei o zeciuială din producția culeasă cu ajutorul muncii lor, și, mai mult, propunea

[15] A. D. Xenopol, „Istoria partidelor politice în România“, vol. I, Ed. Albert Baer, București, 1910, p. 230.

împroprietărirea țăranilor. Ceva mai târziu s-au văzut răsărind idei asemănătoare și în Muntenia. Pe de o parte, un om din păturile de jos, Eufrosin Poteca, se afirmă pe la 1826, când se reîntoarce în țară, venind de la studii de la *Pisa* și *Paris*, unde fusese la învățătură, ca apărător al egalizării tuturor claselor înaintea dărilor și al dezrobirii țiganilor; pe de alta, un boier mare, Constantin Radovici, din Goleşti, cerea pentru țărani răspândirea luminilor, a științei de carte și a înființat pe moșia sa, Goleștii, cea dintâi *școală rurală*. Tot el descrie cu elocvență mizeria vieții țărănimii, încât atrage atenția asupra necesității de emancipare a acestei categorii sociale.

Cu doi ani mai târziu, studentul *C. Brăiloiu* atrage din nou atenția asupra stării țăranilor români. Paralel cu aceste idei referitoare la egalizarea claselor pe tărâmul vieții materiale, se constată și o tendință de apropiere intelectuală, a boierilor tineri și luminați de razele civilizației, de reprezentanții talentați ai poporului de jos, din stratul inferior al societății. Aceasta se constată din felicitarea unui grup al fiilor de boieri români aflați la Paris, trimisă lui Ioan Heliade Rădulescu, cu prilejul scoaterii *„Curierului românesc"*, cât și lui Gheorghe Asachi, pentru aceea a *„Albinei românești"*, de asemenea din întovărășirea lui Constantin Radovici din Goleşti și a celorlalți boieri cu același Ion Heliade Rădulescu și Costache Aristia, în societățile culturale înființate în Muntenia după 1828.

O anumită afirmare a ideilor liberale, care, deși nu a fost reflectată în acțiuni politice importante, are loc sub influența lui Pavel Kisseleff, care, după cum îl apreciau unii, era mai liberal decât boierii români.

În Moldova, pe timpul lui Mihail Sturza, se afirmă mai întâi Conjurația confederativă a lui Leonte Radu, care, deși mărginită în mare parte în cercul *Conștiinței lui Ioniță Sturza*, o depășește totuși, mai ales prin faptul că între conjurați se întâlnesc și un număr de oameni ce nu erau boieri, apoi prin cererile de a se rândui, pe la tribunale și isprăvniciile ținuturilor și câțiva membri, din partea treptelor de jos, răzeșilor și țăranilor, dându-se, deci, și acestor categorii sociale un rol în viața și organizarea statului. Această Conjurație a cerut, apoi, ca măsură liberală, înlăturarea cenzurii tipăriturilor și dezrobirea țiganilor, precum și adoptarea unor măsuri pentru îmbunătățirea situației țăranilor. Ideile de libertate și propășire politică, economică și socială izvorau din cugetele înaintate ale unor minți luminate din țară sau veneau de

peste hotare, cum se întâmpla cu broșura lui Colson : *Traité des droits des Moldo-Valaques.*

Revoluția de la 1848 în țările române a avut rolul de a îndruma viața politică spre noi orizonturi, în afară, spre combaterea apăsării rusești și descătușarea cugetării naționale, [16] iar înăuntru spre înlocuirea sistemului nedreptății și al privilegiului cu ideile de *libertate, dreptate* și *egalitate* patronate de cugetarea modernă, precum și spre închegarea statului național român modern, într-o întindere cuprinzătoare a ariei poporului român.

Deși revoluția română de la 1848 a fost înăbușită, ea a avut un puternic efect asupra minților și inimilor românilor în care au încolțit idei și atitudini noi. Astfel această nouă stare de lucruri era reflectată în ziarul francez „Le siècle" din 4 iulie 1848, care sublinia că „ideile supraviețuiesc la pierderea bătăliilor, și suntem convinși că principiile proclamate la București vor trăi, chiar dacă oamenii generoși care li se închină ar trebui să fie secerați de săbiile rusești". [17]

Acest spirit din sfera politică s-a manifestat în închegarea unui mare partid, *acel liberal,* care se înfiripase cu încetul în toate țările române.

Partidul liberal se închegase chiar de la început, în cugetarea unui Vasile Mălinescu sau a unui Constantin Radovici din Goleşti şi pe temelia ridicării condiției țăranului, încât gândirea cu privire la propășirea generală a poporului român se îmbină tot mai mult cu ridicarea categoriei sociale țărănești, chestiune care depășește într-o mare măsură ideile curat liberale și egalitare și care este mai complicată și mai strâns legată cu întreaga viață a românilor ca popor.

Această împrejurare a avut însă o mare înrâurire asupra mentalității *partidului conservator,* care reprezenta cealaltă ramură a vieții politice.

Acest partid fusese și el apărătorul naționalității române în afară, cât și stimulatorul unei dezvoltări interne, dar de câte ori se iveau cei care căutau să lovească în poziția privilegiată a boierilor, conservatorii, „căutau alipiri către stăpâniri străine, pe care de altfel le combătuseră. Așa când Ioniță Sturza patronă mișcarea ce tindea la restrângerea privilegiilor boierimii celei mari, această boierime se aruncă în brațele rușilor. Tot așa când aceeași boierime văzu, că spiritul național, dezlănțuit prin școli și teatre, tindea a

[16] A. D. Xenopol, *Op. cit.*, p. 296.
[17] Conf. „La Revolutions dans l'Europe orientale" in „Revue des deux Mondes", 1848, p. 630.

lărgi viața românească și în sfera politică, ea nu stătu la gânduri a jertfi începuturile patronate de ea însăși, temerei ce chiar a lor dezvoltare o înfățișa.

Partidul conservator se arăta întotdeauna gata a jertfi naționalismul său pe altarul intereselor sale de clasă." [18]

Comisia proprietății

În timpul revoluției din Țara Românească de la 1848, la 5 august, Ion Ionescu de la Brad a fost numit printr-un decret vicepreședinte al *Comisiei proprietății,* iar președinte era Al. Racoviță.

Un articol din „Poporul suveran", al lui Ion Ionescu de la Brad, caută să dovedească că alcătuirea dintre țărani și proprietari pe temeiul clăcii era nedreaptă, întrucât fusese reglementată numai de o parte fără învoirea celeilalte.

Ideea de a întruni ambele principate, Moldova și Muntenia, într-un singur stat este prezentă în mintea românilor de lungă vreme. Această idee se accentuează după revoluția de la 1848, într-un context intern și extern favorabil. Forțele politice ale românilor se grupează în *unioniști* și *separatiști.*

Revoluția de la 1848 atinsese un interes social, resimțit de țărănime, care cuprindea desființarea clăcii și darea unei suprafețe de pământ țărănimii, dar numai în mințile mai luminate se îmbină acest interes nemijlocit cu ridicarea stării obștești în general a întregii țări. Aceasta, însă, nu o puteau face țăranii cei lipsiți de cultură, dar și de binefacerile unei vieți moderne.

Pentru a duce la îndeplinire ideea în jurul căreia se închegase *partidul unirii,* el trebuia să ducă o luptă aprigă împotriva dușmanilor unirii, a acestei alcătuiri, politice, împotriva dușmanilor constituiți, mai ales, din puterile potrivnice și care se ajutau de elemente lăuntrice, pentru a repurta izbânda. Puterile europene ce se împotriveau Unirii erau, în primul rând, Turcia și Austria, care aveau interes ca această întărire a organismului românesc să nu se înfăptuiască. Către ele se îndreptase și Anglia, de îndată ce această putere văzuse că Rusia înclina să accepte Unirea, căci ea „bănuia că, în acest sprijin, Rusia plănuia o lovitură ascunsă contra Împărăției Otomane". [19]

În divanurile ad-hoc, aproape toată boierimea cea mare și cea mică, deci toată clasa privilegiată, negustorii și meșterii, profe-

[18] A. D. Xenopol, *Op. cit.,* p. 296—297.
[19] A. D. Xenopol, *Op., cit.,* p. 337.

siile liberale și îndeobște proprietarii erau *pentru unire,* și dacă o parte din proprietari și mai ales din boierii mari împărtășeau alte vederi asupra reformelor lăuntrice, decât sprijinitorii claselor rurale, această deosebire de principii nu-i împiedica pe toți de a cere delaolaltă unirea Țărilor Române.[20] Un fapt destul de interesant îl constituie că, în documentele timpului, antiunioniștii nu sunt botezați cu epitetul de *reacționari,* care răsună atât de des în propaganda partidului liberal din 1848. Numai într-un rând delegatul Imperiului Otoman, deci al puterii suzerane, la comisia de la București din 1857, numește pe antiunioniști „le parti conservateur".[21] Chestiunea cea mai gravă ce s-a dezbătut între proprietari și țărani era cea a reformei agrare, a stabilirii unor raporturi în favoarea țărănimii la sate.

Partidul conservator, se temea că „dacă s-ar fi intrat în cercetarea reformelor lăuntrice, adunarea ad-hoc, în care membrii lui nu alcătuiau decât o slabă minoritate, să nu propună cumva prefaceri prea radicale, mai ales în ceea ce privește chestiile de proprietate și de dări".[22]

Asupra acestei chestiuni, a împroprietăririi țăranilor, s-au încins dezbaterile și în parlamentul României pe timpul domniei lui Cuza Vodă.

După cum remarcă A. D. Xenopol, „De la 1860—1863 se petrece o stranie schimbare în jocul partidelor din Principatele Unite.

Domnitorul nemulțumindu-le pe amândouă și pe *conservatori* și pe *liberalii* înaintați, prin chipul său de a înțelege conducerea trebilor, adică să nu se lase răpit nici de curent, nici de contracurent, ci să se caute între ele două, albia plutitoare, le împinse pe ambele la lupta comună în contra persoanei lui. Reazimul domnitorului era în o frântură din partidul liberal care s-ar putea numi cel *moderat,* alcătuit mai ales din moldoveni de seamă, ca Manolache Costache Epureanu, V. Apostoleanu, Al. Papadopol Calimah, Costache Negri, Vasile Alecsandri, în fruntea lor cu Mihail Kogălniceanu, și din câțiva munteni ce intraseră în apele lui, ca N. Crețulescu, Em. Florescu, G. Vernescu și alții.

Această opoziție contra Domnului, intrând în faza ei cea ascuțită, întunecă chiar conștiința liberalilor înaintați, interesul pentru idealul cel mai de seamă al năzuințelor lor, împroprietărirea țăranilor, care trebuie să se șteargă pentru un moment din programul lor, pentru a face cu putință lucrarea comună cu *conservatorii,*

[20] A. D. Xenopol, *Op. cit.,* p. 354.
[21] Ședința din 8 iunie 1857, în „L'étoile du Daube", 29 sept. 1857.
[22] A se vedea „le Courier de la Paris", 6 Dec. 1857.

răsturnarea *Domnitorului*. Luptă contra lui Cuza Vodă venea bine-înțeles mai mult în folosul *partidului conservator*, care credea că va câștiga prin ea înlăturarea reformei rurale și chiar întârzierea celorlalte reforme egalitare, pe când *partidul liberal*, al cărui temei de a fi era tocmai aceste reforme, se desființă oarecum pe sine însuși, pentru a sluji conservatorilor de coadă de topor". [23] Aceasta este esența fenomenului intrat în istorie ca fiind „monstruoasa coaliție burghezo-moșierească", prezentată de către unii istorici simplist, unilateral, doar prin prisma așa-zisei „lupte unite a claselor exploatatoare" împotriva maselor țărănești, lipsite de pământ.

Ca rezultat al dezvoltării vieții de partid, sub domnia lui Cuza Vodă, se constată o mare *propășire a ideilor liberale*, realizată nu prin lucrarea partidului liberal, ci prin acțiunile personale ale Domnitorului, Alex. Ioan Cuza, care a înfăptuit cele două mari cerințe din programul revoluției de la 1848, anume : *împroprietărirea țăranilor*, și *reprezentarea* țării în adunare prin toate clasele societății. *Cugetarea liberală* a izbutit să pătrundă adânc în conștiința poporului român și a ridicat nivelul vieții politice pentru viitor.

Astfel, — după cum subliniază marele istoric A. D. Xenopol — „Domnia lui Cuza Vodă aduse în privința dezvoltării partidelor politice întâi rezultatul, că pregăti Constituția liberală din 1866".

În legătură cu mutațiile ce au survenit în viața politică a României în ultima parte a domniei lui Alexandru Ioan Cuza, se impune observația că Adunarea legislativă *era produsul ideilor liberale*, deoarece era impusă de oameni din popor, *după idealul partidului liberal*. Și cu toate acestea, *partidul liberal*, îl combătea pe Domnitor, alături de *partidul conservator*, care primise o lovitură hotărâtoare de la *Alexandru Ioan Cuza*, în special prin legea rurală, tocmai *în favoarea ideilor liberale*. Dacă atât liberalii, cât și conservatorii erau nemulțumiți de domnia lui Alexandru Ioan Cuza, poporul în de obște o susținea cu toată hotărârea.

În revista „Chemarea", mai târziu, după moartea domnitorului în 1873, despre rolul lui Alexandru Ioan Cuza în viața politică a României, se menționa :

„În vechea Capitală a Moldovei, în orașul înstrăinat, în orașul amintirilor glorioase ale trecutului, peste care se lasă tot mai înăbușitor pâcla deasă a străinismului, se va înălța pentru deapururi chipul în bronz al făuritorului României, al dezrobitorului țărănimii, al apărătorului averilor noastre mănăstirești, înstrăinate de veacuri, ocrotitorul celor umiliți și nedreptățiți, vrăjmașul neîndurat al forme-

[23] A. D. Xenopol, *Op. cit.*, p. 443—444.

lor goale, ai perfidiei și minciunii, omul sincer și dezinteresat, măreț în simplitatea lui. Voievodul care a știut să devie mare și nemuritor nu pe câmpuri de bătălie și nici în decursul unei domnii îndelungate și liniștite, ci într-un timp atât de scurt, atât de frământat și nestatornic, când organizația putredă și învechită a două țări, îngenunchiate se prăbușea zguduindu-se din temelie, pentru ca din ruini să renască o nouă viață, viața unui tânăr principat care a cerut drept jertfă ca să trăiască, pe însuși făuritorul care l-a creat : Alexandru Ioan Cuza, cel dintâi domn al țărilor unite. Lui i-a fost dat să înfăptuiască în parte, ceea ce spada lui Mihai, fulgerând o clipă, arătase urmașilor : *Unirea a trei țări surori*".

Ce altă mărturie despre măreția unui Voievod, despre rolul său politic în viața poporului român, decât lacrimile și durerea celor care în luna mai 1873 îl conduceau pe Al. I. Cuza la cel din urmă locaș al său de la Ruginoasa, aducându-l de la Heidelberg din Germania, unde își sfârșise zilele, izgonit din țara sa. Iată ce scrie un martor ocular al întoarcerii corpului neînsufletit al lui Cuza — dezrobitorul țărănimii și făuritorul României — în patrie, ziaristul publicației franceze „Le Monde Illustré" :

„Începând de la Suceava, hotar al României, se vedeau venind la fiecare stație, pâlcuri mari de țărani în portul lor pitoresc, bărbați, femei, copii, bătrâni, unii călări, alții grămădiți în care, cei mai mulți pe jos.

Rugăciuni se făceau la fiecare oprire a trenului. Un episcop însoțea corpul, de la hotar, spunând împreună cu mai mulți preoți, rugăciunea morților și cântând cântecele funebre ale liturghiei românești. După slujbă, țăranii rupeau gardul de soldați însărcinați a-i opri, năvăleau pe linie, și înălțându-se unii peste alții săriau pe vagonul împodobit cu verdeață, pentru a săruta cu evlavie coșciugul dezrobitorului lor... În clipa când coșciugul alunecă din vagon în brațele țăranilor care trebuiau să-l ducă la biserică, se produse în această mulțime o explozie de durere care nu poate să fie descrisă, gemetele se ridicau din toate părțile, lacrimile curgeau pe toate fețele : s-ar fi zis că e coșciugul unui tată primit de fiii săi și într-adevăr sub acest nume era de obicei cunoscut printre țărani răposatul domn... În timp de două zile, biserica din Ruginoasa n-a putut să cuprindă mulțimea de țărani, care se perindau pentru a săruta mâna răposatului. Am văzut mame aducându-și copiii să atingă coșciugul, țărani aspri îngenunchind și privind îndurerați galbena față a mortului pe când o lacrimă brăzda fața lor pârlită de soare ; am văzut femei plângând în hohote

și bătrâni cu trupul tremurător de vârstă puind să-i sprijine ca să vie să îngenunche înaintea binefăcătorului lor". [24]

Este de remarcat evocarea personalității lui Alex. Ioan Cuza de către Eugeniu Revent, un poet, rămas în uitare, care în revista „Chemarea" din Bacău, la împlinirea a 100 de ani de la răpirea Basarabiei de către Imperiul Rusiei, scria :

„Mărire se cuvine Ție
Și slava-ntregului popor,
Tu, visul nostru de-nfrățire
Și de mărire-al tuturor.

Mărite Domn, nădejdea noastră
În fața ta iar se-nfiripă
Și-un glas ne cheamă la unire
Purtat pe-a vântului aripă :
E uragan în spre Suceava
Și tunet înspre Chișinău
Și până dincolo de Tisa,
Mărite Domn, e glasul tău...

Plăieșii munților s-adună
Și fiii mândrilor câmpii,
Căci tuturor azi li se pare
Că domnul lor iar o să fii ;
Și-o să oprești din mersul vremii
Norocul vieții și la noi,
Trezind din noaptea lor de veacuri
Atâtea umbre de eroi.

Mărire se cuvine Ție,
Tu cel mai mare Domnitor,
Ce-ai fost să scrii în cartea vremii
Să fim pe lume un popor". [25]

Această concluzie în viața politică a României dovedește că discrepanța între Domnitor și partidele politice se punea pe tărâmul personal și de aceea și Alexandru Ioan Cuza n-a fost „răsturnat nici printr-o revoluție, nici prin o opoziție legală căreia el ar

[24] „Le Monde Illustré", 1873, August ; citat după „Calendarul Neamului Românesc", pe anul 1910.
[25] „Chemarea", anul I, nr. 2, Bacău Mai 1912.

fi trebuit să cedeze, ci acei care l-au răsturnat au trebuit să recurgă la o lucrare individuală, la un *complot* pentru a pune un capăt Domniei lui, ceea ce se întâmplă după cum se știe în 11 februarie 1866". [26] Mai mult sau mai puțin sinceră, chemarea unui Principe străin era o dorință a ambelor partide istorice, ce se înghebaseră în viața politică românească.

Guvernul alcătuit după detronarea lui Alex. Ioan Cuza reflectă coaliția care săvârșise acea lovitură de stat. El se compunea dintr-un fruntaș liberal — Nicolae Golescu — unul conservator — Lascăr Catargiu — la care s-a adăugat o persoană neutră, un militar în activitate — colonelul Haralambie — deoarece și armata a fost antrenată în lovitura de stat.

Locotenența domnească a menținut Statutul lui Cuza, ca să se poată folosi de dispozițiile lui favorabile țării ; au fost menținute corpurile legiuitoare, rămase din domnia lui Cuza Vodă : Adunarea, Senatul și Consiliul de Stat.

Ion Brătianu, șeful liberalilor, fusese însărcinat cu o acțiune specială, după refuzul Contelui de Flandra, să ducă negocieri privitoare la chemarea Principelui Carol de Hohenzollern pentru a primi tronul României, aducând o dinastie ereditară străină dintr-o casă europeană.

Din punct de vedere al evoluției vieții politice, în perioada istorică ce a urmat după detronarea lui Cuza Vodă, se poate menționa cu justețe că „Statutul lui Cuza a apărat România de ingerințele din exterior, căci Statutul dă dreptul de a face orice legi în interior, fără să fim obligați a cere o sancțiune din afară". [27]

Dinastia străină a fost obligată să țină seama de Statutul lui Cuza. Din aceste constatări învederate reiese că întreaga organizare politică a României, cea din 1866, își are rădăcinile ei în lovitura de stat a lui Al. Ioan Cuza din 1864 și în prevederile Statutului de guvernare ce l-a dat României.

Dar, după lovitura de stat împotriva lui Cuza, s-a ivit o situație politică critică, care punea în pericol însăși Unirea celor două Principate. Țara era între două pericole, după cum afirma deputatul Sihleanu. Unii oameni politici îl aduseseră pe Carol ca domnitor, iar Puterile garante cereau alegerea unui Principe indigen și prin adunare, sau cum adăuga ziarul conservator „Desbaterile" din București : „Țara noastră, în cei 7 ani trecuți, nu a putut să contopească toate ambițiunile, să împace toate interesele, să lege

---

[26] A se vedea pe larg, A. D. Xenopol, „Istoria partidelor politice în România", volumul I, București, 1910, p. 469.

[27] *Ibidem*, p. 474.

toate rănile. În afară de tranziţiunea în care suntem, multe speranţe pe care le credeam moarte s-au deşteptat şi micile şi mizerabilele interese particulare încep a rădica glasul lor ; căci nu se mai aude vocea puternică a unei mari cugetări, a unei mari speranţe." [28] Primejdia s-a arătat destul de repede într-o mişcare tulburătoare ce s-a iscat la Iaşi în ziua de 3 aprilie 1866, care tindea pe faţă la desfacerea Unirii şi care era puternic sprijinită de Rusia prin cneazul Constantin Moruzi, care era supus rusesc, asociindu-i pe marele boier ieşean Neculai Roznovanu şi cumnaţii săi, împreună cu încă câţiva boieri separatişti.

Observator atent şi obiectiv al evenimentelor ce caracterizau viaţa politică a României din acea perioadă, istoricul român şi filosof al istoriei, A. D. Xenopol menţionează : „Chemarea Principelui Carol de Hohenzollarn la cârma României nu fu opera unuia din cele două partide politice, ci a ambelor împreună. Precum era compusă Locotenenţa domnească şi ministerul din reprezentanţi ai ambele tabere, aşa şi agenţii trimişi pe la Curţile europene pentru îndrumarea şi rezolvarea acestei mari probleme fură luaţi nedeosebiţi de toţi oamenii politici. Dacă Ion Brătianu fu acela ce se puse în mai mare lumină în aceste grele negocieri, aceasta se datora destoiniciei şi capacităţii sale deosebite, altoite de un element ce nu este de loc de despreţuit în relaţiile cu oamenii : exteriorul său simpatic." [29]

Când a fost vorba de ţinuta partidelor politice din România faţă de aducerea Principelui Carol, s-ar părea că ar fi existat o unanimitate. Totuşi această acţiune a întâlnit o împotrivire, datorită la început unor manifestări individuale, care, însă, se înmănunchiară într-un partid politic. [29 bis] Deşi restrâns ca număr, acest partid a îndeplinit un anumit rol în viaţa politică şi în viaţa statului român din acel timp. Centrul împotrivirii contra Principelui străin a fost Iaşul, cu toate că şi în Bucureşti au fost unele voinţe, ca cea a lui Ioan Heliade Rădulescu, care afirmă că : „nu vrea ca două corpuri în care curge sânge românesc să fie puse sub un cap în care curge sânge străin." [30]

Constituţia României din 1866 era una din cele mai liberale ce existau în acel timp în toate ţările lumii. Raportul comitetului

---

[28] „Desbaterile", 26 Februarie 1866.

[29] A. D. Xenopol, „Istoria partidelor politice în România", Bucureşti, Albert Baer, 1910, p. 501.

[29 bis] A se vedea pe larg : Dan Berindei, „Din începuturile diplomaţiei româneşti moderne", Bucureşti, 1965.

[30] Apud. A. D. Xenopol, „Istoria partidelor politice în România", Bucureşti, Albert Baer, 1910, p. 481.

delegaților afirma în această privință : „În acest proiect veți găsi că se dă și se garantează poporului român toate libertățile publice de care se bucură popoarele cele mai liberale din Europa civilizată. Astfel libertatea conștiinței, libertatea individului, egagalitatea înaintea legii, egalitatea în dobândirea exercițiului drepturilor politice, inviolabilitatea domiciliului, libertatea întrunirilor, libertatea presei, dreptul de asociațiune, inviolabilitatea proprietății de orice natură, libertatea învățământului, participarea tuturor românilor la drepturile civile și politice și în fine toate libertățile publice, înconjurate de toate garanțiile ce au putut produce până acum spiritul uman, se găsec în proiectul de Constituțiune." [31]

Liberalii la acest proiect, au adăugat că aceste libertăți să fie declarate drepturi naturale ale omului, după pilda Declarației adoptată de Constituanta franceză din 1789.

Conservatorii nu erau contra libertăților, dar susțineau să nu fie exagerate, ci cât se putea pretinde în acea perioadă.

Așadar, nu erau deosebiri prea evidente între cele două tendințe politice. Este, într-o însemnată măsură, cam dificil de determinat *originile partidului liberal,* pentru că ele se îmbină cu înjghebarea partidului național, atunci când încă nu se divizase în cele două ramuri ale sale de mai târziu ; dar embrionul ideilor acestor două ramuri apăruse odată chiar cu primele manifestări ale ideologiei naționale, deoarece pe baza acestora s-a dezvoltat *partidul liberal,* pe când *partidul conservator* — cealaltă ramură — a avut rezerve și apoi s-a opus direct, fățiș transformărilor care loveau în interesele sale de clasă.

Ideile egalitare se manifestau, în același timp, pe mai multe căi, îndrumate toate de marea influență a revoluției franceze din 1789.

Inceputurile liberalismului român se reflectă în argumentația din colecția de documente publicată de Academia Română cu titlul : „Acte privitoare la renașterea României", cât și în corespondența care se află în păstrarea familiilor bărbaților care au avut un rol însemnat la întemeierea României moderne. Oprindu-ne, în special, asupra epocii care a urmat revoluției de la 1848 în țările române, când revoluționarii români, ca frații Dumitru și Ion Brătianu, frații Golescu, C. A. Rosetti, Ion Ghica, Nicolae Bălcescu, Cr. Tell, I. H. Rădulescu și mulți alții, trebuind să părăsească țara, au pribegit pe la Curțile străine, arătând dreptatea cererilor neamului românesc pentru o viață nouă, când presa franceză a luat, în

[31] *Ibidem,* p. 529.

repetate rânduri, apărarea ființei poporului român, în acele vremuri apar ideile liberale în viața poporului nostru.[32]

Grupările liberale, strângându-și rândurile, la 23 ianuarie/4 februarie 1875, au înființat ziarul „Alegătorul liber", care a deschis campania *împotriva conservatorilor*, iar în casa englezului Lakeman, stabilit în țară după ce fusese în serviciul Porții sub numele de *Mazar-pașa*, s-a alcătuit coaliția grupărilor liberale, care a elaborat o „programă", semnată de capii ei, cărora li s-a adăugat și conservatorul Epureanu. Pe baza acestui program, a fost ales un comitet al Partidului Național Liberal, care lua astfel naștere din închegarea treptată a liberalilor radicali, cu liberalii moderați și liberalii fracționiști.

Cu revoluția franceză din 1789 începe era revoluțiilor de emancipare socială, era societăților noi. Istoria înregistrează un unanim sentiment legitim de admirație și recunoștință pentru revoluția franceză, care, pe drept cuvânt, a fost comparată cu apariția creștinismului, prima democrație și emancipare a sufletelor, cea dintâi proclamare a unei libertăți, eegalități și legalități idale în numele lui Dumnezeu. Revoluția franceză a însemnat distrugerea despotismului și întemeierea democrației, înlocuirea unui regim odios printr-o proclamare a unor drepturi eterne și generale umane.

De aceea, oricât a fost revoluția 1789—1793 de tumultuoasă și pripită, de violență, abuzivă și sângeroasă, nimic, însă, nu poate tulbura patosul și atmosfera solemnă de sărbătoare universală, care respira din acea epocă memorabilă. Cu toate acestea nu se poate considera că revoluția franceză a fost *socială* și mai puțin încă *socialistă*; ea a avut un caracter curat *politic*, fiind expresia *presiunii luptei* împotriva unor *privilegii* de drept *politic*, anume ale nobilimii feudale și clerului, față de neputința burgheziei.

Revoluția franceză a fost, în primul rând, un proces de emancipare *civilă* și *politică* a *clasei burgheze*, desființându-i toate servituțile feudale și subsumându-i toate drepturile ei speciale unor adevăruri abstracte de valabilitate universală.[33]

„Oamenii se nasc, prevede articolul 1 al „Declarației drepturilor omului" și rămân liberi și egali în drepturi". *Egalitatea* de care se vorbește aici, nu este o egalitate concretă, socială, ci una abstract-juridică; „toți oamenii sunt egali prin natură și prin lege", — aceasta este formula pusă în fruntea constituțiilor din 1791 și 1793.

[32] Vezi: „Istoria Liberalismului Român", în revista „Democrația", anul I, nr. 1, aprilie 1913, p. 112—119 și anul I, nr. 3, 15 mai 1913.

[33] Gusti Dimitrie, „Comunism, socialism, anarhism, sindicalism și bolșevism", București, Edit. Gutemberg, 1920, p. 15.

Constituția din 1791 nici nu acorda măcar o completă egalitate politică (necum o egalitate socială), căci dreptul de vot *activ* și *pasiv* (după această constituție) îl avea numai cetățeanul.

Înrâurirea Occidentului european asupra mișcării ideilor politice din țările române s-a manifestat și prin apariția ideologiei socialiste și a tendințelor de organizare politică cu o asemenea orientare a lucrătorilor, intelectualilor, meseriașilor și populației nevoiașe de la orașe. Aproximativ în 1835, Teodor Diamant — care studiase ingineria în Franța — adusese cu el ideile fourieriste și înființase un falanster la Scăeni, jud. Prahova pe moșia boierului Emanoil Bălăceanu. Revoluționari de la 1848, ca C. A. Rosetti, Dimitrie Brătianu, afirmau idei socialiste. Pe la 1858 apăruse și o publicație „Analele tipografice", cu orientare socialistă, muncitorească, dar nucleele de organizare socialistă vor apare mai târziu.

După 1859, cuvântul *partid* se folosea curent pentru a delimita cele două tabere; ele erau mai degrabă asocieri libere în jurul unor personalități dominante, cum ar fi *Ion Brătianu* la *liberali*, și *Barbu*, apoi *Lascăr Catargiu* la *conservatori*. Din punct de vedere organizatoric, partidele nu erau încă bine delimitate.[34]

Instituționalizarea regimului parlamentar modern la 1866, bazat pe alegeri periodice, a grăbit închegarea partidelor politice în România și din punct de vedere organizatoric, deși fracțiuni și disidențe au continuat să existe mai tot timpul până la primul război mondial.

Cărturărimea română a susținut ideea că dezvoltarea, modernizarea trebuie să însemne *continuitate* nu ruptură, că nu poate fi viitor fără trecut, fiind pentru prima dată expusă de moldoveanul Alecu Russo (1840, 1851, 1855), apoi Al. Moruzzi (1861) și susținută prin scrierile junimiștilor, care au creat, prin *Titu Maiorescu*, teoria „formelor fără fond", care considera că modernizarea prin adoptarea formelor apusene s-ar fi făcut prea repede și prea superficial pentru a da timp fondului să urmeze un proces asemănător, de aici apariția unei societăți în care *forma* nu mai corespunde *fondului*, bazată pe valori false de imitație.

O trăsătură caracteristică pentru mișcarea de idei politice din țările române în secolul al XIX-lea a fost disputa în jurul căilor modernizării și progresului poporului român. Divergențele dintre diferitele orientări politice se refereau la *ritmul* în care trebuiau înlocuite formele vechi, precum și teama, o anumită prudență, că *înlocuirile ar putea altera* într-o anumită măsură fondul național.

[34] Vezi: Dan Berindei, „Guvernele lui Al. I. Cuza. (1859—1866). „Liste de miniștri", în Revista Arhivelor II, 1959 (serie nouă), I. p. 147—163.

Spre deosebire de *conservatori, liberalii,* fără a contesta necesitatea respectării tradiției — I. C. Brătianu, C. A. Rosetti, M. Kogălniceanu, cei mai „roșii" deci dintre liberali —, au afirmat această idee, socotind însă că tradiția nu trebuie, nici sub vreo formă, să fie un obstacol în calea progresului. *A. D. Xenopol,* istoric și filosof al istoriei, răspunzând lui Titu Maiorescu, a atras atenția că relele și greutățile acelei epoci de la sfârșitul secolului al XIX-lea prin care trecea România erau inevitabile, atunci când un popor se confruntă cu schimbări atât de mari ca cele petrecute în mai puțin de o jumătate de veac în România și că aceasta nu însemna în nici un fel că societatea românească era nepregătită pentru progres, dar că nu exista altă cale de înaintare, decât adoptarea neîntârziată a modelului de dezvoltare occidental.

De aceea, pentru oamenii politici, ai revoluției de la 1848, aceasta însemna, în primul rând, adaptarea la cerințele românești a celei mai liberale Constituții europene din acea vreme, *cea belgiană,* precum și încurajarea unei industrializări rapide.

Conservatorii acceptau crearea unor industrii complementare agriculturii, dar considerau necesară menținerea statutului de „țară eminamente agrară". [35]

Dimpotrivă, economiștii liberali, P. S. Aurelian (1860), I. Ghica, (1865) au arătat că industrializarea era chiezășia progresului, independenței și civilizației, că „o nație fără industrie nu poate fi considerată ca civilizată." [36]

Naționalismul economic al epocii a fost exprimat sugestiv de formula lui Ion Brătianu, *„prin noi înșine"*, care a devenit deosebit de influentă la sfârșitul secolului al XIX-lea și în perspectiva istoriei României de mai târziu.

Transformările adânci ce s-au produs în societatea românească în secolul al XIX-lea au dus la pătrunderea valorii politice în domeniul culturii și la stabilirea unui raport de dependență între *politică* și *cultură,* accentuat de programul „Daciei literare", de opera lui Ion Heliade Rădulescu, a lui Bogdan Petriceicu Hașdeu, de curentul cultural din jurul periodicului socialist „Contemporanul" (1881—1891) dominat de personalitatea lui Constantin Dobrogeanu Gherea. [37]

---

[35] Acest termen este lansat de N. Suțu încă la 1838, în „Aperçu sur l'état industriel de la Moldavie".

[36] A se vedea corespondența lui I. Ghica cu Ion Ionescu de la Brad, 1869.

[37] A se vedea: Constantin Titel Petrescu, „Socialismul în România", 1835 — 6 septembrie 1940, Biblioteca socialistă, p. 79-90.

Spre deosebire de Apus, în societatea românească în curs de dezvoltare, evoluția *politicului* a precedat și a determinat *procesul economic*, în loc să-l urmeze.

Unii sociologi și istorici ai gândirii social-politice din România de la începutul secolului al XX-lea considerau că o adevărată modernizare n-ar fi putut avea loc atâta timp cât în opinia publică românească va avea o mai mare însemnătate și va exercita o mai mare atracție *valoarea politică și administrativ-statală* decât *valoarea economică*. [38]

Despre stările conflictuale din Partidul Conservator relatează o scrisoare a lui Iacob Negruzzi adresată de la Iași lui Titu Maiorescu care se afla la București, datată 25 ianuarie/9 februarie 1879, în care se spune că „Scrisori venite lui Mavrogheni din București îl înștiințează că în tabăra conservatorilor domnește o deplină neînțelegere. Florescu și cu ai săi ar fi foc și pară contra lui Carp, care prin formularea moțiunii relativă la revizuirea articolului 7 din Constituție ar fi întins guvernului singura punte de scăpare etc. și că Florescu, Lahovari et comp. ar fi declarat că vor să se retragă de la sprijinirea timpului. [39]

Ce este adevărat în toată istoria aceasta. Vrea Florescu să facem nebunia de a merge pe calea roșilor și a arăta Europei că conservatori și radicali sunt, că aceleași mijloace întrebuințăm ; că devenim antidinastici cum suntem în opoziție ; că făgăduim și noi ceea ce nu putem ține etc. ? Apoi atunci ce deosebire ar mai fi între ei și noi ? Sperez că grupul lui Florescu se va fi întors la mai bune simțiri, căci o dezbinare în momentul de față îmi pare fatală. Asemnea, noi de aici, credem că „Timpul“ trebuie să urmeze cu orice preț. Încetarea acestui organ, mai cu samă acum, înaintea alegerilor, ar face efectul cel mai deplorabil și mă tem că la o asemenea întâmplare am pierde 90% din șansele ce le putem avea astăzi. Nu scriu acestea numai din capul meu, ci după schimbarea de idei ce am avut mai mulți. Comunică, dar, amicilor noștri părerea noastră din Iași.

---

[38] A se vedea punctul de vedere exprimat de : D. Drăghicescu și Constantin Rădulescu Motru în „Psihologia poporului român“ (1907), „Cultura românească și politicianismul“ (1910). „Psihologia ciocoiului, Psihologia industriașului“ (1911).

[39] La putere atunci se afla guvernul liberal al lui I. C. Brătianu, care a condus țara în lunga guvernare (1876—1888), supranumită a „viziratului Brătianu“. În 1879, P. P. Carp a prezentat, în parlament, o moțiune relativă la revizuirea art. 7 din Constituție, propunând formularea „Diferențele de credințe religioase și confesiuni nu constituie o piedică spre a dobândi drepturile civile și politice și a le exercita“.

Astăzi, duminică, au avut loc în Iași, prelegerea lui Dumitrescu (C. Dumitrescu — Iași, estetician, profesor universitar, membru al Junimii din 1878, dar ulterior adversar al grupării politice n.n.) — noul profesor — cu foarte mare succes. Niciodată n-au fost la prelegerile Junimii o grămădeală mai mare ca în anul acesta. S-au numărat peste 90 de dame. Publicul era așa numeros, încât chiar toată sala de lângă aceea mare era înghesuită. La 11 martie, când ai să vii tu, și sperez că nimic nu te va opri, locurile de șezut jos, vor fi ocupate cu ceasuri întregi înainte, așa-i groaza de mare că nu se va mai putea străbate. Așadar, de vreme ce lucrurile au prins așa mare rădăcină, am putea exploata aceasta și în vederea prelegerilor. În reste, alegătorii colegiului I au fost în cea mai mare parte invitați nominal și socot că vor veni numeroși în ziua prelegerii tale." [40]

Scrisoarea lui Iacob Negruzzi adresată lui Titu Maiorescu ce se afla la București, invitându-l să vină la Iași, evidențiază o importantă chestiune ce domina viața politică și confruntările dintre cele două mari partide din România acelui timp, în contextul unor serioase presiuni din partea cercurilor influente europene. P. P. Carp prezentase în Senat o moțiune relativă la revizuirea articolului 7 din Constituție, propunând, totodată, noi alegeri în vederea convocării Constituantei, care să legifereze revizuirea respectivă. În forma sa de până atunci, articolul 7 acorda dreptul de „impământenire" numai „străinilor de rituri creștine"; moțiunea fruntașului junimist, care avea să fie votată la 6 octombrie 1879, propunea următoarea modificare a articolului: „Diferențele de credințe religioase și confesiuni nu constituie o piedică spre a dobândi drepturile civile și politice și a le exercita." [41]

Din punctul de vedere al *programului național* și din cel al *politicii externe*, secolul al XIX-lea și, mai cu seamă, deceniile de sfârșit ale acestui secol, au reprezentat, fără îndoială, o epocă de succese, de progrese, care au cunoscut o direcție ascendentă.

Cucerirea independenței de stat a României în 1877, pe câmpul de luptă, după mai bine de patru sute cincizeci de ani de suzeranitate turcească — luptă în care poporul român a dat dovadă de un înalt patriotism și spirit de sacrificiu — însemna pentru țara noas-

[40] Nicolae Marcu, „Junimea și scrisorile lui Iacob Negruzzi", în revista „Limba și literatură", vol. III—IV, 1991.

[41] Cf. C. Gane, „P. P. Carp și locul său în istoria politică a țării", I, București, 1936, p. 232.

tră un mare pas înainte, un mare spor de putere și prestigiu, producându-se schimbări importante în viața economică, socială și politică. În 1881, România a fost proclamată Regat, iar în 1884 a fost modificată și Constituția țării, pe baza căreia a evoluat viața politică pe o treaptă superioară de organizare democratică.

Epoca următoare războiului de independență s-a caracterizat prin progres sub raport economic și cultural, ceea ce s-a răsfrânt pozitiv pe planul realităților social-politice.

III. PARTIDE ŞI IDEI POLITICE ÎN ROMÂNIA LA SFÂRŞITUL SECOLULUI AL XIX-LEA ŞI PRIMELE DOUĂ DECENII ALE SECOLULUI AL XX-LEA

In perioada 1878—1914, concomitent cu mutaţiile şi progresele din domeniile economic, social şi cultural ale ţării, se consolidează şi sistemul democratic constituţional pluripartidic.

Sub raportul vieţii politice, sfârşitul secolului al XIX-lea şi primele două decenii ale secolului al XX-lea înseamnă consolidarea regimului parlamentar, a cărui expresie fusese Constituţia din 1866 cu modificările aduse în 1884.

Această perioadă este dominată de lupta pentru putere a celor două partide politice fundamentale : liberal şi conservator. Ele se succed periodic la cârma statului, formând un *sistem parlamentar de guvernare bipartidic,* într-un context specific al realităţilor româneşti. Liberalii au guvernat cal mai lung timp. Când partidul de la guvernare se obosea, se compromitea şi nu avea randamentul necesar în conducere, iar răbdarea opoziţiei era spre sfârşite, partidul advers organiza întruniri în diferite săli din Bucureşti, la „Dacia" (fostul han Manuc), La „Lyric" (în sala Teatrului) la „Eforie", în care guvernul era atacat violent ; urmau apoi manifestaţiile de stradă, încadrate de agenţi electorali zgomotoşi, pentru a impresiona „factorul constituţional", adică pe suveran. Toate aceste agitaţii se petreceau într-un cadru restrâns, din cauza legii electorale cenzitare, întrucât marea masă a locuitorilor ţării şi chiar o însemnată parte a locuitorilor Capitalei nu participau la viaţa politică. [1]

Modificarea din 1884 a Constituţiei n-a lărgit decât prea puţin acest cadru, cu toată lupta dusă de C. A. Rosetti şi partizanii lui,

[1] A se vedea pe larg : C. C. Giurescu, Dinu C. Giurescu Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi, Editura „Albatros".

care înfrânți, s-au retras din Parlament. Dacă s-au dezvoltat industria, construcțiile, transporturile și comunicațiile, dacă a sporit producția agricolă, în rândurile țărănimii și în lumea muncitoare de la orașe nemulțumirea creștea, reflectată în desele răzvrătiri țărănești între care unelte au evoluat în răscoale, cum s-a întâmplat în 1888 la Urziceni și în ținutul Ialomiței sau marea răscoală țărănească din primăvara și vara anului 1907.

Din Partidul Național Liberal s-au desprins două disidențe: *Partidul Liberal Democrat*, condus de Nicolae Fleva, care mai târziu a aderat la conservatori, și *drapeliștii*, după numele ziarului lor, „Drapelul", grupați în jurul lui P. S. Aurelian, care urmăreau realizarea unor reforme mai democrate. Partidul Democrat-Radical, de sub conducerea lui Gheorghe Panu — fost partizan al lui C. A. Rosetti — a avut o existență scurtă, aderând și acesta la conservatori.

În ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, ca urmare a creșterii numărului muncitorilor industriali, are loc începutul organizării lor politice. Mai înainte se întemeiaseră asociații de ajutor reciproc iar de la acest prim stadiu, s-a trecut, după războiul de independență, la organizarea lor politică, pe baza răspândirii ideologiei socialismului științific. O delegație de muncitori a participat în 1889 la primul congres al Internaționalei a II-a de la Paris.[2]

În 1890, la București, a fost organizată prima manifestație de 1 mai, consacrată Zilei Internaționale a Muncii. La Congresul din 31 martie — 3 aprilie 1893, ținut la Clubul Muncitorilor din București, strada Amzei, s-a constituit Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România, pe baza principiilor fundamentale ale teoriei socialismului științific.[3]

În legătură cu momentul din 1899 ce a avut loc în viața politică a României, prin trecerea intelectualilor socialiști la Partidul Național Liberal, se impune o anumită precizare, care reflectă cu obiectivitate contextul în care a avut loc această fuziune, relatată pe lang în cartea „Socialismul în România" a lui Constantin Titel Petrescu.

În ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, doi lideri socialiști — I. Banghereanu, economist și V. Fițșinescu, student la facultatea de drept, care au militat pentru constituirea cluburilor socialiste de cultură la sate, — pe baza frumoaselor rezultate obținute — au propus convocarea unui congres extraordinar al Partidului So-

[2] C. C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Op. cit.*, p. 582.

[3] I. Căpreanu, „Mișcarea muncitorească în luptele politice din România între anii 1900—1914", **Editura Junimea, Iași, 1983.**

cial-Democrat al Muncitorilor din România, care să dezbată pe larg problema agrară și să completeze directivele organizatorice ale mișcării sătești.

În acest scop, de acord cu V. Gh. Morțun, ei convocară la o consfătuire pe toți fruntașii partidului : Comitetul Executiv și câteva alte elemente de seamă din „pătura cultă", care gravitau în jurul șefilor, cu scopuri mai mult sau mai puțin suspecte.

Consfătuirea aceasta, ale cărei ecouri n-au pătruns niciodată în opinia publică, s-a ținut în trei memorabile seri, la locuința lui V. Gh. Morțun din str. Sfântul Constantin nr. 6 din Iași. Au luat parte : C. Dobrogeanu Gherea, Ion Nădejde, C. Stere, Alex. Radovici dr. I. Radovici (fratele lui Alexandru), care s-a sinucis peste câțiva ani, în 1909, aruncându-se în Marea Mediterană, de pe vaporul cu care călătorea (de la Marsilia spre Constanța), Sofia Nădejde, George Diamandy, I. C. Atanasiu, Deodat Țăranu, I. Vasiliu (avocatul din Bârlad, ajuns apoi șeful organizației liberale din acel oraș), Tache Georgescu și, evident, cei doi eroi principali : Banghereanu și Ficșinescu. Discuțiile au alunecat de la început pe un drum contradictoriu. S-a discutat situația cluburilor, toți participanții fiind de acord că dezvoltarea rapidă a mișcării țărănești comporta o mare atenție, căci altfel va trece peste capul șefilor. V. Gh. Morțun și-au exprimat chiar teama că partidului i se va întâmpla un mare bucluc din cauza mișcării țărănești, care depășise toate așteptările.

În ziarul conservator „Epoca", Nicolae Filipescu începuse o campanie contra liberalilor pentru că tolerau propaganda socialiștilor la sate, avertizând chiar pe Rege : „Feriți-vă Majestate, de focul din Teleorman", — aluzia se referea la mișcarea țărănească din satele acestui județ. Trebuind să fie convocate, în curând, colegiile pentru Cameră, s-au fixat la această ședință și candidații Partidului Social-Democrat al Muncitorilor pentru patru județe. Morțun și-a rezervat Teleormanul.

Ședințele au fost ocupate, aproape exclusiv, cu discuția provocată de V. Gh. Morțun în jurul așa-zisei crize de dezvoltare a partidului. El puse în discuție însăși utilitatea existenței partidului muncitoresc și a conchis că „se pisează apa în piuă" și că ar fi mai bine să se dizolve partidul, iar elementele de valoare să treacă la Partidul Liberal.

Era tocmai pe vremea când Ionel Brătianu își făcea drum spre șefia Partidului Liberal. Pentru aceasta avea nevoie de sprijinul

[4] Constantin Titel Petrescu, „Socialismul în România", 1835 — 6 septembrie 1940, Biblioteca Socialistă.

socialiștilor. Ionel Brătianu propuse amicului său intim, V. Gh. Morțun, intrarea în Partidul Liberal a tuturor elementelor valoroase din Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România.

Probabil, Morțun își luase oarecari angajamente în acest sens De aceea, la ședința secretă, deputatul socialist, V. Gh. Morțun, a căutat să demonstreze că era vorba de democratizarea Partidului Liberal, că Ionel Brătianu era un sincer democrat inspirat de idei radicale, că numai în cadrul Partidului Liberal se putea lupta cu succes pentru țărănime, pentru exproprierea agrară, pentru votul universal.

Nimeni din cei prezenți, însă, n-a fost de acord cu Morțun, Gherea îi opuse, pe tonul lui calm și sincer, argumente hotărâtoare pentru continuarea luptei. Chiar Alex. Radovici, care cu ajutorul liberalilor fusese ales primar al Ploieștilor, a declarat că el se consideră numai „împrumutat la liberali". Însuși C. Stere — care a jucat un rol decisiv în destrămarea vechiului Partid Social-Democrat — s-a declarat împotriva trecerii la liberali. Morțun se supuse, dar numai pentru scurt timp, — precum au dovedit-o evenimentele de mai târziu.

Partidul Conservator, partidul marilor latifundiari, găsi o admirabilă platformă de luptă împotriva liberalilor. Alegerile se apropiau. Guvernul liberal, care într-adevăr nu opusese nici o rezistență activă pătrunderii socialiștilor la sate, era învinuit că pactizează cu „inamicul" intern și că tinde la desființarea principiului sfânt al proprietății.

În fiecare zi, presa conservatoare — „Epoca", „Timpul", „La Roumanie" — făceau alarmism, ducând o violentă campanie contra guvernului liberal. Se cerea imediata închidere a cluburilor țărănești și arestarea tuturor socialiștilor. Zilnic apărea în presa conservatoare știrea că în cutare sat a izbucnit revoluția ; informații inexacte și tendențioase care și-au atins scopul. Liberalilor nu le convenea să se prezinte în fața colegiilor cenzitare cu aprecierea că au sprijinit pe socialiști împotriva proprietarilor de moșii. Pe de altă parte, străinătatea se lăsase impresionată de știrile din ziare, despre imaginarele revoluții din România. Se pare că pe piața Vienei și Berlinului valorile românești începuseră să scadă. Astfel, liberalii se deciseră să pună capăt mișcării socialiste la sate și să determine pe intelectualii socialiști să intre în Partidul Liberal.

Când după mai bine de doi ani de temniță, s-au văzut iarăși liberi, Banghereanu și Ficșinescu găsiră Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România înmormântat. În timpul procesului lor, șefii acestui partid au continuat tratativele cu „stânga" liberală,

iar, după condamnare, prietenii lor trecuseră de-abinelea la liberali. Apărarea dezinteresată a lui C. Mille la procese și în ziarul „Adevărul" i-a adus ca răsplată alegerea lui ca deputat la colegiul al III-lea de Telcorman, în martie 1901 (după ce cu doi ani mai înainte, căzuse la același colegiu, din cauza ingerințelor guvernului conservator).

O greșeală fundamentală a Partidului Social-Democrat, în acea fază, a fost continua cochetare cu liberalii. Credeau șefii că, în felul acesta, sprijineau un partid burghez realmente democratic, care va da *votul universal* și va introduce *domnia legilor*; încetul cu încetul, însă, unii au început să se îndoiască de acest lucru. Liberalii de câte ori veneau la guvern erau tot atât de ostili față de socialiști ca și conservatorii.

O astfel de tactică nu putea să ducă decât la faliment, pentru Partidul Social-Democrat, căci a da mereu cuvânt de ordine să se voteze listele liberale, înseamnă de fapt a se nega însăși rațiunea de a fi a Partidului Social-Democrat.

Ei bine, asta era concepția „politică" a generoșilor — V. Gh. Morțun, Alex. Radovici, Georges Diamandy. În mrejele acestui fel de a vedea căzuse și Ioan Nădejde. Trebuie menționat că aceștia au fost și ei victimile altuia și anume ai lui Constantin Stere, care i-a îndrumat pe șefii socialiști de atunci asupra acestei tactici filoliberale.

Constantin Stere, român basarabean, venise cu câțiva ani mai înainte din Rusia, fusese deportat de regimul autocrat al țarismului în Siberia, și căpătase foarte curând ascendența asupra politicienilor de la noi. El se intitula socialist, făcea politică liberală, dădea lecții de socialism și pregătea în taină, cu prietenul său I. I. C. Brătianu, întărirea Partidului Liberal, prin fuziunea cu elemente capabile de la socialiști. [5]

La o întrunire liberală din Iași, Stere — vorbind ca socialist — fixase astfel tactica Partidului Social-Democrat:

„... deși am considerație personală pentru conducătorii socialismului român, n-am împărtășit vederile lor și tactica politică pe care o urmează sau cel puțin au urmat-o, până acum, și care-i condamnă la pasivitate... În această situație, e lucru vădit că socialiștii nu pot forma un partid revoluționar, pe care l-ar despărți de celelalte partide o prăpastie de netrecut. Deci socialiștii fatal trebuie să colaboreze cu celelalte partide democratice și progresiste din Ro-

[5] I. Căpreanu, „Esul unei restituiri, C. Stere", Editura „Junimea", Iași 1988; C. Titel Petrescu „Socialismul în România".

mânia, Socialiștii să formeze aripa stângă a marelui partid progresist, grosul căruia îl formează Partidul Liberal".[6]

Această concepție a biruit atunci în Partidul Social-Democrat, căci după 20 de ani de lupte, oamenii voiau să se stabilească într-un partid de guvernământ.

În Partidul Social-Democrat rămăseseră atunci tot mai puțini: Alexandru Radovici nu plecase încă, dar se considera de mult „împrumutat la liberali". V. Gh. Morțun și G. Diamandy căutau o formulă de plecare, admisă de toți, ca să nu lase impresia că trădează cauza socialistă.

Prea puțini rămăseseră în acel timp socialiști integri. Alex. Ionescu, într-un fulminant articol „Suntem și rămânem!" din gazeta „Lumea nouă", la 28 martie 1899, s-a declarat dușman fățiș al ideii de desființare a Partidului Social-Democrat. Lui i se alătură Ion C. Frimu, Const. Z. Buzdugan, Iosif Nădejde-Armașu. Dar nerăbdătorii „generoși" găsiră formula de plecare onorabilă: să se convoace un congres, care să decidă desființarea partidului, sau transformarea lui într-un partid național, sau în fine fuziunea cu liberalii. În felul acesta, răspunderea o va avea congresul, iar ei vor ieși curați în fața istoriei.

Pentru zilele de 10—12 aprilie 1899, fu convocat la București Congresul General (al VI-lea și ultimul) al Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România. C. Dobrogeanu-Gherea, I. Nădejde, Sofia Nădejde, I. C. Atanasiu, Deodat Țăranu etc. n-au participat la congres. I. Botez (căpitanul de la Ploiești, cel ce se lăuda că este primul rănit în războiul din 1877) a prezidat congresul.

După interminabile discuții, Congresul admite moțiunea lui G. Diamandy, hotărând cu 16 voturi, contra 7, ca viitorul partid democratic să fie numit „Partidul Național-Democrat, corespunzând aspirațiilor întregii democrații române".[7]

Astfel, Partidul Social-Democrat a fost desființat, iar noul partid — născut mort —, a ales o comisie pentru redactarea programului, care însă nu s-a mai întrunit. Partidul Social-Democrat se desființează printr-o hotărâre a propriului său congres.

Trecerea oficială a „generoșilor" la liberali s-a produs în primăvara anului 1900.

O coaliție a opoziției unite (conservatoare — junimistă — liberală dizidentă) a răsturnat guvernul liberal, de sub președinția lui

[6] *Ibidem*, „*Op. cit.*"
[7] Constantin Titel Petrescu, „*Op. cit.*", p. 148-149.

D. A. Sturdza — la 31 martie 1899 —, pe tema „trădării naționale" a șefului guvernului.

În parlamentul de la Budapesta, guvernul maghiar Bánffy, ridicându-se împotriva subvenționării de către România a anumitor școli naționale și biserici din Transilvania (în special a liceului român și bisericii Sfântul Nicolae din Brașov). D. A. Sturdza — șeful guvernului liberal român — a fost constrâns să cedeze, suprimând subvențiile.

De aici, emoție în opinia publică românească și prilej de agitație pentru partidele politice din opoziție. Campania de răsturnare a guvernului condus de D. A. Sturdza a avut succes.

Dimitrie A. Sturdza a fost forțat să demisioneze, fiind bătrân, bolnav și compromis în viața publică. Acesta urma să se retragă și de la șefia Partidului Liberal, care devenea un loc de competiție pentru subșefii partidului. Printre aceștia, I. I. C. Brătianu — descendentul lui Ion Brătianu „Vizirul" — era cel mai indicat prin dreptul nașterii și al faimei ce o avea, de tânăr animator al Partidului Liberal pe drumul democrației generoase.

Ionel I. C. Brătianu era prieten intim cu cei mai mulți dintre intelectualii socialiști, în special cu V. G. Morțun, Alex. și dr. I. Radovici, Georges Diamandy, dr. Jean Cantacuzino, Iancu Procopiu, C. Stere (socialist fără a fi înscris în partid) etc.

Cu toții au pus la cale trecerea oficială în Partidul Liberal, în vederea proclamării ca șef a lui Ionel Brătianu, și a grefării organismului liberal îmbătrânit, cu glande noi ale „tinerimii generoase". La banchetul dat în onoarea lui D. A. Sturdza — șeful Partidului Liberal în acel timp —, în sala „Liedertafel", în seara zilei de 9 februarie 1900, V. G. Morțun a arătat, în discursul său, motivele care au determinat pe socialiști să intre în rândurile Partidului Liberal, menționând :

„Venim cu inima curată și cu nestrămutată hotărâre să luptăm, din toate puterile, pentru întărirea Partidului Liberal... să trăiască libertățile noastre publice ! Să trăiască drepturile noastre cetățenești !" [8]

După trecerea „generoșilor" în Partidul Liberal, — urmată de încadrarea și a unora dintre militanții muncitori la liberali, „cluburile" socialiste din provincie s-au desființat, rămânând în activitate doar unul singur, cel din București, iar ziarul „Lumea Nouă" a continuat să apară până în octombrie 1900, săptămânal, având ca secretar de redacție pe avocatul poet C. Z. Buzdugan.

[8] Vezi : I. Căpreanu, „Mișcarea muncitorească în luptele politice din România între anii 1900—1914", p. 17 și urm.

La 20 februarie 1900, a fost convocată o întrunire de refacere a mișcării socialiste, în sala Constructorilor din București, iar la 1 mai, același an, s-a sărbătorit Ziua Muncii printr-o întrunire și serbare câmpenească în Cișmigiu, unde s-au întâlnit diferitele societăți muncitorești.

Grupul de muncitori rămas credincios ideii socialiste, în frunte cu I. C. Frimu, a înființat la București și la Iași, cercurile „România Muncitoare", organizație „culturală și de acțiune socialistă", la care colaborează și poeții tineri ca D. Th. Neculuță, Ștefan Petică, pictorul Octav Băncilă.

După înființarea de către guvern a corporațiilor și promulgarea Legii meseriilor, la 1 ianuarie 1902, a apărut gazeta „România muncitoare", ca „organ de luptă și de educație muncitorească", având titlul stabilit de dr. Panait Zosin, iar peste un an, la *11 august 1903*, s-a înființat la Iași, „Cercul de studii sociale" sub egida dr. L. Ghelerter și a lui Max Wecsler, având ca preambul câteva pagini din „programul social-democrat de la Erfurt".[9]

În zilele de 13, 14 și 15 august 1906, a avut loc la București prima Conferință a „cercurilor social-democrate și a sindicatelor din România, fiind un pas important în direcția refacerii Partidului Social-Democrat din România.

În luna februarie 1907, izbucnește răscoala țărănească din satele Moldovei. Oficiosul liberal „Voința Națională" anunța la 6 martie 1907, în termeni entuziaști, întinderea răscoalei :

„În Moldova sărăcită..., țărănimea se mișcă. Robii Fischereștilor au îndrăzneala să ceară că, în propria lor țară, li se cuvine pământ cu plată și justiție pe gratis". [10]

Revolta țăranilor, lipsiți de spirit organizatoric, s-a transformat într-o răscoală haotică, pornind din județul Botoșani, trecând în județele limitrofe, pentru a cuprinde apoi mai toată țara.

Înspăimântate de întinderea uraganului, partidele de guvernământ s-au înfrățit într-un adânc sentiment de clasă.

Evoluția frământărilor politice din România trebuie urmărită cu mult mai înainte de începutul marii răscoale a țăranilor din Moldova. Încă din toamna anului 1906, în Partidul Conservator, ce se afla la guvernarea țării, se manifesta hotărât tendința de fuzionare cu junimiștii.

---

[9] Cf. Constantin Titel Petrescu „Socialismul în România" 1835 — 6 septembrie 1940, Biblioteca Socialistă, p. 160—184.

[10] „Voința Națională", 6 martie 1907.

La deschiderea parlamentului, elementul takist a apărut în toată puterea lui și domina situația. (Ca președinți ai secțiunilor parlamentare au fost aleși 5 takiști : Paulică Brătășanu, Al. Bădărău, Virgil Arion, Toma Cămărășescu, Nestor Cincu).

Deschiderea dezbaterilor parlamentare a fost un prilej de luptă nu numai între guvern și opoziție, ci chiar în tabăra guvernamentală.

Această situație a determinat pe liberali să-și strângă rândurile, hotărând ținerea unui Congres în zilele de 3, 4 și 5 decembrie 1906. În Partidul Național Liberal se anunța un proces de reîntinerire a cadrelor, prin eliminarea din conducere a unora din cei mai vechi lideri. Campania de răsturnare a guvernului conservator a început printr-o mare întrunire publică a liberalilor, la care au vorbit D. A. Sturdza, M. Ferekide, Spiru Haret, V. Gh. Morțun, N. T. Popa din Craiova și I. I. C. Brătianu. V. Gh. Morțun a atacat cu vehemență guvernul conservator pentru toate avantajele ce le-a acordat străinilor și pe chestiunea scumpirii traiului.

În timp ce creștea nemulțumirea maselor populare și se intensificau agitațiile țăranilor care cereau revizuirea învoielilor agricole și împărțirea pământurilor moșierești, iar Partidul Național Liberal își dezlănțuise ofensiva pentru răsturnarea guvernului conservator, izbucnește la 8 februarie 1907 răscoala țărănească. Partidele și oamenii politici căutau să tragă foloase din mișcare. Majoritatea prefecților erau takiști și nu aplicau dispozițiile date de primul ministru și ministrul de interne, Gh. Gr. Cantacuzino, șeful Partidului Conservator.

Presa liberală aducea critici guvernului conservator pentru că n-a întreprins nimic în favoarea țăranilor.

În Cameră, deputații Spiru Haret și I. I. C. Brătianu au interpelat guvernul conservator, acuzându-l că n-a venit cu o lege care să limiteze exploatarea trusturilor arendășești. Petre Carp, șeful junimiștilor, nu admitea aducerea unei asemenea legi, în momentul când țăranii erau răsculați, afirmând că „leacul ar fi mai periculos decât boala" și că, prin urmare, n-ar fi bine ca țăranii să fie învățați să obțină asemenea concesii, fiind adeptul tacticii sale mai vechi : „Întâi represiune și apoi vom aviza".[11]

Răscoalele țărănești au grăbit soluția crizei din sânul Partidului Conservator, ai cărui fruntași erau mai mult preocupați de intrigi și de ambițiile personale decât de lucrările țării, încât în acele con-

[11] „Monitorul Oficial" nr. 47, din 27 aprilie 1907, „Dezbaterile Adunării Deputaților", pag. 827.

diții nu mai puteau să guverneze. Astfel, răscoalele țărănești au fost exploatate chiar de către politicienii dinlăuntrul Partidului Conservator ; ziarul „La Roumanie", organul de presă personal al lui Take Ionescu, acuza guvernul conservator că nu a înfăptuit în cursul legislaturii măsurile agrare promise în mesajul Tronului. Presa takistă lasă să se înțeleagă cum că vinovatul principal era primul ministru, Gh. Gr. Cantacuzino, care era șeful Partidului Conservator.

Pentru a înăbuși răscoala țărănească și a rezolva criza politica, regele Carol I, la 12 martie 1907, a însărcinat pe D.A. Sturdza, șeful Partidului Național Liberal, să formeze guvernul.[12] A doua zi, la 13 martie 1907, a avut loc istorica ședință a parlamentului, în care cele două partide — conservator și liberal — și-au dat mâna, ajungând la un compromis politic de frica revoltei populare. După deschiderea ședinței, D. A. Sturdza, în cuvinte apocaliptice, a făcut apel la unitate. Take Ionescu a ținut o emoționantă cuvântare, după Sturdza, declarând în numele majorității parlamentare că va da guvernului liberal întregul concurs. Ion Lahovary, din partea celorlalți conservatori, a făcut o declarație identică, iar P. P. Carp a ținut un lung discurs, în care a cerut ca legile guvernului liberal să fie votate, dar a avut rezerve asupra programului cabinetului liberal. Ziarul „Adevărul" din 14 martie 1907 scria că „D.A. Sturdza niciodată n-a fost atât de emoționat. Mulțumește călduros celor trei oratori conservatori, căci au dovedit că sunt mari patrioți. Iese apoi din bancă și se duce direct la Take Ionescu, îi ia mâinile și le strânge afectuos în aplauzele furtunoase ale Adunării. Strânge apoi pe rând mâinile lui P.P. Carp și Ion Lahovary. Scena petrecută a fost emoționată, dar n-a fost sinceră din partea tuturor reprezentanților partidelor" !

După venirea guvernului liberal, s-au intensificat măsurile pentru reprimarea răscoalei țărănești.

Regele a adresat o proclamație către țară, iar guvernul un manifest, în care era cerută înfrățirea între partide cât și „concursul tuturor factorilor politici, pentru restabilirea liniștii, siguranței și păcii obștești"[13] P. P. Carp, în situația politică ce apăruse, a subliniat în parlament : „...cât privește ajutorul nostru ca să potolească vijelia ce a dat peste noi, el este asigurat guvernului și cred că domnul președinte al consiliului nu se îndoiește de acesta. Dar ca să luăm de pe acum angajamentul cum că avem să primim — ca să

[12] *Ibidem* : vezi și : Ioan Căpreanu, „Mișcarea muncitorească în luptele politice din România, între anii 1900—1914", Ed. Junimea, 1983.
[13] Vezi : „Monitorul Oficial", nr. 47 din 27 aprilie 1907.

nu întrebuințez cuvântul de revoluție — reforma socială, care este conținută în manifestul de astăzi din „Monitorul" aceasta nu v-o pot promite"[14]. Spaima de amploarea răscoalelor țărănești a determinat parlamentul conservator să sprijine silințele guvernului liberal în înăbușirea mișcării țărănești, încât întreaga Cameră aplauda fiecare gest al miniștrilor. La toate legile prezentate în Senat, raportor era C. Dissescu, conservator takist.

După dezlănțuirea represaliilor au fost bombardate satele din Dolj, printre care marele sat Băilești ; în Vlașca au fost distruse trei sate : Hodivoaia, Vieru și Stănești. În toată țara, starea spiritelor era în surescitare. [15]

Ziarele „România muncitoare" și „Dimineața" publicau pe zile numărul morților și răniților, iar Gheorghe Panu a publicat în „Săptămâna" un articol asupra răscoalelor intitulat „Învățăminte", arătând că acestea se datorau multor cauze economice, morale, culturale, politice.

La scurt timp după căderea de la guvernare, Gheorghe Gr. Cantacuzino — ce era șef al Partidului Conservator de la moartea lui Lascăr Catargiu, în 1894 — a convocat majoritățile conservatoare la Senat, prevăzând liberalilor o guvernare scurtă și o revenire a conservatorilor întăriți. Dar, în urma răscoalelor țărănești, Cantacuzino a înțeles că este momentul să se retragă de la șefia partidului conservator, mai ales că majoritatea îi era ostilă în conducerea acestui partid.

După mai multe convocări, la 30 aprilie 1907, s-a realizat și fuziunea celor două grupări conservatoare : cantacuzinistă și carpistă, sub conducerea lui P. P. Carp, publicându-se în ziarele partidului, un comunicat semnat de P.P. Carp și Gheorghe Gr. Cantacuzino. În Comitetul Executiv al Partidului Conservator fuzionat erau desemnați : P.P. Carp, Gheorghe Gr. Cantacuzino, Titu Maiorescu, Ion Lahovary, Take Ionescu, Alexandru Marghiloman, Nicolae Filipescu .

În urma reprimării răscoalei țărănești, liberalii, stăpâni pe situație, bazați pe încrederea regelui și pe acordul partidelor politice, au căutat să-și consolideze pozițiile, de aceea au reclamat dizolvarea parlamentului și organizarea unor alegeri noi.

În conducerea Partidului Național Liberal, părerile erau împărțite asupra acestei chestiuni, mai ales în urma morții fruntașului acestui partid, Vasile Lascăr, la 22 martie 1907. De atunci, a început

[14] *Ibidem.*,
[15] C. Bacalbașa, „Bucureștii de altă dată", vol. III.

în Partidul Național Liberal lupta dintre cadrele vechi și curentul nou, cât și acțiunea pentru înlăturarea lui D. A. Sturdza de la șefia partidului. Această luptă, pe lângă sensuri politice, însemna conflictul deschis cu aripa marilor proprietari funciari din partid.

La 26 aprilie 1907, guvernul liberal a expus în Cameră decretul de dizolvare a Corpurilor legiuitoare, noile camere urmau să fie convocate pentru ziua de 7 iunie, iar alegerile să înceapă la 20 mai 1907, cu Colegiul I Senat. Între partidele politice de guvernământ în aceste alegeri aproape n-a fost luptă, atâta vreme cât se socoteau legate încă prin pactul de la 13 martie 1907, astfel că alegerile s-au făcut și cu complicitatea opoziției, deoarece candidații partidelor din opoziție, care au fost aleși, erau în cartel cc guvernul, care nu le-a prezentat contracandidați.

În felul acesta, s-a ajuns ca guvernul liberal să dispună de o puternică majoritate parlamentară.

Lucrările parlamentului au început la 7 iunie 1907, iar guvernul liberal a depus următoarele proiecte de legi cu privire la chestiunea agrară și reorganizarea administrativă a statului : 1) Învoielile agricole ; 2) Casa Rurală ; 3) Monopolul cârciumilor de stat ; 4) Asociațiile țărănești ; 5) Reorganizarea judecătoriilor de ocoale ; 6) Legea contra trusturilor arendășești ; 7) Legea pentru arendările la țărani ; 8) Legea pentru moștenirile țărănești ; 9) Crearea de biruri pentru muncile agricole ; 10) Legea pentru despăgubirea devastaților ; apoi au mai fost luate în discuție și alte proiecte de legi privitoare la reorganizarea administrativă, organizarea jandarmeriei, legea pentru terenurile petrolifere, legea pentru împărțirea în două a ministerului domeniilor, creându-se un minister al agriculturii și domeniilor și altul pentru industrie și comerț.

Proiectul de lege privitor la mărginirea trusturilor arendășești a fost prezentat de I.G. Duca, fiind alcătuit sub influența curentului tinerilor din Partidul Național Liberal, în frunte cu I.I.C. Brătianu, Vintilă Brătianu, Vasile Gh. Morțun, C-tin Stere.

În tabăra opoziției conservatoare, disensiunile erau și mai mari ; Take Ionescu și prietenii săi din parlament susțineau guvernul liberal în privința legilor, în timp ce P.P. Carp era în unele chestiuni absolut intransigent.

După marea ridicare la luptă a țărănimii în primăvara și vara anului 1907, cu amplele perturbări ce le-a produs în toate straturile societății românești, au avut loc importante regrupări ale forțelor politice în anii ce au urmat. Astfel, s-a reorganizat mișcarea muncitorească și socialistă, pe baze noi, la Conferințele socialiste și ale

sindicatelor de la Galați (în 29-30 iunie și 1 iulie 1907), apoi de la București (6-7 ianuarie 1908) și Congresul de refacere a *Partidului Social-Democrat* din România din 31 ianuarie — 1 și 2 februarie 1910.

În anul 1908, după ce trecuse pericolul marei răscoale țărănești, a început să se accentueze lupta dintre grupările conservatoare. Petre Carp, șeful partidului, sub influența lui Alex. Marghiloman și Nic. Filipescu, a convocat adunarea generală, a clubului central din București în ianuarie 1908. S-a ales noul comitet de conducere al clubului format din conservatori puri și junimiști.

Această alegere a reprezentat punctul de plecare al agitației care a dus la ruptura din partidul conservator. Astfel în ziua de 5 februarie 1908, s-a întrunit gruparea lui Take Ionescu într-un congres separat ce a avut loc în sala „Eforie", constituindu-se în *Partidul Conservator-Democrat*, fiind adoptat și un program de acțiune separată, începând o febrilă campanie pentru atragerea de aderenți. Ruptura din partidul conservator a fost ajutat și de liberali printr-o acțiune ocultă. Liberalii se temeau de concurența unui partid conservator puternic prin unire și, mai ales, prin valoarea unor fruntași culți, cu trecere în fața opiniei publice.

Popularitatea de moment a Partidului Conservator-Democrat a activizat pe conservatori, dar mai ales pe liberali, iar de aici înainte frământările din Partidul Național Liberal au fost în creștere.

La aceasta se adăugau insuccesele în politica externă ale primului ministru, D.A. Sturdza, care, întâlnindu-se la Viena cu Aerenthal, ministrul de externe al Austro-Ungariei, a avut convorbiri ce nu aveau asentimentul unor cercuri politice patriotice influente din România și chiar din sânul Partidului Național Liberal.

În aceste condiții, are loc Congresul Partidului Național Liberal la 11 ianuarie 1909, în sala „Eforia", care avea să rezolve criza în partid, hotărând asupra persoanei chemate să conducă mai departe destinele partidului, precum și cu privire la spiritul în care să se desfășoare această conducere. Congresul a adoptat o moțiune pentru alegerea lui I.I.C. Brătianu ca șef al partidului, iar P.S. Aurelian a fost proclamat ca președinte al Congresului. O parte însemnată dintre fruntașii partidului au luat cuvântul, susținând alegerea lui Ionel Brătianu. S-au remarcat discursurile lui Em. Costinescu, Toma Stelian, Spiru Haret, Vasile B. Missir, Em. Porumbaru, C. Stere, generalul Budișteanu, dr. C. Anghelescu, C.I.C. Brătianu, Nicu Gane, M. Orleanu, Vasile Gh. Morțun, Anton Carp, P.S. Aurelian, Alex.

Djuvara, M. Pherekide, G. Diamandy, Ilarion Izvoranu și ale altora. Prin urmare, salvarea situației Partidului Național Liberal a fost găsită prin sacrificarea lui D.A. Sturdza, căruia i s-a pus în vedere să se retragă din viața politică, fiind bolnav și înaintat în vârstă. [16]

După alegerea lui I.I.C. Brătianu ca șef al Partidului Național Liberal, a fost organizată o manifestație de stradă, cu câteva sute de oameni, cu muzică și torțe, pentru a sărbători pe noul șef și a influența asupra corpului electoral.

Conservatorii — și în primul rând Titu Maiorescu — au obiectat asupra constituționalității acestor acte, caracterizând „regretabile" formele prin care I.I.C. Brătianu a fost numit președinte.

În Partidul Național Liberal, alegerea lui I.I.C. Brătianu ca șef al partidului, în loc să aducă liniște, a determinat o învrăjbire și mai mare, deoarece a început primenirea personalului de conducere a organizațiilor din întreaga țară, dar lupta s-a dat, așa cum afirma Iosif Nădejde — cu ușile închise [17].

O caracterizare obiectivă a situației politice din această perioadă o găsim în articolul „Democratismul partidelor noastre" publicat în gazeta „România muncitoare" din 25 decembrie 1908 care scria: „E adevărat că toate partidele noastre și cel conservator și cel conservator-democrat, se recomandă ca partide democratice. În momentul de față piatra de încercare pentru orice democrat este votul universal... Liberalii au această reformă, într-un program uitat la hala de vechituri. Zeci de ani au stat la putere și nu s-au gândit să realizeze această reformă. Conservatorii, în această privință, sunt cel puțin mai sinceri. Știm dinainte până unde merge democratismul lor. Astfel, conservatorii carpiști s-au declarat și se declară categoric contra votului universal.

Partidul Conservator-Democrat considera că în starea de atunci a României era exclusă orice reformă pe baza votului universal".

Junismul revoluționar

Într-un interviu acordat lui N.D. Cocea, director al revistei „Facla" și redactor al ziarului „Adevărul", publicat în coloanele celui din urmă, numărul din 6 iunie 1913, P.P. Carp, cu francheța care-l

[16] „Viitorul", anul III, nr. 421 din 13/26 ianuarie 1909; „Voința națională", anul XXVII nr. 7069 din 13/26 ianuarie 1909.
[17] I. Căpreanu *„Op. cit."*, p. 106.

caracteriza, și-a spus cuvântul asupra problemelor de bază ale vieții politice a României, relieîând concepția „junimismului politic", care, în realitate, se confundă cu însuși P.P. Carp, tot așa precum junimismul literar se confundă cu însuși Titu Maiorescu : fără P.P. Carp ar fi existat junimiști în politică, dar n-ar fi existat, desigur, niciodată *junimismul politic.*

Petre I. Carp

Pentru a-l înțelege pe P.P. Carp din anul 1913, este necesar să fie clarificat ce a însemnat junimismul în viața politică a României. Răspunsul este clar și elocvent : junimismul a reprezentat reacția individuală împotriva spiritului impersonal și solidarist al epocii în care a apărut.

Generația care a creat România modernă, acei care au realizat revoluția de la 1848 și Unirea Principatelor, înfățișează, în ritmul vieții naționale, acest din urmă spirit, împins până la cea mai înaltă expresie : individualitățile lor, oricât de marcante ar fi fost, dispăreau în fața idealurilor comune, se topiau spre a lăsa să răsară, din contopirea lor, un singur suflet cu o singură voință. Numai așa se înțelege cum acești oameni au putut îndeplini lucruri atât de mari într-un timp când împrejurările erau așa de puțin prielnice. Ca o protestare împotriva acestui spirit de continuă sacrificare a propriei personalități, manifestată ca principiu printr-un *etatism statornic,* iar ca metodă printr-o *riguroasă disciplină de partid,* a apărut *junimismul politic,* izvorât dintr-o hotărâtă concepție individualistă care tindea să înlocuiască cultul idealurilor comune prin cultul personalităților, în a căror nețărmurită acțiune ar sta toate posibilitățile oricărui progres. Așa privit junimismul politic, se înțelege ușor pentru ce el nu s-a putut adapta nici uneia din organizațiile existente de partid și pentru ce, odată triumfător, el și-a aflat în însuși acest triumf punctul ultim al evoluției și al existenței sale.

Poziția lui P.P. Carp în viața politică a României de la începutul secolului al XX-lea este concluzia logică a unei vieți întregi. Dacă se poate vorbi de inconsecvențe, este folositor să privim încercările lui P.P. Carp de a lucra în afară de tendința firească a spiri-

tului său, încercând să se conformeze unor idealuri străine de natura intimă a sufletului său. Astfel, când P.P. Carp, sub influența socialismului de catedră și a practicii politice a lui Bismarck, îmbrățișa socialismul de stat și preconiza o politică deschis intervenționistă, — atunci Carp se îndepărta de principiile fundamentale ale junimismului, rătăcind în anticamerele unor principii cu totul opuse. A trebuit să vină anul 1907, cu marea răscoală țărănească, pentru a se regăsi și a adopta singura doctrină în conformitate cu tendințele sale individualiste, doctrina manchesteriană a liberei concurențe.

Anul 1913 a adus multe deziluzii și înfrângeri simțămintelor lui Carp, pentru ca acest om politic să se regăsească întreg, înălțându-se deasupra unei societăți „în descompunere", silueta sa de om politic puritan, unicul înțelegător al semnelor vremii și prevestitorul reformelor și transformărilor economico-sociale ce trebuiau să vină.

„Nu văd — spunea P.P. Carp în interviul din ziarul „Adevărul" — altă mântuire pentru Statul nostru decât într-o revoluție. Sunt ani îndelungați de când o văd venind, cu ochii. Gangrena s-a întins așa de mult, partidele politice și clasele conducătoare sunt așa de putrede încât numai cuțitul chirurgului ne mai poate scăpa de dezastru. Cine va face această revoluție ? Pătura conducătoare ? Țărănimea ? Nu. Revoluția viitoare va izbucni din însăși intensitatea răului. Precum în organismele intrate în descompunere vibrează și se ridică germenii vieții, tot astfel din putregaiul organismelor sociale căzute în decrepitudine se hrănesc și se înalță forțele noi ale vieții. E un vechi proverb românesc : „Cui pe cui se scoate". Alcătuirea politică actuală va fi sfărâmată prin chiar elementele de decadență, de slăbiciune și de moarte pe care le conține. Răul va înceta prin însăși întinderea răului.

Revoluția se apropie. O văd cum vine și cum crește la sânul partidelor noastre politice și, mai ales, în rândurile tinerimii conștiente, care, mâine-poimâne, va lua locul generațiilor de astăzi. N-o doresc, pentru că nu doresc țării acestea frământări și vărsări de sânge. Dar nu mă tem de dânsa. Toate popoarele, cu adevărat mari, au trecut prin zguduiri profunde și au primit botezul sângelui.

Un popor, ca și o credință, are nevoie de sacrificii, de entuziasm și de martiri. Martirii revoluțiilor nu și-au vărsat niciodată sângele în zadar... Și numărul lor mare nu mă sperie" [18].

În exprimarea unui asemenea punct de vedere, întâlnim pe același P.P. Carp, care în 1912 lupta pentru stăvilirea risipei din banul

[18] „Adevărul", 6 iunie 1913.

public, care lupta împotriva corupției, pentru rezolvarea la Contenciosul Administrativ a „afacerii tramvaielor" din București.

În istoria României, începutul secolului al XX-lea se caracterizează prin puternica afirmare a celor două idei fundamentale care stăteau la baza tuturor mișcărilor social-politice din viața popoarelor Europei și ale lumii din acel timp — *ideea națională* și *cea democratică*.

Încadrat, prin vicisitudinile istoriei, într-un context geo-politic, ca urmare a expansiunii în evul mediu a imperiului otoman, a regatului feudal maghiar urmat de imperiul austro-ungar, la care se adaugă expansiunea tot mai rapace a imperiului țarilor ruși cu tot cortegiul de presiuni și influențe nihiliste ale panslavismului demolator, poporul român a căutat să-și constituie instrumentele politice adecvate pentru a-și apăra ființa etnico-națională și a *nu fi șters* din cartea neamurilor. Se intensifică curentul pentru încheierea procesului de formare a statului național unitar român, cristalizându-se formațiuni politice care reprezentau interesele acelor categorii sociale care își întemeiau existența pe noile forțe și relații de producție ale progresului economico-social modern, care se afirmau ceva mai târziu decât în restul Europei, ca urmare a dominației multiseculare a imperiilor anacronice din această parte a lumii, care au stânjenit și chiar au frânat progresul poporului român.

În aceste împrejurări istorice, de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, când arealul de formare și dezvoltare a poporului român avea un statut politic diferențiat, impus de dominația străină a imperiilor cotropitoare, când vatra românească strămoșească era împărțită : o parte era în statul național român modern creat în 1859, iar alte părți — chiar leagănul de formare a poporului român — Transilvania —, se aflau sub ocupație străină, s-a dezvoltat mișcarea politică națională, cu orientare centrală, pentru unitatea statală în contextul unei orânduiri democratice, așa cum o cereau legitățile obiective ale progresului istoric, pentru a asigura afirmarea forțelor ce aveau izvorul în straturile adânci ale națiunii române și creându-și elita sa politică, care să acționeze în acest scop.

Pe fondul unei asemenea problematici naționale și democratice, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea s-au creat noi grupări politice.

Mișcarea țărănistă — încercări de constituire a unui partid țărănesc în România

Problema fundamentală în societatea românească de la sfârșitul secolului al XIX-lea și primele două decenii ale secolului al XX-lea a constituit-o chestiunea agrară, ceea ce a impus în viața social-politică a României lupta pentru repartizarea dreaptă a proprietății funciare, pentru drepturi politice și emanciparea țărănimii.

Eminentul intelectual și bărbat de stat, Spiru Haret, îndeplinind mulți ani înalta demnitate de ministru al instrucțiunii publice, a inițiat o susținută acțiune de emancipare a lumii satelor, de creare a cluburilor sătești. Între 1890-1914, au existat numeroase tentative de organizare a unui partid țărănesc în România.

Mișcarea haretistă, în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea[19], a avut un rol deosebit de însemnat în acțiunea de activizare și de organizare a țărănimii. Totodată și cluburile socialiste de la sate, ca organizații ale Partidului Social-Democrat, formulând un program de revendicări general-democratice, au constituit un factor de mobilizare a țăranilor în lupta pentru dreptate socială.

La emanciparea țărănimii și la activizarea ei politică, o contribuție de seamă au adus-o intelectualii satelor și în primul rând învățătorii, după 1901, pe timpul cât Spiru Haret a îndeplinit funcția de ministru al instrucțiunii și care a acordat un larg sprijin mișcării pentru emanciparea țărănimii[20].

În contextul acțiunii iluministe desfășurate de intelectuali, la sate, la hotarul dintre cele două secole, un loc important îl ocupă apariția, după 1900, a unui mare număr de lucrări cu caracter istoric ce tratează chestiunea structurii sociale din lumea satelor și consecința existenței marii proprietăți funciare moșierești. În cadrul literaturii ideologice a problemei țărănești, premergătoare apariției partidului politic al țărănimii, o influență determinantă au avut-o lucrări ca : „Proprietatea rurală și chestiunea țărănească", publicată în 1905, și „Proprietatea rurală în România", apărută în 1907, a lui C.D. Creangă, „Chestia țărănească", de A.N. Gâdei, apărută în 1905, „Chestiunea țărănească", scrisă de V.M. Kogălniceanu în 1906, „Pentru ce s-au răsculat țăranii", publicată de Radu Rosetti în 1908, „Sta-

[19] A se vedea pe larg articolul lui Ioan Căpreanu din „Cercetări științifice", vol. I. Instit. Pedagogic de 3 ani Suceava, 1970, pag. 237-244.

[20] Vezi : I. Scurtu, „Contribuții privind mișcarea țărănească din România în perioada 1907—1914", în : Studii, revistă de istorie, Tom. 21, 1968, nr. 3.

rea socială a săteanului", scrisă în 1907 de G.D. Scraba, „Păreri despre chestia agrară" a lui C. Garofild din 1907, „Mijloacele de îndreptare ale stării țărănimii române", scrisă de A.D. Xenopol în 1907, *„Neiobăgia"*, publicată de C. Dobrogeanu-Gherea în 1910.

Intelectuali marcanți ca Spiru Haret, Virgil Madgearu, C. Dobrogeanu-Gherea, C. Stere, V. Kogălniceanu, Radu Rosetti susțineau ideea că agricultura trebuie modernizată pe calea reformelor [21].

Încă în ultimii ani ai secolului al XIX-lea, C. Dobrescu-Argeș, dându-și seama de necesitatea organizării țărănimii în scopul dezrobirii economice și sociale, încearcă constituirea unui partid țărănesc, care trebuia să reprezinte interesele micii burghezii sătești. Această operă a fost continuată apoi de V.M. Kogălniceanu. Într-un apel lansat în numele unui partid țărănesc deja existent, în ianuarie 1896, intitulat „Frați țărani", pe când era deputat de Roman, la colegiul al III-lea, V. Kogălniceanu cerea, printre altele, o lege a tocmelilor agricole care să aibă drept țintă, pe cât era cu putință în starea lucrurilor de atunci, „ca cel mare și bogat să nu exploateze pe cel mic și sărac, stabilindu-se cu dreptate, valoarea productivă a pământului și prețul muncii", subliniind prin aceasta orientarea doctrinară a viitorului partid ce-l proiacta [22]. Mai târziu, în campania electorală din 1899, gruparea politică ce-și zicea chiar „Partidul Țărănesc" s-a prezentat cu liste proprii de candidați [23]. În manifestul electoral al „Partidului Țărănesc" către sătenii alegători în colegiul al III-lea de Cameră, din 12 mai 1899, erau propuși pentru votare oameni politici și publiciști, susținuți prin ziarul „Adevărul". Astfel, cu toate că nu era constituită o grupare politică a țărănimii, candidau în numele organizațiilor locale din județul Mehedinți, N. Armășescu și Ion Rădoi, fii de țărani ; în județul Gorj, Arjoceanu, învățător ; în județul Vâlcea, Șt. Drăghicescu, fost învățător, fost deputat, fiu de țăran ; în jud. Teleorman C. Mille, publicist ; în județul Vlașca, C. Buzdugan, publicist, și în județul Roman, V. Kogălniceanu, publicist [24].

Anii de la începutul secolului al XX-lea, premergători marei răscoale țărănești din 1907, au adus noi greutăți în viața satului românesc. Moșierii și arendașii impuneau în defavoarea țăranilor revizuirea contractelor și învoielilor agricole. Nedreapta structură a pro-

[21] Traian Lungu, „Consecințele politice ale marei răscoale țărănești din 1907 asupra claselor dominante" în Studii nr. 2/967.
[22] Arhiva centrală a C.C. al P.C.R., fond 104, dos. 8655, fila 23.
[23] *Ibidem*, fila 1.
[24] Arhivele Statului, Arhiva istorică centrală, Colecția documente de proveniență personală.

prietății agrare, lipsa de drepturi politice pentru marea masă a țărănimii, desprinderea tot mai evidentă a unei pături înstărite la sate, ca rezultat al pătrunderii relațiilor de producție capitaliste, precum și o multitudine de factori specifici acestei perioade de primă fază de dezvoltare a capitalismului în care se afla România au făcut din mediul rural o arenă tot mai deschisă pentru o efervescentă activitate politică.

Documentele de arhivă și presa timpului menționează existența unor organizații sporadice cu caracter politic în diverse sate în perioada anilor 1900 — 1905 în România.

Dându-și seama de imensa forță politică ce o reprezenta țărănimea conștientă de rolul ei în societate și mergând pe calea înaintașilor săi politici ce s-au preocupat cu pasiune și devotament de soarta țărănimii, V. Kogălniceanu își îndreaptă atenția cu tot mai multă insistență spre organizarea țărănimii.

În septembrie 1906, cu prilejul Expoziției jubiliare organizată de regele Carol I pentru aniversarea împlinirii a 40 de ani de la instaurarea monarhiei în România, V. Kogălniceanu, împreună cu un grup de admiratori și militanți apropiați, a reușit să organizeze un congres pentru constituirea unui partid țărănesc pe întreaga țară. Congresul s-a ținut la București în sala Opller, la care au participat reprezentanți ai țărănimii, învățători și preoți [25].

Lucrările acestui congres au fost prezidate de preotul Roșcioagă, iar învățătorul Grădinaru din Mărgineni jud. Bacău a fost unul din cei mai concisi rezumatori ai programului de luptă al partidului țărănesc. Lipsindu-le legătura cu masele țărănești, delegații la acest congres n-au putut însă constitui în fapt partidul țărănesc.

Ziarul mișcării socialiste „România muncitoare" a apreciat pozitiv acest moment din mișcarea țărănistă, menționând că este salutabilă intenția organizării unui partid țărănesc, dar că există și unele rezerve cu privire la orientarea programatică a noului partid, deoarece „congresiștii au început prin a-și manifesta servilismul față de dinastie, lucru nedemn pentru luptători" [26]. Delegații care au participat la congresul țărănesc, în toamna și iarna anului 1906, au desfășurat o largă activitate pentru a extinde organizarea acestui partid la sate [27]. Cu privire la încercările de a crea un partid țărănesc,

---

[25] „România muncitoare" anul II, seria a II-a, nr. 28, din 10—17 septembrie 1906.

[26] „România muncitoare" anul II, seria a II-a, nr. 28 din 10—17 sept. 1906, I. Scurtu, *op. cit.*, p. 515.

[27] *Ibidem*, p. 516. Cu prilejul acestui congres, învățătorul I. Mihalache din Topoloveni a ținut și primul său discurs politic. Acesta va deveni după primul război mondial șeful Partidului Țărănesc

la 22 februarie 1907, în plină agitație a țărănimii împotriva învoielilor agricole și în plină efervescență politică din țară, avocatul Nicolae Patza din Craiova îi scria lui Vasile Kogălniceanu că „...În urma acestui congres, ne-am decis să ne mișcăm și noi la Dolj. „Dorințele" votate la congres sunt revendicările unui popor asuprit. ... Ele sunt aceleași pentru toată populația muncitoare și nu înțeleg să se dea luptă pe alt motiv, decât pentru dezrobirea economică și politică a muncitorului agricol" [28].

Activitatea lui Vasile Kogălniceanu, desfășurată în primele zile ale răscoalelor țărănești și articolele publicate în „Gazeta Țăranilor" [29], al cărei mentor era, aveau drept coordonate principale răspândirea ideii în rândurile țărănimii că această categorie socială formează majoritatea populației țării și că trebuie să se bucure de toate drepturile politice și, în primul rând, de votul universal.

Marea răscoală țărănească din 1907 a arătat claselor exploatatoare din România că pentru a-și putea menține dominația era necesară luarea unor măsuri care să aibă rezultat îmbunătățirea situației țărănimii. Răscoala a avut urmări adânci asupra vieții economice, sociale și politice a țării. Ea a scos în evidență necesitatea manifestată cu stringență de a înlătura rămășițele feudale, a impus cerința rezolvării problemei agrare în favoarea maselor largi ale țărănimii. Intelectualii satelor au constituit un factor important și deosebit de activ în emanciparea țărănimii. Este elocventă în această privință chemarea organului de presă al Asociației învățătorilor „Tribuna Învățătorilor" din 5 mai 1907, în care se menționa că „...să se cheme țărănimea la viața politică".

Încercări de creare a unui partid țărănesc întreprinde Al. Vălescu în toată perioada 1900-1914. S-au înregistrat, de asemenea, mai multe acțiuni izolate, locale de constituire a unui partid țărănesc. În 1907, apărea la Buzău, sub redacția lui Alex. C. Popescu Berca, gazeta „Plugul", care, în primul număr, declara că a luat „inițiativa de a pune bazele unui partid".

Represiunile care au urmat după răscoale [30], cât și în perioada aplicării legislației agrare adoptate de guvernul liberal, au determinat ca preocupările pentru organizarea țărănimii în partide să slăbească din intensitate.

---

[28] Arhiva centrală a fostului C.C. al P.C.R., fond 104, dos. 8655, fila 5.

[29] Primul număr al „Gazetei Țăranilor", apare la Amărăști — Argeș, în 1891, sub îngrijirea lui C. Dobrescu — Argeș.

[30] Pentru activitatea desfășurată în rândul țărănimii în timpul răscoalei țăranilor, la 2 aprilie 1907, V. Kogălniceanu este arestat și trimis în judecată. Beneficiază de amnestie în aug. 1907, împreună cu 8000 de arestați.

De abia în anul 1910 se reia din nou în „Gazeta Țăranilor" a lui Alex. Vălescu ideea necesității înființării unui partid țărănesc [31].

În zilele de 22 și 23 august 1910, mai mulți preoți și învățători au venit la București pentru a dezbate chestiunile referitoare la organizarea partidului țărănesc [32]. Se ia inițiativa ținerii unui congres al țăranilor la București. Cu ocazia acestui congres se preconiza discutarea unui program minim de revendicări precum și unele probleme de ordin tactic ale mișcării, printre care : reformele liberalilor și spiritul acestora, politica partidelor — liberal, conservator și conservator-democrat —, despre rolul Casei Rurale. Congresul proiectat pentru luna noiembrie 1910 însă nu s-a mai ținut [33].

În august 1910, după datele care le deținea ministerul afacerilor interne, de exemplu, erau în județul Vlașca un număr de 261 aderenți ai partidului țărănesc [34]. În județul Buzău numărul membrilor acestui partid se ridica la circa 4000 și se compunea din preoți, învățători și tot felul de țărani cu cunoștință de carte [35]. Existau în mai toate comunele cluburi ce dispuneau de o gazetă, „Glasul săteanului", iar în Mehedinți, organizația județeană — în frunte cu Șt. N. Bănciulescu, număra câteva sute de membri [36].

În majoritatea județelor țării, capii diferitelor centre sătești aveau liste complete ai partizanilor, care erau centralizate la conducătorii de județe. In unele locuri, organizațiile locale se manifestau ca un partid politic, încât ziarul „Minerva" se referea la existența unui partid țărănesc cu sediul la Calafat [37]. În toamna lui 1910 organizațiile proiectatului partid țărănesc numărau în toată țara vreo 25.000 de membri [38].

Ca principali conducători ai mișcării pentru organizarea acestui partid erau : V. Kogălniceanu, Alex. Vălescu, învățătorul Ion Mihalache din Topoloveni, preotul Roșcioagă din jud. Gorj și învățătorul Grădinaru din comuna Fântânele sau Mărgineni-Munteni jud. Bacău (ultimii doi conducători încă la Congresul țărănesc din 1906).

Un însemnat număr de documente de arhivă atestă influența socialiștilor și legătura acestora cu acțiunile întreprinse pentru or-

[31] „Gazeta Țăranilor" din 15—22 august 1910.
[32] *Ibidem.*
[33] „Gazeta Țăranilor" din 15—22 august 1910.
[34] Arhivele statului, Arhiva istorică centrală, Fondul Direcției Poliției și Siguranței Generale. Dosarul nr. 97/1910, fila 13—14.
[35] *Ibidem.*
[36] Arhivele statului. Arhiva ist. centrală, Fond. Dir. Poliției și Siguranței Generale, dosar nr. 97/1910, fila 4, 5, 9.
[37] „Minerva" nr. 599 din 21. XI. 1910.
[38] Arhivele statului, *Ibidem*, fila 9.

ganizarea politică a țărănimii, deoarece masele țărănești manifestau un deosebit cult, mai ales pentru cei arestați și judecați cu ocazia răscoalelor din 1907. Alex. Vălescu, unul din inițiatorii organizării partidului țărănesc, avea legături cu Partidul Social-Democrat, dorind să realizeze conlucrarea cu acest partid în alegerile ce se apropiau, având ca bază „votul universal", pe care atât unii cât și alții l-au înscris în programul lor [39]. Astfel socialistul Toma Dragu a fost candidat în jud. Vlașca și al țăranilor. Pentru pregătirea țărănimii în vederea luptei din alegerile generale, unii din capi au dat ideea unei abțineri totale a alegătorilor colegiului al III-lea de la vot, prin această grevă, sui-generis, manifestând în mod pașnic contra claselor conducătoare, care considerau acest colegiu ca o rezervă guvernamentală [40].

Chestiunea constituirii unui partid țărănesc ajunsese atât de acut la ordinea zilei în toamna anului 1910, încât vechile partide politice au început să se îngrijoreze de pericolul pierderii clientelei din rândul țărănimii pe care o considera ca o masă de manevră în campaniile electorale și în luptele politice. Liberalii voiau să atragă în partidul lor pe fruntașii țăranilor formați în grup politic. Conservatorii acreditau ideea retragerii țărănimii organizate într-un partid politic agrarian al marilor proprietari, iar ziarele takiste răspândeau zvonul că conservatorii democrați au hotărât începerea unei acțiuni la sate pentru a înregimenta în partidul lor cât mai multe elemente țărănești [41]. Zvonurile înregistrate de ziare au fost, însă, urmate de fapte. În cele mai apropiate congrese ale acestor partide, sute de țărani s-au văzut umplând sălile și defilând pe străzile capitalei prin fața locuinței șefilor partidelor liberal, conservator sau conservator-democrat, iar prin județe fruntașii satelor au fost împinși să se înscrie fie la unul, fie la celălalt din partide [42].

Însuși primul ministru și ministrul de interne, I.I.C. Brătianu, alarmat de tendințele de organizare a țărănimii și celorlalte elemente de la sate într-un partid propriu, trimite următoarea telegramă cifrată tuturor prefecților de județe, în afară de Argeș, la 12 oct. 1910 : „Rog înaintați cât mai de curând ministrului un raport asupra

[39] *Ibidem*, pag. 64.

[40] Arhivele statului. Arhiva ist. centrală. Fond. Dir. Poliției și Siguranței Generale, dosar nr. 97/1910, fila 8.

[41] „Gazeta Țăranilor" din 15/22 aug. 1910.

[42] *Ibidem*.

acelor ce se vorbește la sate în privința Congresului țărănesc, anunțat că se va ține la București în luna noiembrie a.c., dacă se vor trimite delegați și dacă aveți vreo știință că se lucrează la alcătuirea vreunui program de revendicări țărănești, în numele cărora se vor prezenta candidații colegiului al III-lea". [43]

Încercările pentru constituirea unui partid țărănesc au durat până la primul război mondial, însă nu s-a ajuns la constituirea acestuia. În calea procesului de constituire a unei grupări politice a țărănimii s-au ridicat obstacole diverse. Pe de o parte, a acționat în această privință lipsa de cultură și de conștiință politică a unei părți însemnate a maselor țărănești, iar pe de altă parte, s-au afirmat acțiunile partidelor politice burgheze — liberal și conservator-democrat — care au dezorientat masele de la sate, escamotând orice inițiativă pntru constituirea unei alte grupări politice cu rază de activitate la sate.

După ani de începuturi fără rezultat, în toamna anului 1913, în urma încheierii celui de-al doilea război balcanic, Ion Mihalache reia inițiativa acțiunii de organizare a țărănimii.

Activitatea acestuia se identifică după venirea Partidului național liberal la putere și începerea dezbaterii proiectelor de reforme propuse de liberali. La 12 ianuarie 1914, Ion Mihalache adresează o scrisoare publică către alegătorii colegiului III țărănesc. În această scrisoare, sunt enunțate câteva principii ce exprimau tendințele de stânga ale micii burghezii rurale.

„Se apropie zile mari de lupte — scria Ion Mihalache — Partidul liberal a venit la cârma țării, având ca program :

a) colegiul unic, adică lărgirea dreptului de vot la toți știutorii de carte, care nu vor mai vota împărțiți pe colegii ca până acum, ci cu toți laolaltă, într-un singur colegiu, și.

b) exproprierea unei părți din moșiile boierești prea mari spre a împroprietări țăranii... [44]". Referindu-se la antagonismul dintre marii latifundiari, care ocupau locuri importante în partidele burghezo-moșierești, și micii proprietari ai satelor, „scrisoarea cerea țăranilor să treacă la acțiune pentru a nu lăsa ca „boierii partidelor vechi să fie tot ei singuri și judecători și pârâții noștri și tot ei să ne susție

[43] Arhivele statului. Arhiva istorică centrală, Fondul Direcției Poliției și Siguranței Generale, dosar 97/1910, fila 26.

[44] Arhivele statului, Arhiva istorică centrală, Colecția fonduri de proveniență personală, dosarul nr. 1 bis, fila 5.

cu avocații lor pe noi păgubașii".[45] Prezentându-și candidatura în județul Muscel pentru colegiul III de cameră, Ion Mihalache, în timpul campaniei electorale, cu prilejul diverselor întruniri publice arăta că interesele țărănimii nu se confundau cu ale partidelor așa-zise istorice și că țărănimea era un izvor de energie încă necanalizat. Cu toate că, în conținut, programul schițat pentru constituirea unui partid țărănesc în 1914 recunoștea unele aspecte ale luptei de clasă dintre moșierime și țărănime, iar elementele ce urmăreau crearea unei asemenea grupări politice acționau ca adepți ai ideilor de stânga, nu poate fi vorba de o apropiere programatică de socialiști. Cu prilejul unui discurs, I. Mihalache, exprima această deosebire că : „Socialismul nu poate avea un dușman mai mare ca gruparea național-democrată a lui Iorga",[46] iar Mihalache era adept atunci al principiilor ideologiei naționalist-democrate, propagate prin presa timpului și literatura filozofico-socială a lui N. Iorga și A. C. Cuza,[47] deși voia să mențină mișcarea „independentă și curat țărănească".[48]

Direcția mișcării țărănești, neavând un obiectiv propriu care să o definească fundamental de celelalte partide burgheze în privința revendicărilor, a alunecat de la început pe calea compromisurilor în privința sufragiului universal și a reformei agrare. În aceasta ar consta și una din cauzele pentru care perioada încercărilor de constituire a unui partid țărănesc a durat atât de mult.[49]

Doctrina principală în forma ei incipientă, deși recunoștea lupta de clasă, a escamotat-o, referind-o la persoane și nu la bazele ei economice și sociale. „Dacă ar fi să cercetăm asupra cui ar cădea vina luptei de clasă — scria Alex. Valescu, unul din liderii acestei mișcări — când această luptă s-ar încinge vreodată în țara noastră, apoi numai asupra promotorilor înființării unui partid țărănesc n-ar cădea o asemenea vină..."[50].

---

[45] *Ibidem*. În această scrisoare, I. Mihalache, exprimând cerințele unui program de revendicări burghezo-democratice, critică guvernul liberal care șovăia în adoptarea unor măsuri radicale pentru îmbunătățirea situației țăranilor. Fiind adept al ideilor lui N. Iorga, în scrisoarea-program publicată, I. Mihalache exprima îndemnul pentru țărănime de a se ridica la luptă de a se dezrobi„ pentru ca apoi, „să lupte pentru dezrobirea fraților din Ardeal."

[46] Arhivele statului — arhiva istorică centrală, Colecția fonduri de proveniență personală, dosarul 1, fila 6.

[47] Vezi „Seara" din 7 feb. 1914.

[48] Arhivele statului — arhivă istorică centrală. Fondul Dir. Poliției și Siguranței Centrale, dosarul 97/1910, fila 15.

[49] *Ibidem*.

[50] Alex. Valescu. „Lupta de clasă", în „Gazeta Țăranilor" nr. 45 din 7 noiembrie 1910.

Aprecierea este elocventă pentru a reflecta atitudinea față de principiul luptei de clasă a noului partid ce se preconiza a fi constituit.

Cât privește compoziția de clasă a acestei grupări politice și mediul social din care-și recruta adepții, partidul țărănesc era conceput ca un partid în care intrau preoți, învățători, țărani înstăriți, într-un cuvânt fruntași ai satelor, care constituiau clientela din mediul rural, mai cu seamă a partidului național-liberal.

Până la primul război mondial au fost făcute multe încercări și s-a vorbit mult despre necesitatea înființării unui partid țărănesc. Argumentele pe care s-au bazat acei care au susținut această necesitate nu s-au ridicat niciodată peste dorința de a se constitui acest partid.[51] Acest fapt era recunoscut însuși de unul din teoreticienii partidului conservator-democrat, C. Rădulescu-Motru, care arăta că: „...Un partid țărănesc, adică un partid alcătuit numai din țărani și având ca reprezentanți în parlament pe fruntașii satelor, ar fi cea mai docilă unealtă în mâna politicienilor... De pe urma unui asemenea partid ar câștiga în considerație fruntașii satelor, poate, dar milioanelor de țărani niciodată, fiindcă nu trebuie să se uite că între țărani nu este o identitate de interese.[52]

În concluzie, preconizând constituirea unui partid țărănesc, personalitățile care s-au preocupat de închegarea unei asemenea organizații politice, l-au conceput ca partid al intereselor burgheziei sătești care se consolida, în rândul căreia trebuie menționați primarii satelor, notarii, negustorii, învățătorii, preoții, așadar pătura înstărită a satelor.

Situația grea în care erau ținute masele țărănești la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului următor a atras atenția unor intelectuali sau oameni politici cu vederi înaintate. Ei au demascat asuprirea la care erau supuși lucrătorii pământului de către boieri și arendași, au dezvăluit mizeria în care erau cufundate satele noastre și nedreapta împărțire a pământului din România. Alături de protestele hotărâte ale lui Nicolae Iorga, Spiru Haret, Constantin Stere, Nicolae Titulescu, C. Mille, N.D. Cocea, o neobosită activitate în sprijinul și pentru organizarea politică a țărănimii au început să desfășoare unii intelectuali de valoare între care Constantin Dobrescu-Argeș, Vasile M. Kogălniceanu, preotul Roșcioagă, Ion Mihalache, la care se adaugă numeroși învățători și preoți ai satelor, care și-au dat seama de necesitatea organizării țărănimii, în scopul dezrobirii sale economice și sociale.

[51] „Gazeta țăranilor", anul XVIII, nr. 41, din 10 oct. 1910.
[52] „Noua revistă română" din 3 oct. 1910.

Partidul Naționalist-Democrat din România până la primul război mondial[53]

Începutul secolului al XX-lea din istoria României se caracterizează prin adâncirea relațiilor de producție capitaliste în economie, accentuarea luptelor sociale, intensificarea curentului pentru desăvârșirea unității de stat, regrupări ale forțelor politice care reprezentau interesele muncitorimii și ale păturilor mijlocii de la orașe și sate[53].

În problematica nouă de la începutul secolului, pe fondul acestor adânci frământări și deplasări în structura social-economică, într-o epocă de mari căutări în domeniul curentelor de gândire social-politică, din mișcarea culturală inițiată de revista „Sămănătorul", s-a ivit, în anul 1904, o asociație cu obiective politice, cuprinzând cadre universitare, studenți, ofițeri și diverși intelectuali, care și-a luat de la început denumirea de „organizație naționalist-democratică".[54] La începutul sec. al XX-lea, folosirea în literatura politică și filosofico-socială a termenului de „naționalist-democrat" avea semnificația luptei pentru promovarea elementului românesc și impunerea limbii române în instituțiile de cultură și artă și în învățământul superior, realizarea desăvârșirii unității politice a poporului român și înfăptuirea unor transformări sociale cu conținut burghezo-democratic.

Primele manifestări au avut drept obiectiv lupta pentru promovarea elementului românesc în instituțiile de cultură și artă.[55] Inițiatorul și animatorul acestei mișcări era profesorul universitar și istoricul Nicolae Iorga.

O acțiune mai importantă inițiată de această mișcare a fost manifestarea studențească din Piața Teatrului Național, de la 13 martie 1906, împotriva reprezentațiilor în limba franceză, organizate de societățile „Leagănul" și „Obolul". Comitetul Asociației generale a studenților universitari români — care a organizat această acțiune — activa sub influența lui Nicolae Iorga. Pentru a pregăti spiritele,

[53] A se vedea pe larg: I. Căpreanu „Partidul Naționalist-Democrat din România până la primul război mondial", în: Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza" din Iași, sec. III, Istorie, Tomul XVI, anul 1970.

[54] Embrionul viitorului Partid naționalist-democrat, se afla în conducerea Asociației generale a studenților universitari români.

[55] Arhivele Statului, Arhiva istorică centrală, colecția documente de proveniență personală, Dosar 48/1906.

Nicolae Iorga s-a folosit de faptul că un cunoscut om de cultură francez, Jules Brun, anunțase o conferință la Ateneul Român și o reprezentație teatrală în limba franceză pe care le-a împiedicat printr-o demonstrație studențească.[56]

Un moment însemnat în activitatea acestei organizații l-a constituit apariția, sub conducerea lui Nicolae Iorga, a publicației săptămânale „Neamul românesc", în anul 1906, în care a fost prezentat programul grupării politice, au fost publicate comunicări cu privire la acțiunile ce erau inițiate și articole care reflectau activitatea din București, Iași și diferite localități din țară. Spre nucleele acestei organizații, ce luau ființă în orașe și sate, se îndrepta cu deosebire intelectualitatea, însuflețită de ideile înfăptuirii idealului desăvârșirii unirii tuturor românilor.

Nicolae Iorga

Lupta parlamentară a acestei grupări politice a început în anul 1907, când N. Iorga a fost ales deputat. La 21 octombrie, a avut loc la Iași, întrunirea a peste 600 de aderenți ai acestei organizații, printre care majoritatea studenți. La această adunare, au ținut discursuri, explicând scopul și programul viitorului partid, N. Iorga, Leon Cosmovici, colonelul Mladian Manolescu și alți conducători ai acestei mișcări. Întrunirea a aclamat o moțiune prin care se cerea expulzarea străinilor ce uneltesc împotriva statului.

În ianuarie 1908, N. Iorga a publicat „o declarație de program naționalist-democrat", invitând pe prietenii săi să se organizeze în vederea alegerilor viitoare și să contribuie la o subscripție pentru transformarea revistei „Neamul românesc" în ziar cotidian.[57] În această declarație, se cerea pentru țărani ca să se facă exproprierea societăților de asigurare și lichidarea moșiilor împovărate, iar Casa Rurală, ca instituție de stat, să fie subvenționată cu excedentele bugetare. Aceste prevederi, ca și întregul program, erau lipsite de

[56] Vezi : „Adevărul asupra manifestației sângeroase din Piața Teatrului", București, 1906, (broșură).

[57] „Neamul românesc" din 30 ianuarie 1908.

o dezvoltare detaliată, astfel că nu se putea vedea în ce scop se cerea Casa Rurală și exproprierea. Rezultă însă că această grupare politică cerea lichidarea numai a moșiilor împovărate, adică expropriați urmau să fie doar marii proprietari datori la creditul funciar.[58] Cu toată deosebirea adâncă ce există între socialiști și naționaliștii democrați, mișcarea socialistă din România a salutat apariția programului unui nou partid. [59]

După apariția Declarației-program a naționaliștilor democrați, o vie activitate se desfășoară în rândul studenților și intelectualilor, pentru organizarea acestora și atragerea lor în viitorul partid. Este organizată Societatea generală a studenților, numită „Daco-Română" [60], care ține un congres la Iași, în iulie 1908, și la care participă studenți și intelectuali români din București, Iași și alte centre, cu tendință de a cuprinde pe toți românii. Congresul de la Iași n-a fost decât îndeplinirea unuia dintre proiectele pregătitoare pentru constituirea partidului.[61] În timpul vacanțelor, erau organizate pentru studenți, profesori, învățători, preoți cursuri și conferințe la Vălenii de Munte și Iași, în urbea despre realizarea idealului desăvârșirii unității de stat a românilor și se explica scopul proiectatului partid. Ocupându-se de cursurile de vară din România, organizate de N. Iorga, care era șeful mișcării, ziarul maghiar „Budapesti Hírlap", care reflecta îngrijorarea cercurilor conducătoare ale imperiului habsburgic, scria : „Dacă sunt adevărate cele scrise în foile din București, în România se fac sforțări mari ca la Vălenii de Munte oaspeții din Ungaria și la Iași cei din Bucovina, să petreacă și în același timp să se instruiască cât mai bine, pentru ca astfel, întorcându-se acasă, aceștia să aducă cu ei legăturile strânse ale unității culturale și naționale. Ce vom face acum în fața propagandei care se face la aceste cursuri ? Să silim pe cale diplomatică pe ministrul de culte român să interzică prelegerile"[62]. În același timp, deputatul român din Camera de la Buda-

[58] „Viitorul social", anul II nr. 7, februarie 1908, p. 68.

[59] *Ibidem*. Nicolae Iorga (1871—1940) s-a născut la Botoșani, este una din cele mai remarcabile personalități ale științei și culturii românești, membru al Academiei Române.

[60] Arhivele statului — Arhiva istorică centrală. Fondul Direcției Poliției și Siguranței Generale, Dosar nr. 95/1907, fila 33.

[61] Arhivele statului — Arhiva istorică centrală, Fondul Direcției Poliției și Siguranței Generale, dosarul nr. 39/1906—1909, fila 31. Vezi și L. P. Rusu, „Domnul Iorga — cuvinte adevărate", București, 1907.

[62] „Budapesti Hírlap", 13 iulie 1908. Vezi și „Viitorul", nr. 245 din 15 iulie 1908 și „Țara" din 15 iulie 1908.

pesta, preotul dr. Vasile Lucaciu, salută activitatea desfășurată de noua grupare politică din România, în sprijinul luptei românilor din Transilvania, publicând în ziarul „Lupta" din Budapesta, un substanțial și luminos articol în problema Solidarității românilor de peste munți.[63]

Societatea „Daco-Română", înființată de N. Iorga, nu avea nici un statut, dar își orienta în mod vădit lupta spre a susține cât mai bine marile mișcări care se pregăteau în Transilvania, Basarabia și Bucovina, iar pe plan intern se declara deschis pentru susținerea revendicărilor cu conținut burghezo-democratic ale țărănimii, socotind-o ca pe elementul cel mai pur românesc, alunecând însă uneori în manifestări xenofobe [64]. În calitatea de vicepreședinte al „Ligei pentru unitatea culturală a tuturor românilor". N. Iorga, cu ocazia adunării generale a Ligii a sfătuit pe deputații români din Austro-Ungaria ca activitatea lor să nu se mărginească numai la lupta în parlament, ci să organizeze adunări populare în interesul realizării programului de afirmare a națiunii române [65]. Pentru ziua de 3 mai 1909 a fost convocat la București un congres al acestei grupări politice

[63] „Adevărul", nr. 6936 din 22 decembrie 1908. Într-o notă a Direcției Poliției și siguranței generale din 15 iulie 1909, adresată lui Emil Costinescu, ad. interim la Ministerul de Interne se specifica: „Încă din anul trecut (1908) s-au pus bazele unei Academii populare pentru răspândirea culturii generale și în special pentru cunoașterea formelor de manifestare ale vieții naționale a românilor de pretutindeni. În urma întrunirii de la Brăila, în vederea Congresului studențesc ce se va ține în august 1909 la Iași, se va dezvolta aici un program de activitate al naționaliștilor democrați. Se pare că la acest Congres se va pune un mare accent pe Vălenii de Munte ca centru de întâlnire al studenților de peste munți, care vor să pătrundă în țara noastră pe sub ascuns pentru a participa la congres. In definitiv crearea unei atmosfere culturale, stabilirea de legături sufletești care să ducă pe nesimțite la unitatea culturală și sufletească a neamului... acesta este scopul cursurilor ce se țin în timpul vacanțelor la Vălenii de Munte." În „Neamul românesc" din 20 iulie 1909, N. Iorga protesta împotriva cenzurii Siguranței Generale. (În Arhivele statului. Arhiva istorică centrală, Fondul Direcției poliției și siguranței generale. Dosarul nr. 38/1909, fila 51). Din aceasta rezultă că obiectivele de acțiune și cu deosebire metodele radicale ce și le propunea gruparea politică a naționaliștilor-democrați au determinat organele siguranței regimului burghezo-moșieresc să-i urmărească activitatea.

[64] Arhivele statului. Arhiva istorică centrală, Fondul Direcției Poliției și siguranței generale, dosar nr. 39/1909, fila 72.

[65] *Idem*, fila 76. Acest sfat al lui N Iorga a aflat puternic răsunet în presa română din Transilvania și Banat. „Libertatea" din Sibiu (foaia lui Vlad) și „Drapelul" din Lugoj (foaia lui Bredicescu) îi aprobă ideea subliniind că, pe baza regulamentelor Camerei, Partidul Național, care avea 25 de reprezentanți în parlament, nu putea face nimic. Tot în același sens ia atitudine și „Lupta" și „Gazeta Transilvaniei".

cu prilejul memoriei revoluției de la 1848 care însă nu și-a atins scopul propus de a crea partidul, deoarece îi lipsea baza de masă.[66]

În timpul campaniei electorale din 1909, naționaliștii-democrați au desfășurat o largă activitate, punându-și candidaturi în toată țara, iar profesorul N. Iorga, care era principalul organizator al acestei mișcări, a ținut conferințe la Tulcea, Brăila, Tr. Severin și în alte orașe ale țării.[67]

Cu prilejul adunărilor electorale, candidații naționaliști-democrați, arătând care erau obiectivele urmărite de noua grupare politică, au formulat critici guvernului liberal pentru politica sa la sate și, în special, partidului conservator-democrat fondat de Take Ionescu. N. Iorga, la o mare întrunire politică de la Brăila (din 21 iulie 1909), ținută în sala „Paradis" completează programul anunțat în ianuarie 1908, precizând că „Gruparea naționalist-democrată luptă pentru proprietatea mică pentru țărani, împărțirea moșiilor statului la țărani, desființarea impozitului pe cap și înființarea pe venit, desființarea prestațiilor, înființarea de școli administrative, crearea de școli practice de comerț și meserii, credite pentru comerț și industrie, înlăturarea străinilor de la furnituri și lucrări, monopolul băuturilor spirtoase, crearea de ceainării și biblioteci la sate, îmbunătățirea soartei corpului didactic, încurajarea artelor și votul universal pentru români, cu reprezentarea minorităților".[68]

Prin Congresul ținut la 23 aprilie 1910 la București, au fost puse bazele Partidului naționalist-democrat[69], adoptându-se programul publicat și popularizat mai înainte. Fiind un produs al păturilor culte, de unde își recruta cu deosebire aderenții, răspunzând unei etape istorice în care se afla România, acest partid a abordat unele revendicări importante ale maselor populare, și-a orientat activitatea spre problemele de ordin național, fără a găsi întotdeauna cele mai bune rezolvări și recurgând adesea la soluții greșite. Ca urmare a slabei sale legături cu masele largi populare, în numele cărora acționa, trăia mai cu seamă din afirmarea personalităților ce stăteau în fruntea sa, și, în primul rând, a personalității lui N. Iorga. Apropierea, prin unele puncte înscrise în program, de punctul de vedere al clasei muncitoare, a determinat cu mișcarea socialistă, în unele privințe, să-l sprijine, făcându-i, însă, o aspră critică cu privire la

[66] *Ibidem*, fila 98.
[67] „Dimineața", nr. 2068 din 23 niembrie 1909, „Universul", nr. 9 din 11 ianuarie 1910, „Neamul românesc" nr. 34 din 16 martie 1910.
[68] Arhivele statului — Arhiva istorică centrală. Fondul Dir. Poliției și siguranței generale. Dosarul nr. 39/1906—1909, fila 62.
[69] *Ibidem*, fila 63, vezi și „Politics and Political parties in Roumania", International Reference Library Publishings Co, Londra, 1936, p. 104—105.

inconsecvențele liniei politice și greșelile manifestate în problema națională, care depășeau cadrul luptei obiective pentru desăvârșirea unității de stat a României. Atitudinea demascatoare față de politicianismul celorlalte partide ale burgheziei și moșierimii a determinat ziarul „Adevărul" să aprecieze că N. Iorga, șeful acestui partid, recunoștea lupta de clasă. [70]

În perioada anilor 1912-1914 și apoi în timpul războiului mondial, în jurul Partidului naționalist-democrat s-au strâns elemente care luptau pentru realizarea idealului național, acționând în strânsă legătură cu organizațiile „Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor" și „Acțiunea națională".

În alegerile parlamentare din 1911 și apoi în cele din 1914, N. Iorga, generalul Dr. Frangulea, Vasile Kogălniceanu candidau în Prahova, București, Brăila, din partea Partidului naționalist-democrat. În campania electorală din primăvara anului 1914, a apărut cel mai surprinzător program, în care se prevedea, printre altele, „...o operă radicală de reforme serioase și întregi, și, în primul rând, o nouă și mare împroprietărire a țăranilor, așa ca nici unul din ei să nu rămână fără pământ, deoarece astăzi și multă vreme pământul rămâne singurul mijloc de hrană al țăranului și al copiilor lui..." exproprierea în interes public a tuturor moșiilor din întreaga țară, care trec peste 1000 de pogoane.

Să se creeze păduri comunale, acolo unde nu sunt păduri, iar acolo unde proprietatea mare are păduri, să se exproprieze din ele.[71]

Referitor la bănci se menționa că acestea „să ajungă un mijloc real de ridicarea țărănimii, punând la îndemâna tuturor țăranilor, fără deosebire de starea lor materială, capitaluri ieftine cu dobânzi mici". [72] Cu privire la reforma electorală, propusă de liberali în toamna anului 1913, Partidul naționalist-democrat se declara adversar hotărât al colegiului unic și pentru votul universal, egal, direct, secret și obligatoriu pentru toți românii, cu reprezentarea minorității naționale, accentul căzând pe revendicările țărănimii. „Cerem ca țărănimea să fie reprezentată în Parlament, în proporție cu numărul și însemnătatea economică, socială, națională, militară și politică ce i se cuvine" [73] se menționa în program.

Se mai prevedea îmbunătățirea soartei învățătorilor, preoților și tuturor micilor funcționari de la sate.

---

[70] „Adevărul", nr. 8193 din 4 iulie 1912.

[71] Vezi Partidul naționalist democrat și alegătorii colegiului III de Cameră, din Județul Brăila, București, 1914, p. VI (broșură).

[72] *Ibidem*.

[73] *Ibidem*, p. II.

Partidul naționalist-democrat reflecta concepția unei părți a burgheziei române și a cercurilor intelectuale, care afișau lozincile naționale și democratice specifice ale acelei etape istorice, adepții acestui partid făcând parte, cu deosebire, din aparatul birocratic al statului român ; de aici și limitele înțelegerii situației și mecanismului devoltării social-istorice.

Mișcarea socialistă în era reformelor

În cadrul dinamismului vieții politice din primele două decenii ale secolului al XX-lea, când creșteau în amploare acțiunile muncitorești, pe întregul cuprins al țării se desfășura activitatea pentru reiacerea Partidului Social-Democrat, iar proletariatul român ducea lupta pentru afirmarea sa ca forță socială și politică independentă.

În timpul guvernării liberale din anii 1907—1910, socialiștii și-au expus poziția față de legile dezbătute în parlament : presa socialistă — „România muncitoare", „Viitorul social" și alte publicații — au luat în dezbatere problemele unității naționale a tuturor românilor, perspectivele dezvoltării economico-sociale a României, reforma agrară și votul universal.

Luând atitudine față de legile votate în parlament, prin manifestele conducerii mișcării socialiste și sindicale, în articolele din „România muncitoare", „Viitorul social", „Calendarul muncii", „Muncitorul căilor ferate", „Tribuna transporturilor" și alte publicații socialiste, lupta era dată pe un plan mai larg pentru desființarea tuturor birurilor care loveau poporul direct și indirect, astfel ca să fie un singur impozit progresiv pe venit, acționând pentru obținerea votului universal și schimbarea orânduirii social-politice [74].

În anii 1907-1908, în România s-a desfășurat o mare confruntare teoretică în domeniul doctrinelor politice, având ca protagoniști revista „Viața românească", de sub direcția lui Constantin Stere, care susținea doctrina poporanistă și publicațiile socialiste „România muncitoare" și „Viitorul social".

Lupta de opinii, principială și academică, confruntarea teoretică a deschis-o Constantin Stere în numele poporanismului, după ce, în publicațiile socialiste menționate, au apărut mai multe articole programatice, punând sub semnul întrebării unele principii doctrinare, politice-ideologice cuprinse în programul poporanist. În acel timp,

[74] Cfr. Ioan Căpreanu, „Mișcarea muncitorească în luptele politice din România între anii 1900—1914", Editura Junimea, 1983.

Constantin Stere era unul din membrii marcanți ai conducerii Partidului Național Liberal și apropiat al lui I.I.C. Brătianu.

Prin articolul intitulat „Social-democratism sau poporanism ?", apărut în numărul 8 din anul 1907 al revistei „Viața românească", Stere aprecia că „în timpul din urmă, în România, fără îndoială, s-a consolidat mișcarea social-democratică, că în mai multe orașe mai mari ale țării s-au format organizațiuni destul de puternice, care fac întruniri, se adună la congrese, au un organ săptămânal pentru politica lor, iar acum scot la Iași și o revistă lunară pentru formularea și propagarea ideilor teoretice ale „socialismului științific". Nu mai vorbesc despre organizațiile și ziarele social-democrate la românii de peste hotare". [75]

Polemica teoretică asupra evoluției viitoare a României, care a început în anul marii răscoale țărănești din 1907, și a continuat mai ales după răscoală, între grupul poporanist, în frunte cu Constantin Stere, de o parte, și socialiștii români ,cu militanții principali C. Dobrogeanu-Gherea, M. Gheorghiu-Bujor, Ion Sion, Cristian Racovschi, pe de altă parte, s-a născut sub influența a doi factori de importanță socială și istorică : primul factor constă în creșterea intensității participării categoriilor sociale muncitoare de la orașe și sate la viața social-economică și politică a țării, al doilea constă în influența ideilor poporaniste cu caracter iluminist, care au cuprins cercuri importante de intelectuali. Din raționamentul lui Constantin Stere rezultă că, „lipsind elementele sociale — proletariatul industrial modern — pentru formarea unui *partid social* democrat ca în Occident, care să fie în stare să cucerească în scurt timp puterea politică în stat, *poporanismul* îi revenea sarcina, la începutul secolului al XX-lea, să exprime în mod desăvârșit, interesele celor 6 milioane și jumătate de țărani, prin urmare și a poporului român întreg". [76] Congresul socialist din 31 ianuarie — 2 februarie 1910 a statuat constituirea Partidului Social Democrat din România.

Cât timp au durat dezbaterile parlamentare din anii 1907—1908 cu privire la reformele propuse de Partidul Național Liberal, din multe părți ale țării soseau știri alarmante despre noi și apropiate răscoale țărănești, cauzate de nemulțumirile care clocoteau la sate.

Legile agrare elaborate și propuse parlamentului de guvernul liberal au fost rezultatul acordului realizat în timpul răscoalei țărănești între partidele reprezentate în parlamentul țării.

Politica inconsecventă de oscilare între începuturi de reforme și sprijinirea marii proprietăți caracterizează întreaga guvernare

[75] „Viața românească", nr. 8 din 1907, p. 171.
[76] *Ibidem.*

liberală și politica Partidului Național Liberal până la primul război mondial, ceea ce l-a determinat pe Nicolae Iorga să afirme că „Reformele acestea nu rezultă dintr-o largă anchetă economică ce ar fi trebuit făcută pretutindeni". [77]

În anul 1911, s-a înființat „Cercul de studii" al Partidului Național Liberal, iar la 1 aprilie 1913, a apărut primul număr al revistei „Democrația", care își propunea să se manifeste ca „o tribună de afirmare a ideilor democratice și de informare a celor care se interesează de studiul problemelor sociale, politice și economice, pe care viața constituțională a Statului le aduce în discuție publică și cărora cei chemați a guverna trebuie să le dea soluționare." În programul revistei, anunțat în primul număr, se menționa, în acest sens, că „Trăim într-un timp în care participarea maselor este din ce în ce mai mare și mai efectivă, în care nici o operă durabilă nu se poate săvârși fără sprijinul conștient al opiniei publice". [78]

După încheierea conflictului balcanic, revista anunța necesitatea înfăptuirii reformelor pentru așezarea societății românești pe făgașul civilizației moderne, înlăturând neajunsurile întocmirii social-economice. Astfel, sublinia că „Printre relele întocmirii noastre sociale, vine în primul rând chestia agrară. Statul acesta nu se va bucura de o înjghebare sănătoasă cât timp va avea o țărănime săracă în stare de semi-robie și cât timp această țărănime va sta în fața unei mari proprietăți absenteiste și latifundiare.

Echilibrul social și tăria internă nu se vor întemeia decât în ziua în care proporția dintre proprietatea mare și cea mică se va schimba. Adică atunci când pe cale de evoluție o bună parte din proprietatea mare se va transforma în proprietate mică și când însăși această proprietate mică va fi așezată pe temelii mai sigure decât cele pe care stă astăzi". [79]

Până în acel moment istoric, în timpul guvernării liberale de după răscoalele țărănești din 1907, se făcuseră progrese însemnate pe linia întocmirii sociale în România. Legislația agrară a înlăturat unele rele din mediul rural. Prin înființarea Casei Rurale, s-a dat satisfacție nevoiei țăranului de a cumpăra pământul disponibil și s-a început astfel acțiunea de dumicare a marii proprietăți. Prin legea tocmelilor agricole s-a introdus claritatea în raporturile de

[77] Nicolae Iorga, „În era reformelor". Discursuri, p. 65.
[78] „Cuvânt înainte", revista „Democrația", revistă economică, politică și socială, anul I, nr. 1, luni 1 Aprilie 1913, p. 2.
[79] „Democrația", revistă economică, politică și socială, anul I, nr. 2, luni 15 aprilie 1913, p. 51.

muncă dintre proprietari și țărani, s-au desființat unele forme cămătărești de învoială, s-au stîrbit multe practici nedrepte și apăsătoare și, mai presus de toate, s-a dat săteanului putința să se apere împotriva celui mai tare. Legea trusturilor arendășești a pus capăt unui sistem de arendare funest și antinațional. Aceste legi n-au constituit decât un început al unui proces mai îndelungat ce a urmat să fie înfăptuit scrupulos prin politica Partidului Național Liberal, în colaborare cu celelalte forțe politice democratice din România, în preajma primului război mondial și apoi în perioada interbelică, ținând seama de învățămintele practicii și de cerințele vremurilor.

În toate programele partidelor politice din primele două decenii ale secolului al XX-lea, sunt reflectate într-o mai mare sau mai mică măsură problemele fundamentale cu care se confrunta în acel timp poporul român. Se cerea ca, pe lângă o largă împroprietărire a țărănimii, să se asigure răspândirea culturii la sate și orașe, lichidarea analfabetismului, apărarea sănătății publice, eradicarea mortalității infantile, paludismului și pelagrei, îmbunătățirea organizării sanitare și a stării igienice a poporului, în strânsă legătură cu situația lui economică și culturală. Degeaba vei clădi spitale luxoase și înființa laboratorii bacteorologice, dacă ai o populație care trăiește în mizerie și n-are putința nici să se adăpostească, nici să se hrănească în condițiuni igienice — remarca cu justificare I. G. Duca, în numele liberalismului —.

Degeaba vei mări numărul medicilor și al agenților sanitari, dacă ei vor fi chemați să se adreseze unui popor atât de incult, încât să nesocotească toate prescripțiile științei, pentru a se călăuzi numai după superstiții și descântece". [80]

În acele condiții, la începutul secolului al XX-lea, o datorie ce se impunea partidelor politice era acțiunea hotărâtă pentru reforma electorală și reorganizarea administrativă. Același doctrinar atrăgea atenția că „... pentru ca toate aceste mari reforme să se poată realiza și mai ales pentru ca, odată create, ele să poată să trăiască și să se dezvolte, trebuie să se dea țării o altă întocmire politică... din pricina sistemului nostru electoral, întemeiat pe un sufragiu restrâns și pe colegiile censitare ; parlamentul reprezintă oligarhia căreia acest sistem electoral îl asigură supremația, iar nu țăria cea adevărată". [81]

După ce, în anul 1911, a fost întemeiat „Cercul de Studii" al Partidului Național Liberal, după doi ani, din inițiativa câtorva

[80] Vezi : „Democrația", nr. 2/1913, p. 53.
[81] *Ibidem*, p. 55.

personalități remarcabile — Vintilă I. Brătianu, I.G. Duca, G. G. Danielopol, C. Banu, Em. Porumbaru și I. Procopoiu — la 1 aprilie 1913, (luni), a apărut „Democrația", revistă economică, politică și socială a aceluiași partid, ca o manifestare a activității „Cercului de Studii", propunându-și să deschidă un câmp nou de manifestare acelora care se preocupă de problemele vieții social-politice, deoarece „... sarcina acelora care au conducerea Statului va fi cu atât mai ușoară cu cât opinia publică a țării va fi mai luminată, cu cât toate chestiunile care sunt în legătură cu viața Statului vor fi supuse criteriului discuției, cu cât contactul între națiune și clasele conducătoare va fi mai strâns și mai statornic". [82]

Justificarea unei asemenea publicații era determinată de cerințele etapei istorice în care se găsea România, după depășirea crizei balcanice când se impunea cu necesitate înfăptuirea celor două reforme — electorală și agrară —, iar I. I. C. Brătianu avea să publice la 8 septembrie 1913 în ziarul „Viitorul" scrisoarea sa prin care chema societatea românească la emancipare, pregătindu-se să preia de la conservatori guvernarea țării, după pacea de la București din iulie 1913, considerată ca o apoteoză a Partidului Conservator.

Dar, în opera de guvernământ și în genere în săvârșirea reformelor reclamate de legitățile generale ale progresului și de cerințele specifice ale emancipării poporului român, sunt două faze deosebite, care nu trebuie pierdute din vedere. Este, mai întâi, concepția, elaborarea ideii menită a satisface anumite nevoi și aspirații. În cursul acestei perioade, care este aceea a cugetării și a discuției, *lucrarea omului politic* se exercită mai mult în *domeniul teoriei*, al abstracțiilor, al principiilar. Vine apoi *perioada realizării practice*, când *ideea trebuie să ia o formă concretă, să fie tradusă în fapt*, să devină o lege sau o organizare cu alcătuire socială nouă. Aici, o mulțime de cotingențe vin să complice opera partidului și a omului politic, nevoit să țină seama de latura relativă a lucrurilor, de împrejurările vremurilor și ale spațiului geopolitic, în care este chemat să aducă la îndeplinire opera concepută.

Pornind de la aceste considerații și de la utilitatea ce a prezentat-o într-o țară cu regim parlamentar, revista „Democrația" împreună cu restul presei democratice, a îndeplinit un rol important în viața politică a țării.

Niciodată nu a fost dat unui congres al vreunui partid politic din România până atunci să aibă un răsunet mai puternic și o mi-

[82] „Democrația", revistă economică, politică și socială, anul I, nr. 1, luni 1 aprilie 1913.

siune mai mare și mai grea de îndeplinit, decât congresul liberal de la 20 octombrie 1913, fiind considerat ca „cea mai importantă manifestație de idei a unui partid politic, din timpul funcționării mecanismului nostru constituțional". [83]

Ion I. C. Brătianu

După cum s-a anunțat încă în scrisoarea lui I. I. C. Brătianu, publicată în ziarul „Viitorul" la 8 septembrie 1913, pentru a face față schimbărilor cauzate de evenimentele din Balcani și Orientul european, România avea datoria imperioasă să-și întărească puterea de stat, prin înfăptuirea, fără întârziere, a tuturor măsurilor de ordin social, militar și economic, care să statornicească condițiile necesare existenței și progresului țării.

În Programul Partidului Național Liberal, ce trebuia îndeplinit, se menționau obiectivele :

1. Desăvârșirea reformelor agrare prin intervenția statului, pentru a spori proprietatea țărănească, cu dreptul de expropriere, acolo unde va fi necesar ;
2. Stabilirea colegiului unic ;
3. Sporirea grabnică a tuturor mijloacelor de instrucție și educație :
4. Îndreptarea și dezvoltarea a tot ce trebuie să înrâurească buna stare morală, fizică și economică, a claselor muncitoare ;
5. Întărirea organizării noastre militare.

Pentru înfăptuirea acestor măsuri se impunea concursul luminat și prevăzător al tuturor claselor sociale.

Partidul Național Liberal se arăta, atunci, mulțumit de concursul pe care celelalte două grupări politice conservatoare i l-ar fi dat pentru înfăptuirea programului său.

Se pare, însă, că era o imensă deosebire de concepție — în această privință — între Partidul Național Liberal și cele două grupări conservatoare, deși în unele cercuri politice se puneau mari speranțe pe realizarea unui compromis între conservatori și liberali.

[83] „Democrația", revistă economică, politică, socială, anul I, nr. 15, vineri 1 noiembrie 1913, p. 577.

Aranjamentul intervenit între partidul liberal și cel conservator, în chestiunea izlazurilor, a dovedit, prin rezultatul nemulțumirilor la care a dat loc, că nu se putea pune nici un temei pe buna credință a adversarilor politici, fără a îndura crude decepții.

Partidul Național Liberal a încercat, totuși, o anumită experiență, după o guvernare de 4 ani, s-a retras, dând concursul conservatorilor să guverneze, a căror incapacitate de guvernare a lăsat puține iluzii spectatorilor nepărtinitori ai luptelor politice, căci cele două grupări conservatoare au oferit țării o pătimașă adversitate politică. [84]

În anii 1912—1913, situația internațională din sud-estul Europei s-a deteriorat, agravându-se criza orientală, care a dus la lichidarea ultimelor vestigii ale dominației Imperiului Otoman asupra popoarelor balcanice. Tratativele de la Londra și apoi Pacea de la București din iulie 1913 au consfințit dreptul statelor mici balcanice de a hotărî neatârnat de cele mari, în ceea ce privește interesele lor imediate, s-a creat o nouă hartă a Balcanilor, prin întărirea caracterului și politicii naționale a acestor state.

Întărirea micilor state naționale din Balcani, împiedicarea speranțelor hegemoniste ale Imperiului Austro-Ungar pentru păstrarea drumului spre Marea Egee, prin Salonic și Constantinopol, dacă pe de o parte însemna o decădere, căci nu mai putea impune voința sa în Balcani, dar era și un mare pericol, căci autodeterminarea situației naționale a statelor balcanice, cuprinzând populații din aceeași grupă cu o mare parte din popoarele locuind teritoriul monarhiei habsburgice, accentua mai mult lupta de dominație între naționalitățile din Austro-Ungaria, sporind simțitor forțele centrifuge ale imperiului, care se luptau mai viu, zdruncinând organizația însăși a învechitei dualități austro-ungare.

Declanșarea războiului austro-sârb, prin atentatul de la Sarajevo din 28 iunie 1914, de la care pornește și se desfășoară tot conflictul mondial, apare ca o urmare directă a situației creată de războaiele balcanice din 1912—1913.

Am încercat această scurtă caracterizare, pentru a fixa punctul inițial, care a pus în discuție problemele interesând Orientul Europei și, odată cu aceasta, a putea urmări mai cu înlesnire care a fost atitudinea partidelor politice, a statului român, în fața chestiunilor, care se ridicau și a judeca, după rezultatele care au făurit istoria acelor timpuri, orientarea grupărilor politice din România.

---

[84] Vezi: „Programul Partidului Conservator-Democrat", în „Democrația", anul I, nr. 16, 15 noiemrie 1913, p. 665.

Precum participarea României la războiul din 1913, din Balcani, însemna afirmarea dreptului poporului român de a spune cuvântul său la transformările ce se făceau în Orientul Europei, neîngăduind a se efectua schimbări, fără de noi și poate în contra noastră ; tot astfel dezlănțuirea războiului european în 1914, ridicând pentru noi chestiuni de cea mai vitală importanță națională — asigurarea existenței neamului și sporirea puterilor noastre naționale —, nu putea să lase indiferente partidele politice din România.

Dar cum s-a manifestat politica României în acest mare conflict mondial din anii 1914—1918 ? Mai întâi, prin ruperea unui tratat de alianță care devenise caduc, atât prin agresiunea săvârșită de Austria asupra Serbiei, alături de care fusesem în războiul balcanic, cât și prin faptul că dădea un caracter ofensiv unui tratat de alianță defensiv, fără ca România să fi fost mai dinainte prevestită asupra acestor intenții și prin care se tindea a pune România în fața unui fapt împlinit.

Astfel, actul din Consiliul de Coroană de la Sinaia din 3 august 1914 nu consta numai în păstrarea unei *neutralități,* ci însemna o îndrumare nouă a politicii României. Cu toate greutățile ce a avut de învins, în tot timpul neutralității, cu toate sforțările și amenințările Puterilor Centrale, de a ne atrage, cu voie sau fără voie, în mișcarea acestei alianțe de state imperialiste, România hotărâtă și-a apărat și și-a menținut neutralitatea în împrejurări foarte grele, timp de 2 ani de zile.

În tot acest timp, România a avut o astfel de politică, încât cu observarea neutralității aparente, cei cu care era să se alieze la 4 august 1916 — și anume puterile Antantei — dacă la început au fost nedumeriți, în perioada care începea la finele anului 1915, au putut să conteze pe intrarea într-o zi a României în acțiunea militară alături cu dânșii.

România ca stat mic în anul 1916, nu putea să se arunce în luptă fără a-și fi pregătit bine acțiunea ei. Mai întâi, pentru că forțele aflate în conflict erau foarte puternice și, dacă acțiunea ei nu era bine chibzuită, putea fi distrusă, iar, pe de altă parte, acțiunea României, cu forțele de care dispunea, trebuia concepută într-o asemenea judecată, încât intrarea ei în cumpăna nesigură a războiului să se producă în momentul când ea putea determina atârnarea cumpenei de partea intereselor poporului român. Acesta era rolul unui stat mai mic, când uriașe forțe se disputau de ambele părți, să intervină în acțiune, la un moment de echilibru, în care intrarea ei într-o anume parte determina un succes maxim.

Cu privire la orientarea cuprinsă în Programul Partidului Conservator Democrat, aflăm din scrisoarea publicată de Take Ionescu, șeful acestui partid, în care se arată :

„Ridicarea națiunii pentru a înfățișa cât mai multă greutate și cât mai multă autoritate cere o concordanță, iar nu o risipă a energiilor naționale.

Prima obligațiune pe care ne-o impune astfel viața cea nouă, este ca luptele dintre noi să devină cât mai liniștite și cât mai ideale, ca relațiile dintre partide să nu degenereze într-o zadarnică istovire pentru lucrurile cele mici.

Nu înțeleg să dau astăzi soluțiuni ; sunt dator, însă, să indic liniile pe care, după părerea mea, trebuie să meargă apropiata noastră discuțiune în privința dezvoltării programului nostru.

Punând în fruntea tuturor preocupărilor, aceea a îmblânzirii și a înnobilării luptelor noastre interne, cred că a venit timpul ca cunoscuta împărțire a spoliilor să înceteze odată pentru totdeauna...". [85]

Comitetul Central Executiv al Partidului Conservator, întrunindu-se la 14 noiembrie 1913, în localul clubului și reînnoind expresia regretelor sale pentru demisia lui P. P. Carp, a proclamat în unanimitate pe *Titu Maiorescu* ca șef al Partidului Conservator. [86]

Anul 1914, pe care în politica României îl inaugurează venirea la conducerea țării a Partidului Național Liberal, a rămas în istoria națională cu cele mai mari evenimente.

Marea luptă întreprinsă pentru revizuirea Constituției, menită să dea vieții naționale un larg așezământ politic și economic ; izbucnirea uriașului conflict european, care a pus în joc chestiuni strâns legate de cele mai mari interese ale poporului român ; sfârșitul domniei de aproape 48 de ani prin moartea la 27 septembrie 1914 a celui dintâi Rege al României — Carol I — și a lui Dimitrie Sturdza, la 8 octombrie 1914 ; începutul unei noi domnii în vremuri așa de grele și în mijlocul unei profunde prefaceri economico-sociale și politice sunt factorii care dau o anumită caracteristică acestei etape istorice.

Partidul Național Liberal a primit sarcina guvernării la începutul anului 1914, cu o misiune bine definită : aceea de a revizui Constituția. Însuși guvernul de colaborare, prin glasul șefilor săi autorizați, admitea — Take Ionescu afirmând-o, Titu Maiorescu recunoscând-o — necesitatea ca partidul liberal să vină la putere, pentru săvârșirea reformei constituționale, iar șeful acestui partid,

[85] „Democrația", anul I, nr. 16, p. 665.
[86] *Ibidem.*

I. I. C. Brătianu, prin cunoscuta scrisoare publicată în ultimele zile ale guvernului de colaborare, schița programul din a cărui realizare partidul liberal înțelegea să facă însăși rațiunea de a fi a guvernării sale.

Care era înțelesul și însemnătatea acestui program de transformări economico-sociale și politice ? Unii din adversarii partidului liberal n-au voit să vadă într-însul altceva decât o dibace încercare de a câștiga, pe terenul politicii interne, poziția pierdută pe acela al politicii externe. Intervenția militară a României în conflictul din Balcani și realizarea succesului dobândit prin tratatul de la București din iulie 1913 se făcuseră fără participarea, ca factor răspunzător, a partidului liberal. [87]

Privind lucrurile sub prisma intereselor de partid, unii dintre conservatori au crezut că trebuie să vadă în această neparticipare o micșorare a rolului politic al partidului liberal, și, de aici, tendința firească pentru acest partid, de a-și recăpăta prestigiul printr-o acțiune extraordinară de politică internă. Acuzarea este și neîntemeiată și nedreaptă. Dacă în pregătirea și în realizarea rezultatelor obținute prin tratatul de la București, partidul liberal n-a exercitat o acțiune de factor răspunzător, a exercitat, însă, prin concursul leal și luminat pe care l-a dat guvernului de colaborare din timpul crizei balcanice, o acțiune care, departe de a-i micșora prestigiul, n-a făcut decât să i-l sporească, manifestând, în mod neîndoios, maturitatea politică a acestui partid, care se detașa de nerăbdările, rădăcinile și zbuciumul sterp al partidelor politice neajunse încă la echilibrul maturității sau căzute în decrepitudinea senilității.

Astfel, partidului liberal i se impunea o altă operă sănătoasă și serioasă de realizat. Partid democratic, răsărit din luptele și din trebuințele trecutului, el nu putea sta nepăsător față de trebuințele acelui prezent. El trebuia să înțeleagă că, pentru ca existența și posibilitățile de dezvoltare ale Statului Român să fie asigurate, era necesar ca baza vieții lui să fie lărgită și întărită. Pe deoparte prin participarea unei cât mai mari părți a neamului la viața publică, iar pe de alta prin întărirea economică a țărănimii, partidul liberal nădăjduia să îndeplinească această mare operă de consolidare națională.

Conflictul balcanic avea, desigur, o legătură cu această idee, dar nu aceea pe care voiau unii din conservatori s-o vadă. Acest conflict pusese România în fața unor grave probleme, evidențiind

[87] Vezi : Ioan Căpreanu, „Mișcarea muncitorească în luptele politice din România în anii 1900—1914", Editura Junimea, Iași, 1983.

rolul istoric pe care poporul român era chemat să-l îndeplinească în această parte a Europei.

Atitudinea pe care partidul conservator, erijat în apărător al claselor privilegiate, a avut-o în alegerile pentru camerele de revizuire, în acelea pentru Adunarea Constituantă și, mai ales, în dezbaterile din iunie 1914, cu privire la revizuirea Constituției și înfăptuirea *reformei electorale* și a celei *agrare*, a arătat cât este de greu să încerci a săvârși reforme largi cu acordul tuturor.

Partidul Național Liberal, sprijinit și având colaborarea Partidului Social Democrat, a reușit să impună în parlament cele două reforme. Partidul Conservator a dovedit — atât prin negațiile cât și prin tribulațiile sale — o lipsă de comprehensiune politică și socială a acestei chestiuni vitale pentru progresul poporului român.

Atitudinea guvernului conservator, cel puțin, în prima perioadă a conflictului balcanic, arătase lipsa de pregătire și de directivă a unora dintre cercurile politice ale României. Era de dorit ca această lipsă să înceteze și guvernului liberal îi revenea sarcina de a da politicii externe a țării o îndrumare mai conformă cu interesele naționale. Șeful guvernului de colaborare semnase, în 1913, chiar în ajunul evenimentelor ce aveau să zguduie Europa, reînnoirea înțelegerii cu Tripla Alianță, înțelegere inaugurată în 1883, adică într-un timp când România se afla dacă nu în fața altor interese, dar desigur în fața altor situații. Se impunea o nouă orientare, pe care cercurile politice influente înțelegeau să o dea politicii externe a României. Adoptarea neutralității României a inaugurat, la 3 august 1914, această politică externă înțeleaptă. În anul 1915, se accentuează lupta politică cu privire la poziția României față de războiul european ce izbucnise.

Astfel, la 31 mai au avut loc la Galați două întruniri conservatoare ; una sub președinția lui *G. L. Aslan*, în care s-a aderat la politica lui *Al. Marghiloman* de orientare a României spre Puterilor Centrale — Germania și Austro-Ungaria —, iar alta sub președinția lui *G. Iorgalac*, în care s-a aderat la politica filoantantistă a lui Nicolae Filipescu și Ion Lahovary. Se impun câteva observații istorice, de natură sociologică și politologică, cu privire la *criza din anul 1915 a Partidului Conservator.*

La începutul secolului al XX-lea, ca urmare a marilor prefaceri și mutații în structura socială, mai cu seamă sub influența dezvoltării forțelor de producție capitaliste și a răscoalei din 1907, în sânul partidului conservator se adâncesc contradicțiile dintre diferite grupări, se resimte tot mai puternic acțiunea elementelor burgheze din acest partid și are loc o anumită schimbare de doctrină

și program. Această evoluție programatică a dus la o apropiere doctrinară vizibilă între cele două partide fundamentale ale vieții politice românești.[88] Denumirile de „partid conservator" și „partid liberal" erau denumiri care nu corespundeau întocmai fondului. Sub impulsul necesităților politice, partidul conservator a trecut câteodată la aplicarea unor principii ale liberalismului burghez, după cum adeseori s-a constatat că în partidul liberal, existau și tendințe conservatoare, ce se afirmau cu deosebire în privința menținerii marii proprietăți funciare. Alexandru Marghiloman, unul din doctrinarii acestui partid, menționa în ședința Camerei din decembrie 1914 că partidul conservator a luat forma lui modernă[89], iar conservatorismul nu înfățișează interesele numai ale unei clase și că „repudiază filiațiunile istorice, ca singură legitimare a partidului".[90]

Această afirmație confirmă că, în secolul al XX-lea, „reclama politică" induce în eroare incomparabil mai multă lume, iar demascarea ei este cu mult mai anevoioasă, minciuna menținându-se în acest domeniu cu mult mai multă tenacitate. Denumirile partidelor politice sunt uneori alese pentru a servi de reclamă, iar „programele" lor sunt întocmite de cele mai multe ori pentru a păcăli publicul. Așa cum în partidul conservator s-a dezvoltat o grupare burgheză, tot așa și în partidul național liberal exista un număr însemnat de proprietari de pământ, ca, de exemplu, D. A. Sturdza, sau chiar familia Brătienilor.

În forma lui așa-zis modernă, partidul conservator a căutat să se acomodeze și să se adapteze — și într-o oarecare măsură a reușit la transformările economico-sociale din istoria țării noastre. Cu toate acestea, partidul conservator rămâne, până la primul război mondial, pivotul politic cel mai important al marilor proprietari funciari. Actorul care și l-a dat la adoptarea legii învoielilor agricole și pentru înființarea și funcționarea Casei Rurale s-a datorat faptului că prin aceasta, marea proprietate nu era amenințată. Orientarea în această privință era un aspect al coalizării forțelor politice ale burgheziei și moșierimii împotriva maselor populare, al întăririi simbiozei dintre aceste două clase, ca urmare a creșterii avântului revoluționar în rândul proletariatului și al țărănimii. Este elocventă în această privință afirmația din Cameră

---

[88] A. D. Xenopol, „Istoria partidelor politice în România", vol. I, București, 1910, p. 126.

[89] „Epoca", an. XXII, nr. 137 din 21 mai 1915, p. 1.

[90] Dezbaterile Adunării Deputaților, 1914—1915, nr. 7 din 5 decembrie 1915, p. 16.

a lui Petre Carp că atunci când ia apărarea marii proprietăți „n-o ia ca mare proprietar, ci ca om politic, care se ocupă de așezămintele din țara lui. Marea proprietate îndeplinește astăzi, pentru motivele care vi le-am spus și pe care cu plăcere le văd adoptate de domnul Alimănișteanu, reprezentantul liberalilor, o funcție socială". [91]

În momentul când la ordinea zilei se punea tot mai presant înfăptuirea reformei agrare, în toamna anului 1913, se încearcă o adaptare doctrinară a conservatorilor pentru a da vlagă unui partid lipsit de vitalitate, prevăzându-se în program unele mențiuni prin care se acredita ideea că marea proprietate nu trebuia desființată în România decât pe măsură ce se putea realiza cultura mare prin asociația proprietarilor mici. Prin urmare, după concepția conservatoare, nu trebuia început cu exproprierea, ci prin întemeierea asociațiilor de cultură în care țărănimea să-și găsească rostul de existență, fără să stingherească mersul implacabilelor legi elonomice ce acționau în orânduirea existentă atunci și cărora agricultura le era supusă.

În esență, apărarea marii proprietăți funciare, pe de o parte, și atitudinea refractară față de măsurile de transformare revoluționară a societății, pe de altă parte, au constituit fundamentul doctrinal care a stat la temelia tuturor programelor partidului conservator de la începutul secolului al XX-lea cu adaptările ce au fost întreprinse la noile condiții economice, sociale și politice ale României.

Existența unei pleiade de intelectuali și oameni politici de valoare, care s-a încadrat în acest partid ca : Titu Maiorescu, Barbu Delavrancea, P. P. Carp, S. Mehedinți, C. Olănescu, N. Filipescu, C. C. Arion și alții i-au oferit o anumită strălucire de suprafață, dar nu i-au dat forța de care avea nevoie în luptele politice și nici convingerea necesară în raporturile cu masele populare.

Pentru a putea găsi, din multitudinea de factori, elementele esențiale ale crizei, resorturile luptei de opinii și divergențele ce s-au adâncit în sânul său la congresul partidului conservator din 1915, consecințele fatale ce au urmat pentru evoluția ulterioară a acestui partid, se impune prezentarea luptei fracționiste și a situației din partid care a precedat ținerea congresului.

Sfârșitul secolului al XIX-lea și primele două decenii ale secolului al XX-lea se caracterizează pentru viața internă a par-

[91] Dezbaterile Adunării Deputaților, 1908—1909, București, nr. 59, din 12 martie 1909, p. 781.

tidului conservator prin dese regrupări, căutări de direcție programatică și tendințe de adaptare doctrinară la transformările ce aveau loc în structura social-economică, ca urmare a extinderii relațiilor de producție capitaliste din economia României. Un moment semnificativ în această privință îl constituie desprinderea din partidul conservator, în februarie 1908, a grupării din jurul lui Take Ionescu, care a format partidul conservator-democrat, și care nu s-a deosebit în esență de partidul pe care îl părăsise. După câțiva ani de frământări și lupte interne de partid, în toamna anului 1912, se produce ruptura dintre trei fruntași ai partidului conservator : între Petre Carp și Titu Maiorescu, pe de o parte, și între Petre Carp și Alexandru Marghiloman, pe de altă parte. Vechiul șef și doctrinar al partidului conservator, Petre Carp, a pierdut atunci, „doi vechi prieteni, suferind două mari și dureroase decepții". [92] Mai târziu instabilitatea acestui partid s-a adâncit.

În cea de a doua jumătate a anului 1913, sub impulsul situației interne și al evenimentelor externe s-a accentuat din nou criza din partidul conservator. Moartea lui Gh. Gr. Cantacuzino — unul din cei mai vechi conducători ai acestui partid —, înăsprirea relațiilor dintre Petre Carp și Titu Maiorescu, [93] care au dus la demisia lui Petre Carp de la șefia partidului conservator, precum și evoluția discuției din partid cu privire la reforma agrară și introducerea votului universal au determinat accentuarea continuă a disensiunilor dintre personalitățile care reprezentau diversele tendințe orientative cu caracter programatic.

Căderea guvernului conservator condus de Titu Maiorescu la 13 ianuarie 1914, urmată la câteva luni de demisia lui Maiorescu și de la șefia partidului conservator, a impus ținerea unui congres la care au avut loc schimbări de doctrină și de program și alegerea, la 18 iunie 1914, a lui Alexandru Marghiloman ca șef al partidului.

Presimțind că situația externă a României poate deveni gravă, regele Carol I l-a chemat pe Titu Maiorescu căruia i-a exprimat dorința ca partidul conservator să fie reîntregit. Maiorescu ajunsese la o înțelegere cu Take Ionescu, manifestând totodată grijă privind atitudinea lui Petre Carp și a lui Nicolae Filipescu, care se împotriveau reunirii grupărilor conservatoare.

---

[92] C. Bacalbașa, „București de altădată", vol. IV, București, Editura „Universul", 1933, p. 97.

[93] *Ibidem*, p. 98.

Izbucnirea primului război mondial, găsind partidul conservator divizat în mai multe grupări și cu puterile zdruncinate, a avut ca urmare — pe lângă alte consecințe din viața politică a României — și adâncirea crizei cronice din partidul conservator, care s-a accentuat, cu deosebire, sub influența desfășurării evenimentelor internaționale, ce se adăugau luptelor politice generate de problematica factorilor economico-sociali interni. Vechile tendințe și grupări conservatoare s-au aliniat în două mari grupări politice, ce reprezentau două curente opuse, determinate de cele două grupări ale marilor puteri imperialiste angajate în conflagrația mondială.

Accentuarea deosebirilor de vederi între grupările conservatoare pornea de la necesitatea ca partidul conservator să sprijine intrarea României în război de partea Antantei sau a Puterilor Centrale, ori să păstreze neutralitatea. P. P. Carp rămăsese singurul din conducerea partidului care susținea inflexibil punctul de vedere ca România să intre în acțiune de partea Puterilor Centrale; Nicolae Filipescu, împreună cu un grup de adepți era pentru intrarea în război de partea Antantei, iar Alexandru Marghiloman cu o bună parte a comitetului executiv, se situa pe poziția rămânerii țării în neutralitate, dar neutralitatea lui Alexandru Marghiloman era colorată de un pronunțat germanofilism. Gruparea marghilomanistă da dovadă însă de multă inconsecvență [94]. Situația din partidul conservator rezulta cu elocvență din cele menționate de Constantin Argetoianu, care relatează în memoriile sale că „în partidul conservator, în materie de politică externă, deosebirea era numai de nuanță: eram toți pentru intrarea în război împotriva Puterilor Centrale și pentru dezrobirea Ardealului, dar unii voiam intrarea imediată în război, pe când minoritatea voia să mai așteptăm și să ne alegem momentul. În materie de politică internă, majoritatea era cu mine împotriva oricărei colaborări cu Take Ionescu, care susținea exproprierea". [95]

Sub influența lui Nicolae Filipescu, Alexandru Marghiloman, președintele comitetului executiv al partidului conservator, a convocat comitetul executiv, în toamna anului 1914, și, forțat de împrejurări, a declarat că este pentru ieșirea din neutralitate și pentru realizarea unității naționale. În moțiunea adoptată era menționat: „... Comitetul Executiv al partidului conservator, ascultând expunerea făcută de președintele partidului, expunere care

[94] N. Iorga *Istoria Românilor*, vol. X, București, 1939, p. 319.
[95] *Ibidem*; A se vedea: C. Argetoianu „Pentru cei de mâine, amintiri din vremea celor de ieri", Editura „Humanitas", 1991, București.

corespunde cu totul năzuințelor partidului și sentimentului țării, arată deplină încredere în direcțiunea dată de șeful său". [96] Aceasta însemna un pas spre înțelegere în partidul conservator. [97]

Problemele care s-au ivit în viața politică a României, ce s-au adăugat demisiilor succesive de mai înainte de la șefia partidului, a lui P. P. Carp și a lui Titu Maiorescu și retragerea acestora din politica activă au fost factori hotărâtori care au dus la reînceperea discuțiilor și fricțiunilor din conducerea partidului și la o nouă fază mai agravată a crizei.

La scurt timp după izbucnirea războiului mondial când în fruntea partidului se afla Alexandru Marghiloman [98], partidul conservator era divizat în fapt, fără să se recunoască oficial și fără să se fi hotărât aceasta într-un organ reprezentativ, în două grupări opuse : a lui Nicolae Filipescu și cea a lui Alexandru Marghiloman, în legătură cu atitudinea privitoare la reformele propuse de liberali — votul universal și împroprietărirea țăranilor — dar cu deosebire în legătură cu politica externă a României. Pe lângă toate acestea, partidul conservator era uzat după trei ani de guvernare, care au constituit o perioadă de fricțiuni și lupte fracționiste în sânul său, iar perspectiva unei lungi opoziții nu-i conferea certitudinea consolidării rândurilor sale și a situației în cercurile politice românești. [99]

Acestea au contribuit ca echilibrul relativ stabilit în partidul conservator să fie de scurtă durată. După declarațiile categorice ale lui Al. Marghiloman, făcute în noiembrie 1914, prin care se afirma că se menține încă pe punctul de vedere în politica externă a neutralității României, stabilit în Consiliul de Coroană de la Sinaia, la 3 august 1914, see accentuează deosebirile de nuanțare în poziția unor fruntași ai partidului față de problemele politice la

---

[96] *Ibidem.*

[97] Constantin Argetoianu, fruntaș conservator din acel timp, notează în însemnările sale că „...încă cu mulți ani în urmă și sub felurite aspecte se manifesta între Marghiloman și Filipescu o completă incompatibilitate de sentimente, idei și maniere, la care se mai adăuga și chestiunea șefiei în partid. Marghiloman ținea la șefie din cauza onoarei, nevoind să-și piardă situația de factor constituțional, iar Filipescu nu recunoștea nici o disciplină în partid și nu-i convenea de câte ori vedea pe Marghiloman afirmându-se ca șef". (Ibidem).

[98] Titu Maiorescu, considerându-și misiunea politică încheiată după pacea de la București, socoti că este momentul să se retragă de la șefia partidului, lăsând locul lui Alexandru Marghiloman. El pleacă în Germania, sub pretextul de a-și trata soția bolnavă, Aneta Maiorescu (născută Rosetti).

[99] C. Argetoianu, „Pentru cei de mâine, amintiri din vremea celor de ieri", Editura Humanitas, 1991, București.

ordinea zilei și în privința atitudinii României față de intrarea în războiul mondial.

Agitația propagandistă liberală în legătură cu reformele propuse în parlament și cu privire la modificarea Constituției, intensificarea activității proantantiste a liderilor partidului conservator-democrat și a partidului naționalist-democrat, precum și schimbarea de orientare a monarhiei în politica internă față de partide și în politica externă, o dată cu proclamarea noului rege, Ferdinand, au creat condiții pentru ca gruparea lui Nicolae Filipescu să înceapă o luptă hotărâtă în vederea înlăturării lui Alexandru Marghiloman de la șefia partidului și pentru a imprima în politica externă linia intrării imediate în război alături de puterile Antantei pentru realizarea unității naționale.

Deși rădăcinile conflictului și ale decăderii acestui partid erau cu totul altele, pretextul invocat din partea lui Nicolae Filipescu a fost îndrumarea necorespunzătoare a politicii externe și atitudinea față de intrarea României în război a șefului partidului conservator, Alexandru Marghiloman.

Între Alexandru Marghiloman și Nicolae Filipescu, ambii mari moșieri, era o veche incompatibilitate de sentimente, idei și maniere la care se adăuga și chestiunea șefiei de partid.

Acțiunea împotriva lui Marghiloman a fost aleasă cu multă dibăcie, deoarece o luptă dusă exclusiv pentru răsturnarea de la șefie ar fi avut ca rezultat regruparea marii majorități a partidului în jurul lui Alexandru Marghiloman, iar consecințele destrămării partidului conservator ar fi căzut pe seama lui Nicolae Filipescu. Marghiloman este atacat pe tema germanofiliei, a împingerii României în brațele Puterilor Centrale, a nepriceperii intereselor naționale și a ostilității lui în partid față de o acțiune pentru eliberarea Transilvaniei, sporind astfel prestigiul și influența lui Nicolae Filipescu [100].

Trebuie remarcat că la începutul anului 1915, nu numai în partidul conservator, dar și în opinia publică românească era cristalizat un pronunțat curent pentru intrarea în acțiune împotriva Puterilor Centrale.

După întoarcerea din străinătate a fruntașului conservator Constantin Argetoianu, președintele cercului de studii al partidului, încep cu concursul acestuia ostilități pe față, împotriva lui Marghiloman, prin propunerea făcută de Mișu Cantacuzino lui Iancu Lahovary de a primi șefia partidului conservator.

[100] „Democrația", revista cercului de studii a partidului național liberal, an III, nr. 6 din 15 iunie 1915.

Gruparea din partid ostilă lui Alexandru Marghiloman a stabilit ca propunerea pentru alegerea lui Iancu Lahovary ca șef al partidului să fie prezentată din partea familiei Cantacuzino, deoarece cantacuziniștii jucau în partidul conservator un rol însemnat. Boieri multimilionari și cu tradiții în partid, aceștia erau reprezentanții tipici ai decăderii clasei boierești, dar, totodată, și ai nepriceperii ei în politică.

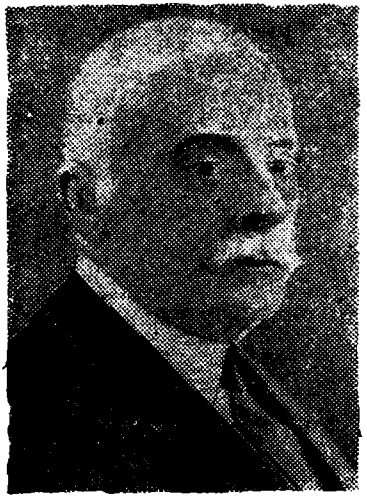

Alexandru Marghiloman

Desfacerea partidului conservator era, însă, un fenomen obiectiv, corespunzător procesului economico-social ce se petrecea în sânul clasei moșierești pe care, în genere, o reprezenta acest partid politic. Acțiunea lui Mișu Cantacuzino — așa cum a rezultat din evoluția conflictului intern — a grăbit și a ușurat acest proces, propunându-l pe Iancu Lahovary ca șef al partidului. Iancu Lahovary, în conflictul dintre Filipescu și Marghiloman, a fost de partea lui Marghiloman, deși în august-septembrie 1914, a cerut intrarea în război de partea Antantei.[101] L-a susținut în comitet pe Alexandru Marghiloman cât timp acesta, cel puțin, nu trecuse de la politica neutralității la politica intervenției, alături de Puterile Centrale.

Unul din liderii cei mai influenți ai partidului, Constantin Argetoianu, a rămas de partea lui Nicolae Filipescu, dar a păstrat contactul cu Marghiloman, ca șef al partidului, deoarece Argetoianu era în fruntea cercului de studii al partidului conservator, fiind obligat prin această funcție să aibă relații de partid cu aceasta.[102] Un alt lider influent al conservatorilor, Basarab Brâncoveanu, care a intrat în politică la liberali, dar s-a despărțit de ei și s-a înscris la conservatori în urma proclamării de către I. I. C. Brătianu a necesității exproprierii rurale, era, împreună cu Paul Greceanu, de partea politicii intervenționiste a lui Nicolae Filipescu, ca România să intre în războiul mondial alături de Antantă.

---

[101] *Ibidem.*
[102] *Ibidem*, fila 598.

Trebuie remarcat că în disputa politică din partidul conservator — care avea legături doar cu o pojghiță subțire de înstăriți de la sate și orașe — membrii de rând, pe care se sprijinea în campaniile electorale, nu contau și nici nu se ținea seama de opiniile acestora. Problemele fundamentale ale situației maselor populare nu erau abordate, iar cele două tabere din conducerea partidului, care și-au atras liderii din fruntea organizațiilor județene, exprimau concepțiile și mentalitatea politică a acelorași forțe sociale în descompunere, apărând relațiile de producție feudale. Dacă existau, pe lângă ambițiile personale, și unele probleme de principiu, acestea erau în domeniul orientării în politica externă.

De aceea, în criza partidului conservator, care a izbucnit de astă dată mai fervent decât cele precedente, erau interesate, într-o însemnată măsură, cercurile politice din cele două grupări de state imperialiste beligerante, iar acestea au contribuit și ele la adâncirea ei, la deznodământul fatal la care s-a ajuns pentru acest partid. [103]

Anumite personalități din partid, conștiente de iminența sciziunii din partidul conservator, încearcă în aprilie 1915 o acțiune de împăcare, dar fără rezultate. Constantin Argetoianu, ca președinte al cercului de studii al partidului, propune lui C. Arion, apropiat lui Marghiloman, să treacă la organizarea unor banchete, în cadrul cercului de studii la care să participe reprezentanții ambelor grupări. Era convins — o spunea cel puțin — că Marghiloman „...juca teatru, că germanofilia lui era prefăcută și că la momentul oportun își va arăta el adevăratele sentimente". [104]

În seara zilei de 11 aprilie 1915 este organizată o recepție la care iau cuvântul Constantin Argetoianu și Costică C. Arion, care au vorbit în favoarea filipescanilor în fața unui auditoriu compus aproape exclusiv din marghilomaniști. Recepția n-a avut nici un efect politic, ambele tabere rămânând pe pozițiile lor, iar pentru cercul de studii a fost ultima sa manifestare politică, căci la scurt timp s-a desființat. [105]

În urma acestei situații create în partid, Alexandru Marghiloman a convocat pentru 13 aprilie 1915 ședința comitetului executiv, însă Nicolae Filipescu nu participă. [106] În această ședință și apoi în mai multe numere ale ziarului „Steagul" — publicație

---

[103] „Lupta zilnică", an XI, nr. 119 din 24 mai 1915, p. 1.
[104] *Ibidem.*
[105] „Epoca", an. XXII, nr. 136 din 20 mai 1915, p. 3.
[106] *Ibidem.*

a grupării sale — Alexandru Marghiloman a expus „punctul său de vedere" în politica externă (expectativă înarmată), exprimat și mai înainte, afirmând că e gata să plece, dacă politica sa nu este aprobată de comitet, dar în caz contrar, cere să fie scutit de orice tutelă. [107]

A doua zi, la 14 aprilie 1915, mandatarii stabiliți de comitetul executiv au adus lui Marghiloman cuvântul din partea lui Filipescu, care consta în înlocuirea lui Marghiloman cu un comitet format din Alexandru Marghiloman, Iancu Lahovary și Nicolae Filipescu. Marghiloman respinge însă propunerea fără a o discuta. Filipescu a cerut lui Marghiloman să declare public că este pentru o intrare imediată în război contra Puterilor Centrale sau să-și dea demisia. Această propunere a fost însă refuzată net de Marghiloman, care a declarat că și „simpatiile lui mergeau în aceeași direcție ca ale lui Filipescu, dar că politica era politică și nu simpatie" și că înțelegea să-și mențină intactă întreaga lui libertate de acțiune. [108] În acest caz, Nicolae Filipescu propune convocarea comitetului consultativ al partidului, unde Marghiloman era în minoritate și pe care nu-l convocase de mult timp, iar Alexandru Marghiloman cere convocarea comitetului executiv, unde dispunea de o mică majoritate.

Ca urmare a acestor acțiuni, situația s-a complicat în partid, iar lupta dintre filipescani și marghilomani se intensifică. Nicolae Filipescu publică un articol în ziarul grupării sale „Epoca", prin care anunță că Italia a semnat o convenție pentru intrarea ei în război alături de Franța, Anglia și Rusia. [109] În presa grupării lui Filipescu ca și în ziarele takiste se desfășoară o zgomotoasă campanie pentru intrarea României în război alături de Antantă. Pe lângă aceasta, „Epoca" începe o campanie propagandistică pentru compromiterea lui Marghiloman.

Filipescanii manevrează pentru a-și crea majoritatea în comitetul executiv și la clubul conservator din București, pentru a înlătura astfel pe Marghiloman pe căi legale. Pe de altă parte, Barbu Delavrancea încearcă să-l propună pe Nicolae Filipescu la șefia partidului, dar acesta refuză. Iancu Lahovary, convingându-se că șefia lui Marghiloman nu poate rămâne fără ruptura partidului, propune să se revină la șefia lui Titu Maiorescu. Alexandru Marghiloman nu s-a opus, deoarece prin retragerea lui Titu Maiorescu

[107] *Ibidem.*
[108] *Ibidem.*
[109] Arh. St. București, Fondul Casa Regală, dosar nr. 32, fila 26.

de la șefia partidului a venit el la conducere, dar Maiorescu refuză și el.

În urma tratativelor dintre șefii celor două grupări din partidul conservator, în ziua de 13 mai, în locuința lui Iancu Lahovary are loc ședința comitetului consultativ în care Alexandru Marghiloman acceptă toate condițiile propuse, mizând pe înfrângerea filipescanilor la congres. Se stabilesc datele de 18 mai pentru ședința comitetului executiv, iar pentru congresul partidului conservator, ziua de 19 mai 1915.

Cei hotărâți să-l înlăture pe Marghiloman au venit în ziua de 18 mai la clubul conservator din București pentru ședința comitetului executiv, sub influența marilor manifestații din ajun în favoarea Italiei care intrase în război. [110] Adepții intrării în acțiune erau cu toții convinși că intrarea Italiei în luptă va pune capăt războiului și că sosise momentul ca până la intrarea României în război să fie înlăturați aceia care pentru apărarea intereselor Puterilor Centrale reținea România în neutralitate. [111]

În ședința comitetului executiv, singurul care a fost mai obiectiv și care a vorbit mai mult de atitudinea ce trebuia să adopte România în conflictul european, decât Marghiloman, a fost Titu Maiorescu. Acesta a enunțat părerea că România avea mult de pierdut intrând în rândul țărilor beligerante și puțin de câștigat, cu atât mai mult cu cât nu se știa de ce parte vor cădea sorții victoriei și că, în tot cazul, pentru multă vreme încă expectativa era cea mai bună politică a guvernului român ; el a încheiat prin a susține șefia lui Marghiloman. Ultimele cuvintele ale lui Maiorescu au fost acoperite de strigăte din gruparea filipescană.

Marghiloman a părăsit lucrările comitetului executiv. Membrii rămași, fiind în număr de 34 și constituind majoritatea din 65 întruniți, continuară ședința. Filipescu a apreciat dezertarea lui Marghiloman de la toate îndatoririle sale ca o „demisie" și a cerut proclamarea lui Iancu Lahovary ca șef al partidului.

După ce a fost adoptată această hotărâre, partidul conservator, chiar în ajunul congresului, s-a rupt în două, iar mai târziu ireversibil s-a prăbușit. [112]

Constantin Argetoianu, în amintirile sale, notează că „... principalii protagoniști ai acestei scurte drame, mi s-au arătat în acea zi cu toată goliciunea lor sufletească și, dacă aș fi avut vreo iluzie de pierdut, aș fi pierdut-o în acea nenorocită ședință.

[110] *Ibidem.*
[111] *Ibidem*, fila 660.
[112] *Ibidem*, fila 662.

Cu silueta lui de „Maître d'hotel" parizian, scrobit și corect, Marghiloman manipula foaia de prezență ca o listă de bucate și tot însemna pe ea. În afară de grija votului, nimic nu era de citit în ochii lui, fiindcă nimic nu era în sufletul său, afară de ambițiunea „de a fi" și „de a ajunge". Războiul, soarta României, Ardealul și chiar partidul conservator, cu toate nădejdile lui erau pentru dânsul Hecuba, vorba lui Carp" [113], iar „Filipescu semăna cu acele instrumente cu claviatură redusă, pe care nu pot răsuna mai multe game deodată. Ca pentru toți turbații, orizontul lui era strâmt, iar temperamentul său îl împingea să-l mai micșoreze încă prin violența cu care se arunca asupra amănuntului în desfășurarea unei acțiuni... Marile nădejdi înaripate părăsiseră sufletul lui Nicolae Filipescu și cedase locul unui singur gând de ură — răpunerea dușmanului ce sta în fața lui". [114]

În acest moment de apogeu al crizei conservatoare, o acțiune mai hotărâtă s-ar fi așteptat din partea lui Titu Maiorescu, cu o mare autoritate în viața politică și în lumea intelectualilor din acea vreme. Dar Maiorescu nu a întreprins nimic. „... Admirația pentru Maiorescu — notează același Constantin Argetoianu, participant la această dramă a partidului, care l-a considerat pe Maiorescu drept omul cel mai de seamă atunci din România — a durat până ce am dat de el în politică." [115]

Situația s-a agravat în așa măsură ca urmare a faptului că în ultimele luni, înainte de scindarea partidului conservator, Marghiloman a comis o greșeală fundamentală în lupta pentru menținerea șefiei partidului. Atitudinea tactică din decembrie 1914, privind politica externă a României n-a mai fost continuată, el și-a colorat neutralitatea printr-un germanofilism prea vădit care nu putea fi negat. Părăsind clubul conservator, marghilomaniștii s-au mărturisit singuri în dizidență, fiind și ca număr în minoritate în partidul conservator.

După ședința comitetului executiv, filipescanii iau măsuri pentru paza clubului conservator din Capitală, unde majoritatea era de partea lui Nicolae Filipescu și pentru pregătirea congresului de a doua zi. Paza clubului a fost încredințată lui Constantin Argetoianu. Marghilomaniștii se simțeau în minoritate în Capitală și de aceea nu au întreprins nimic. La congres, Marghiloman spera la un succes, dispunând de o mică majoritate cu sprijinul delegaților din provincie.

---

[113] *Ibidem.*
[114] *Ibidem*, fila 665.
[115] *Ibidem*, fila 668.

Congresul convocat s-a ținut în ziua de 19 mai 1915, în sala „Liedertafel" din București, situată în strada Academiei, lângă clubul conservator și a avut ca scop alegerea șefului partidului conservator.

La congres, Iancu Lahovary era încadrat la masa prezidențială de bătăuși filipescani, iar în primele două rânduri din față au fost așezați toți reprezentanții acestei grupări. Nicolae Filipescu, C. Olănescu, M. Dești și Barbu Delăvrancea așteptau într-o încăpere separată desfășurarea evenimentelor.[116] În stradă continuau huiduielile și încăierarea generală dintre cele două tabere adverse, ceea ce a impus intervenția sergenților de stradă, plasați în pasajul Comedia, pentru stabilirea ordinei.

Congresul nu s-a putut deschide din cauza tumultului pe care-l făceau participanții. Învălmășeala s-a produs în jurul unei moțiuni semnată de peste 200 de marghilomani în favoarea șefului lor.[117]

Într-un moment de liniște, Marghiloman a propus ca, avându-se în vedere că lucrările congresului nu pot continua, reprezentanții celor două grupări să se întâlnească într-o cameră separată pentru găsirea unei modalități de împăcare. Se retrag mai întâi Nicolae Filipescu, Titu Maiorescu, Alexandru Marghiloman și Iancu Lahovary, apoi sunt chemați și ceilalți membri ai comitetului consultativ. S-a hotărât să se pună capăt conflictului din partid, ridicându-se ședința congresului, fiecare parte urmând să-și publice moțiunea sa, ceea ce însemna confirmarea ruperii partidului în două grupări dizidente.

Considerând că era de partea sa partidul conservator cu majoritatea membrilor săi, Alexandru Marghiloman, într-un articol publicat după congres în ziarul său „Steagul", a pretins că are o moțiune semnată de 206 membri din cei 315 care au participat.[118] La câteva zile după congres, care n-a adoptat nici o hotărâre, rămânând valabile hotărârile comitetului executiv din 18 mai, a apărut în ziarul „Epoca" manifestul semnat de către Iancu Lahovary ca șef al partidului, care chema la unitate pe toți conservatorii[119]. În mâna grupării filipescane rămăseseră organele centrale

[116] În sala „Liedertafel", C. Argetoianu, din însărcinarea grupării filipescane, a introdus în cursul nopții 100 de lucrători din sectorul negru de-ai bătăușului Poenaru Bordea, sub pretextul amenajării tribunei și a estradei, cu ordinul de a împiedica să intre în sală cei care n-aveau bilet de la el, adică marghilomaniști. Iancu Lahovary a fost instalat în fotoliul prezidențial încă de la orele 5 dimineața.

[117] „Adevărul", an XXVIII, 20 mai 1915, p. a III-a.

[118] „Steagul", din 25 mai 1915.

[119] „Epoca", an XXII, nr. 137, din 21 mai 1915, p. I.

ale partidului, comitetul consultativ și comitetul executiv, prin urmare, întreaga conducere a partidului. Șefia lui Iancu Lahovary a ținut mai puțin de o lună, de la 18 mai la 14 iunie, adică până la moartea acestuia, după care urmează la șefie Nicolae Filipescu.[120]

După congresul conservatorilor din mai 1915, situația politică se complică. În cercurile politice din România se cristaliza în acest timp tot mai evident opinia că deznodământul conflictului mondial va duce la prăbușirea Austro-Ungariei.

Acest fapt era reflectat de ziarul social-democrației române „Lupta zilnică" din 13 iunie 1915 care scria că „... Din frământările trecutului s-a zmuls principiul național ca singura bază de existență a vieții de stat. Puterea lui a diriguit evenimentele lumii cu legi implacabile. Aceste legi au biruit pe de-a-ntregul și au clătinat temeiliile imperiului hermafrodit. Prăbușirea se ivește pe orizont. Se anunțase de mult la Sadova, la Solferino, Königraetz". În acest context al situației internaționale, se încearcă fuziunea între partidul conservator și partidul conservator-democrat, redactându-se o moțiune a parlamentarilor conservatori și conservator-democrați în care se afirmă printre altele că „... Subsemnații senatori și deputați ai partidelor conservator și conservator-democrat, considerând că în ziua de astăzi deasupra tuturor chestiunilor de politică internă și a tuturor deosebirilor de partid stă chestiunea îndeplinirii idealurilor și aspirațiilor naționale ale României, asupra atitudinii și datoriilor ce se impun României în actualele împrejurări, adică intrarea în acțiune alături de puterile Împătritei înțelegeri (inclusiv Italia n. ns.), pentru realizarea aspirațiilor noastre naționale, declarăm că am convenit a lucra împreună în toate chestiunile relative la politica externă a României și că rugăm pe șefii noștri Iancu Lahovary și Take Ionescu ca să facă toate sforțările pentru aducerea la îndeplinire a politicii afirmate de domniile lor și aprobată cu desăvârșire de noi. [121]

Documentul este primul pas spre fuziunea dintre partidul conservator și conservator-democrat, fuziune care nu s-a desăvârșit statutar niciodată, iar în fapt o anumită comuniune de acțiune a existat mai închegată numai după moartea lui Nicolae Filipescu și după dezastrele înregistrate pe fronturi în toamna anului 1916. Despre principii doctrinare nici nu mai era voba, toate formele organizatorice și programul adoptându-se sub imperativul momentului.

---

[120] *Ibidem.*
[121] *Ibidem.*

Cât privește activitatea lui Alexandru Marghiloman, după ieșirea sa din partidul conservator, el a mai sperat la o împăcare și la o redobândire a șefiei întregului partid, cât timp a trăit Iancu Lahovary ; dar în ceea ce privește împăcarea cu Nicolae Filipescu el n-avea nimic de sperat ; a închiriat la puțin timp după congres un apartament în Piața teatrului din București, organizând un club, apoi a convocat prima întrunire la Iași, unde atmosfera era pregătită de prietenii săi germanofilii, P. P. Carp și C. Stere. [122]

Nicolae Filipescu și Mitică Greceanu au făcut tot ce le-a stat în putință să saboteze întrunirea marghilomaniștilor de la Iași. Întrunirea marghilomanistă a rămas, însă, fără importanță pentru soarta partidului conservator. [123]

De slăbiciunea și criza conservatorilor a profitat guvernul liberal. În presa liberală, printr-o abundență de articole, se susținea cu ironie dar și cu o anumită semnificație că în timp ce se desfășura conflictul european, în România avea loc „războiul conservator". [124]

Congresul partidului conservator din 1915, care în fond nici măcar n-a ajuns la votarea unei moțiuni, n-a făcut decât să dovedească falimentul partidului și al ideii conservatoare în țara noastră.

Intrarea României în primul război mondial și perioada ostilităților pe teritoriul țării noastre a însemnat adâncirea fărâmițării politice și organizatorice a conservatorilor, o tot mai slabă activitate a resturilor de grupări conservatoare. Intervențiile politice conser-

---

[122] *Ibidem*, fila 754.

[123] Sunt sugestive, în această privință, următoarele versuri dintr-o poezie satirică publicată de filipescani în ziarul „Epoca", prin care era reflectată dezordinea și lipsa de orientare din partidul conservator după congresul din mai 1915, dar și tendința spre Puterile Centrale a grupării lui Alexandru Marghiloman :

„Plecat-am de la București
Prin via Mărășești,
În cap cu Herr Marghiloman,
La Iași să ținem un congres,
Din tot ce-i mai ales,
În țară și în Univers.
Al lui von Busche, scump vechil
Ilustrul Arion Virgil
Înșiruite stau pe mese,
Din toate se găsesc din plin,
Parcă plătea domnul Czernin".

[124] „Universul" din 21 mai 1915.

vatoare mai importante, în acțiunile de politică externă sau în unele dezbateri de politică internă, s-au făcut în conformitate cu opiniile mai mult sau mai puțin idependente ale acestora.

De la criza din 1915, care l-a rupt în două, partidul conservator nu s-a mai prezentat unitar și cu un program de acțiune în viața politică a României. Criza din 1915 este momentul când s-au difuzat ultimele forțe ale acestui partid în drumul lor ireversibil al dispariției treptate. Grupări conservatoare locale, sau ca organizații pe întreaga țară, s-au menținut și după primul război mondial, dar s-au pierdut în constelația partidelor burghezo-moșierești efemere, fiind lipsite de vitalitate ca și clasa pe care continuau să o reprezinte încă. [125]

Astfel, din curentele care au existat în vechiul partid conservator, creându-se mai multe grupări politice, în timpul campaniei electorale din 1922 au participat la alegeri : Partidul Conservator-Progresist, Partidul Conservator-Independent, Grupul Conservator Unionist. [126]

Criza acută care a răbufnit fatal în 1915, în care nu erau în joc deosebiri fundamentale de principiu și care a luat forma unei deosebiri de vederi într-o chestiune de politică externă, punând față în față persoane din conducerea partidului conservator, concretizează în mod real curentele ce tulburau de peste 30 de ani viața acestui partid ; era o puternică manifestare de descompunere a unui organism ce nu mai avea viață prin el însuși și care nu mai trăia decât grație creditului său din trecut.

Lipsite de o linie politică bine determinată, neavând un program de guvernare și nici o doctrină întineritoare care să țină seama de marile transformări sociale ce au avut loc în țară și de noul raport al forțelor de clasă, aceste grupări au dispărut o dată cu personalitățile care le-au menținut existența. Decăderea treptată și apoi dispariția totală a partidului conservator, iar cu acesta falimentul conservatorismului din România reprezintă un proces legic ce avea la bază decăderea și fărâmițarea clasei moșierești, sub semnul marilor transformări ce se petreceau în baza economică și în structura de clasă a României din primele decenii ale secolului al XX-lea.

La 7 iunie 1915, asociația patriotică „Acțiunea Națională" a publicat un apel către poporul român, chemându-l la vigilență

[125] Politics and Political Parties in Roumanie... 1936, International Reference Library Publishings Co, London, p. 104.
[126] „Viața Românească", an. XIV, 1922, nr. 9, septembrie.

împotriva uneltirilor agenturilor austro-ungară și germană, pentru a lupta cu toată hotărârea în vederea eliberării provinciilor românești de sub ocupația străină.

În adunarea generală a clubului conservator din *București*, ce a avut loc la 9 iunie 1915, unde Ion Lahovary, vorbind despre recentul congres conservator ce avusese loc, a spus :

„Presupun că doi provinciali ar fi trecut atunci pe la Liedertafel și ar fi văzut agenți, bătăuși, focuri de revolver, jandarmi și ar fi întrebat : ce e acolo ? Congresul partidului conservator, pentru aclamarea șefului. Sau vreun corespondent străin care ar fi asistat la acel congres, ar fi zis că e partid anarhist, nu conservator. Aclamarea unui șef de partid conservator nu se face cu șuierături, cu îmbrânceli, cu jandarmi. Ca român și ca membru în partidul conservator, pe mine m-a întristat adânc acel spectacol. Au fost alte congrese la noi, al partidului junimist, conservator-democrat, conservator. Congres cu bătaie, cu fluierături, cu huiduieli, asta nu s-a pomenit. De aceea, foarte nimerit a fost schimbarea statutelor, care a stabilit că sunt mai multe organe ale partidului și anume : comitetul consultativ, din care face parte *elita partidului*, acei care au muncit zeci de ani în partid și al căror cuvânt în partid trebuie să aibă mai multă autoritate decât al unui fost primar, dintr-o comună oarecare, deși nu-i disprețuim nici pe aceștia, dar nu se poate tăgădui că este o ierarhie în partid, bazată pe muncă și pe valoare.

Prin urmare, oricâte sofisme s-ar face cu votul congresului, deși știți bine că n-a fost nici un vot, un lucru e cert : comitetul consultativ și cel executiv au retras încrederea d-lui Marghiloman.

Dar să admit că socoteala d-lui Marghiloman ar fi exactă și că ar fi fi avut câteva voturi mai mult. Ce șef ar fi acesta ? Ce autoritate morală ar avea el ? Un șef de partid, legalmente, nu are autoritate. El trebuie să aibă însă, puterea morală, care izvorăște din dragoste, din încredere, din unitate de vederi.

Trebuie ca inima ta să bată în acord cu a partidului, trebuie ca gândul tău să fie de acord cu al acelora care te-au cinstit cu încrederea lor.“ [127]

Ion Lahovary a făcut, în cadrul adunării clubului conservator din București, un istoric al crizei de șefie și a terminat, constatând unirea deplină în partidul conservator, menționând că „atunci când va suna ceasul — și ar fi o nenorocire dacă n-ar suna — vom fi toți prezenți cu sufletul, cu toată inima, pentru realizarea idealului național“. [128]

---

[127] Cf. revista „Democrația“, anul IV, nr. 1, 1 ianuarie 1916, p. 29.
[128] *Ibidem.*

Adunarea clubului conservator din București, întrunită la 9 iunie 1915, a aprobat orientarea politicii externe a României de neutralitate favorabilă Antantei și a recunoscut ca șef al Partidului Conservator pe Ion Lahovary, desemnat de către Comitetul Executiv prin decizia luată în ședința din 18 mai 1915.

Nicolae Filipescu, ales președinte al Clubului conservator din București, a mulțumit pentru cinstea ce i s-a făcut, obligându-se să-l sprijine în conducerea partidului pe Ion Lahovary și să stăruiască în politica de acțiune alături de Antantă pentru eliberarea Transilvaniei și Bucovinei de sub ocupația austro-ungară.

Viața politică a României se afla în acel timp într-o mare fierbere. La 9 iunie, pe la orele 17,00, s-au întrunit la redacția ziarului „Adevărul", membrii Comitetului Organizației „Acțiunea Națională", care au constatat că nu trebuie să mai aibă încredere în guvern „fiindcă compromite cauza națională".

La 12 iunie 1915, senatorii și deputații conservatori-democrați s-au întrunit la casa lui Take Ionescu, unde a avut loc un schimb de vederi cu privire la situația externă a României. În după-amiaza aceleiași zile, la orele 16,00, parlamentarii conservatori-democrați s-au întrunit la Ion Lahovary cu senatorii și deputații conservatori, unde au adoptat, în unanimitate, o moțiune în care se spunea, printre altele : „Considerând că în ziua de azi deasupra tuturor deosebirilor de partid stă chestiunea îndeplinirii idealului național și a aspirațiilor României.

Considerând că amândouă partidele sunt în completă vedere de idei asupra atitudinii și datoriei ce se impun în acțiune, alături de Împătrita Înțelegere, pentru realizarea aspirațiilor noastre naționale ;

Declarăm că am convenit a lucra împreună în toate chestiunile relativ la politica externă a României și rugăm pe șefii noștri, domnii Ion Lahovary și Take Ionescu, să facă toate sforțările spre a aduce la îndeplinire politica afirmată de domniile lor și aprobată de noi". [129]

Acțiunile în viața politică a României, în acele zile, se succedau cu repeziciune. În ziua de 14 iunie 1915, la Arenele Romane din București, s-a desfășurat un miting național, organizat de românii refugiați din Transilvania, Basarabia și Bucovina, întrerupt din cauza unei ploi torențiale.

---

[129] Vezi : „Democrația", anul IV, nr. 1, 1 ianuarie 1916, p. 33 ; „Epoca", din 5 ianuarie 1916.

Ion Lahovary, de curând șeful Partidului Conservator, a încetat din viață, declanșând o nouă criză a conducerii acestui partid.

Ziarul liberal „Viitorul", polemizând cu publicația „Epoca" a conservatorilor, menționa că incertitudinea vieții interne în situația neutralității, i-a determinat pe cei din Comitetul „Acțiunii Naționale" să urmărească răsturnarea guvernului și înlocuirea lui cu un guvern de colaborare a tuturor forțelor politice naționale.

Curentul proantantist devenise precumpănitor în viața politică a României în a doua jumătate a anului 1915, după intrarea Italiei în război de partea Antantei.

În urma decesului lui Ion Lahovary, în adunarea comitetului executiv al conservatorilor, la 17 iunie a fost ales ca șef al partidului Nicolae Filipescu la propunerea lui C. Olănescu, fiind aclamat de unanimitatea celor prezenți.

În cuvântul lui Nicolae Filipescu, se menționa : „Acceptând să dirig deliberările și rezoluțiile dumneavoastră, într-un spirit de francă camaraderie, am sentimentul că zic un adio dacă nu unei tinereți deja trecute, însă libertății și independenței firii mele, care pentru mine constituiau tot farmecul vieții.

De aceea pe lângă multe cusururi, vă garantez că veți găsi în mine o calitate : aceea de a nu mă agăța de noua situație...

Se pornise, în sânul partidului, dar în contra voinței noastre categorice, o acțiune menită a servi anumite interese externe. Azi această acțiune nemaiavând la îndemână sprijinul vreunei autorități recunoscute, se caută a servi aceeași politică prin confuzie, dezordine și tulburări intestine.

Cel mai bun mijloc de a combate această acțiune e ca să nu alimentăm prin luptă dezordinea dorită și căutată.

. . . . . .

Am constatat cu mulțumire în politica externă o comunitate de vederi perfectă cu partidul conservator-democrat... Conlucrarea cu Quadripla Înțelegere e singura directivă pe care o admitem.

Mai cred că orice zăbavă e un risc și o pagubă pentru împlinirea aspirațiilor noastre de unire cu Ardealul, deja pustiit de recrutări părtinitoare și sălbatice și prefăcut într-un cimitir". [130]

Criza Partidului Conservator din primele două decenii ale secolului al XX-lea era cronică, dureroasă și care nu putea fi decât dăunătoare țării. De la izbucnirea războiului european, care s-a transformat rapid în război mondial, disensiunile s-au agravat, ne-

[130] „Democrația", anul IV, nr. 1, 1 ianuarie 1916, p. 25—26.

mulțumirile latente s-au dat pe față, o sciziune adâncă a apărut în Partidul Conservator, în numele politicii externe. O contopire nouă de elemente disparate s-a înjghebat cu mare greutate în acest partid, sub auspiciile taberelor beligerante, cu simpatii și concepții identice față de acestea și cu privire la rolul României în conflagrația care izbucnise.

În anii 1915—1916, doi prim-miniștri și alți trei foști prim-miniștri desăvârșeau sfărâmarea partidului, îmbrățișând urile și patimile altor popoare, uitând de interesele neamului român.

Care să fie cauza acestor dezbinări, a acestei slăbiri a unui partid, care se lăuda cu un trecut strălucit și cu iluștri oameni politici ? Pentru ce a ajuns conservatorismul, reprezentantul firesc al aristocrației — fie ea a nașterii, a averii sau a talentului — în neputință de a fi folositor țării, tocmai atunci când ea avea mai multă nevoie de toate devotamentele și de toate energiile ? Cum se face că un partid, ai cărui fruntași sunt, fără îndoială, oameni politici de seamă, să se mulțumească în clipe mari, cu jocul meschin al combinațiilor de cluburi, al despărțirilor și al contopirilor...

Unul din fruntașii partidului adversar liberal, politologul Ion Peretz, își punea întrebarea în acel timp, într-un articol din revista „Democrația", care mi se pare edificatoare pentru cauzele și esența crizei acestui partid și de aceea o reproducem în toată întinderea sa :

„Se poate crede că fruntașilor conservatori le lipsește patriotismul ?... Incontestabil că nu. Se poate bănui măcar că numai calculele de politică militantă reușesc să pue în cumpănă interesele mari ale neamului nostru ?... Iată că nu. Care este, dar, explicația atitudinii nefirești a conservatorilor și a crizei ce bântuie partidul și-l slăbește și-l compromite ?

Prin concepțiunea lui, chiar partidul conservator este și trebuie să fie o grupare politică redusă, care să guverneze pe ceilalți în baza unor precepte de înțelepciune politică, stabilite de cei competenți, de cei buni, de cei puțini și în conformitate cu interesele clasei preponderente de stat. Expresiunea cea mai desăvârșită a acestei concepțiuni a dat-o întotdeauna partidul d-lui P. P. Carp, disprețuitor al popularității, gelos pe exclusivismul unui cenaclu atotștiutor și la toate priceput. Concepțiunea aceasta aristocratică : cei puțini, care să comande, și cei mulți, care să se supuie, a fost mai mult sau mai puțin lărgită pe măsură ce *noile cerințe* ale vieții politice aduceau mlădierea principiilor conservatoare. *Elita* prin *naștere* a primit cu vremea, alături de ea, *elita prin avere* și o

formulă celebră a fostului șef al conservatorilor interzicea politica oricărui om lipsit de venituri financiare importante.

Mai în urmă, pătrunderea în partidul conservator a unor personalități distinse, care, însă, nu se sprijineau pe bazele temeinice ale conservatorismului primitiv, aduse introducerea celei de-a *treia elită* în concepția conservatoare : *aceea a intelectualității* și *a talentului*. Dar odată cu această încorporare începu și decăderea partidului.

Aristocrația *neamului* și aristocrația *banului* putuseră să se înțeleagă. Adeseori ele erau întrunite laolaltă ; adeseori cea din urmă nu putea aspira la onorurile supreme. Dar *aristocrația talentului* era și trebuia să fie în antagonism neîncetat cu celelalte două și nici una din ele nu putea să cedeze în lupta pentru întâietate, căci cedarea însemna ruinarea definitivă a tuturor prerogativelor moștenite sau dobândite. Astfel tocmai ceea ce făcuse fala partidului conservator aduse și slăbiciunea și decăderea lui.

Individualității strălucite, ambițiuni mari, răbdare puțină, atâtea cauze de diviziune în loc de cooperare a forțelor conservatoare". [131]

Istoria politică a ultimelor decenii ale secolului al XIX-lea și a primelor două decenii ale secolului al XX-lea nu ne arată decât certuri, dezbinări, depuneri de șefi, împăcări și împăcări imposibile, fuziuni numai la suprafață, în fond ură ireconciliabilă între membrii unei partid sau ai fracțiunilor apropiate ale aceluiași partid.

Scindările conservatoare aduseră partidul, considerat în întregul său, doar la o aparență de viață. Ele înlesneau ajungerea la o anumită situație dorită de elementele politicianiste, atâțând visele nemărturisite ale celor ce nu mai cutezau să spere la ceva. Astfel se formă în toată țara o clientelă politică, sprijinită pe făgăduielile celor ce o reprezentau și pe apetiturile celor recrutați. Risipirea forțelor conservatoare slujea, în acel timp, ambițiilor unor persoane cu mai puțină influență în viața politică. Când, în fiecare județ, se putură înființa două, trei cluburi conservatoare și se putură face noi repartiții de slujbe și onoruri, se îngrămădiră spre partidul elitelor toate mediocrițățile și partidul conservator, în ipostazele sale diferite, ajunse un partid numeros, un partid popular, împotriva concepției lui chiar, împotriva firii și a rațiunii.

Înmulțirea însă a partizanilor nu-și avea rostul și înțelesul decât în condițiile fracționării partidului. Mai mult decât ideile, mai mult decât programele, rivalitățile personale împiedicau orice con-

[131] „Democrația", revista Cercului de Studii al Partidului Național Liberal, anul IV, nr. 13—14 — iulie 1916, p. 537.

centrare de forțe care cereau jertfiri dureroase pentru ambițiile și interesele partizanilor.

O alegere de Comitet, la un club din București, aduse crearea unui nou partid conservator în țară, iar o împăcare sincer dorită de toți cei care-și dădeau seama de primejdia în care se afla partidul nu se putu înfăptui din cauza animozităților cluburilor din provincie.

Războiul mondial care izbucnise în 1914 a făcut să se accentueze criza conservatoare. Lipsa de autoritate a șefului partidului, Iancu Lahovary, a adus cu ea o atitudine șovăielnică la început, o rupere în două a partidului. Doi șefi își revendicau pentru ei ideea conservatoare : sub doi șefi conservatori se grupează în două tabere dușmane membrii partidului de odinioară. Fiecare fracțiune se considera adevăratul partid. Lupta se ducea în spatele îndrumării politicii externe a României, iar fracțiunile conservatoare în paroxismul și înflăcărarea luptei *au ajuns să uite că sunt partide naționale românești* și una ca și cealaltă să considere unele puteri beligerante ca adversari firești ale politicii externe, să se inspire de la alte grupări de puteri europene în campania ce o duceau una în contra celeilalte, și, din când în când, la vreme de răgaz, în contra guvernului liberal.

Oamenii politici români, întruniți într-un Consiliu de Coroană de către regele Carol I, încă la 3 august 1914, socotiră — în marea lor majoritate — că nu era cazul ca România să intre în luptă alături de Puterile Centrale (Austro-Ungaria și Germania), cum era legată formal printr-un tratat secret de alianță din 1883 ce fusese determinat de felul cum a fost tratată de guvernul țarist la finele războiului din 1877—1878 și de tendința imperialismului rus de a ajunge la Constantinopol și Strâmtori, trecând peste trupul României. În acest Consiliu de Coroană, singuri regele Carol I și P. P. Carp au dorit o acțiune alături de Puterile Centrale. Într-adevăr, nu Puterile Centrale fuseseră cele atacate, ci ele erau agresoare. De aceea România păstră, în cei dintâi doi ani ai războiului, *neutralitatea armată*. Opinia publică românească, în imensa ei majoritate, cerea totuși o acțiune împotriva Austro-Ungariei, pentru a dezrobi pe frații din străvechiul pământ românesc al Transilvaniei de sub jugul barbar al asupririi ungurești. Guvernul român, ținând seamă de sentimentul public cvasigeneral — rezultat al întregii noastre dezvoltări și determinat de aspirația seculară a realizării statului național unitar român — încheiase, încă la 18 septembrie, stil vechi,

1914, pe când trăia regele Carol I și cu asentimentul acestuia, o convenție secretă cu guvernul rus, potrivit căreia Rusia recunoștea României „dreptul să-și anexeze părțile din monarhia Austro-ungară locuite de români".

Convenția încheiată cu Rusia în septembrie 1914 și tratatul subsecvent din 4/17 august cu toate puterile Triplei Înțelegeri prin care ni se asigura, la încheierea păcii, Transilvania, Bucovina și Banatul răspundeau unei necesități obiective : aceea *a desăvârșirii statului național unitar* — chestiune care se punea nu numai pentru români, dar și pentru sârbi și pentru greci — sau a *reînființării statului național,* în cazul polonezilor, cehoslovacilor, finlandezilor etc.

Un episod interesant, din vara anului 1917, a avut loc la Iași, în vremurile de bejenie, care ilustrează sugestiv climatul politic și mișcarea de idei din preajma momentului istoric al Marii Uniri, care avea să încheie procesul formării statului național unitar român.

Emile Vandervelde, ministru de stat în guvernul belgian, — refugiat la Londra (Belgia fiind cotropită de nemți), fără nici o misiune oficială, în singura sa calitate de militant socialist, în aprilie — mai 1917 fusese la Petrograd, pentru a lua contact cu socialiștii ruși și a duce revoluției salutul Internaționalei Socialiste, încurajând pe conducătorii revoluției ruse să continue războiul democrației în contra Puterilor Centrale militariste și expansioniste. Întorcându-se din Rusia, Vandervelde a venit în vara anului 1917 la Iași, însoțit de Louis de Bruckère. Era în plin război mondial. Curtea Regală, Guvernul, Parlamentul se aflau în refugiu la Iași, în fosta Capitală a Moldovei. Sosirea la Iași a marelui om politic belgian, în acele vremuri de restriște pentru țara noastră a fost nu numai un mare eveniment politic, dar și un act de îmbărbătare a celor mai mulți, copleșiți de adâncă deprimare. Președintele Internaționalei Socialiste, Emile Vandervelde, a fost găzduit la Mitropolitul Pimen al Moldovei, care avea reputația unui amfitrion, plin de prevenire pentru oaspeții săi. Guvernul s-a gândit desigur, ca musafirul de seamă să fie bine găzduit, iar întâmplarea paradoxală făcea ca ateul să fie ospitalizat în locașul unui șef al Bisericii, înconjurat de icoane și alte pioase imagini bisericești. Vandervelde a apreciat cu mult respect operele de artă inspirate din credința și sentimentul religios. Ministrul socialist belgian a avut onoarea unei recepții deosebite la Cameră — convocată în ședința solemnă, — unde a fost omagiat, de șeful guvernului I.I.C. Brătianu, de Em. Porumbaru, fost ministru

de externe, de Take Ionescu, în numele opoziției de fostul „tovarăș" de idei socialiste și vechi amic personal, V. G. Morțun, care a salutat în numele Camerei pe „șeful democrației socialiste belgiene". Discursul de răspuns al lui Vandervelde a lăsat o impresie adâncă asupra Camerelor reunite și, pe drept cuvânt, Vandervelde a fost unul din cei mai mari oameni politici democrați ai vremii, strălucit orator, pe care i-a avut Europa.[132] Acesta a apreciat că mișcarea socialistă luptă pentru dezvoltarea liberă a popoarelor unite.

Astfel, la începutul secolului al XX-lea, în preajma și în timpul primului război mondial, realizarea statului național unitar român devenise o condiție primordială a mersului înainte al țării noastre pe plan economic, social, cultural și politic.

În ultima parte a primului război mondial, în anii 1917 și 1918, prin lupta popoarelor asuprite s-au prăbușit imperiile din această parte a lumii, stăpânirile care nu se bizuiau pe voința popoarelor au fost răsturnate pentru totdeauna și din aceste ruine a răsărit domnia dreptății, alcătuirile vechi s-au desfăcut, iar noile alcătuiri s-au întemeiat pe dreptul fiecărui neam de a trăi laolaltă o viață națională democratică și liberă.

Toate forțele politice ale națiunii române — atât din România, țara liberă, embrionul făuririi statului național unitar, cât și din provinciile românești ce se aflau sub dominația străină — au acționat în strânsă unire și colaborare pentru a forma împreună un singur stat românesc, așezat pe „bazele celei mai înaintate democrații."[133]

Pentru unitatea statului național se pronunțau, fără echivoc, cu stăruitoare energie, românii din toate provinciile istorice, indiferent de apartenența de clasă și politică.

La adunările naționale plebiscitare de la Chișinău (27 martie), Cernăuți (28 noiembrie) și Alba-Iulia (1 decembrie) din anul 1918, care a hotărât unirea cu Patria-Mamă-România a Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei au participat reprezentanții întregii națiuni române. Astfel, Consiliul Național Român din Transilvania, constituit în noaptea de 30 spre 31 octombrie 1918, era format din șase reprezentanți ai Partidului Național Român și șase ai socialiștilor români, hotărând să-și asume de îndată „puterea deplină de guvernare asupra teritoriilor locuite de români în Ardeal și Țara Ungurească".

---

[132] Const. Titel Petrescu, „Socialismul în România", Bibl. Socialistă, p. 395.
[133] Vezi: „Declarația din 13/26 aprilie 1917 de la Darnița".

Unitatea de stat, realizată prin voința liber exprimată a tuturor românilor și recunoscută prin tratatele de pace din anii 1919—1920, a însemnat înmănunchierea întregului potențial creator al poporului nostru, care a înscris România întregită pe calea progresului multilateral-economic, social, cultural și politic, — realizând o largă deschidere pentru promovarea înaltelor principii democratice.

Se impun câteva mențiuni cu privire la gravele dificultăți politice prin care a trecut România în ultima parte a anului 1917 și prima jumătate a anului următor, când se creează condițiile favorabile încheierii procesului de formare a statului național unitar român.

Lunile decembrie 1917, ianuarie, februarie 1918 au fost deosebit de tragice pentru țară și pentru dinastie.

La 20 noiembrie/8 decembrie 1917, generalul Scerbacev — care comanda frontul rusesc în Moldova — propusese generalului german von Mackensen și arhiducelui Iosif să înceapă imediat convorbiri preliminare în vederea păcii, apoi s-a încheiat la *Focșani* armistițiul. Generalul Scerbacev era nesigur de disciplina trupelor rusești, gangrenate de spiritul bolșevic. Regimentul 9 de vânători, comandat de colonelul Rasoviceanu, arestase „comitetul" sovietului de soldați care se formase la Socola lângă Iași. Guvernul român fusese informat de Nicolae Iorga, căruia îi comunicase un român basarabean că acest „comitet" decisese să aresteze familia regală. Soldații ruși bolșevizați, în zilele de la sfârșitul lui noiembrie 1917, au declanșat dezordini în localitățile în care staționau și au eliberat din închisoare pe bulgarul Cristian Racovschi, prietenul lui V. I. Lenin. Armistițiul semnat la Focșani nu ușurase situația țării. În Moldova se găsea o armată rusească având un efectiv de 1.200.000 de oameni, în marea lor majoritate bolșevizați cu mult înainte de luarea puterii de către V. I. Lenin. La 20 februarie 1918, se semnase pacea de la Brest-Litovsk între Germania și Rusia Sovietică, iar la 2 martie 1918, congresul sovietelor ratificase tratatul de pace. Germania domina toată Europa Centrală și sud-estul Europei. Împăratul Germaniei pusese României, pentru a obține pacea, între alte condiții înrobitoare, greu de suportat, și schimbarea regelui Ferdinand. La București, în teritoriul ocupat, Petre P. Carp susținea cu marea lui autoritate această soluție. Împotriva punctului de vedere susținut de Petre P. Carp acționa un alt lider conservator, Alexandru Marghiloman, care considera o schimbare a dinastiei fatală *principiului monarhic*. Împotriva Berlinului, abilul om politic român, a câștigat adeziunea Vienei, izbutind să ralieze tezei lui pe Czernin — ministrul de externe austriac — convingându-l că era în interesul imperiului hab-

sburgic să mențină pe tron o dinastie care rămânea obligată Vienei. Pentru a ralia pe regele Ferdinand politicii preconizate de Alexandru Marghiloman, contele Czernin a trimis, ca să înceapă primele negocieri cu regele, pe fostul atașat militar, colonelul Randa. Demersul colonelului Randa a avut ca rezultat întâlnirea din gara Pădureni, prima stație dintre Mărășești și Adjud, între regele Ferdinand și Czernin, în ziua de 14/27 februarie 1918.

Fără prea mari menajamente, Czernin a declarat regelui Ferdinand că avea de ales între încheierea imediată a păcii și abdicarea, în locul dinastiei, conform deciziei Kaiserului Wilhelm, urmând să vină altă dinastie germană.[134] Pentru a învinge ezitările regelui Ferdinand, Austro-Ungaria se angaja să sprijine *drepturile României asupra Basarabiei.*[135]

În „L'Histoire de ma vie" (vol. III), la data de 18/31 ianuarie 1918, regina Maria nota : „Am primit azi vestea că bolșevicii ne-au declarat război, că au pus mâna pe tezaur și pe bijuteriile mele, care se găseau la Moscova ; ministrul nostru, Diamandi, a fost izgonit din Petrograd ; nu știu unde este". Regina Maria era de părere ca regele să abdice și să nu semneze pacea. Politic, regele Ferdinand vedea just ; nu se putea risca, deoarece nu numai dinastia, ci și armata și întreaga structură politică a țării ar fi fost periclitate printr-un act de eroism al cărui rezultat se întrezărea în tragica lui inutilitate. Negocierile de la Brest-Litovsk (22 decembrie 1917) priveau și soarta României. Era vorba ca Austria să cedeze Poloniei Galiția, iar în schimbul ei să primească România. În memoriile lui Czernin, acesta mărturisea că guvernul din Viena „se oprise, provizoriu, la ideea de a anexa Austro-Ungariei România, în locul Poloniei".

Pacea de la București, care n-a fost niciodată sancționată de rege, a servit într-o anumită manieră interesele țării. A fost un armistițiu încheiat la Focșani, căruia i-a urmat după 6 luni, — în mai 1918 — semnarea păcii de la București. Armatele Puterilor Centrale rămăseseră neclintite pe linia unde se găseau în momentul semnării armistițiului. Mulțumită păcii de la București, România și-a putut mobiliza armata în momentul prăbușirii Puterilor Centrale.

Cu privire la articolul „Cauzele și perspectivele revoluției ruse", publicat de C. Stere în revista „Viața românească" nr. 10 și 12 din 1923, oficiosul liberal de teorie și practică politică „Democrația" scria că „Cine a trăit zilele de durere când eram grămădiți în Mol-

[134] Vezi : „Memoriile contelui Czernin", „În zilele războiului mondial".
[135] *Ibidem.*

dova și trebuia să luptăm pe front contra dușmanilor și în spate cu anarhia rusă — dar despre aceste lucruri nu poate să știe domnul Stere — și-aduc aminte de propaganda activă ce o făcea printre trupele rusești, soldați și gradați evrei mai ales, care-i îndemna să se constituie în soviete și să nu mai lupte pe front.

Propaganda care a început pe față și în mod efectiv, când evreul Kerenski era în capul guvernului și mai ales de când a dat ordinul ca soldații să nu mai salute pe ofițeri, fapt care întrona anarhia pe față, distrugând și umbra de disciplină care mai rămăsese în armată...

Elementele socialiste revoluționare în cap cu Kerenski și apoi elementele bolșevice în cap cu spuza evreo-anarhistă, ce inundase Rusia, printr-o propagandă tot mai activă, profitând de împrejurări, de starea de spirit a populației rusești și nehotărâte, de fenomenele ce se produc întotdeauna când mulțimea se mișcă, au pus mâna pe conducere. Acestei mulțimi ignorante i-a servit ca băutură tirania sub eticheta libertății. Cu toate că apoi băutura li s-a părut amară, ei au înghițit-o, căci în acest timp cei care i-au servit-o au luat măsuri ca să li-o vâre cu forța pe gât.

Participarea țăranului rus la mișcarea revoluționară a fost timidă și îndoielnică. El a profitat de faptul că vechea clasă dominantă a fugit sau a fost masacrată și s-au făcut stăpânii pământurilor boierești. Din satele lor duc o acțiune de rezistență pasivă contra noilor tirani, pe care sigur că-i urăște tot așa de mult, ca și pe vechii stăpâni". [136]

Este un punct de vedere deosebit de al lui C. Stere, care privea printr-o prismă liberală evenimentele din Rusia, în timp ce Stere le interpreta ca un proces de esență socialistă.

[136] „Democrația", revistă lunară, anul XII, nr. 1, ianuarie 1924, p. 11.

IV. REGRUPĂRI ALE FORȚELOR POLITICE DIN ROMÂNIA DUPĂ MAREA UNIRE DIN 1918 ; PRINCIPALELE DOCTRINE POLITICE ȘI IMPACTUL ACESTORA ASUPRA DEZVOLTĂRII ECONOMICO-SOCIALE A ȚĂRII NOASTRE ÎN PERIOADA INTERBELICĂ (1918—1940)

Perioada imediat următoare terminării primului război mondial și Marii Uniri din 1918 s-a caracterizat prin instabilitate guvernamentală din România întregită, generată de modificările ce aveau loc în viața economică, de mutațiile ce se produceau în structurile social-politice, de puternicul avânt revoluționar, de străduința cercurilor conducătoare de a găsi noi forme și metode care să le asigure dominația în stat, precum și de unele cauze externe.[1]

Unitatea de stat, realizată prin voința liber exprimată a tuturor românilor, a fost recunoscută prin tratatele de pace din anii 1919—1920. Noua configurație politico-teritorială și complicatele probleme economico-financiare rezultate din primul război mondial au fost dezbătute la Conferința de pace ce și-a început lucrările la 18 ianuarie 1919 la Paris. Acești ani au fost dominați de largile acțiuni revendicative și revoluționare ale maselor muncitoare din mai multe țări ale lumii — îndeosebi Germania (Bavaria) și Ungaria, unde pentru scurt timp fusese instaurată puterea muncitorească. România se afla în vecinătatea Rusiei Sovietice, unde continuau convulsiuni violente și unde regimul bolșevic edifica o nouă formă de stat, trecând printr-un pârjol fără precedent toate structurile vechii orânduiri.

Pe primul plan al activității guvernamentale, în România s-au aflat problemele integrării provinciilor recent unite în cadrul statului român, ale refacerii economice, precum și cele privind în-

[1] Ioan Scurtu, „Viața politică din România" 1918—1944, Editura Albatros.

cheierea tratatelor de pace și trasarea principalelor jaloane ale politicii externe în noua situație internațională. [2]

După guvernul filogerman prezidat de Alex. Marghiloman, la 6 noiembrie 1918, spre sfârșitul războiului, a fost adus un guvern format din militari și tehnicieni, condus de generalul Constantin Coandă, care a luat măsuri de lichidare a regimului de ocupație, a reintrodus administrația românească în teritoriul ce fusese vremelnic ocupat de trupele germano-austro-ungare și bulgare, a dat publicității, la 16 noiembrie 1918, decretul-lege privind reforma electorală.

La scurt timp, în 12 decembrie 1918, la conducerea României a fost adus cabinetul prezidat de I. I. C. Brătianu, iar la 26 decembrie 1918 a apărut decretul-lege prin care se ratifica unirea Transilvaniei cu România și la 1 ianuarie 1919 se ratifica printr-un decret-lege unirea Bucovinei cu România.

În acele condiții de mare instabilitate, s-a trecut la înfăptuirea reformelor interne : împroprietărirea și votul universal; încă la 8 septembrie 1913, partidul liberal — trăgând învățăminte din răscoala țărănească de la 1907 și din criza balcanică — recunoștea, printr-un manifest, necesitatea unei noi împroprietăriri a țăranilor și a colegiului unic. Pentru realizarea acestor importante reforme trebuia, însă, modificată Constituția ; avuseseră în 1914 alegeri în acest scop, dar a izbucnit primul război mondial. La 2 aprilie 1920, apare decretul de împroprietărire a țăranilor. Legi similare s-au făcut pentru Transilvania, Bucovina și Basarabia.

În ianuarie 1919, după încheierea procesului de formare a statului național unitar român, în fața campaniei electorale, care se anunțase, partidele politice din România au trebuit să ia o atitudine determinată și proprie, principial opusă punctului de vedere al Partidului Național Liberal, care se afla atunci la guvern. Ele au trebuit, pe de o parte, să difere principial de Partidul Național Liberal, iar, pe de alta, să se deosebească fiecare între ele *printr-o diferență specifică de program*, pentru a putea fi definite ca entități distincte, deosebite unele față de altele.

Astfel, Partidul Conservator, de sub șefia lui Alexandru Marghiloman, s-a intitulat *Partidul Conservator Progresist*, adăugându-se acest explicativ pentru a se lămuri că partidul va acționa pentru

[2] A se vedea pe larg : C. C. Giurescu, Dinu, C. Giurescu, „Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi", Ioan Scurtu, „Viața politică din România 1918—1944", Editura Albatros, 1982.

modificările ce se vor impune de către nevoile evoluției sociale moderne, de progresul social al țării.

Partidul conservator de sub șefia lui Take Ionescu,[3] ce purta mai înainte, numele de *Conservator-Democrat*, a renunțat la titulatura de conservator, care îi era atât de scumpă în trecutele visuri și năzuințe de șefie conservatoare, și era titlul de glorie al celor două tabere conservatoare, revendicându-și exclusiv monopolul *conservatorismului adevărat*, pentru a se numi *democratradical*.

Tache Ionescu

Abilitatea politică, care a caracterizat întotdeauna acțiunile lui Take Ionescu, s-a manifestat și de această dată.

De la început, când în anul 1908, s-a rupt din Partidul Conservator, numele ce-și luase de *„conservator-democrat"* — noțiuni care se contrazic între ele — lipsindu-i un program care să-l diferențieze de celelalte, arată că era o grupare care avea caracterul personal al omului în jurul căruia se constituise și de aceea, prin urmare, nu putea avea o durată trainică.

După primul război mondial, noul nume ce și l-au luat conservatorii-democrați, reuniți cu conservatorii lui Nicolae Filipescu și Mișu Cantacuzino, adevărați conservatori, demonstrează că nu era vorba decât de o firmă care ascundea, în realitate, lipsa unui program politic.

Era sigur că Take Ionescu nici nu putea să conceapă un program politic al partidului său, mai întâi pentru că vederile sale politice — după cum se manifestase până atunci — nu erau precis și definitiv cristalizate, fiindcă demonstrase că putea merge tot așa de bine odată cu extrema dreaptă și altă dată cu extrema stângă, când nevoia momentului cerea o asemenea orientare.

Mai mult, însă, cea mai mare parte din partizanii care reintregeau atunci partidul conservator, toate elementele care veneau din gruparea lui Nicu Filipescu și a lui Mișu Cantacuzino, erau

[3] Take Ionescu (1858—1922) s-a născut la Ploiești, în familia unui negustor de cereale ; avocat, doctor în drept de la Paris, în 1881, om politic, orator de renume, figură strălucită a diplomației românești.

împotriva noilor idei democratice. Atitudinea avută, atât în timpul revizuirii Constituției înainte de război, cât și în timpul războiului, când a trebuit să se voteze cele două reforme — agrară și electorală — era o probă că firma nouă ce și-o lua partidul lui Take Ionescu vestea instabilitate și că, nici de rândul acesta, Partidul Conservator nu și-a găsit nici conducătorul și nici așezământul său temeinic.

Dacă, în trecut, sub un regim de colegii restrânse, existența unui partid conservator putea să-și găsească activitate politică, bine înțeles în măsura adaptării sale la nevoile reale ale țării, evident că, în anii 1919—1923, după transformările provocate de război, după tendințele democratice manifestate în toată Europa și în România, mai mult după înscrierea reformelor electorală și agrară în Constituția țării, după unirea tuturor românilor la un loc, care s-a făcut tot pe baze democratice, situația Partidului Conservator a devenit tot mai dificilă. Acest partid nu putea ieși din greutățile acelei perioade istorice numai dacă își putea formula un program care să convină nu numai unora dintre conservatori, dar mai cu seamă ideilor democratice cele noi.

Paralel cu aceste două grupări conservatoare, se afirma acțiunea generalului Alexandru Averescu, care crezuse că putea canaliza în jurul său nemulțumirile justificate sau mai puțin justificate din rândurile poporului aduse de lunga stare de război.

Încă de pe când era comandant de armată, Generalul Averescu a încercat această grupare de forțe și anume în 1917, în înțelegere cu unii conservatori, căuta să înființeze așa-zisa dictatură militară cu care își propunea să pună mâna pe destinele țării.

Ulterior, după retragerea guvernului de concentrare politică națională, Generalul Averescu,[4] având prilejul să servească interesele statului, să înlăture greșelile făcute în timpul guvernării precedente, ale tratativelor de la Buftea — măsurile luate față de ofițerii misiunii militare franceze — a arătat și mai bine capacitatea lui politică. De atunci, crezând că poate conta pe o bună parte din cei ce au servit în armată sub ordinele sale, acțiunea lui politică a luat un caracter personal, un caracter exclusivist.

Ca orice acțiuni personale de acest fel, care nu pot avea o linie de conduită bine hotărâtă, acestea se schimbă la fiecare moment după împrejurări. Astfel, Generalul Averescu, venit la guvern cu obligația de a nu rupe relațiile cu Aliații, să ia cunoscutele măsuri

[4] Alexandru Averescu (1859—1938), militar de carieră, legându-și numele de marea epopee națională a luptelor de la Mărășești, unde a comandat Armata a 2-a, ulterior Mareșal al României, a intrat în viața politică târziu, la vârsta de 59 de ani.

față de ofițerii misiunii militare franceze, devenind ulterior instrumentul adversarului din război și mai apoi, retras de la guvern, a intrat în corespondență cu Makensen și a sprijinit acțiunea guvernului Alex. Marghiloman, cerută de nemți pentru defăimarea războiului și pedepsirea celor ce au îndrăznit să alerge la dezrobirea românilor din Transilvania și Bucovina, pentru ca, mai târziu, după victoria Aliaților, să facă declarații antantofile. Aceeași linie inconsecventă a manifestat-o și în politica internă. De unde, la un moment dat, a declarat că un partid politic — îndeosebi cel grupat în jurul unei persoane, adăugăm noi, — nu trebuie să aibă program, ci să fie pregătit a face față nevoilor care se ridică, după câtăva vreme, a publicat un program. Și tot așa, după ce la un moment dat a fost pentru reforme, ulterior a declarat că trebuie amânate.

Dar, neputința alcătuirii unui program provenea nu numai din lipsa unui fir călăuzitor, cât și din faptul că, în jurul șefului se găseau adunate, în statul major, elementele cele mai disparate și cu părerile cele mai contradictorii. Astfel, întâlnim pe germanofilul Duiliu Zamfirescu, alături cu fostul împuternicit de afaceri al statului român, care a iscălit preliminariile de la Buftea în numele guvernului Averescu, C. Argetoianu, ale cărui convingeri erau evident conservatoare. De unde la Odessa fusese în tovărășia lui C. Racowschi, vota împotriva reformelor agrare alături de Grigore N. Filipescu.

Astfel, Partidul Poporului, alcătuit în jurul generalului Averescu — ce se pretindea exponent al unei mișcări înnoitoare — a mers pe drumurile bătătorite ale politicianismului. Alături de această grupare, în eșichierul vieții politice a României se afirma și *Partidul Țărănesc*, creat încă înainte de primul război mondial, a cărui doctrină s-a afirmat însă mai târziu.

În tot timpul ocupației germane, s-a încercat să se creeze o stare de revoltă și de bolșevism, care trebuia să fie sporită, prin secătuirea tuturor rezervelor din țară. Lumea înfometată trebuia să pășească la revolta care o plănuiau Puterile Centrale — Germania și Austro-Ungaria.

Într-adevăr, după părăsirea teritoriului românesc ocupat de către trupele germane, s-au produs mișcări ce aveau caracteristici bolșevice. Acestea au fost imediat stăpânite ; mulți din cei care erau de bună credință și care fuseseră amăgiți, și-au dat seama de direcția greșită în care era dus partidul socialist.

Tot ca urmare a marilor transformări ce avuseseră loc în Rusia, în anii 1917 și 1918, un grup de oameni — cei mai mulți formați la școala socialistă — au constituit la Iași *Partidul Muncii*, menit

a duce la bun sfârșit reformele promise : împroprietărirea țăranilor și votul universal. Acest partid a lansat un *manifest* și un *program* a duce la bun sfârșit reformele promise : împroprietărirea țăranilor și votul universal. Acest partid a lansat un *manifest* și un *program* „chemând la viață politică toate elementele noi, toate sufletele curate, toate voințele și energiile sănătoase ale țării." [5]

Manifestul și programul erau semnate de : G. Diamandi, deputat ; dr. I. Cantacuzino, profesor universitar ; I. P. Rădulescu, deputat ; Spiridon Popescu, profesor ; M. Carp, deputat ; Deodat Țăranu, avocat ; dr. N. Lupu, deputat ; Gr. Trancu-Iași, deputat ; M. Pastia, institutor ; Gr. Junian, deputat ; M. Macovei, deputat ; N. D. Protopopescu, deputat ; Eugen Gogu, publicist ; dr. P. Bogdan, profesor universitar ; Tilică Ioanid, deputat ; dr. A. Hesselman, deputat. Partidul Muncii a avut o viață efemeră, câteva luni, din 1918 până în 1919.

O parte din semnatari au fost atrași în *„Liga Poporului"* nou-constituită, cu generalul Alex. Averescu în frunte (care se bucura de o mare popularitate, de scurtă durată, de altfel, câștigată pe câmpul de război), care a și format, curând, guvernul. Alții, foști socialiști, au intrat în Partidul Național Liberal, alături de foștii generoși, de la 1899; restul au format Partidul Țărănesc, constituit cu Ion Mihalache, în 1921, partid ce va fuziona mai târziu cu Partidul Național din Transilvania, de sub șefia lui Iuliu Maniu alcătuind Partidul Național Țărănesc pe care-l vom prezenta mai târziu.

Abia semnat armistițiul la 11 noiembrie 1918, care punea capăt primului război mondial, și mișcarea socialistă își reia activitatea, după o întrerupere forțată de doi ani. Războiul și regimul de ocupație străină impuseseră încetarea apariției oficiosului mișcării *„Lupta"*. La 17 noiembrie 1918, apare ziarul „Trăiască socialismul", iar apoi „Socialismul", cu o frecvență zilnică.

Europa de după armistițiu își schimbase radical configurația. Peste Rusia trecuse uraganul revoluției comuniste, care prăvălise toate vechile așezări absolutiste. În Austria, socialiștii erau la putere, iar în Germania burghezia chemase la conducerea noului Reich — democrat și republican — pe social-democratul Ebert.

Oboseala și deziluziile războiului pe de o parte, dificultățile organizării societății capitaliste, culpabilă de dezlănțuirea războiului, pe de alta, accentuarea tendințelor de radicalizare a maselor populare în timpul războiului au creat o situație revoluționară și în România întregită, de după Marea Unire. La marile adunări popu-

[5] Constantin Titel Petrescu, „Socialismul în România", 1835 — 6 septembrie 1940, Biblioteca Socialistă, p. 312.

lare, naționale și plebiscitare, de la Chișinău (27 martie), Cernăuți (28 noiembrie) și Alba-Iulia (1 decembrie) participaseră masele propriile revendicări democratice și de emancipare economică, social-culturală și politică.

Acțiunile maselor populare, mișcarea revendicativă și grevistă erau atât de puternice la orașe și sate, încât Generalul Alex. Averescu, întors triumfător de pe front, și Constantin Argetoianu, regizorul său politic din acea vreme, au simțit nevoia să ia contact cu căpeteniile mișcării socialiste, pentru o eventuală conlucrare la guvern. Consfătuirile avute la restaurantul „Enescu" și acasă la profesorul universitar P. P. Negulescu — la care au participat din partea socialiștilor Ilie Moscovici, C. Popovici, Ion Flueraș, Șerban Voinea și Gh. Grigorovici — s-au desfășurat chiar și în jurul chestiunii dinastice. Constantin Argetoianu și generalul Văleanu fiind partizanii înlăturării monarhiei, iar generalul Averescu pentru o monarhie similară cu cea engleză, în timp ce socialiștii — republicanii de totdeauna — nu socoteau momentul oportun pentru o asemenea revoluție politică.[6]

Constantin Argetoianu avusese și anterior — în cursul anului 1917 — întrevederi la Odessa cu dr. Cristian Racovschi și M. Gh. Bujor, în scopul unei colaborări cu socialiștii, în vederea schimbării formei de guvernământ — dinastică — și sancționării șefilor Partidului Național Liberal, „responsabili" de dezastrul țării în timpul războiului, iar în ianuarie 1918, întrevederile generalului Alex. Averescu la Odessa, cu aceleași căpetenii socialiste, la care au participat și colonelul Boyle și Raul Crăciun, s-au purtat asupra chestiunii păcii cu bolșevicii ruși și reglementarea situației Basarabiei.

Publicațiile „Trăiască socialismul" și „Socialismul", zilnic au dat semnalul începutul noilor lupte muncitorești. De revoluție socială, în România nu putea fi vorba. Într-un stat victorios, cu atmosfera naționalistă și armata aproape intactă — necontaminată de spiritul revoluționar rus în Moldova, — nu se putea concepe o revoluție imediată.

Acțiunea reformatoare era, însă, susținută, permanent, de masa mare de muncitori (aproximativ 200.000 de lucrători, organizați în sindicate și Partid Socialist), care prin greve repetate, își formulau revendicările de clasă exploatată, de la un patronat dezorganizat și un stat — patron haotic.

Alături, însă, de mișcarea socialistă, ce folosea mijloacele legale de luptă, s-au ivit atunci — prin imitație, din afară, — „nucleele

[6] Vezi pe larg: Const. Titel Petrescu, „Socialismul în România", Biblioteca Socialistă, p. 316—350.

comuniste", cu *acțiune clandestină* și chiar „un comitet de teroare", menit a netezi drumul revoluției sociale și în România.[7]

În anul 1919, Partidul Socialist a redactat un nou program, adaptat vremurilor de după război al cărui autor a fost Șerban Voinea. În Declarația de Principii a Partidului Socialist se spunea: „Partidul Socialist este un partid de clasă, care, călăuzindu-se de ideile socialismului științific, urmărește desființarea exploatării muncii sub orice formă, prin trecerea mijloacelor de producere — uzine, fabrici, mine, pământ etc. din proprietatea particulară, în proprietatea întregii societăți."

Presiunile, însă, s-au intensificat asupra mișcării socialiste din partea Internaționalei a III-a, ce se constituise la Moscova iar influența convulsiilor sociale din Rusia și Ungaria se resimțea puternic.[8]

În primăvara anului 1919, a avut loc călătoria regelui Ferdinand, împreună cu regina Maria în Transilvania, în climatul unor manifestări entuziaste ale poporului din această provincie românească dezrobită, manifestări care au reflectat solidaritatea națională, având importante consecințe politice, demonstrând indestructibila unitate națională a poporului român din toate provinciile sale istorice. Se demonstra, în acele împrejurări, că România întregită, în urma Marii Uniri, reprezenta un factor de ordine și civilizație în răsăritul și centrul Europei — ceea ce a relevat și presa străină din acel timp. Înșiși reprezentanții maghiarilor și șvabilor din localitățile în care se aflau aceste minorități naționale l-au rugat pe Regele Ferdinand, în numele civilizației amenințate de bolșevism, ca armata română să treacă Tisa pentru a înlătura anarhia și a pune ordine în Ungaria, salvându-le onoarea, viața și avutul din țara vecină, ajunsă sub conducerea lui Bella-Kun.

În discursul lui Iuliu Maniu, ca reprezentant al Partidului Național Român din Transilvania, cu prilejul vizitei la Sibiu a Regelui Ferdinand se afirma în această privință între altele:

„Experiențele din trecut și suferințele de veacuri ne-au învățat că nu este de ajuns libertatea națională, ci este o necesitate absolută de a avea desăvârșită unitatea națională. Drept consecință a acestei convingeri, națiunea română din Ardeal, Banat și părțile ungurene în Adunarea Națională ținută la Alba Iulia a decretat pentru vecie unirea cu Regatul Român. Suntem nespus de recunoscători Vechiului Regat și armatei sale victorioase pentru că,

---

[7] Const. Titel Petrescu, *Op. cit.*", p. 314.

[8] Mircea Mușat, I. Ardeleanu„ „Viața politică în România. Partidele politice, 1918—1921", Editura Politică, 1971, București.

prin sacrificii fără seamăn, riscând totul, înainte de hotărârea de la Alba Iulia a ridicat sabia pentru eliberarea noastră.

Am decretat unirea și suntem recunoscători Majestății Voastre că, prin decret-lege, ați acceptat această unire, dând prin avântul glorios al armatei Majestății Voastre și sancțiunea supremă.

Este o mare satisfacție pentru mine că unirea ce am decretat astăzi se prezintă ca o necesitate absolută internațională, pentru că națiunea noastră este singura stavilă, în acest colț al lumii, contra tendințelor subversive, care amenință cu distrugerea ordinea socială și tot ce a produs civilizația omenirii". [9]

În aceste împrejurări internaționale neprielnice, partidele politice românești acționau pentru consolidarea statului național unitar.

Cercul de studii al Partidului Național Liberal a inițiat, în august 1919, un ciclu de dezbateri în privința întocmirii Constituției României întregite, semnalând, în urma războiului european, necesitatea unei prefaceri totale a principiilor chiar pe care se rezema vechiul așezământ fundamental al țării. Deja, în Regatul Român, înainte de primul război mondial, se simțise nevoia de a formula noi principii constituționale. Evoluția Statului Român învederase o serie de probleme noi de ordin economic și social. La lumina lor, se schimbase treptat și concepția despre rolul Statului modern și despre drepturile individuale. Pe temeiul ideilor Constituției din 1866 nu se putea direcționa dezvoltarea noii Românii pe calea democrației și emancipării impusă de problemele epocii contemporane. Dar, mai ales, după unirea provinciilor românești eliberate de sub dominațiile străine, se impunea construirea unei legiuiri unitare.

Unanimitatea voinței națiunii române de pretutindeni s-a manifestat cu prilejul *Conferinței Socialiste* (23—26 mai 1919) la care au luat parte delegații organizațiilor din România veche și aceia ai organizațiilor din Ardeal, Banat, Basarabia și Bucovina. La această Conferință s-au pus bazele Programului Socialist, stabilind, astfel, principiile directoare ale întregii mișcări sociale din România Mare.

În legătură cu importanța Conferinței Socialiste din anul 1919, se poate observa că este prima acțiune a unui partid politic pentru constituirea *unui organism unitar* în România întregită, ceea ce avea o deosebită semnificație pentru contopirea mentalităților și programelor politice locale, provinciale *într-un singur suvoi* cu o direcție centripetă, iar fenomenul începea de la structurile categoriilor sociale de jos.

---

[9] Citat după revista „Democrația", anul VII, nr. 6, iunie 1919 p. 361. A se vedea și scrisorile dintre V.I. Lenin și Bella-Kun privind distrugerea României.

Pentru a cunoaște gradul de evoluție democratică a societății românești și orientările de bază ale mișcării socialiste[10] din România Mare, încă nesubordonată Cominternului (Internaționalei a III-a), în etapa imediat următoare Marii Uniri din 1918, dăm, în cele ce urmează, Programul Partidului Socialist, așa cum a fost el publicat în revista liberală „Democrația" :

„Politica internă :

Drepturile politice. — Votul universal pentru toate adunările reprezentative și administrative, pentru toți locuitorii fără deosebire de religie, neam sau sex, de la 18 ani în sus.

Cetățean român devine fiecare locuitor stabil care se declară ca atare.

Reprezentarea proporțională. Delimitarea circumscripțiilor electorale spre a nu se știrbi preponderența orașelor și naționalităților. Votarea să se facă pe comune.

Consultarea directă a poporului prin dreptul de a propune și a confirma sau respinge legile votate de Cameră.

Alegerile să se facă într-o zi de repaus legal.

Mandatele pentru adunările reprezentative și administrative să nu fie decât pentru o perioadă de 2 ani.

Îndemnizații pentru aleși pentru toată durata mandatului.

Alegătorii să poată revoca mandatul alesului, înainte de expirarea mandatului.

Suprimarea Senatului.

Funcționarii publici aleși să fie răspunzători pentru actele și originea averilor lor.

Drepturi individuale. — Libertatea presei, întrunirii, a adunării sub cerul liber, a organizării, dreptul de asociație al funcționarilor statului, respectarea libertății individuale — justiția civilă să aibă singură dreptul de cercetare și urmărire — sancțiuni pentru arestări arbitrare și despăgubiri materiale din partea statului.

Desființarea bătăii și pedepse severe pentru cei care practică sau ordonă acest sistem barbar.

Pedepsirea aspră a funcționarilor care practică „trimiterea la urmă".

Desființarea siguranței generale a statului și a jandarmeriei.

Autonomie. Descentralizarea administrativă cu autonomia județeană și comunală completă pentru toate nevoile locale.

---

[10] Vezi : „Cronica politică", în revista „Democrația", anul VII, nr. 6, iunie 1919, p. 349.

Autonomia politică, judecătorească și cultural-națională pentru toate naționalitățile, fără a se atinge de suveranitatea statului.

Învățământul. Învățământ obligator și gratuit până la 18 ani.

Comunele vor întreține pe elevi cu hrană, îmbrăcăminte și cărți.

Înființarea de grădini de copii și pentru copiii care nu au încă vârsta de școală, precum și colonii școlare pentru ceilalți.

Întreținerea de către comună și stat a elevilor fără mijloace, de peste 18 ani, care au dovedit calități deosebite pentru desăvârșirea studiilor conform aplicațiilor lor.

Excluderea învățământului religios din școală și trecerea la stat sau la comună a școlilor confesionale.

Armata. Desființarea armatei permanente și înlocuirea ei prin miliția națională, organizată pe baze democratice.

Interzicerea oricărui amestec al armatei în lupta dintre muncă și capital.

Desființarea justiției militare.

Legislația muncii. Fixarea salariilor, orelor și condițiilor de muncă să se facă de comisiuni compuse din delegați ai sindicatelor respective, ai comunelor sau consumatorilor și ai statului.

Recunoașterea sindicatelor ca reprezentante legale ale muncitorimii.

Imigrarea liberă pentru lucrători, cu toate drepturile economice ale băștinașilor.

Asigurările muncitorești. Asigurarea tuturor salariaților de la sate și orașe în caz de boală, accidente, lipsă de lucru, invaliditate și bătrânețe, cu contribuția numai a patronilor și a statului.

Conducerea și administrația caselor de asigurare să se facă numai de comitetele alese de salariați, fără amestecul statului.

Camerele Muncii. Neînțelegerile dintre muncitori și patroni să fie judecate de comisiuni permanente, compuse în număr egal din muncitori și patroni, sub președinția unui magistrat.

Ca apărători ai muncitorilor să poată figura funcționari ai sindicatelor. Membrii comisiunii să fie aleși din 3 în 3 ani, pe baza votului egal, secret și direct.

Asistența publică. Reorganizarea asistenței publice în orașe și sate.

Un medic, o moașă, un agent veterinar și o infirmerie de fiecare comună rurală.

Crearea de școli pentru infirmiere. Ridicarea stării materiale și morale a subchirurgilor și infirmierilor. Înmulțirea maternităților

pentru spitalizarea femeilor însărcinate și lehuze, până la o completă restabilire.

Crearea de cămine pentru sugari și împărțirea gratuită de lapte pentru sugarii familiilor lipsite.

Extinderea profilaxiei tuberculozei.

Crearea de sanatorii și case de convalescenți pentru copiii suferinzi și muncitorii bolnavi și în convalescență.

Crearea de aziluri pentru infirmii bătrâni și bolnavi cronici, după cerințele științifice moderne.

Finanțe. Confiscarea tuturor averilor făcute în timpul războiului prin fraude.

Impozitul progresiv pe venit, avere și moștenire, cu desființarea moștenirilor colaterale.

Desființarea impozitelor indirecte pe obiectele de consum.

Chestiunea agrară. Exproprierea totală a solului, lăsând micului proprietar numai atât cât poate munci cu familia sa.

Darea în exploatare la obștii, formate din cei fără pământ sau cu pământ până la 2 ha și ridicarea productivității prin punerea la îndemână de către stat a mijloacelor tehnice, îngrășăminte etc.

Se excepță izlazurile.

Fixarea prețurilor produselor agricole de către o comisie, compusă din reprezentanți de-ai obștei, ai statului și ai consumatorilor de la orașe.

Despăgubiri în bonuri de stat, netransmisibile.

Socializări. Socializarea industriilor (inclusiv monopoluri) de stat și a acelora particulare, care sunt coapte pentru socializare, ca și a mijloacelor de transport. Administrarea lor de către comitete compuse din delegați de ai funcționarilor și lucrătorilor, ai comunei și ai statului.

Socializarea instituțiilor de credit și a societăților de asigurare, a căror administrare se va face de comitete compuse din delegați de ai sindicatelor de funcționari, de ai stabilimentelor de producere și ai statului.

Despăgubiri prin bonuri de stat, netransmisibile.

Diverse.

Despărțirea Bisericii de stat, confiscarea averilor bisericești, administrarea și conducerea bisericilor de către credincioși.

Desființarea tuturor legilor restrictive.

Complecta egalizare în drepturi a femeii cu bărbatul.

Pensii corespunzătoare nevoilor pentru invalizi, orfanii și văduvele de război. Organizarea de către stat de cămine pentru creșterea și educarea orfanilor.

Construcții de locuințe ieftine și igienice de către comune și dreptul comunelor de a rechiziționa casele mari existente.

Amnistia politică și militară pentru toată lumea, afară de acei care poartă răspunderea pentru conducerea războiului și pentru încălcările de constituție și legi, făptuite în timpul războiului.

Stabilirea răspunderilor asupra tuturor asasinatelor din timpul războiului, precum și asupra măcelului și ilegalităților de la 13 Decembrie 1918 și pedepsirea aspră a vinovaților.

Politica externă. — 1) Desființarea diplomației secrete.

2) Relații prietenești cu toate popoarele. Diferendele dintre state să fie rezolvate pe cale de arbitraj.

Războiul să nu poată fi declarat fără consultarea poporului prin plebiscit.

3) Trecerea de teritorii de la un stat la altul, atât în timp de pace cât și în timp de război, să nu se poată face decât prin plebiscitul populației din teritoriile respective, ținându-se seama și de interesele generale." [11]

Revista Cercului de studii al Partidului Național Liberal „Democrația", referindu-se la acest eveniment — Conferința generală a mișcării socialiste din România —, aprecia: „Cu bucurie am constatat că acest program se depărtează de un exces, care ar fi fost compromițător pentru muncitori și dăunător pentru țară.

Socialiștii, stabilind ca normă de activitate, lupta pe căi legale și desfășurarea activității lor, în cadrul național al statului român și cu conștiința intereselor românești, se prezintă ca un partid de ordine și guvernământ.

Se simte influența socialismului transilvănean, unde românii care, asupriți de secole au văzut câtă nevoie este ca un popor să se dezvolte într-o atmosferă naționalistă, căci dezrobirea națională aduce pe cea socială". [12]

La 25 noiembrie 1919, s-a întemeiat Blocul parlamentar — alcătuit din reprezentanții Partidului Național din Transilvania, Partidului Țărănesc din Basarabia, Partidului Naționalist Democrat, Partidului Democrat al Unirii din Bucovina și gruparea independentă a

[11] „Democrația", anul VII, nr. 6 p. 358—361.
[12] „Democrația", anul VII, nr. 6, iunie 1919, p. 349.

dr. Nicolae Lupu —, din rândurile căruia s-a constituit noul guvern prezidat de Alex. Vaida Voievod, vicepreşedintele Partidului Naţional. [13]

Ca orice societate în curs de dezvoltare, societatea românească din perioada ce a urmat Marii Uniri din 1918, a fost o lume a contrastelor. Dezvoltarea economiei a adus schimbări rapide şi modernizare. Guvernarea liberară dintre 1922—1928 a făcut eforturi notabile pentru dezvoltarea învăţământului, ştiinţelor şi culturii ; a fost mărit bugetul instrucţiunii publice, s-a extins obligativitatea şcolii generale de la 4 la 7 clase. Legea învăţământului din 1924 a deschis calea spre învăţătura de carte pentru toţi tinerii ţării, creând şi anumite înlesniri pentru tinerii proveniţi din straturile de jos ale societăţii. Dinamica cea mai ridicată a avut-o, însă, învăţământul superior.

Pe această bază, a sporit rolul intelectualităţii în educaţia civică a poporului şi gradul de implicare în viaţa politică. Mulţi dintre cei care alcătuiau generaţia tânără, avangardistă, aveau simpatii pentru mişcările politice de stânga, iar unii cărturari — scriitori şi filosofi — cu influenţă culturală s-au îndreptat spre orientările politice de dreapta, precum Nae Ionescu, Nichifor Crainic, Lucian Blaga, primii doi apropiaţi din punct de vedere politic de Legiunea Arhanghelului Mihail.

Un mare rol în dezvoltarea culturii interbelice şi în fertilizarea solului gândirii pentru amplificarea mişcării ideilor politice şi în antrenarea unor pături largi ale populaţiei din România în manifestarea opţiunilor politice de partid l-a avut intelectualitatea tehnică şi cea legată de ştiinţele sociale noi în România, cum ar fi economia politică sau sociologia. Dimitrie Gusti a întemeiat o originală şcoală sociologică şi Institutul Social Român, care au grupat şi cercetările de sociologie politică, realizând o adevărată ştiinţă a naţiunii. Virgil Madgearu, Victor Slăvescu. Mihail Manoilescu, Gheorghe Zane au pus bazele gândirii economice româneşti moderne. Au fost înfiinţate, imediat după 1920, mai multe institute de cercetări, cum ar fi Institutul Central de Statistică, institute de istorie românească şi universală, institute de cercetări economice, de sociologie ş.a.

În acest climat de emulaţie — când au fost concentrate într-un mănunchi toate energiile intelectuale ale naţiunii române cuprinse în acelaşi stat, — s-au amplificat, sporit şi diversificat potenţele doctrinare şi preocupările de organizare politică.

[13] Ioan Scurtu, „Viaţa politică din România, 1918—1944", Ed. Albatros, p. 89.

O primă urmare a reformelor de după războiul de reîntregire națională și a creării României Mari a fost pulverizarea vieții politice, fragmentarea spectrului politic, până atunci stabil, și dominat de numai *două partide politice*, cel *conservator* și cel *liberal*. *Partidul Conservator*, ale cărui merite în construirea României moderne sunt de necontestat, s-a dezintegrat îndată după înfăptuirea reformei agrare și adoptarea votului universal; guvernul filogerman al lui Alexandru Marghiloman (martie — 6 noiembrie 1918) a căzut după reintrarea României în război; sub președinția lui Take Ionescu, conservatorii vor mai reveni o dată la putere, dar numai pentru 30 de zile (în 1922), dispărând apoi din viața politică a României. La alegerile din 1919, partidul obținuse 3,89% din voturi (16 mandate), la cele din 1920 numai 2,82% (4 mandate), iar în 1922, nu a reușit să trimită nici un deputat în parlament.

Liberalii au continuat, în schimb, să joace un important rol politic, reprezentând în practică cel mai puternic partid politic al perioadei interbelice din România. Ei au condus neîntrerupt din 1914 și până în 1919 (cu o scurtă întrerupere între martie-noiembrie 1918). După o scurtă perioadă de organizare la scara întregii Românii unificate, liberalii s-au reîntors la conducerea țării, cârmuind cu autoritate și realizând un evident progres economico-social între anii 1922—1928, cu o întrerupere din martie 1926 până în iunie 1927, și apoi între anii 1933—1937.

Se cuvine remarcat că între anii 1922—1926, liberalii au avut cele mai mari succese în guvernarea țării, când guvernul liberal condus de I. I. C. Brătianu a rezolvat cu competență și pricepere problemele ridicate de organizarea și consolidarea noului stat român întregit, prin unificarea celor patru regiuni, atât din punct de vedere legislativ și administrativ cât și în celelalte sectoare ale vieții naționale; s-a adoptat o nouă Constituție, s-au realizat reformele, și s-a refăcut economia țării. Astfel, în anul 1926, Partidul Național Liberal se află în apogeul prestigiului și influenței sale în misiunea istorică ce a avut-o începând cu anul 1848.

Din fruntea acestui partid, au dispărut treptat marii conducători: în 1927 a murit I. I. C. Brătianu, în 1930, Vintilă Brătianu, iar în 1933, I. G. Duca a fost asasinat de legionari pe peronul gării din Sinaia. [1]

---

[1] Ion I. C. Brătianu, om politic liberal, unul din făuritorii României Mari (1864—1927), a fost cel mai de seamă continuator din familie a operei părintelui său, Ion C. Brătianu (1821—1891), inginer de formație cu diploma obținută la Paris. În 1889, a intrat în activitatea politică la vârsta de 31 ani, iar în 1897 a obținut primul său portofoliu ministerial, ca titular la departamentul lucrărilor publice.

Noua echipă de oameni politici, care au venit în fruntea *Partidului Național Liberal*, erau lipsiți de experiență sau influențabili, neavând influența de care s-au bucurat precursorii lor. Consecința acestei situații a fost înfrângerea suferită de Partidul Național Liberal în alegerile din decembrie 1937. Deși învinse, la alegeri, cele două fracțiuni liberale au obținut totuși 39,81% din voturi.[15]

Iuliu Maniu

În perioada interbelică, principalul partid de opoziție a fost *Partidul Național Țărănesc*. Acest partid a fost constituit în 1926, după doi ani de tratative, prin fuziunea Partidului Național din Transilvania, condus de Iuliu Maniu,[16] cu Partidul Țărănesc, în fruntea căruia se aflau : Ion Mihalache, Constantin Stere, dr. Nicolae Lupu.

Cu toate că Partidul Național Țărănesc avea o mai largă bază de masă decât liberalii, acest partid n-a guvernat țara decât un timp scurt, în anii 1928—1931 și 1932—1933. Partidul Național Țărănesc, deși a fost condus de personalități cu o remarcabilă ținută morală și patriotică, n-a reușit în acel timp să se impună ca un autentic partid politic de guvernământ, întrucât țărăniștilor le lipseau suplețea și abilitatea în tactica luptelor politice, comițând și unele greșeli între care acceptarea revenirii în țară, la 6 iunie 1930, a principelui Carol de Hohenzollern sau

— Vintilă I.C. Brătianu (1867—1930), fratele lui I. I. C. Brătianu, a rămas în istorie, mai cu seamă, ca promotor înflăcărat al politicii „prin noi înșine", manifestare pentru afirmarea independenței economice a României.

— I.G. Duca (1879—1933), personalitate marcantă a curentului politic liberal, eminent om de stat, intelectual de mare cultură și talent, ideile sale politice sunt cuprinse în „Memoriile", apărute postum la München.

[15] A se vedea pe larg : M. Mușat, I. Ardeleanu, „Viața politică în România. Partidele politice, 1918—1921", Editura Politică, 1971.

[16] Istoricul român Vlad Georgescu menționează că „Țărăniștii vor deveni cu adevărat primul partid al țării, cel mai numeros și cel mai popular, abia după 1944, într-o epocă însă în care, din păcate, nici numărul, nici popularitatea nu-l mai puteau aduce la putere" (Istoria românilor de la origini până în zilele noastre, Ediția II, revăzută și ad. 1989).

„alianță" electorală cu legionarii în 1937, acțiuni care au lovit în regimul democratic și au facilitat instaurarea dictaturii personale a Regelui Carol al II-lea.[17]

În răstimpul dintre cele două războaie mondiale, s-au mai succedat la conducerea României, cu guvernări scurte, și alte grupări politice: Partidul Poporului în frunte cu mareșalul Alexandru Averescu (1920—1921; 1926—1927), Partidul Național Democrat al profesorului universitar Nicolae Iorga (1931—1932), Partidul Național-Creștin al lui Octavian Goga și A. C. Cuza (1937—1938).

Noul context al vieții popoarelor din Europa și din întreaga lume, după primul război mondial, a generat și noi orientări în organizarea politică. Se afirmau cu hotărâre categoriile sociale muncitoare, care, în fapt, au dus greul consecințelor determinate de amploarea confruntărilor militare pe toate fronturile.

Pe fundalul mutațiilor economico-sociale și sub impactul noilor curente politice și ideologice care cuprinseră întreaga Europă, în noua Românie întregită s-au afirmat cu putere în arena acțiunilor politice păturile mijlocii de la orașe și sate, muncitorimea, țărănimea, meseriașii, intelectualitatea. Au fost revigorate curentele doctrinare novatoare de la sfârșitul secolului al XIX-lea și primele două decenii ale sec. al XX-lea. Pe lângă reluarea pe un plan superior a *mișcării țărăniste*, s-a cristalizat doctrina acestei mișcări. S-a afirmat cu hotărâre *mișcarea muncitorească și socialistă*, cu implicațiile determinate de conjuncturа geopolitică în care se afla România, în apropiata vecinătate de Rusia Sovietică și alte țări, unde se înfăptuiseră revoluții proletare. Au apărut partide de extremă stângă și extremă dreaptă, care au avut un rol activ în politică, dar fără să ajungă la conducerea țării până la instaurarea guvernării dictatoriale a lui Carol al II-lea în anul 1938.

În acel timp, prin anii 1919—1921 problema afilierii frământa cel mai mult *mișcarea socialistă* din toată Europa, ducând, în primii ani după întâiul război mondial, la dezorganizarea și dezbinarea clasei muncitoare din multe țări ale lumii. Constantin Titel Petrescu — unul din liderii socialismului românesc — menționa că „În acea oră istorică, în care clasele dominante capitaliste puteau

---

[17] Iuliu Maniu (1873—1953) a fost unul din cei mai de seamă oameni politici ai României, numărându-se printre principalii conducători ai luptei de eliberare națională a românilor din Transilvania și făuritori ai României Mari. Bunicul, Teodor Man, a fost țăran la Bădicini, căsătorit cu Ileana Bărnuțiu, sora lui Simion Bărnuțiu.

fi înlăturate de la conducere și statele îndrumate spre socialism, clasa muncitoare internațională se găsea frântă în două tabere ce se dușmăneau ireconciliabil." [18]

Congresul extraordinar al Partidului Socialist din România a adoptat o rezoluție, în care se spunea, printre altele : „Congresul extraordinar al Partidelor Socialiste din România Veche, Bucovina, Ardeal și Banat, întrunit în zilele de 13 și 14 Octombrie 1919, în Sala „Dacia", declară că Parlamentul este unul din mijloacele puternice pentru educația politică a maselor, pentru îmbunătățirea stării lor imediate și un teren pentru critica și *lupta de clasă.*

Un parlament cu adevărat nu poate izvorî decât din liberul cuvânt al voinței populare.

Oligarhia română, reprezentată cu deosebire prin Partidul Național Liberal, urmărește însă înlocuirea Parlamentului printr-o dictatură care, la adăpostul unei Camere, alcătuită din unelte, vechilii ei, să înșele democrațiile din afară și să țină sub jug populația, dinlăuntru ; să acopere înșelăciunile, jafurile, fărădelegile și crimele săvârșite și să monopolizeze pentru zarafii și acționarii tuturor băncilor și întreprinderilor lor toate izvoarele de bogăție ale țării, în dauna și ponosul claselor producătoare, al tuturor celor ce muncesc din România.

În acest scop, Partidul Liberal, stăpânitorul tuturor marilor întreprinderi de bancă și industrie, râvnitor la bogățiile subsolului român a ticluit, spre a-și alcătui un Parlament din oamenii săi, „decrete-legi" care mărginesc drepturile... și și-a așezat circumscripțiile electorale, pentru a obține unanimități.

Tot în acest scop, s-au scos din liste sute de mii de alegători, se țin sub arme și în temnițe alte sute de mii de alegători. „Nu se dau certificatele de alegători celor îndreptățiți ; s-a întărit cu mai multă asprime cenzura, starea de asediu și puterea curților marțiale ; se înscenează procese, se arestează, se trimit la urmă și pe front propagandiștii și candidații socialiști ; se împiedică întrunirile, punându-se și o perdea de fier spre a împiedica pătrunderea în interiorul satelor a ideilor noastre".

Rezoluția Congresului Extraordinar al Partidului Socialist din 13—14 octombrie 1919 menționa că „Față de această nemaipomenită stare de lucruri, muncitorimea conștientă organizată în Partidele Socialiste din România veche și provinciile alipite, nu vrea să

[18] Vezi : Constantin Titel Petrescu, „Socialismul în România", 1835 — 6 Sept. 1940, Biblioteca Socialistă, pag. 359.

fie părtașă la această prefăcătorie constituțională și aruncă asupra iscoditorilor ei, toată răspunderea urmărilor ce vor surveni". [19]

În anul 1919, s-a înființat în cartierul Văcărești — Dudești din București, un cerc cultural din inițiativa lui Barbu Iftimie cu denumirea fostului militant socialist, promotorul înființării Uniunii muncitorilor din transporturi, *Ștefan Gheorghiu*, mort de tuberculoză în sanatoriul de la Filaret, în 1914. Cercurile culturale, înființate pe lângă cluburile socialiste, au răspândit cunoștințe culturale și științifice, cultura generală în masele muncitoare, pentru a le da posibilitatea să participe conștient la viața politică și la conducerea treburilor statului. Ziarele și revistele socialiste, broșurile și cărțile, conferințele de la cluburi și cercurile culturale au fost acelea care au contribuit la ridicarea nivelului intelectual al mișcării muncitorești din România, sustrăgând-o de la o activitate sterilă, a unui sindicalism îngust și materialist, pentru a o ridica la o concepție revoluționară și larg umanitară.

În plină etapă de efervescență din mișcarea muncitorească și socialistă, la 6 mai 1920, a murit cel care a pus bazele teoretice ale mișcării socialiste din România și care i-a fost, timp de 40 de ani, conducătorul său spiritual — Constantin Dobrogeanu-Gherea. Mișcarea socialistă a făcut marelui dispărut funeralii demne de acel care, prin însușirile sale superioare, prin nobilele sale sentimente, se ridicase, în țara noastră, la cele mai înalte manifestări intelectuale și propagandiste. În ziua funeraliilor au vorbit la Clubul Socialist din Str. Sfântul Ionică, în numele ziarului „Socialismul", Șerban Voinea ; în numele organizațiilor muncitorești din Prahova, Mihai Bălineanu ; în calitate de secretar al Comisiei Generale a Sindicatelor Muncitorești, Constantin Popovici ; în numele Comitetului Executiv al Partidului Social-Democrat, Ilie Moscovici. Au mai vorbit, la sediul organizațiilor muncitorești din Calea Griviței și apoi la Cimitirul Sfânta Vineri, Toma Dragu, în numele grupului parlamentar socialist, Natalia Oprescu ; în numele femeilor socialiste, Petre Safta, reprezentantul organizațiilor C.F.R. ; poetul publicist Barbu Lăzăreanu, dr. Ștefan Irimescu, Zamfir C. Arbore, vechi prieteni personali, Gheorghe Cristescu, în numele mișcării socialiste.

Din cauza stării de asediu și a cenzurei, cu urmările ei firești : închiderea localurilor muncitorești, confiscarea ziarelor, arestarea, maltratarea și condamnarea militanților de către Curțile Marțiale, ca urmare a răpirii autonomiei caselor de boală și ajutor din Ar-

[19] Const. Titel Petrescu, „Socialismul în România 1835 — 6 sept. 1940", Biblioteca Socialistă, p. 327—328.

deal, Banat și Bucovina (instituții vechi cu administrație onestă și aleasă), din cauza călcării angajamentelor luate de autorități și patronat față de muncitori, s-a hotărât convocarea Consiliului General al Partidului Socialist și a Comisiei Generale a Sindicatelor la București pentru ziua de 10 octombrie 1920, care la 11 octombrie au votat o rezoluție, prin care „Muncitorimea organizată din toată țara va fi chemată ca printr-o *grevă generală* să obțină toate aceste drepturi și libertăți, de care sunt legate interesele cele mai vitale". [20]

Cu privire la rezoluția socialistă, dr. Nicolae Lupu a făcut o declarație publicată în ziarul „Adevărul" din 21 octombrie 1920, în care arăta: „Examinând cererile muncitorilor, se vede că ele sunt profund umane și drepte și de mult trebuiau satisfăcute. Dar la orice cerere și reclamație a poporului suferind, generalul Averescu nu vede decât tendința de a-l răsturna de la putere sau interpretează orice strigăt de suferință ca o tendință de răsturnare a ordinii actuale". Profesorul și filosoful P. P. Negulescu, pe atunci ministru al instrucțiunii publice, declara: „Am considerat Partidul Socialist ca unul ce are rostul lui în viața publică a unui Stat, care are de apărat interesele unei clase sociale ce merită toată atenția din partea unui guvern, bineînțeles dacă partidul se menține în cadrul căilor legale. Această apropiere nu s-a putut face, socialiștii respingând ideea participării la un guvern burghez". [21]

Rezultă că, prin lunile octombrie și noiembrie 1920, în cadrul frământărilor sociale, clasa muncitoare se impunea guvernanților democrați, într-un regim democratic, pentru a se obține colaborarea într-un eventual guvern condus de generalul Alexandru Averescu, iar greva generală anunțată se încadra în prevederile legii Trancu-Iași, fiind socotită ca un drept, prin mijlocul căreia factorul muncă să poată obține de la capital, în condițiuni normale de concurență, o îmbunătățire.

La 17 octombrie 1920, ministerul de justiție a dat ordin circular tuturor parchetelor civile, să aresteze pe toți conducătorii organizațiilor socialiste și sindicale, — inclusiv deputații (în pofida ocrotirii formale a imunității parlamentare) — și să închidă toate localurile.

Imediat, după izbucnirea grevei generale, deputatul muncitorimii din Prahova, Al. Dunăreanu, de acord cu senatorul de Cernăuți, Gh. Grigorovici, cu Iosif Jumanca (eliberat din închisoare) și alți câțiva

[20] A se vedea: C. Titel Petrescu, „Socialismul în România", Biblioteca Socialistă, p. 356—357.
[21] După ziarul „Universul" din 18 noiembrie 1920.

militanți reformiști din Transilvania, au pus la cale sciziunea mișcării socialiste și înființarea unui Partid Social Democrat moderat. „Vremea Nouă", organul Partidului Social-Democrat din Bucovina și-a mutat sediul la București și a apărut ca organ central al social-democrației române.

Această minusculă grupare n-a durat decât numai câteva luni. Nu era nici în asentimentul maselor muncitorești și nici în spiritul vremurilor de largi transformări sociale, ce agitau proletariatul universal, imediat după primul război mondial.

Concomitent cu aceste evenimente, o delegație muncitorească compusă din Constantin Popovici, Gh. Cristescu, Al. Dobrogeanu, Ioan Fluieraș și D. Fabian a plecat în Rusia Sovietică, cu mandatul limitat : de-a studia la fața locului situația din Rusia și a se informa asupra *tezelor doctrinare ale Internaționalei a III-a Comuniste* (aripa extremistă a Partidului Socialist Român, în frunte cu Al. Constantinescu, cerând afilierea la Internaționala a III-a Comunistă).

Informarea era necesară, fiindcă în Rusia domina o stare confuză, în care liniile de orientare nu erau încă fixate ; V. I. Lenin însuși recunoscuse că, în primul an al Internaționalei Comuniste, care s-a scurs între primul Congres (martie 1919) și al doilea de la Moscova (iulie 1920), nu se făcuse decât propagandă și agitație.

În ianuarie 1921, s-a întors delegația din Rusia. Această delegație cucerită de ideile revoluționare comuniste (cu excepția lui I. Fluieraș), a trecut peste mandatul primit, luându-și angajamentul față de Moscova, să afilieze de îndată Partidul Socialist Român la Internaționala a III-a Comunistă, fixând chiar acolo lista noului Comitet Executiv, cu excluderea celor ce se opuneau afilierii. Un Consiliu General a avut loc în februarie 1921, care a hotărât sciziunea Partidului Socialist.

Comuniștii, — în lipsa vechilor conducători socialiști, aflați în închisoare ca provocatori ai grevei generale, — au pus mâna pe direcția partidului, pe oficiosul partidului „Socialismul" și-au convocat congresul mișcării socialiste, pentru a ratifica afilierea la Internaționala a III-a Comunistă.[22]

Congresul a avut loc în zilele de 8—12 mai 1921.

Printre cei mai înflăcărați adepți ai afilierii, în afară de câțiva vechi militanți, sugestionați de spiritul grandios al revoluției ruse, se găseau mulți neofiți și câțiva agenți provocatori, bănuiți ulterior a fi fost în solda Siguranței Generale (Rusch, G. Gheorghian, I. Neagu etc.), Congresul a decis suspendarea din mișcare a tuturor

[22] Apud.: Const. Titel Petrescu, *Op. cit.*, p. 358—359.

socialiștilor centriști, până la sosirea ordinelor contrare de la Moscova. Congresul nu s-a terminat însă. Din ordinul guvernului, congresiștii — 70 la număr — au fost arestați, pentru că au votat afilierea la Internaționala a III-a Comunistă, deși, același guvern dăduse, sub stare de asediu, autorizația necesară ținerii congresului, care pusese chiar la dispoziție o sală în localul din strada Sf. Ionică nr. 12 (ocupat de armată) și care cunoștea scopul dezbaterilor. Odată cu congresiștii, sunt arestați, în toată țara, sute de inși bănuiți a simpatiza cu tendința de afiliere la Internaționala Comunistă cu centrul la Moscova.

Masele mari ale muncitorimii n-au aderat însă la concepțiile Internaționalei a III-a, ale cărei *teze și statute nu le cunoșteau*. De altfel, la procesul din Dealul Spirii, intentat congresiștilor, cei mai mulți dintre ei, în frunte cu președintele Congresului, Gh. Stoiculescu, au declarat că au hotărât afilierea la Internaționala a III-a Comunistă, fără a fi cunoscut tezele și condițiunile de afiliere.

Chestiunea afilierii a preocupat și frământat într-o măsură deosebit de extinsă mișcarea socialistă, în primii ani după primul război mondial, și ea a dus la dezorganizarea și dezbinarea clasei muncitoare în România întregită ca și în toată Europa.

În acea etapă istorică, clasa muncitoare se găsea în lume frântă în două tabere ce începuseră să se dușmănească între ele. Prin sciziune, clasa muncitoare și-a pierdut omogenitatea, combativitatea și forța ei dinamică.

Clasele din cealaltă parte a spectrului politic au profitat de această slăbiciune a adversarului politic, pentru a-l diviza sub diferite formule.

În anii 1919—1920, au apărut evidente diferențieri între *doctrina socialistă* tradițională și *doctrina comunistă*, astfel cum a fost definită de *bolșevicii ruși*. Deosebirile fundamentale se referă la organizarea partidului, raporturile organizațiilor politice cu organizarea partidului, raporturile organizațiilor politice cu organizațiile economice (sindicale), revoluția socială și dictatura proletariatului.

La Congresul General al Partidului Socialist din 8—12 mai 1921, acest partid s-a scindat, între partizanii leninismului, ai aderării la Internaționala a III-a Comunistă de la Moscova și cei ai păstrării și continuării liniei tradiționale a social-democrației din România și din Apusul Europei. Masa mare a muncitorimii n-a aderat, însă, la tezele Internaționalei a III-a Comuniste, fiindcă nici măcar nu le cunoștea.

Cu toate că, de atunci, comunismul a evoluat ca doctrină și ca tactică, diferențierile esențiale între doctrina socialistă și comunistă s-au păstrat, de aceea se impun câteva mențiuni teoretico-practice.

a) În concepția socialistă, tradițională, organizarea în partid se face pe bază de propagandă și recrutarea liberă, democratică, a membrilor. Toți cei ce cred că trebuie luptat pentru realizarea unui regim în care *munca* să fie suverană și în care mijloacele de producție (pământul, minele, fabricile etc.) să fie proprietate *socială* — pentru a fi înlăturată exploatarea — toți aceștia *sunt socialiști* și se pot grupa în partid.

Acțiunea de partid consistă în *educația* maselor populare și în *organizarea* lor, prin propagandă *publică*.

Conform statutelor, secțiunile de partid sunt libere să-și aleagă conducătorii, care la rândul lor, aleg, — la congrese, — comitetele executive, însărcinate cu conducerea politică și directivele tactice.

Partidele socialiste, naționale — păstrându-și autonomia — pot adera la Internaționala Socialistă.

În concepția bolșevică, — așa cum era formulat comunismul în primii ani ai revoluției ruse și expus în tezele din martie 1919 ale Internaționalei a III-a — toate organizațiile de partid erau *centralizate* și supuse aprobării Comitetului Executiv de la Moscova. Acesta desemna șefii din fiecare țară, posturile de comandă urmând a fi ocupate numai de cei recomandați de Internaționala Comunistă. Ideile democratice, care stau la baza organizației socialiste de partid erau înlăturate ca mic-burgheze, iar în concepția bolșevică, alături de organele oficiale de conducere, erau create *comitetele clandestine*, care conduceau acțiunea subversivă a partidului, paralel cu acțiunea publică, oficială. Cu un asemenea mod de organizare și activitate dispărea și posibilitatea de control și aceea de largă propagandă, liberă și deschisă.

Din punct de vedere organizatoric-internațional, bolșevicii considerau toate partidele naționale comuniste afiliate, *ca un singur partid comunist, cu sediul la Moscova.*

Secțiunile naționale nu dispuneau de autonomie și nici de libertatea de acțiune, conform cu condițiile de viață și de luptă specifice fiecărei țări.

b) În ceea ce privește raporturile dintre partid și sindicate, în concepția socialistă, mișcarea muncitorească trebuie să se organizeze din punct de vedere *politic* distinct, în *Partid Socialist*; din punct de vedere *economic, în sindicate profesionale.*

În partid, se fac recrutarea și educarea partizanilor pentru preluarea *puterii politice*, în vederea transformărilor sociale, ce vor aduce organizarea socialistă.

In sindicate, se face gruparea muncitorimii pe profesiuni pentru formarea și dezvoltarea spiritului de *solidaritate corporativă* și pentru cucerirea *reformelor economice* imediate, între care la loc prioritar se află revendicările o mărire de salarii, scăderea orelor de lucru, condiții igienice în locurile de muncă, asigurări sociale și securitatea muncii, ocrotirea muncii femeilor și protecția mamelor și copiilor etc.

Doctrina socialistă consideră că în sindicate intră toți salariații pe categorii profesionale, indiferent de concepțiile lor politice, din partid, însă, fac parte cei conștienți de misiunea politică, revoluționară a clasei muncitoare. Ambele organizații își păstrează autonomia lor, deci legate între ele printr-o acțiune ce poate fi comună, atunci când scopurile luptei sunt comune.

Concepția bolșevică-comunistă pornește de la considerentul că organizațiile sindicale nu-și pot avea autonomia lor distinctă de a Partidului Comunist; rezoluția celui de al II-lea Congres al Internaționalei a III-a Comuniste din iulie 1920 preconiza unirea perfectă a sindicatelor cu Partidul Comunist, iar Sindicatele fiind subordonate în total Partidului Comunist.

c) Altul este conceptul „revoluționar" în doctrina socialistă și altul în doctrina bolșevică-comunistă.

Socialismul este o doctrină revoluționară în sensul că întreaga mișcare de idei și de acțiune ce preconizează, tinde la transformarea *totală a regimului proprietății* și revoluția, prin definiție, este această transformare a sistemului de organizare și de funcționare a societății, bazat pe proprietatea individuală asupra mijloacelor de producție, într-un regim de proprietate colectivă a bunurilor de producție. Prin preluarea puterii politice pe căi legale, deschise, socialismul tinde la această transformare radicală a proprietății și a întregii orânduiri, întemeiată pe această proprietate.

În concepția bolșevică — comunistă, preluarea puterii politice, imediat prin violență, era scopul mișcării muncitorești — revoluția socială fiind o consecință a acestei obțineri a puterii, indiferent dacă condițiile economice sunt sau nu pregătite, apte pentru marile transformări sociale. [23]

---

[23] A se vedea: Gusti Dimitrie „Comunism, socialism, anarhism, sindicalism, bolșevism. Clarificarea sistemelor privitoare la societatea viitoare." Extras din Arhiva pentru Știința și Reforma Socială, Anul II, nr. 1, 2 și 3, București, 1920.

Această concepție și această tactică, urmărind preluarea puterii printr-o lovitură de surpriză, nu puteau fi primite de socialismul din România, în care nici condițiile *subiective* (maturitatea clasei muncitoare deplin organizate), nici condițiile *obiective* (capitalismul în deplină și maximă desfășurare) nu erau îndeplinite, după cum s-a constatat mai târziu.

d) In concepția socialismului așa-zis științific intră ideea *dictaturii proletariatului*, deci a unei dictaturi în prima *fază de tranziție*: de la preluarea puterii de către partid, până la înfăptuirea marilor reforme de socializare. Adică este vorba de dictatura temporară, *provizorie*, exercitată de un *partid*, ce se bazează pe voința maselor populare.[24]

În modul de interpretare comunist-bolșevic — din prima fază a revoluției — dictatura nu este impersonală, a maselor populare, organizate și conștiente, ci dictatura personală a câtorva conducători, care au centralizat în mâinile lor întreaga structură a organizațiilor, în care „nucleele clandestine", — impuse de sus în jos, — determinau acțiunea reformatoare.

În concepția socialismului marxist, revoluția socială trebuie să se înfăptuiască întâi în țările cele mai înaintate din punct de vedere al dezvoltării economice, sociale și culturale, acolo unde *condițiile obiective* — industrializarea țării, concentrarea potențialului economic, masa mare a proletariatului, — și cele *subiective* — cultura și conștiința proletariatului — au creat terenul favorabil pentru marile transformări sociale.[25]

În raportul său de analiză, *Nicolae I. Turcu*, șef de serviciu în Prefectura Poliției Capitalei, intitulat *„Demascarea comunismului din România"*, aprobat de Ministerul Propagandei Naționale cu nr. 10.512 din 1941, scria că „În decursul timpului, în fruntea Partidului Comunist din România s-au perindat oameni dintre care 99% erau minoritari"...

„... Exemplul cel mai elocvent îl furnizează Ana Pauker, care azi ne ponegrește țara prin posturile de radio sovietice. De altfel, exemplul Anei Pauker mai dovedește că presa, așa-zisă democratică din Sărindar susținea acțiunea comunistă, deoarece Ana Pauker,

---

[24] Vezi explicația pe larg: Const. Titel Petrescu, „Socialismul în România", 1835 — 6 septembrie 1940, Biblioteca Socialistă, p. 360—365.

[25] Gusti Dimitrie, Comunism, socialism, anarhism, sindicalism, bolșevism. Clarificarea sistemelor privitoare la societatea viitoare". Extras din Arhiva pentru Știință și Reforma Socială, anul II, nr. 1, 2 și 3, București 1920.

fiind urmărită de autoritățile românești se ascundea „în clădirile ziarelor „Dimineața" și „Adevărul" (p. 72).

Prin această bolșevică, Kominternul influența și conducea presa românească deținută majoritar de evrei, deoarece Marcel Pauker era coproprietarul trustului de ziare din Sărindar; „ea impunea punctul de vedere al Kominternului în ce privește linia ce trebuia să urmeze aceste ziare" (p. 72).

Se menționează — în raport — că bolșevicii recunoșteau că Basarabia n-a fost niciodată rusească. Astfel în lucrarea „Istoria războiului civil din U.R.S.S.", vol. I, pag. 36 scrie negru pe alb că a fost răpită de la turci de către Alexandru I. „Această afirmație este cu atât mai prețioasă cu cât lucrarea de mai sus a fost scrisă sub redacția actualilor conducători din U.R.S.S., adică: Stalin, Molotov, Vorošilov și Jdanov" (în anul 1941 n.n.)... „bolșevismul ca stat rămânea o veșnică amenințare a existenței noastre și a întregii Europt" p 9).

„Deci acțiunea externă a Sovietelor trebuia să fie subordonată aceluiași scop și într-adevăr bolșevicii mobilizează diplomația și poliția lor secretă pentru acte de spionaj și comunizarea diferitelor elemente necinstite și trădătoare din diferite țări, care să le servească scopurilor (p. 16).

Kominternul înseamnă pe românește: Internaționala Comunistă. El a fost format în martie 1919 la Moscova, din inițiativa lui Lenin, care menționa că „crearea Internaționalei Comuniste este începutul unei republici internaționale a sovietelor și a victoriei internaționalei comunismului... În luna martie a anului 1919, la Moscova a avut loc Congresul mondial al comuniștilor, care a pus ființă Internaționalei Comuniste, care tinde să înscăuneze puterea sovietică în toate țările".

Kominternul este organizația internațională a bolșevicilor, este forul conducător prin care acțiunea comunistă ia forme și se dezvoltă conform intereselor guvernului bolșevic de la Moscova.

Însă acțiunea Kominternului — arăta N. I. Turcu în relatarea sa — în țările nesovietice se face prin partidele comuniste, de aceea, Kominternul este de fapt conglomeratul tuturor partidelor comuniste din țările nesovietice.

În legătură cu aceasta, forma organizatorică a Kominternului este următoarea:

Fiecare partid comunist, acționând în diferte țări, de exemplu, în Franța, America, România, formează o secție a Kominternului. În fruntea acestor secții se găsește Comitetul Executiv al Komin-

ternului, care este organul conducător al partidelor comuniste. Acesta le fixează programul de acțiuni pe linia politică ce trebuie să o urmeze și primește rapoarte despre activitatea desfășurată. În Comitetul Executiv intră conducătorii Rusiei Sovietice care fixează planul de activitate al Kominternului, potrivit nevoilor de subminare a unor țări.

„Mișcarea muncitorească din România, înainte de războiul din 1914—1918, se rezuma la o ușoară propagandă socialistă, care avea mai mult un caracter de revendicări profesionale" — arată autorul Nicolae Turcu în lucrarea „Demascarea comunismului din România" (p. 34) — dar se implica hotărât și în luptele politice. „Războiul a dat, însă, prilejul muncitorilor de la noi să ia contact cu numeroși nemulțumiți veniți de peste graniță care, favorizați de atmosfera nenorocită a războiului, le-a infiltrat ideea de răsturnare a claselor sociale românești.

Contactul cel mai periculos l-au avut muncitorii români cu soldații ruși, în timpul războiului mondial, care au adus cu ei sămânța dezordinii ce era larg propovăduită de scriitorii și publiciștii ruși dezorientați și prinși în angrenajul curentului comunist.

Un alt element, care a contribuit la infiltrarea ideilor anarhice, au fost unii refugiați veniți de peste Nistru, trimiși de comuniști și care s-au dedat aici la o vie agitație și propagandă în favoarea regimului bolșevic, alimentat cu fonduri de către Centrala Comunistă (Cominternului n.n.) pentru capturarea maselor românești.

Mișcarea comunistă din România nu este expresiunea nemulțumirilor unor categorii sociale. *Nu este o mișcare socială* propriu-zisă, ci dimpotrivă, după cum vedem, este o plantă exotică, de rădăcini lipsită în realitatea românească" (p. 34—35).

Evident, aceasta în ipostaza în care „a apărut în România, ca urmare a practicilor Kominternului și influenței Rusiei sovietice, vecina hrăpăreață de la răsărit.

Această mișcare duce în România o viață artificială, cu bani, oameni și idei străine provenite dintr-o sursă dușmană Statului Român, adică din Rusia Sovietică" (p. 35).

Activitatea comunistă din România, după 1921, avea origine străină, înscriindu-se, însă, cu tendința obiectivă de emancipare a maselor muncitoare din România. După strategia lui Stalin „trebuia să servească guvernanților bolșevici din Rusia Sovietică, apoi după constituirea U.R.S.S., în 1922, acestui mare imperiu. Acest adevăr îl știa multă lume, dar puțini au vorbit despre aceasta, fiindcă și

mai puțini au știut ce legătură intimă există între această mișcare și stăpânii lor din Moscova."[26]

Ceea ce apare astăzi, cu o cât mai mare claritate în perspectiva istoriei, după prăbușirea Imperiului Sovietic, este faptul că V. I. Lenin, acoliții lui, și apoi cei ce i-au urmat la conducerea Imperiului moscovit — așezat pe baze comuniste — au asociat forța revoluției mondiale — care conținea elemente ideologice și de doctrină comunistă ce au valabilitate universală, și trăsături umaniste, puritane, — cu interesele de stat ale Uniunii Sovietice.

În felul acesta, a apărut un nou tip de imperialism, al Rusiei, Imperialismul social ideologic moscovit, deosebit de periculos, agresiv și rapace ce amenință nu numai independența și suveranitatea națiunilor și statelor, ci însăși *ființa, existența popoarelor, a națiunilor, a statelor naționale ca entități distincte.*

Înainte de primul război mondial, nu s-a știut de comunism în România, decât în cercurile restrânse de sociologi.[27] Numai după revoluția din Rusia, după doborârea țarismului și destrămarea armatelor rusești (1919—1920), au început să apară în țări din Europa și din alte continente, comuniștii, care au transformat o parte a partidelor muncitorești, în partide comuniste, cu programe ce vizau subminarea statelor și pregătirea unor răscoale înarmate, pe baza dispozițiilor primite de la Komintern, cu scopul de a pune stăpânire pe frânele statelor, unde activau comuniștii.

Acaparând puterea în Rusia, prin Revoluția din Octombrie 1917, datorită unor greșeli ale burgheziei rusești, bolșevcii au prins poftă și de alte țări. Pentru bolșevici, cucerirea puterii în Rusia trebuia să însemne numai un episod în lupta pentru dominația mondilă.

Iată ce spunea V.I. Lenin în această privință :

„Victoria socialismului într-o țară nu este o problemă de sine stătătoare. Revoluția țării care a învins (Rusia), nu trebuie să fie privită drept o mărturie prin sine însăși, ci ca un ajutor, ca un mijloc pentru grăbirea victoriei proletariatului în toate țările. Știind că victoria revoluției, într-o singură țară, în cazul de față în Rusia, este doar un produs al *dezvoltării inegale* și *în salturi a țărilor capitaliste* și descompunerii progresive a imperialismului. Ea este, în același timp, și o premisă a revoluției mondiale".[28]

---

[26] Vezi : Nicolae Turcu, „Demascarea comunismului din România", București, 1941.

[27] Vezi : *Ibidem.*

[28] I. V. Stalin, „Revoluția din Octombrie și tactica comuniștilor ruși", în „Problemele leninismului" Ed. II, Ed. P.M.R., București 1948, p. 175.

Astfel, bolșevicii, care au acaparat puterea în 1917, după eliminarea din sânul lor a elementelor ce le zădărniceau îndeplinirea programului, au elaborat planul — fantezist al bolșevizării lumii întregi. Nucleul conducător al bolșevicilor după 1924 — deci după moartea lui V. I. Lenin — era alcătuit din Stalin, Molotov, frații Kaganovici, Voroșilov, Jdanov, Budionâi și alți câțiva acoliți, fideli lui Stalin.

Totul este, însă opera lui I. V. Stalin și a lui Kaganovici — socrul lui Stalin — care au devenit sufletul și motorul revoluției bolșevice mondiale în pregătire.

Acțiunea externă a U.R.S.S. trebuia să fie subordonată aceluiași scop, și într-adevăr, bolșevicii au mobilizat diplomația și poliția lor secretă pentru acte de spionaj și comunizarea diferitelor elemente nemulțumite din societatea diferitelor țări — și în primul rând țările vecine, între care pe loc prioritar se afla România —, a unor elemente necinstite și trădătoare, care să le servească la realizarea scopului.

Prin subminarea spiritului național și patriotic al populației, printr-o propagandă exaltată de atragere a simpatiei păturilor largi ale populației muncitoare de partea ideii comuniste, bolșevicii s-au folosit de mișcările socialiste din diferite țări, dându-se drept apărători ai muncitorimii, au pregătit în interior populația țărilor nesovietice în vederea invaziei comuniste. Au fost căutate elementele extremiste și anarhice, veșnic nemulțumite de ceva, care să accepte să servească scopuri străine, iar găsirea acestora nu era prea grea, în condițiile de după primul război mondial, când masele populare au cunoscut un proces accentuat de radicalizare.

Se poate observa, deci cu claritate, că scopul Kominternului era să servească Rusia Sovietică prin introducerea regimului totalitar bolșevic în toate țările nesovietice și să realizeze scopurile de acaparare de țări în slujba guvernării bolșevicilor din Moscova.

Pentru a asigura buna funcționare a secțiunilor sale, grupate pe un număr de state, în care condițiunile de activitate erau identice, Comitetul Executiv al Kominternului a format mai multe așa-zise birouri politice, a căror sarcină era să studieze condițiunile de activitate a partidelor comuniste din grupuri de state și să le fixeze programul de activitate, conform conjuncturilor ce se creau.

Partidele comuniste din statele balcanice erau grupate într-o Federație Balcanică, cele din Europa de Vest erau conduse de așa-zisul „West Europeiscie Birou", prescurtat W.E.B., Birou Politic Asiatic conducea partidele comuniste din țările asiatice, iar Biroul Politic

American conducea partidele comuniste de pe continentul american etc. [29]

Activitatea aceasta era condusă de Komintern prin cadre speciale, prin trimiterea de instrucțiuni și prin literatură specială.

Cadrele speciale erau pregătite și formate la Moscova. Aici erau aduși diferiți comuniști din țările nesovietice, care se dovedeau devotați ai Kominternului, iar după instrucție erau trimiși fie în țările lor sau în alte țări pentru a contribui la opera de subminare a țărilor în care aveau misiunea să activeze.

Atâta timp cât stăteau la Moscova, aceste elemente erau întreținute din fondurile guvernului sovietic și la plecare li se încredințau sume mari de bani atât pentru scopuri de propagandă, cât și pentru nevoile lor personale. Nu rareori aceste elemente erau instruite și în școlile de spionaj militar și politic, devenind spioni în solda guvernului sovietic. Trimiterea instrucțiunilor de activitate pentru partidele comuniste — considerate secțiuni ale Kominternului (Internaționalei Comuniste) — se făcea prin anumiți curieri, care pătrundeau în țara respectivă sub diferite forme, legal, ilegal sau prin legațiile sovietice ; acestea, bucurându-se de drepturi diplomatice, serveau într-o foarte mare măsură ca agenții de spionaj ale guvernului sovietic.

Pentru a putea conduce partidele comuniste, Kominternul a organizat un serviciu special de informații, prin care căuta să cunoască, amănunțit, concret, stările de lucruri din fiecare stat nesovietic, pentru a-și modela activitatea după simpatiile maselor populare și a lua măsurile adecvate, în funcție de punctele slabe, pentru a lovi cu mai mare efect. [30]

„Odată ce partidul comunist era în România o creație a Kominternului, adică a guvernului bolșevic de la Moscova, — se remarca în raportul lui N. I. Turcu — scopurile lui nu puteau să fie decât contrare intereselor naționale ale poporului și statului român. Moscova, care finanța acest partid, îi furniza material de propagandă și în școlile speciale pregătea elemente conducătoare, nu putea să urmărească întărirea statului român".

Rândurile Partidului Comunist, apărut în România, prin sciziunea petrecută în 1921, din punct de vedere numeric, au fost rare, scăzând de la cca. 2 000 la Congresul al II-lea din 1922 la 1 500 în 1931 și sub 1 000 pe timpul celui de al doilea război mondial, iar după o scurtă perioadă, ce a durat până în 1923, de oscilații politice,

[29] Vezi : N. I. Turcu, „Demascarea comunismului din România", București, 1941.

[30] Vezi pe larg : N. I. Turcu, Op. cit., p. 55—66.

din 1924, Partidul Comunist s-a identificat cu interesele sovietice, ceea ce a determinat ca în aprilie 1924 guvernul României să adopte hotărârea trecerii sale în afara legii. Amestecându-se direct în viața internă a Partidului Comunist din România, Comitetul Executiv al Internaționalei a III-a Comuniste a hotărât înlăturarea lui Gheorghe Cristescu din fruntea Partidului Comunist, fiind numiți de Internaționala a III-a ca primi-secretari neromâni, „aleși" la congrese ținute în străinătate, sub observația și amestecul direct al Kominternului, ce-și avea sediul la Moscova. Astfel au fost numiți de la Moscova, fără respectarea formelor statutare: Elek Köblosz, alias Bădulescu, maghiar (1924 — 1928), Vitalie Holostenko, alias Barbu (1928—1931), ucrainean, Alexandru Donieluk, alias Gorn (1931—1935), ucrainean, i-a succedat Holostenko, ucrainean, Boris Ștefanov, bulgar, Alexandr Stefanschi, polonez, (1935—1940) și apoi Ștefan Foriș (1940—1844), maghiar, venit tot de la Moscova.

În anul 1930, Bela Kun, retras și plecat din Ungaria la Moscova în numele Kominternului, învinovățea Partidul Comunist din România de lipsă de influență în rândurile muncitorilor, dând ca exemplu grevele minerilor de la Lupeni din 1929, care, afirma reprezentantul Internaționalei a III-a, „se desfășuraseră fără participarea comuniștilor, întrucât mișcarea sindicală și muncitorească se afla mai mult sub influența socialiștilor decât a comuniștilor".[31]

Nici Partidul Social-Democrat nu avea un număr prea mare de membri, dar sindicatele, pe care le influența indirect, aveau totuși la acea dată peste 200.000 de membri. Aceștia au reprezentat baza de masă a *Federației Partidelor Socialiste din România*, întemeiată în 1922, și din care făceau parte partidele socialiste din Transilvania, Banat, Bucovina și Partidul Social-Democrat din Vechiul Regat. În 1927, cele patru partide socialiste s-au unificat, dând naștere Partidului Social-Democrat din România, condus de Constantin Titel Petrescu.

Partidele muncitorești care s-au contopit la Congresul din 7—9 mai 1927, ce a avut loc la București în Sala „Tomis", erau rezultatul unor moduri de acțiuni sociale și culturale deosebite. În ideologia și activitatea lor mai stăruiau tradițiile unui trecut de lupte, care a făcut din fiecare din ele un organism de sine stătător, cu viață proprie, cu mentalitate distinctă. După aproape zece ani de frământări și căutări de soluții adecvate, se punea, astfel, temelia mișcării socialiste, muncitorești unificate, pe deasupra tuturor hotarelor provin-

[31] Vezi: Constantin Titel Petrescu, „Socialismul în România". 1835 — 6 septembrie 1940, Biblioteca Socialistă, p. 408.

ciale, regionale și locale ; se făurise *unitatea sufletească* a muncitorimii, care este condiția indispensabilă a unității sale organizatorice. [32]

O discuție vie în cadrul Congresului a stârnit schimbarea titulaturii partidului. Fracțiunile regionale din Transilvania, Bucovina și Banat, — care aveau majoritatea la Congres, — sub influența social-democrației germane, au impus titulatura : *social-democrat*, în contra voinței militanților din Vechiul Regat, care susținea denumirea de : *socialist*.

Între titulatura de *socialist* pe care o purtaseră, până în 1927, majoritatea partidelor muncitorești din România întregită și titlul de *social-democrat*, pe care-l adoptă congresul de unificare, nu există nici o deosebire de scop, de program sau de tactică.

„Socialismul implică democrația, — arăta Constantin Titel Petrescu, președintele ales al acestui partid — existau însă motive serioase de a se păstra titulatura socialist. Mai întâi, acesta este titlul uzitat în țările latine. Internaționala Muncitorească poartă titulatura : socialistă. Știința, idealul sunt *socialiste*, nu social-democrate.

Dacă totuși reprezentanții muncitorimii din provinciile alipite, au ținut să dea partidului unificat titulatura : *social-democrat*, e că ei au vrut să afirme, în fața întregii clase muncitoare, și în fața întregii opinii publice, că în țara aceasta de reacțiune și teroare, primul țel de luptă al socialismului este introducerea *democrației* și că prin ajutorul democrației și pe căile democratice, mișcarea socialistă din România va lupta pentru transformarea societății burgheze românești în societate socialistă, de dezrobire completă a claselor muncitorești".

Cu privire la esența societății socialiste, Constantin Titel Petrescu scria în 1945 în cartea „Ce este socialismul ?" că „socialismul este producția și posesiunea în comun a marilor mijloace de producție. Socialismul este organizarea socială și rațională a muncii. Socialismul este cooperarea tuturor în profitul tuturor". [33]

Ca doctrină, socialismul este rezultatul firesc al evoluției istorice, al dezvoltărilor economice și sociale, de-a lungul vremurilor milenare.

Dacă este un produs firesc al transformărilor economice și sociale, *socialismul este și un ideal.* El este idealul celor care sunt exploatați în munca lor și care voiesc ca omenirea să treacă de la o stare de concurență brutală și de conflicte-individuale, sociale,

[32] *Idem*, p. 398.
[33] C. Titel Petrescu, „Ce este socialismul ?", Ed. „Vatra", 1945, p. 5.

naționale, *la o ordine nouă*, în care energiile tuturor să se coordoneze pentru o mare acțiune comună, de muncă productivă, de bunăstare, de libertate și viață pentru toți, într-un regim de pace și conlucrare.

Mișcarea socialistă nu trebuie confundată cu *mișcarea sindicală*. Sindicalizarea este baza și punctul de plecare a oricărei *organizații economice*.

Grupați, prin condițiile însăși ale vieții, muncitorii manuali și intelectuali găsesc în *organizația sindicală* expresia sensibilă a solidarității lor profesionale, cimentând forța unitară a tuturora.

Problemele sociale sunt prea complexe pentru a putea fi soluționate *numai prin latura lor economică*, de aceea se impune ca masele populare să fie organizate în *partid politic distinct*. Astfel, în organizațiile politice socialiste, cetățenii sunt grupați — indiferent de profesie — cei ce tind spre instaurarea unei societăți de relativă egalitate economică.

Referitor la doctrina socialistă, I. G. Duca menționa în conferința prezentată la Institutul Social Român în 15 februarie 1923 : „Trebuie să mărturisesc că oricare ar fi simțămintele noastre față de socialism, un omagiu i se cuvine. Socialismul e o doctrină sinceră și lămurită. Ea nu se pune la adăpostul abilităților trecătoare spre a-și ascunde adevăratele gânduri, ea nu întreține echivocuri ca să poată câștiga foloase de pe urma lor. Ea afirmă răspicat pe față, uneori cu brutalitate, întotdeauna sus și tare credințele ei. Cu doctrina socialistă lupta e deschisă nu ascunsă, știi că poți să fii învingător sau învins, că nu vei fi atras nici cu flori otrăvite, nici lovit cu pumnalul pe la spate". [34]

Cum a evoluat viața politică a României, după 1919, în evantaiul diversificat al orientărilor doctrinale ?

În vara anului 1920, parlamentul României funcționa greoi : opoziția Federației Naționaliste nu avea în vedere un interes obștesc în luptele politice și căuta să pună guvernului piedici, să ajungă în imposibilitatea de a guverna.

Intrarea lui Take Ionescu și Greceanu în guvernul prezidat de Al. Averescu a îngreunat activitatea acestui guvern. Situația penibilă a lui Take Ionescu, intrând în guvern nu ca partid, ci personal, împreună cu doi amici, arăta situația ce și-o crease Partidul Conservator-Democrat, în urma greșelilor politice făcute.

Instabilitatea și lipsa unei clarități în tactica politică ce se observau la unele grupări și personalități se datorau faptului că, ur-

[34] Vezi : „Doctrinele partidelor politice", p. 106.

mare a marii Uniri, a principalelor reforme ce s-au înfăptuit, s-au produs importante evoluții în viața economică a României, a structurii de clasă ;acestea au avut ca rezultat *schimbarea raportului de forțe pe arena politică*, determinând creșterea influenței burgheziei naționale, a rolului păturilor sociale mici și mijlocii, intensificarea procesului de stratificare a țărănimii, concomitent cu o tot mai puternică afirmare a clasei muncitoare.

Viața economică și politică a fost, însă, într-o măsură însemnată influențată de prezența capitalului străin în economia românească.

Rezultatul cel mai important al întregirii statului național român a fost rolul forțelor productive autohtone, care au constituit baza unificării și consolidării politico-statale.

Cu toate că România nu s-a putut desprinde din categoria statelor slab dezvoltate, din punct de vedere economic, a depășit, totuși, stadiul de țară „eminamente agricolă".

Take Ionescu a slăbit acțiunea guvernului căci nu a adus nici un contingent al opiniei publice, imprimând, în același timp, o notă politică de concesii și tranzacții cu străinătatea și încă o nuanță conservatoare în mijlocul unui guvern de oameni de afaceri.

Această situație negativă și fără spirit de construcție reliefa că guvernul era nepregătit pentru a da soluțiile necesare problemelor mari ale României întregite, cât și o majoritate fără coeziune și fără principii. Aceasta era consecința formării unei grupări politice pe baza popularității unei personalități. Dacă *atitudinea* din Cameră a Federației Naționaliste i-a distrus orice urmă de autoritate, *acțiunea* luată în cameră de către cei doi conducători ai Partidului Național Ardelenesc i-a micșorat prestigiul. Iuliu Maniu, în care toți își puneau nădejdea „spre a săvârși unirea tuturor, și-a slăbit toată autoritatea, lăsându-se condus de politica nechibzuită a domnilor Iorga, Vaida și Lupu" — sublinia o cronică internă publicată în revista „Democrația". [35]

Procesul acesta de clarificare se produse nu numai în partidul federalist și național ardelean, ci și în partidul guvernului — Partidul Poporului — care avea o situație foarte grea în toamna anului 1920, confruntându-se cu puternica mișcare grevistă ce a avut drept apogeu greva generală din *octombrie 1920, declarată de mecanicii* de locomotive.

Acțiunea Partidului Poporului a îngreunat prin măsurile nechibzuite luate de unii membri ai săi. Ministrul Tăzlăoanu, de pildă,

[35] „Democrația", revistă economică, politică și socială, anul VIII, nr. 7—8, iulie—august 1920, p. 198.

sub pretext de a păstra în mâna statului instrumentele mari ale economiei naționale, le-a dat în mâna unor interese particulare : *Reșița,* în care s-a consolidat o societate străină ; *Reconstrucția,* din care a făcut o societate, monopolizând toate construcțiile Țării Românești, fără nici o legătură cu reconstrucția regiunilor devastate ; *Refacerea,* în care adoptă aceeași cale în detrimentul refacerii economiei și în special a industriei.

Distribuția petrolului a fost dată unor societăți particulare, creând un monopol fără a ține seama de interesele producătorului, consumatorului și chiar ale statului. În răspunsul pe care guvernul l-a dat interpelatorului din parlament — Virgil Madgearu — a căutat să acopere politica economică făcută în favoarea unui întreprinzător particular, cu numele de Schuller, și a Băncii Țărănești.

Proiectul de lege asupra islazurilor prezentat în parlament de guvernul Partidului Poporului nu era decât legea islazurilor din anul 1907 a guvernului liberal. Întinderea totală rămânea aceea din textul constituțional votat sub guvernarea liberală. Guvernul averescan a mai prezentat un proiect de buget de 6 miliarde și jumătate de lei, care, însă nu era decât o simplă bază pentru ordonarea cheltuielilor.

O restrângere în buget nu se putea face decât de la o sumă care să corespundă cu mijloacele țării, iar un buget real era posibil numai prin unificarea monetară din România de după Marea Unire, pe baza căreia era posibilă și îmbunătățirea externă a situației financiare.

În primăvara anului 1920, timp de 4 luni, România a fost condusă de Alexandru Vaida Voievod care s-a dovedit ineficient, dublat de un parlament care s-a dovedit și el incapabil de a rezolva marile probleme ale acelui moment istoric, fapt pentru care a căzut de la conducerea țării. În timp ce Alexandru Vaida conducea singur politica externă la Paris, guvernul nu manifesta inițiativă, nu desfășura nici o acțiune în chestiunile interne ce interesau în mod deosebit viața statului. Dimpotrivă, la factorii de descompunere pe care-i conținea guvernul cu capacități restrânse, s-a adăugat politica destabilizatoare adusă de doctorul Nicolae Lupu și Ion Mihalache.[36] Despre situația care se crease în România, revista „Democrația" scria : „Atitudinea binevoitoare a doctorului Lupu față de socialiștii Internaționalei a III-a, cu legături în Rusia și Germania, a făcut ca ardelenii să se desolidarizeze de d-sa. Simțindu-și sfâr-

[36] Ioan Scurtu, „Viața politică din România, 1918—1944", Editura Albatros, p. 88—89.

situl apropiat, guvernul a voit să plece cu o anumită aureolă, propunând legi pe care știa că nu va avea timpul să le susție. Astfel învățătorul Mihalache a întocmit o reformă agrară, care nu e decât copia reformei agrare liberale, sporită doar în chestia pădurilor; iar doctorul Lupu, spre a-și asigura simpatiile chiriașilor urbani, a făcut o lege a chiriilor pe care voia cu orice preț s-o facă să fie votată. Autorii acestor proiecte de legi voiau să le aducă din inițiativă parlamentară, cu toate telegramele primului-ministru Vaida, care se opunea la aceasta. Neînțelegerile din guvern agravându-se, d-nii Inculeț, Nistor, general Rășcanu demisionează pe rând, așa că demisia tuturor a fost o necesitate." [37]

Constituirea noului guvern a fost încredințată generalului Alexandru Averescu. Ardelenii guvernamentului din parlament s-au simțit jigniți că nu s-a așteptat sosirea lui Vaida de la Paris, înainte de această schimbare.

Generalul Averescu și-a format guvernul cu amicii săi, cuprinzând ardeleni, partizani ai lui Octavian Goga, și cu Ion Inculeț și Ion Nistor, ca reprezentanți ai Basarabiei și Bucovinei. În urma unei declarații a lui Iuliu Maniu — în numele Partidului Național și a atitudinii gălăgioase a țărăniștilor și național-democraților, parlamentul a fost dizolvat. Alegerile au fost stabilite pentru ultimele zile ale lunii mai 1920. În vederea unificării administrative și spre a pregăti și *unitatea legii electorale*, Consiliile *Dirigente și directorale au fost desființate*. În aceste condiții, averescanii au început organizarea *politică de partid* în Transilvania, Basarabia și Bucovina.

În campania electorală și alegerile parlamentare ce s-au desfășurat, lupta s-a dat în Vechiul Regat mai ales între averescani și Federația Națională, care reflecta politica de anarhie a guvernului precedent.

Liberalii, care au prezentat liste proprii, au dus o luptă moderată cu un caracter vădit de rezervă binevoitoare față de guvernul condus de generalul Alexandru Averescu. În Transilvania și în celelalte provincii dezrobite lupta s-a dat între partidele naționale locale și înjghebările averescane.

Guvernul obținuse o majoritate suficientă pentru a putea conduce țara, dar nu dispunea încă de cele două treimi necesare în Cameră revizuirii Constituției. S-a observat, cu prilejul alegerilor, că popularitatea guvernului Averescu la sate încă nu dispăruse și că

[37] „Democrația", revistă economică, politică și socială, anul VIII, nr. 3—4, martie—aprilie 1920, pag. 106.

Federația, care își menținuse hegemonia în câteva județe, a pierdut multe voturi. Socialiștii își menținuseră situația bună, în centrele mai mari industriale.[38] În mediul sătesc, începea să se contureze un curent de clarificare, întrucât țăranii se îndreptau spre partidele politice care au acționat pentru reforma agrară și promiteau sprijin, în continuare, micilor proprietari rurali. În Transilvania, Partidul Național se afla în plină descompunere, în Basarabia, Partidul Țărănist basarabean al lui Ion Inculeț avusese un relativ succes de opoziție, iar în Bucovina, partidul lui Ion Nistor — deși a avut puțini aleși — se menținea totuși ca partid distinct.

Această situație politică era reflectată sintetic în revista „Democrația", care aprecia că, „În provinciile dezrobite, lipsește complet orientarea și conducerea politică. Pentru a nu se ajunge la o situație primejdioasă, se impune o grabnică luminare *și organizare* politică. În alegeri, partidele au dat o luptă primejdioasă intereselor românești : astfel în Ardeal, partidul național a adus contra celor din Vechiul Regat tot felul de calomnii, vorbind despre ciocoi și cotropitori ai Ardealului și împingând la o autonomie dăunătoare intereselor statului. În Basarabia, Liga Poporului și-a făcut un program autonomist. În Ardeal și Bucovina a încurajat pe față curentele centrifuge. Din fericire, parlamentul ales are un caracter național și antibolșevic pronunțat.[39]

În zilele de 21—25 mai 1921, s-a aniversat împlinirea centenarului de la nașterea marelui bărbat de stat român, Ion C. Brătianu, într-o vreme de mari transformări în viața României de după Marea Unire.

Solemnitățile au avut loc la Florica — localitatea nașterii lui Ion C. Brătianu și unde se afla mormântul acestei proeminente personalități a poporului român, în vârful unui deal acoperit cu brazi și stejari —, în București, la Biserica Sfântul Gheorghe Nou, la Chișinău și în alte orașe ale României. Manifestarea a reprezentat o apoteoză a entuziasmului românilor de pretutindeni, uniți într-un singur stat național. La Florica, au adus omagii Mitropolitul Primat, dr. Miron Cristea, veteranii din războiul pentru cucerirea independenței de stat a României în 1877, între care și generalul Coandă, foștii colaboratori ai lui Ion C. Brătianu în frunte cu M. Pherekyde, Ștefan Cicio-Pop în numele Ardealului, Ion Inculeț în numele Basarabiei, Ion Nistor în numele Bucovinei, G. C. Mârzescu ca repre-

[38] A se vedea revista „Democrația", anul VIII, nr. 5—6, Mai—Iunie 1920, pag. 156.
[39] *Ibidem.*

zentant al Iașului și Moldovei, Petrescu-Comnen din partea Dobrogiei, Pavel Obedeanu pentru Banat, președintele Senatului, delegatul guvernului, reprezentanții noilor ținuturi românești reunite în România întregită, un imens public format în majoritate de săteni. O delegație din Ardeal a depus pe sicriul lui Ion C. Brătianu o cutiuță conținând pământ de pe mormântul lui Mihai Viteazul de la Câmpia Turzii.

În timpul guvernării lui Alexandru Averescu, opoziția s-a retras din parlament, fiind un act însemnat în viața politică a României din vara anului 1921 și o consecință firească a atitudinii guvernului și majorității parlamentare. O cronică internă avea o asemenea apreciere asupra situației politice a țării din acea perioadă istorică : „Actualul regim a profitat de îngăduiala ce i-o acordase opoziția și, în loc să facă o operă constructivă, realizând reformele trebuincioase în atâtea domenii unde domnește durerea și dezechilibrul, a înjosit viața parlamentară până la un grad necunoscut : certurile, bătăile, expresiile cele mai triviale rostite chiar de pe banca ministerială se succedau și acopereau cu zgomotul lor o operă de guvernământ, întemeiată pe jaful averii publice și îmbogățirea personală a partizanilor.

Căci nu i-a trebuit mult opiniei publice să-și dea seama cât poate să vatăme Țara cârmuirea aglomeratului de nulități prezidat de Generalul Averescu.

Accesul de sentimentalism al țăranului român a fost crud pedepsit, dar trezirea poporului e astăzi definitivă căci ultimele alegeri parțiale trântind guvernul în minoritate, au arătat că țara a retras orice încredere actualilor ei conducători.“ [40]

În acele condiții grele în care evolua viața politică a României, Internaționala III-a și Rusia Sovietică făceau presiuni asupra mișcării muncitorești din România, infiltrând elemente străine în conducerea Partidului Socialist-Comunist.

La 14 august 1922, aproape la două luni de la decretul de amnistie, Comitetul Executiv al Partidului Socialist-Comunist din România avea următoarea componență : Gheorghe Cristescu, Elek Köblös, Mihail Macavei, Marcel Pauker, Constantin Ivănuș, Boris Stefanov, Ioan Elena, David Fălkenstein, Alexandru Dobrogeanu-Gherea (Katz), Eugen Rozvany și Heinrich Sternberg. Deși Partidul Socialist-Comunist nu era scos în afara legilor țării la acea dată și deci putea să-și desfășoare activitatea în mod legal, ca și cele-

[40] „Democrația“, anul IX, nr. 6, 7, 8, iunie, iulie, august 1921.

lalte partide și grupări politice, grupul de agenți minoritari, menționat mai sus, a preferat să-și continuie activitatea în mod subversiv, făcând totul pentru a fi scos în ilegalitate și a putea acționa ca o agentură străină, dirijată din exterior.[41]

Acest fapt este remarcat cu obiectivitate științifică de politologul Victor Frunză, care apreciază că: „Lovitura de grație dată Partidului Comunist din România nu va veni din partea autorităților române, ci chiar din partea Kominternului. El a fost cel care l-a scos în afara legii prin impunerea obligativității de a submina statul național unitar, din interior.

Orice baze de masă și de existență normală printre celelalte formațiuni politice, ca și orice speranță de supraviețuire fuseseră zdruncinate și lichidate. Partidul Comunist-Socialist se sinucidea." Intr-o asemenea situație, în zilele de *3—4 octombrie 1922*, a fost convocată *la Ploiești* o conferință ilegală a Partidului Socialist-Comunist din România, în atelierul pictorului Alexandru Vodă, la care au participat 34 de delegați = 12 membri ai Comitetului Executiv al partidului, 18 delegați ai secțiunilor și grupurilor comuniste ilegale, 2 reprezentanți ai tineretului (Lucrețiu Pătrășcanu și Nicolae Popescu-Dorneanu), o delegație a Cercului feminin (Ana Robinson-Pauker) și un reprezentant al Federației Comuniste Balcanice cu numele conspirativ de Ivanov. (Se pare că este vorba de Gheorghe Dimitrov.) Atât mai rămăsese din vechiul Partid Socialist din România, care număra în 1919 peste 200.000 de membri și care avea peste 25 de deputați și senatori în Camerele reprezentative ale țării. Astfel, în numai trei ani, Kominternul a erodat și a distrus puternica mișcare socialistă și muncitorească din România. Raportul de activitate pe anii 1921—1922 la această conferință, care s-a intitulat Congres, a fost prezentat de Marcel Pauker, un aventurier care abia se întorsese din voiajul de nuntă făcut cu Ana Robinson prin Europa. 1924.

In primăvara anului 1924, s-a afirmat o creștere a agitațiilor opoziției față de guvernarea liberală. Partidele de opoziție erau convinse după pertractări ce durau de aproape trei ani, că orice apropiere între ele era imposibilă.

Astfel, fiecare era stăpânit de nevoia de a se afirma ca un organ capabil de a lua puterea în momentul retragerii guvernului liberal, iar această capacitate fiecare o demonstra cu numărul „cetățenilor"

[41] A se vedea: Ioan Scurtu, „Poziția P.C.R. față de principalele partide burgheze din România (1921—1926)", în An. Univ. Buc. Istorie, XXV, 1976.

ce îi putea aduce la întrunirile de „protestare" contra regimului liberal.

Se desfășurau — după cum se remarca în revista „Democrația", „întruniri și protestări național-ardelene, apoi țărăniste, național-democrate și chiar conservator-progresiste. Fiecare fruntaș opoziționist ținea de datoria sa de a critica activitatea guvernului liberal și de a se recomanda, împreună cu gruparea politică respectivă, atenției opiniei publice. Fiecare partid se manifesta în felul său : țărănismul baroc și violent, naționalismul ardelean iezuit și acaparator, naționalismul democrat șovăitor, averescanismul ridicul, conservatorismul sfidător.

Fiecare șef scotea, din arsenalul vechilor mijloace de a dobândi puterea, armele ce le credea mai potrivite, întrebuințându-le deopotrivă contra guvernului și contra tovarășilor de suferință cu care ieri voia să formeze blocul.

Această cursă spre o țintă hotărâtă, dar care nu se zărește încă la orizont, e cu atât mai ridicul cu cât nimeni nu știe nici drumul care trebuie urmat, nici lungimea acestui drum...

Zădarnic neprihănitele fecioare ale noii democrații sunt sfătuite să păstreze untdelemnul în candele : la fiecare colț de drum, el se varsă din belșug în cupa anarhiei, ce le îndepărtează mereu de țintă. Cât privește partidele serioase, acestea știu din propria lor experiență că un guvern nu cade răsturnat, ci numai prin greșelile lui. Or, analizând opera de până acum a regimului actual, aceste partide știu să se resemneze și să aștepte." [42]

In legătură cu tratativele româno-sovietice la conferința de la Viena din martie 1924, s-a constatat o anumită destindere în raporturile dintre partide ; toate grupările politice au considerat, ca o datorie a lor, să afirme manifestarea solidarității naționale în parlament, iar dacă unele, din diverse motive, au lipsit de la festivitatea ce a avut loc la Chișinău, consacrat aniversării Unirii Basarabiei cu Patria-Mamă — România, și-au spus totuși în mod hotărât cuvântul în chestiunea Basarabiei, dovedindu-se astfel că nu există o grupare românească, care să admită o cât de mică concesie asupra hotarelor României întregite.

„În opinia publică românească, intransigența sovietelor n-a făcut nici o impresie : convingerea neputinței în care se găsește Rusia bolșevică, conștiința puterii noastre și a trăinicei alianțelor încheiate a dat tuturor încrederea cea mai desăvârșită în viitor." — se

[42] „Democrația", revistă lunară, anul XII, nr. 4, aprilie 1924, pag. 40—41.

afirma la „Cronica internă" din Revista „Democrația". Încercările de a critica guvernul, pe tema „eșecului" înregistrat în aceste tratative, au căzut în fața bunului simț al aceleiași opinii publice : în adevăr nu poate fi vorba de nereușită acolo unde nici nu se poate începe o discuție spre a nu periclita cele mai sfinte drepturi ale țării. „Putem, în schimb, vorbi de un succes al comisiunii noastre de la Viena și totodată de unul al guvernului, considerând atmosfera favorabilă ce a avut-o România în țările apusene și hotărârea cu care opinia publică mondială a apărat drepturile țării noastre." [43]

Importante considerații din punct de vedere sociologic și politologic se desprind din examinarea mutațiilor și schimbărilor produse în structura de clasă a societății românești după primul război mondial, care se integrează în schimbările ce au avut loc în situația statelor civilizate din Europa și de pe alte continente în acea perioadă [44], care s-au reflectat direct în structurarea vieții politice din România.

Caracterul pe care l-a luat proprietatea individuală, concomitent cu democratizarea vieții sociale, culturale, economice și politice, a adus și el o schimbare de jos în sus. Sub regimul constituțional din statele moderne, *intervenționismul* din ce în ce mai puternic *al statului* în folosul maselor, prin protecția socială ce o asigura, tindea să le facă și pe ele posesoare, fie ale pământului, fie ale casei sau ale roadelor muncii lor. Muncitorul de la sate ca și cel de la orașe tindea și el să devină *acel burghez care să aibă* posesiune, să practice îndeletniciri intelectuale prin cele 8 ore de de lucru și să trăiască o viață mai confortabilă. Oricât ar merge de departe cu credința la victoria finală, teoriile cele mai puritane socialiste nu pot nega că năzuința fiecărui cetățean este de a ajunge la nivelul traiului specific burghez. Deci, indiferent de îndrumarea pe care o va lua proprietatea industrială, cea agricolă va merge, într-o anumită măsură către posesiunea individuală, iar muncitorul chiar ieșit din fabrică va căuta să devină și el proprietar individual pe casa lui și chiar pe economiile lui, oricare ar fi forma de plasare. Și astfel, s-a cristalizat o nouă structură socială, proces ce a fost înlesnit prin democratizarea vieții în toate direcțiile. [45] Aglomerația de capital, pe care a adus-o viața economică modernă, intensă, a reliefat o nouă categorie dominatoare, sub forma plutocrației, cu

---

[43] *Ibidem.*

[44] Vezi : A. Liechtemberger, „Burghezia de ieri și de mâine", în Revued es Deux Mondes, din 14 noiembrie 1921.

[45] Iosif Constantin Drăgan, „Idealuri și destine. Eseu asupra conștiinței europene", București, Edit. Cartea Românească, 1977.

toate măsurile ce căutau să împrăştie capitalul în stăpânirea a mai multora.

Precum posesiunea capitalului se democratiza, tot astfel şi cultura a urmat acelaşi proces, iar, pe această bază, şi deodată cu dânsa, traiul mai bun şi îndeletnicirile mai intelectuale ale maselor.

În România, reforma agrară a dat în stăpânirea sătenilor peste 90% din pământul cultivabil, determinând procurarea unor mijloace de producţie mai eficiente şi mai puternice.

Clasa de mijloc, evident burgheză, cuprinde în sensul cel mai bun al înţelesului, pe proprietari, negustori, pe intelectuali chiar, care prin averea lor, prin preocupările lor de un ordin mai înalt şi mai elevat, prin felul de viaţă mai confortabil, se integrau în această categorie socială.

De mutaţiile ce s-au produs în societatea românească, se lega şi ideea de muncă, nu atât de munca manuală, ci de *conducere*, de *organizare*. De aici şi râvna deosebită pentru emanciparea lucrătorului industrial, ca prin organizarea economică şi legală a muncii să fie creat cadrul adecvat ca lucrătorul român să ajungă la gradul de dezvoltare socială pe care muncitorul din ţările avansate din punct de vedere economic, social şi cultural l-a atins în bună parte. Aceasta era o cerinţă inexorabilă pentru interesul obştesc, pentru propăşirea paşnică a ţării şi, îndeosebi, pentru consolidarea naţională.

Acest proces al transformărilor social-economice de esenţă modernă, pornit pe la mijlocul secolului al XIX-lea când structura de clasă cuprindea boieri privilegiaţi, săteni clăcaşi şi doar elemente incipiente ale burgheziei, în mai puţin de două generaţii, s-a ajuns să existe majoritatea sătenilor proprietari şi o burghezie naţională.[46] Această pătură, alimentându-se continuu din marele rezervor naţional al poporului de la sate, a înlesnit procesul de ridicare continuă a vieţii social-politice, a înlesnit organizarea noastră politică, socială, culturală, pentru ca poporul român să ia în România Mare locul pe care-l merită prin însuşirile sale.

Caracterul ei de treaptă intermediară, legată, mai cu seamă în România, prin originea sa de masele mari de unde se alimenta continuu şi de clasele conducătoare prin elementele de elită, ieşite tot din popor, însă prin aceste elemente se obţinea şi menirea de a se crea solidaritatea pe toate planurile vieţii social-economice, atât de necesară propăşirii statului modern.

[46] Vezi pe larg: Şt. Zeletin. „Burghezia română, originea şi rolul ei în istorie", Editura Humanitas, Bucureşti, 1991.

În acea vreme a violenței de sus și de jos, din criza revoluționară de după primul război mondial, pentru așezarea unei stări mai normale, pătura intermediară a structurii de clasă era chemată, prin această îndoită legătură a ei, să aibă rolul de înfrățire și, deci de a asigura evoluția și propășirea pașnică, atât de necesară statului român, așezat la hotarul bolșevismului ce se afirma atunci cu euforia primei etape de izbucniri vulcanice ale anilor 1920—1924.

Era și afirmarea unui interes național, de a da păturii mijlocii rolul de solidarizare a celorlalte două clase — burghezia și muncitorimea —, deoarece înstrăinarea orașelor românești, mai ales din provinciile care s-au unit cu Patria-Mamă — România, și deci a unei bune părți a burgheziei de altă origine — impunea și o mai puternică naționalizare a clasei proprietarilor, ceea ce determina un impact în viața politică, prin mutațiile ce aveau loc în structurarea ideologică și organizatorică a acesteia. Aceasta se impunea când pretutindeni popoarele cereau mai multă dreptate în răsplătirea muncii și o mai bună organizare socială, care să ușureze traiul.

Noul climat democratic al României, după Marea Unire, în perioada interbelică

Primul război mondial, cu prefacerile ce le-a adus în viața popoarelor, a schimbat esențial concepția vieții. În toate manifestările vieții social-economice se afirma domnia mulțimii. Acest fenomen social nu este o constatare izolată, spiritul maselor populare se impunea în toate țările civilizate, încât cunoașterea și stăpânirea chestiunilor epocii impunea o largă viziune democratică, conștientizarea politică a tuturor categoriilor sociale și mai ales a electoratului, alcătuit din masele muncitoare.

Dar ce însemna o viață politică democratică, atunci când omenirea trecea pragul din epoca modernă în timpurile contemporane. Abraham Lincoln spunea că democrația politică înseamnă „guvern pentru popor prin popor". Formula se întemeiază pe noțiunea de libertate. Este vorba însă de o libertate fără simțul datoriei față de stat ? De libertatea de exploatare a celor organizați și tari față de cei slabi ? Nu. O astfel de concepție duce la statul despotic, iar din cetățean face un om egoist.

O astfel de democrație este falsă. În înțeles adevărat, democrația presupune încredere în stat, o încredere care nu înlătură, însă,

ideea de control. Regimul democrației nu exclude ordinea, autoritatea.

Echilibrul între interesele publice și cele particulare, politica dreaptă, sănătoasă aici își găsește puterea de viață. Omul politic care nu se ferește de controlul public dobândește credibilitate, se bucură de încredere și sprijin, iar prin aceasta își sporește activitatea. Faptele mari nu sunt numai produsul oamenilor de geniu, fiindcă nu toate împrejurările au geniile lor : încrederea și sprijinul întemeiat pe control creează acțiunea mare și pe omul politic mare. Spiritul democratic cere pregătire. Democrația implică conștiință și capacitate, care se răsfrânge în etica actului politic. Astfel, democrația, în condițiile lumii contemporane, constituie o imensă forță socială ; ea poate face mult bine, dar poate face și mult rău, de aceea masele trebuie pregătite pentru o viață cu adevărat democratică. Montesquieu spunea că dacă celelalte forme de guvernământ reclamă cu prioritate *cinste*, democrația cere pe lângă cinste, *virtute, sacrificiu*. Într-adevăr, într-un stat de drept, cu pregătire democrată, cetățeanul primește sacrificiul pentru țară, fiindcă acest sacrificiu este voit și nu impus, ascultă ordinele și le îndeplinește, fiindcă acela care comandă și se află la conducerea societății deține puterea de la acela căruia îi sunt date dispozițiile, socotind sacrificiul și ascultarea legilor ca o onoare.

Democrația și morala se întrepătrund ; morala, după raționamentul lui Socrate, este stăpânirea și conducerea omului prin sine însuși, democrația este stăpânirea de sine, conducerea poporului prin popor. Conceptul democrației, luat ca termen comun, face aplicația moralei în politică. Dovada ne-o dă analiza formelor de guvernământ. În regimurile totalitare, despotice, autocrate, fiind vorba de guvernare fără răspundere, nu poate fi vorba despre democrație. În regimul constituțional, este ideea contractului dintre *guvernați* și *guvernanți*, cu substanța morală vădită, fiind posibilă conducerea politică democratică. Dar pentru a deveni mai pozitivă, democrația se mai întemeiază, pe lângă ideea *morală*, și pe ideea *de drept*. În regimurile democrației se apelează de multe ori la concepte de felul acesta : „drepturile omului", „drepturile de cetățean". Ideea dreptului conține, însă, un element *logic* — subiectiv —, și altul, *real* — obiectiv. Primul element reprezintă perfecția, idealul, cel din urmă reprezintă relativitatea omenească. Viața obiectivă nu concordă de multe ori cu cea subiectivă. De pildă, dreptul de *egalitate* — idee așa de mult întrebuințată în regimul democrat — ne oferă această neconcordanță.

În lumea reală, nu este egalitate desăvârșită ; viața este o mișcare cu o varietate de elemente. Atunci egalitatea aplicată la ideea dreptului este determinată de factori naturali și de condițiile mediului social-istoric. Tot așa și cu ideea de solidaritate : nu se poate solidariza omul cinstit cu cel necinstit. Egalitatea adevărată trebuie luată ca un deziderat, ca un fenomen de conștiință, iar *dreptul trebuie să fie în funcție de morală.* Cei vechi făceau din morală legea supremă a justiției și tot ei considerau că *adevăratul guvernământ bun este acela al legilor, care trebuie respectate cu strictețe atât de cei care sunt conduși cât și de cei care conduc.* Ascultarea legilor constituie valoarea unei țări, ceea ce presupune educația politică a cetățenilor. Regimul politico-statal democrat cere spirit democrat : *forma* reclamă *fondul*, libertatea *externă* pe cea *internă*. Regimul *democrat cere cultură democrată.*

În frământările lumii contemporane, nu poate exista concordie până când nu se va realiza o unitate de interese. Această unitate n-o poate da decât *ideea de drept, care trebuie să pătrundă în conștiința mulțimii.*

In Sala Eforiei din București, a avut loc la 27 noiembrie 1921 Congresul general al Partidului Național Liberal. Zeci de mii de persoane erau prezente pe Calea Victoriei și pe Bulevard în apropiere de localul unde se desfășurau lucrările pentru a aclama Partidul Național Liberal, ce reprezenta atunci nădejdea și salvarea țării, și pentru a afirma, în același timp, nemulțumirea față de guvernul Averescu, care adusese țara într-o situație haotică.

În Sala Eforiei, după ce au vorbit reprezentanții diferitelor provincii românești, I. I. C. Brătianu a ținut un amplu discurs, în care s-a referit la situația grea în care se găsea România după Marea Unire din 1918, subliniind că „Partidul Național Liberal consideră că generațiile care au înfăptuit Unitatea Națională au acum datoria s-o întărească și s-o desăvârșească printr-o politică națională și democratică de ordine, de progres de dreptate și de înfrățire socială ; aceeași idee este reflectată și în Programul acestui partid, adoptat la Congres, în care se menționa :

„Poporul românesc n-a putut birui urgia vremurilor trecute decât prin conștiința ființei sale etnice și prin învățământul misiunii sale istorice, care i-au arătat drepturile și datoriile lui.

Partidul Național Liberal va opune deci pornirilor internaționale dinăuntru și din afară, nevoia stăpânitoare a întăririi naționale. Prin aceasta el nu înțelege, însă, să nesocotească alte drepturi naționale. De aceea, el vrea ca naționalitățile care trăiesc înăuntrul hotarelor României Mari, întrucât vor fi solidare cu interesele statu-

lui Român, să se bucure de cele mai întinse drepturi, ca toate — fără deosebire de rasă sau de religie — să se poată dezvolta în deplină liniște, egalitate și mulțumire.

O societate omenească din timpurile noastre nu poate propăși fără o largă și sinceră democratizare.

Partidul Național Liberal, prin care s-au îndeplinit toate reformele democratice de până acum, va lupta pentru desăvârșirea democratizării, izvorâtă din expropriere și din votul obștesc.

Va face însă această operă, propovăduind numai ceea ce este folositor pentru țară și pentru neam, ferindu-se de a otrăvi sufletele prin agitațiuni demagogice sau de a amăgi buna credință printr-o întrecere în făgăduieli înșelătoare ?

Votul obștesc a dat națiunii puterea *politică* a țării, iar *expropierea* pentru țărănime *și participarea la beneficii*, pentru muncitorime dau acestui popor puterea *economică*. Aceste două mari puteri, care erau ale câtorva, au trecut și trec — prin opera Partidului Național Liberal — în mâinile întregului popor, îndeplinind astfel acea dorită și reală dreptate socială, care este adevărata temelie a ordinei și adevărata garanție a libertăților noastre." [47]

Este evident că în doctrina și programul Partidului Național Liberal, după primul război mondial, se produceau mutații în raport cu noile fenomene ce apăruseră în societatea românească, pe plan european și în lume. Într-un studiu cu titlul „Evoluția ideilor liberale", D. Drăghicescu recunoștea aceasta, în 1921, înainte de Congresul Partidului Național Liberal.

Drăghicescu considera că „Partidul Național Liberal va rămâne în esență același și cu aceeași titulatură, completându-se în mod expres idealul de libertate cu acela de dreptate și solidaritate, care nu face, de altfel, decât să întemeieze și să garanteze păstrarea intactă a libertății în aplicarea practică a acestui principiu, foarte susceptibil să se altereze și să degenereze în realitatea faptelor.

El va păstra titulatura de *Național*, pe care la început o avea exclusiv, fiindcă, dată fiind natura românului prea ospitalieră și neglijentă — natură care se exagerează la unii din oamenii noștri politici, — pericolul de a vedea bogățiile țării acaparate de străini devine din ce în ce mai îngrijorător. Este știut că mai greu este să păstrezi decât să cucerești sau să agonisești o avere. Față de lupta economică exasperată ce se dă azi între popoare, mai mult ca oricând, azi, *Partidul Liberal* trebuie să rămână *Național Liberal*. Nu înseamnă, însă, aceasta că partidul este xenofob și că in-

[47] Revista „Democrația", nr. XI—XII, din 1921, pag. 597.

terzice colaborarea capitalurilor și a competințelor străine... Partidul liberal înțelege colaborarea capitalului străin, în limitele în care nu atinge interesul și suveranitatea statului și nu suntem tratați ca o colonie bună de exploatat pentru îmbogățirea unor speculatori particulari, străini. Principalul ce are de făcut acum Partidul liberal este ca să impregneze programul său de principiul de dreptate socială, adică de solidaritate.

Programul liberal, inspirat din aceste principii, va avea de scop să organizeze astfel raporturile libere dintre indivizi, ca libertatea aplicată să nu mai dea loc la abuzuri, speculă, fraudă și inegalități monstruoase de averi."[48]

Acest program trebuia să fie aplicat în sensul asigurării de a fi înfăptuite, până la consecințele lor optime, a principiilor de *libertate* și *dreptate*.

Din punct de vedere *teoretic* și *practic*, *politic*, *economic* și *cultural*, aceasta însemna o viziune nouă în doctrina liberală, adecvată condițiilor ce apăruseră în România întregită, în urma mutațiilor ce s-au produs în viața popoarelor după primul război mondial.

Desigur, modul cum este concepută noțiunea de *proprietate* este cel mai bun criteriu al simțului democratic și cel mai sigur indiciu al sentimentului de dreptate ce inspiră un partid sau un om politic.

Proprietatea *socială* asupra mijloacelor de producție este conceptul care stă la baza tuturor orientărilor doctrinare de esență *socialistă*, precum *individualismul* a fost și mai este concepția *liberalismului*. Între stat și societate, de o parte, și individ, de alta, se mișcă ritmic concepția proprietății în cursul evoluției omenirii. Libertatea absolută, fără preocupare de consecințe și de idealul de dreptate, duce la ideea de proprietate individuală tot absolută; precum ideea de dreptate, absolută, fără preocupare de creșterea bogățiilor și de libertatea indivizilor, duce la *comunism*, sistem care implică autoritatea statului sau a societății asupra indivizilor. Și natural, după o epocă de libertate exagerată și fără restricție, vine, prin reacție, ca o consecință, o epocă de idei și tendințe socialiste și comuniste; precum după o epocă de mare înfrânare și *autoritarism statal*, ca o reacție vine o epocă de *libertate exagerată* anarhică.

Trebuie, deci, avut mereu în vedere că realitatea istorico-economică are doi factori primordiali, care nu se pot exclude unul în folosul celuilalt: *individ* și *colectivitate* (stat), *care se echilibrează și se armonizează în cursul procesului vieții economice și sociale.*

[48] D. Drăghicescu, „Evoluția ideilor liberale", București 1921, pag. 1—2.

Pe lângă aceasta, de asemeni, nu trebuie pierdut din vedere că sunt două considerațiuni, de care trebuie să se țină seama deopotrivă, în procesul de producție : 1) Necesitatea creșterii bogățiilor țării și progresului ei tehnic ; 2) Buna stare și continua îmbunătățire a traiului maselor muncitoare.

Din neluarea în seamă a acestor factori împreună, în opera de legislație a unui stat, rezultă consecințele și conflictele sociale de muncă ce constituie problema socială cea mai importantă în statele moderne.

Precum *liberalismul clasic* realizează libertatea teoretică a individului, cu singura preocupare a dezvoltării inițiativei, a liberei concurențe și, ca efect, a creșterii bogățiilor țării considerate în ele înseși și făcând abstracție de condițiile de trai ale lucrătorilor, tot astfel *socialismul* tinde a pune bunul trai al muncitorilor mai presus de orice și apoi se ocupă de creșterea bogățiilor și progresul tehnic al producției. Acest raport, însă, trebuie privit în dialectica sa logică, deoarece nu se poate mări volumul produselor de care depinde creșterea nivelului de trai al muncitorimii fără sporirea adecvată a productivității mijloacelor de producție.

Firește că o politică practică și echilibrată nu trebuie să excludă nici unul din acești factori, ci să caute să-i împace și să-i îmbine, ținând cont de fiecare în parte, după împrejurări și după importanța fiecăruia în momentul istoric respectiv.

Partidul Național Liberal, în perioada interbelică în noțiunea ce și-a conceput-o despre proprietate, nu-și propunea să adopte sistemul proprietății individuale exclusive — proprietatea dreptului quiritar —, nici, și cu atât mai puțin, regimul proprietății socialiste. El nu trebuia să se ocupe exclusiv nici de considerațiile de dreptate cu disprețul progresului producției, dar nici să nu stăruie numai în asigurarea libertății, a liberei concurențe și creșterii producției, indiferent de îmbunătățirea condițiilor vieții celor săraci și a muncitorilor neproprietari. În concepția lui despre proprietate, trebuia să intre toți factorii esențiali ai producției, odată cu spiritul de dreptate și solidaritate socială. Era unul din cele mai complicate deziderate ce au stat și încă se află în centrul preocupărilor tuturor partidelor politice serioase, care-și propun să corespundă, prin programele lor, cerințelor de progres ale etapei istorice în care-și desfășoară activitatea.

D. Drăghicescu menționa în studiul său „Evoluția ideilor liberale" că „Noțiunea de proprietate adoptată de partidul liberal trebuie să fie o *noțiune mixtă*, colectivă, mijlocie între individualism și comunism, în care să fie ținut deopotrivă socoteala de *cerințele*

statului, de *acelea ale muncitorilor*, de *inițiativa particulară* și de *capital*. Cu alte cuvinte, *noțiunea proprietății* trebuie să fie cât se poate de relativă, cuprinzătoare, la o egală distanță de proprietatea individuală și de comunism, să fie într-un cuvânt *proprietatea socială*, caracterul ei fiind, în fiece caz sau moment, determinat de considerațiuni de utilitate socială, de dreptate socială.

Trebuie să fie la o egală distanță de proprietatea individuală absolută, pentru același motiv pentru care despotismul și monarhia absolutistă nu mai pot și nu trebuie să funcționeze azi la nici un popor civilizat. *Proprietarul absolut are aceleași incoveniente și primejdii sociale ca și despotismul și absolutismul monarhic.* De altfel, în liniile lor generale, *proprietatea și monarhia* au evoluat la fel. Într-o țară cu monarhie constituțională, sau într-o republică, noțiunea proprietății quiritare devine un anacronism primejdios și este progresiv înlocuită cu proprietatea atenuată relativă : *socială*. Și tot astfel, concepția noastră de proprietate trebuie să fie la o egală distanță de comunism ; comunismul, pentru lumea de azi fiind o creațiune teoretică prea ideală, și deci deopotrivă absolutistă".[48bis]

Astfel doctrina liberalismului din România anilor interbelici susținea că, în noțiunea foarte largă și relativă de *proprietate socială*, care trebuie să fie eclectică, intrau în egală măsură diferitele forme de proprietate, care difereau după natura obiectului lor : 1) proprietatea individuală limitată, atenuată ; 2) regimul mixt, coproprietate între individ și stat, când întreprinderea are caracter de monopol ; 3) proprietatea colectivă, când muncitorii, atât cei de direcție, cât și cei de execuție, devin proprietarii întreprinderii căreia aparțin.

Pe când, în sistem, liberalismul clasic nu admite decât proprietatea individuală absolută, sau cel mult proprietatea individuală corijată, iar socialiștii dintr-un spirit de sistem opus nu admit decât proprietatea comună sau cel mult colectivismul. Realitățile istorice economico-sociale resping sistemele unitare și uniformizante în mod absolut, hipercentralizate. Regimurile de proprietate pot coexista, adoptându-și forma după natura obiectului proprietății. Are loc un proces analog cu acela din diferite domenii ale progresului uman : în domeniul transporturilor, diferite epoci ale istoriei au adus diferite soluții și mijloace, cele din urmă fiind mai perfecționate, și cu toate acestea nu le-am exclus pe cele mai vechi : coexistă alături avionul, automobilul, calea ferată, căruța, cărăușia, călăritul, mersul

[48bis] D. Drăghicescu, „Evoluția ideilor liberale", în revista „Democrația", anul IX, nr. 4, aprilie 1921, p. 120.

pe jos ; lumina electrică n-a desființat lampa cu petrol și lumânarea. La fel, diferitele regimuri de proprietate coexistă și se completează reciproc.

Neoliberalismul caută să evite spiritul de sistem și de unitate al socialiștilor, cât și pe acela al liberalismului clasic ortodox.

Reformele practice, programatice, pe care le-a autorizat această concepție asupra proprietății, pentru a satisface sentimentul de dreptate socială și a stăvili acapararea, acumularea prea mare de averi, care, avându-și obârșia în speculă, fraudă și abuz, deveneau la rândul lor izvor de nedreptate și abuzuri, caracterizează în general politica Partidului Național Liberal preconizată public, transparent în anii ce au urmat după Marea Unire din 1918.

După primul război mondial, pentru a restabili raporturi mai drepte și pentru a corija efectele speculei și fraudei se impunea o concepție a proprietății cât mai largă și cât se putea mai relativă, care să îngăduie statului să aibă rolul de a interveni în viața economică și financiară a țării, de a exercita un control asupra speculanților și celor îmbogățiți prin fraude, strângându-și banii necesari vieții publice și pentru a ușura impozitele celor nedreptățiți și săraciți. Acest punct de vedere doctrinal a apărut unora chiar din Partidul Național Liberal ca prea socialist. Unii considerau că trebuie pusă în funcțiune formula ca „Partidul liberal trebuie să umple abisul dintre munca acumulată — capital — și munca actuală, bineînțeles cu respectarea proprietății individuale", găsind noua orientare ca primejdioasă întrucât ataca proprietatea individuală.

In programul existent în anii 1920—1924, al Partidului Național Liberal, era adoptat principiul asociației la câștig, iar regimul cointeresării preconizat de Vintilă Brătianu reliefau un regim nou, potrivit stadiului evoluției economice și dezvoltării capacității și spiritului de organizare al muncitorilor din acea etapă istorică de evoluție a României.

Deplasările doctrinale cu substanță economică, ce prevedeau regimul participării la beneficii și al cointeresării, în sensul ca lucrătorii să fie asociați și la administrarea gospodăriei fabricii — în măsura în care aceasta nu întrecea capacitatea de pricepere a lor — și dacă se admitea chiar amestecul lor în conducerea tehnică a fabricii sau uzinei, prin delegarea acelora dintre ei care au pregătire în această privință, în felul acesta se preconiza apariția unei noi *elite sociale, a muncitorimii și intelectualității* implicată în procesul producției.

Acest program de reforme economice preconizate de noua doctrină liberală se pretindea a răspunde cerințelor mutațiilor surve-

nite pe plan economic, social și politic în acel timp, era menit să contracareze experiențele socialiste, „să aducă soluții și remedii, fără a trece prin experiența socialistă și primejdiile ei... Când este vorba să faci o experiență creatoare, o reformă, este destul să cercetezi dacă ea este conformă cu principiul dreptății, și în acest caz, nu trebuie să te temi că ea s-ar putea întoarce împotriva bunei ordini în societate. Ca și pe Waldeck Rousseau, care numai aventuros nu era, pe partidul liberal să nu-l despartă de socialiști nimic altceva decât ideea că adevăratul progres pe care-l comportă o societate este nu de a o prăbuși printr-o revoluție, cu riscul de a o face în loc mai arbitrară, ci, făcând-o mai liberă, să dea activității individuale cel mai mare elan." [49]

In același timp, concomitent cu preocupările de renovare doctrinară politico-economică, se ridicau importante chestiuni privitoare la criza morală a acelui timp. Era necesară înfăptuirea unei opere cerută de viața românească, căci lupta pentru unitatea sufletească era tot atât de grea, de importantă și sfântă ca și lupta pentru unitatea politico-statală, teritorială.,

Corolarul împlinirilor din anul 1918 a fost crearea României întregite, cu provinciile românești eliberate în urma prăbușirii imperiilor dominatoare în această parte a lumii. Pe plan intern, realizările forțelor politice nu au fost la nivelul succeselor politicii externe. Pe plan intern, împlinirile clasei conducătoare au fost mult mai puțin spectaculoase ; *boierimea conservatoare și cea liberală, burghezia* erau de acord asupra principalelor obiective externe, dar ele se deosebeau în chip fundamental în ceea ce privește *căile de urmat în politica internă*. Opoziția marii boierimi, apoi a moșierimii, grupate în jurul partidului conservator, a făcut ca radicalul program al revoluției de la 1848 să nu se poată aplica decât treptat, cu prevederile cele mai înnoitoare — votul universal și reforma agrară —, introduse abia între anii 1917—1921.

Reformele din anii 1917—1923 au schimbat în chip radical vechile structuri sociale și politice. Programul liberal adoptat încă în anul 1913 și pe care parlamentul din Vechiul Regat al României începuse să-l discute încă înainte de izbucnirea primului război mondial, a fost treptat adoptat, începând din anul 1917, când regele Ferdinand a semnat decretul privind reforma agrară și pe cel referitor la abolirea sistemului electoral cenzitar și introducerea votului universal.

---

[49] D. Drăghicescu, „Evoluția ideilor liberale", în revista „Democrația", anul IX, nr. 4, aprilie 1921, p. 128.

Diferitele prevederi ale reformei agrare s-au legiferat apoi în 1918, 1920, până la votarea definitivă a legii agrare în 1921, care desființa, în mod practic, marea proprietate, transformând România în hotarele ei istorice, cu toate provinciile unite, într-o țară de mici proprietari.

Primele alegeri organizate pe baza sufragiului universal au avut loc în anul 1919 ; *reforma agrară* lichidase *puterea economică* a marii moșierimi, cea *electorală* spărgea *monopolul ei politic*. Ambele legi, impuse de Partidul Național Liberal, susținute puternic de mișcarea socialistă, au avut ca urmare schimbarea raportului de forțe pe scena politică internă a României. Noua situație a statului național unitar român a fost consfințită prin Constituția adoptată la 28 martie 1923, un act fundamental liberal și democratic, care va rămâne în vigoare până în februarie 1938. Introducerea votului universal însemna un mare progres sub raport politic. Țărănimea avea putința să participe la viața publică.

În legătură cu afirmarea *Partidului Țărănesc* după primul război mondial în România, Pamfil Șeicaru în erudita sa lucrare „Istoria partidelor național, țărănist și național-țărănist" scria : „A existat un moment social, țărănismul, al cărui reprezentant firesc și sincer a fost Ion Mihalache. El nu este o apariție caracteristică a stărilor social-politice de după război, un ambițios care a avut istețimea să utilizeze o stare de spirit a masei țărănești pentru a-și deschide un drum în viața politică ; Ion Mihalache reluase încă din 1911 ideea unui partid țărănesc ca partid de clasă, idee pe care o agitase învățătorul Dobrescu-Argeș prin 1895. Învățătorul argeșean era un mare temperament politic, frumos înzestrat : o inteligență sprintenă, un mare talent de orator, o înfățișare fizică impozantă." Agitator și organizator, spirit realist, C. Dobrescu-Argeș a izbutit să creeze în rândurile învățătorilor și chiar ale preoților un fel de conștiință de clasă, pe care a știut s-o cristalizeze în formula unui partid politic. Marele istoric român, Nicolae Iorga vorbea cu o sinceră admirație de acest învățător chipeș care purta cu mândrie costumul lui de țăran argeșean, inteligent, de un bun simț autentic țărănesc. Era unicul deputat al partidului țărănesc, într-o Cameră în care marii proprietari și arendașii formau o strivitoare majoritate, și totuși izbutea să se impună unanimei ostilități prin elocința lui sobră, prin argumentarea de o strivitoare logică, prin siguranța replicii, adesea de o ironie incisivă.

Răsfoind dezbaterile parlamentare ale acelui timp se confirmă că admirația lui Iorga nu era deloc exagerată.[50] G. Bogdan-Duică con-

[50] Vezi : Dezbaterile parlamentare din anii 1895—1900 ; și I. Căpreanu, „Încercări de constituire a unui partid țărănesc în România", „op. cit."

cepuse o amplă istorie a țărănismului, iar în 1923 a publicat în editura „Ramuri" cartea „Ion Ionescu de la Brad, primul țărănist român".

Trebuie reținut că mișcarea lui Constantin Dobrescu-Argeș de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea, care provocase o serioasă îngrijorare, nu atât în rândurile partidului conservator cât mai ales în rândurile partidului liberal, a determinat montarea unui proces împotriva lui C. Dobrescu-Argeș, nu politic, ci pentru folosirea unui gir, ceea ce a însemnat un asasinat moral. Condamnat la un an închisoare, C. Dobrescu-Argeș a ieșit din închisoare surpat sufletește și a murit de amărăciune.

Este interesant de făcut o apropiere dintre această condamnare infamantă și condamnarea socialiștilor și a conducătorilor cluburilor țărănești. Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România începuse în 1898 o mare acțiune la sate în care se explica Constituția țării. Ministrul Justiției era Stătescu, iar la interne era M. Phereckyde. Cei mai activi organizatori și animatori ai acestor cluburi țărănești erau studentul Ficșinescu și muncitorul Banghereanu.

În ziua de 23 ianuarie 1899, cei doi propagandiști ai socialismului la sate au fost arestați și apoi purtați pe drumuri la Slatina și duși la parchetul din Caracal și apoi la tribunalul din Turnu Măgurele. Partidul socialist reușise să creeze cluburi la sate în județele Teleorman, Olt, Romanați, Vlașca și Dolj. Între cei arestați de tribunalul din Teleorman se aflau și cei trei învățători.

Atât mișcarea țărănistă a lui C. Dobrescu-Argeș, cât și extinderea acțiunii socialiste la sate, după congresul partidului din 1898, erau de natură să creeze o conștiință de clasă a țărănimii. Explicarea Constituției, a legilor țării în ceea ce privește drepturile și îndatoririle cetățenilor reprezentau o pedagogie politică menită să curme arbitrajul, să dea Constituției o valabilitate social-politică.

Războiul reîntregirii naționale din anii 1916—1918, reforma agrară, votul universal au sfărâmat structura economică, politică și socială a României ; în anul 1919 era posibilă crearea unui partid țărănesc. Trebuie reținută constatarea că cel care a pregătit terenul pentru o mare mișcare social-politică a învățătorilor, a fost ministrul de instrucțiune al Partidului Liberal, Spiru Haret.

Convins democrat, Spiru Haret a făcut din învățători nu numai elemente pentru lichidarea analfabetismului, ci „luminători ai satelor", îndrumători pentru organizarea economică a țărănimii prin bănci populare și cooperative.

În misiunea social-economică a învățătorilor, pentru el, „apostolii satelor" nu era o simplă expresie oarecum demagogică, ci un ideal de realizat. Se poate aprecia că Spiru Haret a creat școala rurală, a dat învățătorilor conștiința misiunii lor sociale, le-a insuflat un idealism, un spirit misionar. Acțiunea lui Spiru Haret a început în 1900 și a continuat cu toată amploarea până la sfârșitul vieții sale în 1912. Cu toate că era un membru de frunte al Partidului Liberal, Haret, în activitatea lui de a crea un spirit misionar la învățători, nu a căutat să amestece politica de partid pentru a trivializa o mare idee socială.

Mișcarea cooperativelor și a băncilor populare — deși avea o conducere liberală, iar directorul general era I. G. Duca — nu a fost infectată de politicianism, cât a trăit Haret. Ca ministru al instrucției publice, Haret a urmărit ca școala să devină centrul vieții spirituale a satelor. În jurul școlii, fiecare învățător trebuia să aibă o grădină cu pomi fructiferi, unde copiii să se deprindă să altoiască, să îngrijească stupii de albine, să crească viermi de mătase. În acest climat social-economic din lumea satelor românești a apărut personalitatea lui Ion Mihalache de la Topoloveni.

Ion Mihalache a terminat școala normală de la Câmpulung Muscel în 1905, intrând în învățământ în plină efervescență a haretismului. Numit învățător în satul lui natal, Topoloveni, prima grijă a lui Ion Mihalache a fost să întemeieze o cooperativă, iar ambiția lui era să înzestreze cooperativa cu un local vast, care să servească necesitățile economice ale regiunii, dar și cele culturale. Cu tenacitate, perseverență și muncă asiduă, tânărul învățător a reușit în 1910 să pună prima cărămidă la temelia casei cooperativei, iar în 1913 putea să privească cu justificată mândrie solida clădire ce ocupa mai mult de 1000 de m^2, în care investise idealismul haretist al tinereții lui.

Ion Mihalache, ca toți învățătorii din acea vreme, era haretist, însă din acțiunea lui Spiru Haret el trăsese învățăminte țărăniste, fără a avea vreo înclinare spre Partidul Liberal. Fără îndoială că din programul haretist pentru sate, mulți învățători s-au îndreptat spre liberali. Învățătorii tineri, însă, respingeau ideea oricărei aderiuni la Partidul Liberal. Lupta dintre cele două tendințe politice s-a dat în sânul „Asociației generale a învățătorilor". Această asociație luase ființă în anul 1902 la Buzău, având adeziunile învățătorilor din județele Buzău, Prahova și Râmnic și, după trei ani, cuprindea toată învățătorimea din țară.

În anul 1905, a avut loc primul congres ce a evidențiat existența celor două tendințe politice din „Asociația generală a învățătorilor". Între învățătorii care puseseră bazele asociației erau : Ion Dumitrașcu, Adea, Constantinescu-Beceni, Ionescu-Lungu din Prahova, acesta din urmă având și conducerea asociației. O puternică personalitate, de o reliefată inteligență, Ionescu-Lungu era haretist liberal. Împotriva înfeudării „Asociației generale a învățătorilor" Partidului Liberal, s-a produs reacția tinerei generații de învățători, de la 1905, din ce în ce mai influențați de Nicolae Iorga.

În anul 1909, când au început cursurile de vară de la Vălenii de Munte, majoritatea auditoriului era formată din învățători, toți de formație haretistă, dar nu liberali. Între acești învățători era și Ion Mihalache.

Tânărul învățător, Ion Mihalache, deși asiduu auditor al frumoaselor și documentatelor prelegeri ale istoricului Nicolae Iorga, nu s-a înscris în Partidul Național Democrat, fondat de Nicolae Iorga și A. C. Cuza. Admirația sinceră pe care o avea față de N. Iorga nu l-a împiedicat să citească seria de articole „Socialism sau poporanism" pe care le publica C. Stere în revista „Viața Românească". Gândirea social politică a lui Ion Mihalache a fost decisiv influențată de Constantin Stere, și nu de Nicolae Iorga.[51] Un frate a lui Ion Mihalache, Dumitru Mihalache, a publicat povestiri în revista „Viața Românească", ce semănau ca stil de exprimare cu povestirile lui Ion Creangă. Acesta a murit pe front în anul 1916.

Învățătorul Ion Mihalache s-a impus în conducerea Asociației generale a învățătorilor în anul 1912, cu prilejul alegerii noului comitet, când o bună parte din învățătorii bătrâni, împreună cu cei tineri, în amintirea lui C. Dobrescu-Argeș, victimă a Partidului Liberal, l-au propus ca președinte pe Ion Mihalache. Rezultatul a fost scindarea asociației ; o grupare având ca președinte pe Ionescu Lungu și alta pe Ion Mihalache. În această situație „Revista Asociației generale a învățătorilor", pe care o redacta D. Faur, rămăsese cu Ionescu-Lungu, cei tineri, în frunte cu Ion Mihalache, au scos revista „Vremea nouă", având un titlu semnificativ. În comitetul de conducere al noii reviste, figurau D. V. Toni (care după 1920 a fost președinte al Asociației până în 1940) și Apostol D. Culea. Acesta se evidențiase cu două valoroase lucrări ce le publicase până atunci : „Învățătorul după natură" și „Însemnări din cultura Italiei".

Într-o serie de articole publicate în paginile revistei „Vremea nouă", Ion Mihalache a argumentat necesitatea *existenței unui par-*

[51] Vezi : I. Căpreanu, „Eseul unei restituiri. C. Stere", Ed. Junimea, 1988, Iași, p. 281.

tid țărănesc ca partid de clasă, răspunzând lui N. Iorga care combătuse, prin revista „Neamul românesc", ideea unui partid de clasă. Astfel, în anul 1912, învățătorul haretist de la Topoloveni, nelipsit de la cursurile de vară de la Vălenii de Munte, avea fundamentată ideea întemeierii Partidului Țărănesc în România ca partid de clasă, iar la alegerile din 1914, Ion Mihalache a candidat la colegiul al treilea ca țărănist, continuând tradiția lui Constantin Dobrescu-Argeș.

Războiul mondial se afla spre sfârșit, iar în atmosfera confuză de la Iași din 1918 (revoluția bolșevică, armistițiul care a prefațat Pacea de la București, o pace dureroasă), oamenii politici căutau o orientare. Începuse să se răspândească mitul generalului Alexandru Averescu, care l-a influențat puternic pe Ion Mihalache.

La începutul lunii aprilie 1918, Ion Mihalache s-a întors din Moldova și a început propaganda în județul Muscel pentru generalul Averescu. *Ostilitatea Partidului Liberal* împotriva lui Averescu era un argument serios pentru Ion Mihalache de a-l privi cu o adâncă simpatie. Îl inspira și o anume îngrijorare, acea tendință a *foștilor conservatori* de a se grupa în jurul prestigiosului general.

Vedea o posibilitate de a anula aceste apropieri printr-o intrare în masă a învățătorilor în „Liga Poporului" condusă de generalul Alexandru Averescu. Atmosfera s-ar fi schimbat și Averescu ar fi devenit șeful unui partid care ar fi reprezentat năzuințele clasei țărănești. După primul contact avut cu Averescu, și-a dat seama, că generalul Alexandru Averescu nu concepea evoluția politică a „Ligii Poporului" spre un partid al clasei țărănești. Astfel, Ion Mihalache a pornit singur să înfăptuiască partidul țărănesc. În cele câteva luni cât a stat la Iași în 1918, ca ofițer demobilizat, a stabilit contacte cu învățătorii, ofițeri de rezervă ca și el. Toți erau de acord cu necesitatea formării unui partid țărănesc.

În nici un moment din viața politică și socială a României ideea constituirii și activității unui partid al țărănimii nu a trăit cu atâta intensitate ca în primăvara anului 1919. Singurul om politic care-l cunoștea și aprecia la justa lui valoare pe Ion Mihalache era, atunci, fostul director al băncilor populare și al cooperativelor, I. G. Duca. Intenția lui Duca era de a-l atrage pe Mihalache în Partidul Național Liberal, dar toate atențiile nu l-au putut clinti pe Ion Mihalache de la linia ce și-o fixase.[52] Exista și un organ de presă „Țara nouă", publicație săptămânală a Partidului țărănesc.

[52] Vezi pe larg: Pamfil Șeicaru, „Istoria Partidelor național, țărănist și național-țărănist", Ed. Carpați, Madrid, 1963, pp. 15—40.

Organic, Ion Mihalache aveo o ostilitate profundă pentru Partidul Liberal. *Țărănismul* la mijlocul anului 1919, nu reprezenta un curent puternic de idei, era un aspect al unei stări de spirit care se exteriorizase politic în formidabila popularitate a generalului Averescu. De aceea, adeziunea unor profesori universitari ca Paul Bujor — fost socialist, care, împreună cu C. Stere, avusese în 1906 direcția revistei „Viața românească" —, Costăchescu, Borcea, G. Bogdan-Duică, Giuglea, I. Răducanu nu putea fi apreciată ca rezultatul unor calcule oportuniste.

Ion Mihalache

Acceptarea șefiei lui Ion Mihalache avea valoare de simbol și deosebită apreciere, acesta fiind privit ca reprezentantul țărănimii. Mihalache umbla îmbrăcat în costumul țărănesc din Muscel. Când Constantin Stere, mai târziu, a publicat destăinuirile și lămuririle politice sub titlul „C. Stere și Partidul național — țărănist", menționa, făcând aluzie la costumul său țărănesc, că „Mihalache își flutura harul divin." [53]

Cu rare excepții, aproape toți intelectualii de elită români veneau din lumea satelor, dacă nu direct din rândurile țărănimii, sigur reprezentau a doua generație dintre cei porniți de la sate. Substratul sensibilității intelectualilor români era rural, dând o tonalitate specifică, *țărănimea fiind privită ca un rezervor al energiilor naționale, ca un izvor de înnoire posibilă a societății și a statului român*. La această substanță ancestrală a spiritualității românești, cu rădăcinile adânci în istoria și preistoria neamului nostru, s-a mai adăugat în creația momentului politic din primăvara anului 1919 încă un element : *experiența războiului*.

Clasa conducătoare în anii primului război mondial a trecut un examen jalnic : ca și când nu ar fi avut nici o legătură cu marea și

[53] Vezi : I. Căpreanu, „Eseul unei restituiri. C. Stere", Ed. Junimea, Iași, 1988.

tragica încordare a națiunii române pentru a intra într-o nouă fază a istoriei, a pornit-o înspăimântată și besmetică în Moldova și apoi în Rusia cu tezaurul, arhivele și alte lucruri de valoare.

Se explică, astfel, de ce intelectualitatea românească privea cu nemărginită iubire spre țărănime, avea sentimentul misiunii și înțelegerii epocii istorice. Lângă intelectuali, care făcuseră în imensa lor majoritate războiul ca ofițeri de rezervă, păsiseră, adânciți în imensa lor durere, soldații, toți țărani în uniformă. Mărșăluiseră în uniforme sute de kilometri în acea sfâșietoare retragere, rămăseseră în urma lor sate trecute ale tragediei patriei. În acel calvar al retragerii, în lunile de existență monotonă și tristă a tranșeelor, s-a realizat cea mai intimă legătură.

Chestiunile care priveau înfăptuirea reformei agrare și emanciparea vieții rurale din România fuseseră dezbătute în toată amploarea înainte de primul război mondial, în parlamentul din anii 1913 și 1914, fiind reluate și în dezbaterile parlamentare de la Iași în 1917.

În climatul efervescent din perioada imediat următoare terminării războiului, în cadrul noii Românii, așezată pe baze democratice, lumea satelor trebuia atrasă prin noi structuri organizatorice la viața politică, pentru a participa deschis și conștient la soluționarea marilor probleme, economice și sociale, cu care se confrunta societatea românească din statul național unitar, întregit.

Într-o ipostază nouă, superioară, mediul rural — cu toate straturile țărănimii, cu meseriașii și cărturarii — devenise după primul război mondial și apoi în toată perioada interbelică tărâmul acțiunii politice, mai cu seamă că acolo se afla 2/3 din electoratul țării din acel timp.

Fără îndoială că mult mai anevoios ar fi fost drumul de început al partidului țărănesc, dacă în alegerile din vara anului 1919 ar fi participat Liga Poporului. Generalul Alexandru Averescu s-a lăsat influențat de Take Ionescu și de Iancu Flondor să nu participe la alegeri, deoarece guvernul rezultat din alegeri al generalului Arthur Văitoianu era un guvern liberal camuflat. Așa a fost, dar aceasta nu avea prea mare importanță față de imensa popularitate a generalului Alexandru Averescu.

Trebuie să atragem atenția că inteligenței deosebite de care dispunea Take Ionescu i-a scăpat neobservată marea schimbare pe care o provocase războiul în conștiința publică.

Războiul mondial a produs un amplu proces de radicalizare a păturilor populare de jos, iar Take Ionescu cunoștea numai popularitatea restrânsă din cercurile micii burghezii ; succesele conser-

vatorilor-democrați ai lui Take Ionescu se limitau la colegiul al II-lea, deoarece lumea satelor o considera încă neformată, nepregătită pentru a se înfrunta cu aparatul administrativ pe care îl dețineau liberalii. Tezei lui Take Ionescu i s-a raliat bucovineanul Iancu Flondor, revoltat împotriva regelui Ferdinand, care era considerat că deviase de la menirea lui de corect interpret al Constituției. În momentul când generalul Averescu s-a decis să boicoteze alegerile, partidul țărănesc câștigase virtual bătălia electorală.

Popularitatea generalului Averescu era fără precedent în istoria politică a României de la Alex. Ioan Cuza încoace. Liga Poporului, însă, n-a putut să aibă consistență, deoarece între natura popularității generalului Averescu și concepția lui politică era o totală contradicție. „Partidul Poporului", care a urmat Ligii, nu a avut o doctrină, o ideologie, care să ralieze cadrele, să le mențină unite, atunci când valul popularității va fi trecut. În istorie, popularitatea, care este un produs al exaltării imaginației maselor, se dovedește a fi un fenomen deosebit de instabil. Dacă iureșul popularității poate impune un om, o grupă politică, când vine refluxul se menține numai cine prezintă o idee.

Boicotarea alegerilor din 1919 de către generalul Averescu a folosit partidului țărănesc, ceea ce a surprins pe Ionel Brătianu și Take Ionescu, presa și opinia politică în general. Constituirea guvernului s-a făcut cu multă greutate, cuprinzându-l și pe Al. Averescu ca ministru de interne pentru scurt timp.

La hotelul „Astoria" din București, se afla sediul Partidului Țărănesc și redacția ziarului acestui partid „Țara nouă", devenit cotidian.

În guvernul de coaliție, Averescu a participat un timp foarte scurt, punând condiția să fie dizolvat imediat parlamentul și să se treacă la o nouă consultare electorală, fiind manipulat de liberali. Acestei tendințe i s-au opus Iuliu Maniu, Nicolae Iorga, Ionel Brătianu.

Partidul țărănesc nu a obținut în guvernul condus de Al. Vaida-Voievod — delegat la Conferința de Pace, alături de Ionel Brătianu — decât ministerul agriculturii și domeniilor (Ion Mihalache) și ministerul instrucțiilor publice (profesorul I. Borcea, de la Universitatea din Iași).

În 1919, exista o mistică țărănistă, care s-a concretizat într-un partid. În măsura organizării partidului, ceea ce era spontan — elanul unei credințe — s-a stins, luându-i locul „multicezarismul co-

mitetelor electorale", cum spunea Charles Peguyi,[54] căci fiecare mișcare politică începe printr-o mistică de visători entuziaști și naivi.

La începuturile lui, partidul țărănesc cuprindea numai organizațiile din Vechiul Regat, deoarece partidul țărănesc din Basarabia își avea clubul separat la „Hotel Metropol", în fața Palatului regal.

Erau interesante atmosfera, oamenii, temele de discuție de la Clubul partidului țărănesc din Vechiul Regat.

Se întruneau : Paul Bujor, moldovenii Costăchescu, Răşcanu, dr. Mironescu, Măcărescu, învățătorul Spânișteanu din Vlașca, Nichifor Crainic, Eduard Mirto din Teleorman, frații Cercel, amândoi preoți și veri ai soției lui Ion Mihalache.

Într-o serie de articole, publicate de Constantin Stere, în septembrie 1921, în revista „Viața Basarabiei", ocupându-se de geneza Partidului Țărănesc din Basarabia și de acțiunea politică a acestuia, demonstra că un partid politic țărănesc trebuie să aibă un substrat material în anume elemente sociale, pe care se reazimă și ale căror interese și aspirații le întrupează în ideologia lui. Evident, că un partid țărănesc din România nu putea să facă o excepție în această privință. „S-ar părea că substratul social este dat de la sine : țărănimea.

Dar ce este țărănimea ? Sunt oare „țărani", în înțelesul acesta de substrat social al unui partid țărănesc, toți locuitorii satelor care umblă cu suman și berneveci ? — se întreba Stere.

Dar este vădit că, din punctul de vedere sociologic și din punctul de vedere al rolului în viața economică și politică, locuitorii satelor nu constituie o masă omogenă.

Adevăratul țăran este numai muncitorul pământului care nu se deosebește, prin situația lui economică, de muncitorii din orașe decât prin faptul că el nu este despărțit de mijloacele de producție.

Dar el reprezintă, la fel cu tovarășul lui din orașe, în viața socială, categoria economică „Munca", întrucât își muncește pământul numai el singur cu membrii familiei lui, cu excluderea salariatului.

Și numai țăranul muncitor poate forma substratul social, temelia solidă a unui adevărat partid țărănesc",[55] preciza C. Stere.

Dacă analizăm acest punct de vedere prin realitățile românești în care s-a constituit partidul țărănesc, similare cu ale oricărui stat european, am constata că peste tot, s-a manifestat același fenomen.

---

[54] Cf. Pamfil Șeicaru, „Istoria partidelor național, țărănist și național-țărănist", Ed. Carpați, Madrid, 1963.

[55] „Viața Basarabiei", septembrie 1921 ; vezi și I. Căpreanu. „Eseul unei restituiri, C. Stere", Editura Junimea, 1988, Iași, pag. 34.

Sub acoperământul partidelor politice, găsim deosebite grupări de interese sociale, cu mentalitatea lor, cu ideologia lor specifică.

Rolul politic important al partidului țărănesc depinde într-o măsură hotărâtoare de interesele și aspirațiile ce le reprezintă, pe ce elemente sociale se reazimă el, de ce ideologie este inspirat. Din această argumentație decurge deducția logică dacă la începutul secolului al XX-lea, în acel moment istoric, partidul țărănesc putea fi chemat să îndeplinească vreo misiune politică și socială a poporului român și dacă, prin urmare, avea dreptul să năzuiască la rolul de conducere a țării.

Partidul țărănesc, prin ideologia lui, trebuia să răspundă la întrebarea : care este idealul unui *stat țărănesc*, adică al unui stat în care țărănimea producătoare nu numai că alcătuiește majoritatea covârșitoare a populației, dar joacă un rol predominant în viața socială, economică și politică ?

Cum trebuie organizat acest stat ? Care erau principiile ce trebuiau puse la bază nu numai a instituțiilor lui politice, administrative și judecătorești, dar și la baza organizării lui economice — și nu numai a organizării agrare, dar și a întregului aparat de producție, de schimb și repartiție.

În aceste condiții, toate elementele sociale, care intră în cadrul acestui ideal de stat țărănesc, pot intra legitim și în cadrul organizării de partid țărănesc spre a lupta pentru realizarea acestui ideal, chiar dacă nu sunt ele înseși alcătuite din „țărani", în înțelesul strict al cuvântului. Precum, evident, și cel mai ideal stat țărănesc nu poate fi alcătuit numai din țărani, muncitori ai pământului, ci va avea nevoie și de tot complexul de funcții sociale și economice necesare pentru însăși viața și propășirea oricărui stat.

După cum susținea Constantin Stere, doctrinarul mișcării țărăniste basarabene — dar și al întregii mișcări țărăniste din România în anii de după primul război mondial, țărănimea, nu mai puțin, nu numai că va constitui fatal toată puterea reală a partidului țărănesc, dar și interesele și aspirațiile ei, în conformitate cu situația ei economică și politică, și cu rolul ei social, trebuie să fie la temelia însăși a concepției politice, economice și sociale, la temelia doctrinei care constituie ideologia de partid țărănesc. Desigur, de aici nu rezultă că într-un partid țărănesc nu pot intra și alte elemente sociale, dar țărănimea producătoare, atât prin interesele și aspirațiile ei, cât și prin rolul ei în procesul economic și viața socială, colorează toată acțiunea de partid și determină ideologia acestuia.

Considerând că straturile ce alcătuiesc țărănimea, cu proprietate funciară mai mare sau mai mică, sunt o parte a poporului munci-

tor, în 1921, Constantin Stere preciza : „Pentru aceasta este determinat locul unui partid țărănesc în mijlocul procesului istoric mondial, care astăzi peste tot ridică *muncitorimea* în rolul de factor predominant în viața politică, economică și socială.

De aici rezultă, de asemeni, că un partid țărănesc adevărat nu poate avea la bază decât o concepție muncitorească a societății." [56]

Considerând că țărănimea are rolul hotărâtor în progresul societății românești, Stere conchidea :

„Orice producător de valori este un muncitor". Prin aceasta se stabilește legătura de solidaritate între țărănime, ca clasă muncitoare, și toate celelalte elemente sociale pozitive, care într-o țară ca a noastră nu-și pot găsi locul lor natural, decât în sânul unui partid țărănesc.

Prin acest caracter al unui adevărat partid țărănesc, directiva lui generală politică este imperios indicată și locul lui, în mijlocul celorlalte partide politice, este strict determinat.

Linia de demarcație între spiritul țărănesc și celelalte partide muncitorești, adică la stânga, poate fi trasă numai de deosebirile în ce privește metoda de acțiune, ca și în ce privește scopurile de realizare imediată, „programul minim", dar nu de deosebirile în ce privește concepția fundamentală sau „scopul final".

În ce privește însă linia de demarcație de dreapta, ea dimpotrivă este trasă pentru partidul țărănesc prin deosebirea adâncă, atât de concepție și de „scopul final", nu mai puțin ca și de metoda de acțiune și de scopurile de realizare imediată. [57]

Astfel, între formațiunile politice noi, care s-au afirmat în România după primul război mondial, în ordine cronologică a fost *Partidul țărănist*. Era firesc să existe un *organism* politic, care să urmărească sistematic și stăruitor ridicarea și întărirea economică și culturală a *țărănimii*, adică a circa 80% din populație, țărănimea lipsită atâta vreme de conducători proprii și formând în regimul electoral, cenzitar anterior, „zestrea" electorală a guvernelor ce se succedau la conducerea țării. În aceste condiții, din curentul și tendințele ce au existat în mișcarea țărănistă dinaintea primului război mondial, a apărut *Partidul Țărănesc*.

Geneza Partidului Țărănesc a durat o perioadă destul de lungă, în care Ion Mihalache, C-tin Stere și alți oameni politici care vor deveni mai târziu conducătorii acestui partid au fost continuu în

[56] C. Stere, „Scrieri estetice și manifeste literare", vol. 5, Ediție îngrijită și note de V. Badiu, Chișinău, Edit. Hyperion, 1991, pag. 518.

[57] C. Stere, „În viață, în literatură", V, articole, studii, cronici, comentarii social-politice, Chișinău, Ed. Hyperion, 1991, p. 518—519.

centrul acțiunii pentru stabilirea coordonatelor doctrinare și organizarea pe întregul cuprins al țării.

De la Congresul federalelor băncilor populare, ținut la București în 7 decembrie 1918, care a reunit învățători, preoți, săteni, preocupările pentru crearea bazelor organizatorice au evoluat cu succes. Noua grupare politică a avut adeziunea „Cercului pentru reforma socială" (V. Pârvan și D. Gusti), iar la ședința ținută la Universitatea din București, în iulie 1919 a fuzionat cu „Partidul Muncitor", cu care prilej se constată printre simpatizanții mișcării politice a țărănismului personalități de mare valoare ca Ion Borcea, C. I. Parhon, Virgil Madgearu, Cezar Petrescu, Paul Bujor, Vasile Pârvan, dr. N. Lupu. *Caracterul radical al programului* i-a adus un succes net în alegerile din 1919 și participarea la guvernarea Blocului parlamentar. [58]

În anul 1920, se manifestă tot mai evident tendința de fuziune a Partidului Țărănesc cu alte grupări politice pentru a putea întemeia o platformă electorală în vederea guvernării. Pe această linie, se înscrie intrarea în Partidul Țărănesc a unei grupări politice independente, reminiscență din *Partidul Muncii*, condusă de dr. N. Lupu și Grigore Iunian, și apoi tratativele desfășurate un timp îndelungat între un grup de lideri din conducerea Partidului Țărănesc, în frunte cu Ion Mihalache, și gruparea țărănistă de sub conducerea lui Constantin Stere, Pantelimon Halippa și D. Buzdugan.[59]

În zilele de 17-18 iulie 1921, a avut loc ședința Comitetului Central al Partidului Țărănesc, care a aprobat înscrierea doctorului Nicolae Lupu în Partidul Țărănesc și alegerea sa în Comitetul Executiv, precum și propunerea făcută de 11 deputați și senatori basarabeni, între care Constantin Stere și Pantelimon Halippa, de fuziune cu Partidul Țărănesc din Basarabia.

Prin înscrierea doctorului Nicolae Lupu și a lui Constantin Stere în Partidul Țărănesc s-a produs o întărire a curentului de stânga din acest partid, o creștere a influenței și prestigiului țărăniștilor, iar, prin fuziunea cu Partidul Țărănesc din Basarabia, partidul și-a extins mult aria organizatorică și influența politică, deoarece în provincia dintre Prut și Nistru, țărăniștii se bucurau de o mare influență. [60]

---

[58] Mircea Mușat și Ion Ardeleanu, „Viața politică în România 1918—1921", ediția a II-a, București, 1976.

[59] Vezi: Ioan Căpreanu, „Eseul unei restituiri. C. Stere", Editura „Junimea" Iași, 1988, p. 338—339.

[60] Ioan Stere, „Din viața politică a României 1926—1947", București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, pag. 17.

Concentrarea tuturor grupărilor țărăniste s-a făcut la sfârșitul anului 1921, când Congresul din 6-7 noiembrie 1921 al grupării conduse de Constantin Stere și Pantelimon Halippa a hotărât afilierea la Partidul Țărănesc, iar apoi Congresul din 20-21 noiembrie 1921 al Partidului Țărănesc unificat a adoptat programul de guvernare, în care se reflectă într-o mare măsură *doctrina* și concepția organizatorică a lui C. Stere. În persoana lui Constantin Stere, Partidul Țărănesc unitar avea un mare om de cultură, un sociolog și un respectat jurist. Sub influența lui Stere, treptat, Partidul Țărănesc și-a fixat o concepție și un program, care-l diferențiau de celelalte partide politice din România.

Proiectul de Program al Partidului Țărănesc, elaborat sub conducerea lui C. Stere, considera lupta de clasă ca o realitate istorică. Doctrina țărănistă, formulată de Stere, susținea că în țările agrare — între care era și România în acei ani — misiunea transformatoare în societate revenea țărănimii ; deoarece considera că „statul român nu poate fi decât un stat țărănesc, pentru că poporul român este un popor de țărani." [61]

În spiritul ideologiei poporaniste a lui Constantin Stere, Proiectul de program al Partidului Țărănesc din România menționa : „Suntem un popor de țărani nu numai pentru că țărănimea constituie majoritatea covârșitoare a neamului și nu numai pentru că ea formează substratul indestructibil al unității naționale, deasupra căreia vitregia istoriei a putut arunca abia, numai o pătură subțire de aluviuni superficiale și trecătoare, dar și pentru că munca țărănească condiționează toată viața noastră economică și socială." [62]

Doctrina țărănistă, în acea etapă de început, susținea teza că „întreaga muncitorime românească nu-și poate găsi o expresiune politică adecvată decât prin organizarea unui partid țărănesc", iar partidul propriu, care și-l organizează proletariatul „nu poate fi față de Partidul Țărănesc decât un corp de avangardă, care în confraternitate desăvârșită de arme va duce lupta comună pentru emanciparea și înălțarea întregii muncitorimi".[63]

În anii 1921—1922, pe fundalul puternicului proces de radicalizare a maselor populare, Partidul Țărănesc se pronunță *pentru lupta de clasă*, combătând teoria armoniei sociale ; susținea lupta de clasă, afirmându-se ca gruparea politică cu cea mai avansată poziție pe linia democrației din societatea românească a acelui timp.

[61] C. Stere, *Op. cit.*, în text.
[62] „Proiectul de program al Partidului Țărănesc din România, aprobat de Congresul General din 20—21 noiembrie 1921".
[63] *Ibidem.*

Concepțiile social-politice ale poporanismului au fost transferate de către C. Stere în structura ideologiei țărănismului, care a devenit pentru câțiva ani una dintre cele mai influente mișcări politice. În anul 1925, Garabet Ibrăileanu scria : „Astăzi singurul partid democrat care dă semne de viață și al cărui program înseamnă schimbarea politicii vechi, oligarhice de dinainte de război, e Partidul Țărănesc. Partidul Țărănesc nu e poporanismul. Dar e partidul născut din schimbările preconizate de poporanism." [64]

De aici înainte se putea vorbi de un Partid Țărănesc care își definise principiile și care se prezenta cu posibilități reale de guvernare, ceea ce era un progres în mutațiile și deplasările ce aveau loc după primul război mondial în direcția accentuării democratizării vieții publice din România.

Fenomenul era remarcat chiar de Stere, la câteva zile după Congresul din noiembrie 1921, subliniind că „dacă până acum am avut *doctrina*, n-am avut organizație, *acum le avem pe amândouă*. Pot spune deci că Partidul Țărănesc român... poate lua conducerea țării cu destulă siguranță". [65]

În alegerile din 1922, au fost desemnați 40 de deputați în parlament, care reprezentau acest partid.

Ideile puritane, radicale exprimate de C. Stere — ideologul principal al Partidului Țărănesc, în acel timp — au răspândit și au fundamentat la un moment dat opinia generală că acest partid se orientase evident spre stânga, acționând alături și împreună cu grupările politice muncitorești.

Era evident că doctrina noului Partid Țărănesc, elaborată de C. Stere și ceilalți conducători, conținea multe elemente teoretice și ideologice înaintate, reflecta o ideologie poporanistă radicală cu puternică influență în rândurile păturilor țărănimii și ale populației muncitoare nevoiașe de la orașe, preconizând totodată instaurarea unui regim politic de democrație avansată, prin care să se depășească stadiul în care se afla societatea românească în acel timp. Era recunoscut rolul important al categoriilor muncitoare din societate, inclusiv al luptei de clasă. [66] Coordonatele de bază ale doctrinei formulate de C. Stere, Ion Mihalache și Virgil Madgearu, în acel timp, n-au fost, însă, integral niciodată acceptate și aplicate de Partidul Țărănesc.

---

[64] „Viața românească", XVII, 1925, nr. 1, pag. 147.
[65] „Aurora", 15 decembrie 1922.
[66] Vezi : N. N. Matheescu, „Țărănismul și clasa mijlocie", București, 1937.

Formațiune politică nouă și încă necompromisă prin guvernare până atunci, făcându-se purtătorul de cuvânt al *democratismului* și *legalității*, avea adeziunea unor cercuri largi ale țărănimii și populației sărace din mediul urban.

În lupta ce trebuiau s-o ducă cu puternicul Partid Național Liberal, țărăniștii aveau nevoie de aliați. De aceea, toată atenția a fost îndreptată spre fuziunea cu Partidul Național Român din Transilvania — grupare politică ce la fel nu era compromisă în guvernări antipopulare și se prezenta cu un program pentru o eventuală guvernare cu obiective apropiate de cele cuprinse în programul țărănist și fost colaborator în cadrul „Blocului" și al „Federației Democrației Național-Sociale". Cu mulți din liderii acestui partid politic transilvănean, C. Stere se afla în relații de apropiată amiciție încă dinaintea primului război mondial.

Pe la mijlocul lunii mai 1924, între Vasile Goldiș, Iuliu Maniu și Constantin Stere au început tratative în vederea fuzionării *Partidului Național* cu *Partidul Țărănesc*, pe baza unui program în zece puncte, alcătuit din liderii țărăniști. În ziarul „Aurora" din 1 iunie 1924, se anunța că „Delegația Permanentă a Partidului Țărănesc, ascultând raportul asupra convorbirilor dintre Constantin Stere și Vasile Goldiș și, găsind că principiile asupra cărora s-a convenit sunt potrivite pentru o bază de înțelegere între cele două partide, a hotărât să stabilească contacte oficiale cu conducerea Partidului Național pentru precizarea punctelor stabilite și discutarea celorlalte chestiuni în legătură cu eventuala fuziune." O asemenea hotărâre, în principiu, de fuziune a fost anunțată și de Partidul Național Român în ziarul „Patria", ce a apărut în aceeași zi.

Țărăniștii au făcut mari concesii programatice și cu privire la conducerea noului partid. Era trecută sub tăcere *ideea proprietății de muncă*, ce stă la baza întregului program economic al Partidului Țărănesc. Conducerea provizorie a viitorului *Partid Național Țărănesc*, a fost alcătuită din membrii Delegației Permanente a Partidului Țărănesc și a Biroului Comitetului Executiv al Partidului Național Român, în număr de câte 6 din partea fiecărui partid. Înainte de începerea tratativelor oficiale, *Iuliu Maniu* a cerut ca *C. Stere* să nu facă parte din conducerea provizorie a viitorului *Partid Național Țărănesc*, „pentru a lupta cu ultima energie împreună cu toate forțele vii ale poporului spre a desavua acest eșafod de minciună și silnicie." [67]

---

[67] „Constituția și partidele politice", în revista „Democrația", anul X, nr. 2, februarie 1923, pag. 8.

Răspunzând unui asemenea punct de vedere afirmat cu atâta deschidere, Petre Missir, în numele Partidului Național Liberal scria, în revista „Democrația", că „În acest caz s-ar cuveni să fie mai prietenos cu partidul liberal căruia se datoresc aceste reforme de pe urmele cărora țărănismul a putut lua naștere.

Nici nu i s-ar cere nici o altă concesie decât aceea de a avea mai mult respect față de realitate. Să mai țină seama și de adevărul cu forțele unui partid cresc prin fapte, care singure vorbesc." [68]

Țărăniștii declarau în Cameră, — în toată perioada premergătoare fuziunii cu naționalii — că guvernul liberal ar fi influențat alegerile, așa încât organul legislativ ales n-ar fi fost „expresia adevărată a voinței naționale".

Partidul Țărănesc și Partidul Național, din opoziție și-au încercat puterile, combătând guvernul fie prin abțineri, fie prin poziție critică, vehement combativă.

O vie dezbatere publică, cu un pronunțat caracter politic, a avut loc în preajma adoptării Constituției din 1923. Proiectului de Constituție prezentat de Partidul Național Liberal, i s-a opus un anteproiect de Constituție al Partidului Național Țărănesc, elaborat de Constantin Stere, fiind afirmate critici principale cu privire la reformele ce au fost realizate, în care aflăm că „Partidul Țărănesc este un exponent al maselor populare de la sate și că le are sub conducerea sa, pentru a duce lupta politică cu toată energia. După ce Constantin Stere menționează că se impune unificarea mentalităților regionale și realizarea unității culturale, de conștiință a poporului român, subliniază că Partidul Țărănesc ca „exponent politic al maselor populare din sate și orașe" se crede dator a preveni pentru ultima oară „pe cei ce dețin în mâinile lor destinele țării, că dacă Constituția se va vota, exponentul se va adresa direct opiniei publice și va duce la siutația ca noul partid să nu fie atacat pe „chestia Stere." [69]

În urma unor discuții și pertractări îndelungate, la 12 iunie 1924, Comitetul Executiv Central al Partidului Țărănesc a aprobat cele 10 puncte — program, precum și aranjamentul privind conducerea provizorie a *Partidului Național Țărănesc*, ceea ce a constituit un eveniment politic de mare însemnătate, anunțat în presa celor două partide și în restul publicațiilor din țară. Ziarul „Aurora" menționa că fuziunea acestor două importante partide era „cel mai de seamă act de la Unire încoace. Clasele producătoare — țăranii, muncitorii,

[68] *Ibidem.*
[69] Ion Căpreanu, „Eseul unei restituiri. C. Stere", Editura „Junimea", 1988, capitolul „Cazul Stere", pag. 331—337.

intelectualii, micii producători — într-un cuvânt temelia acestei țări, e temelia acestui partid. Unite în cadrul aceleiași vaste organizații politice, aceste clase au săvârșit, în sfârșit, o adevărată nivelare morală, o adevărată unificare sufletească. Actul de ieri nu este decât consolidarea Unirii din 1918." [70]

În zilele de 15—16 iunie 1924, a avut loc la Chișinău, Congresul organizației din Basarabia a Partidului Țărănesc cu care prilej s-a adoptat o moțiune de adeziune totală la fuziunea ce s-a hotărât.

Congresul general al Partidului Țărănesc din România s-a ținut în 22 iunie 1924 în Sala „Amiciția" din București, evidențiindu-se o pronunțată opoziție față de curentul de stânga, reprezentat prin C. Stere și dr. N. Lupu în conducerea acestui partid [71].

Polemica între ziarele „Aurora" și „Universul" se desfășura din plin înainte și în timpul congresului.

În aceeași zi, a avut loc și Congresul Partidului Național Român, care la fel a hotărât fuziunea.

La sfârșitul unor îndelungate dezbateri, s-a votat o moțiune, în care se cerea ca președinții celor două congrese — Ion Mihalache și Iuliu Maniu — să realizeze conducerea provizorie a noului partid, iar Congresul *Partidului Național Țărănesc* să fie convocat până la 17 octombrie 1924.

În prelungirea discuțiilor dintre cele două partide în direcția fuzionării, pe lângă alte cauze și chestiuni de doctrină, un anumit rol l-a avut Constantin Stere.

După ce s-au făcut concesii programatice, gruparea de stânga din Partidul Țărănesc considera că includerea lui Stere în conducerea partidului fuzionat, era o garanție că Partidul Național Țărănesc n-ar fi alunecat spre dreapta. Această realitate politică o reflectă destul de clar ziaristul T. Teodorescu Branișteș, care scria în „Cuvântul liber" la 29 august 1924, că : „Partidul Țărănesc și-a ales calea între o fuziune lipsită de orice sinceritate și între o opoziție poate prelungită — dar, desigur, intransigentă în spiritul ei democratic.

Partidul Țărănesc a acceptat situația din urmă, cea mai grea, dar și cea mai glorioasă [72].

La Congresul din octombrie 1924, s-a hotărât modificarea Programului Partidului Țărănesc, fiind introduse unele prevederi care atestau o evoluție spre dreapta a acestui partid. Se admitea ideea

[70] Ion Căpreanu, „Eseul unei restituiri. C. Stere", Editura „Junimea", 1988, capit. „Cazul Stere", p. 331—337.
[71] *Ibidem.*
[72] „Cuvântul liber", I, nr. 29 din 29 august 1924.

că socializarea industriilor se va înfăptui „atunci când muncitorimea se va dovedi coaptă... și va putea să păstreze și să sporească producția din fabrici", că proprietarii mijlocii puteau recurge uneori și la „concursul de brațe de muncă ale semenilor", iar în scopul „selecționării naturale a cultivatorilor serioși", s-a inclus în program teza „liberei circulații" a pământurilor obținute prin reforma agrară".

Adoptând principiul „porților deschise", considera colaborarea cu capitalul străin drept „o chezășie" în dezvoltarea economică a țării și afirmarea României în viața internațională. Prin modificările efectuate în Programul Partidului Țărănesc, au fost micșorate deosebirile programatice dintre acest partid și Partidul Național, fiind create condiții mai favorabile pentru colaborarea și integrarea lor.

În ultima parte a anului 1924 și în anul 1925, s-au intensificat eforturile pentru crearea unui puternic partid de opoziție, care să poată înfrunta guvernul liberal.

Partidul Țărănesc și Partidul Național s-au prezentat cartelate în alegerile pentru Camerele Agricole din august 1925, organizând întruniri electorale și elaborând manifeste comune.

Timp de doi ani s-au făcut substanțiale concesii programatice și ideologice din partea țărăniștilor, au fost duse tratative pentru perfectarea lucrărilor de contopire a celor două partide, pentru stabilirea structurii organizatorice a noului organism politic creat și pentru realizarea fuziunii în fapt. O platformă cuprinzând 10 puncte, redactate de Constantin Stere și Virgil Madgearu, constituia proiectul tezelor ideologice și politice comune cu care se prezentau țărăniștii în actul unificării celor două grupări politice.

Pentru o acțiune susținută în direcția fuziunii, pledau, pe lângă acțiunea altor factori de natură politică și ideologică, afinitățile și vechile relații de conlucrare ce se stabiliseră între Constantin Stere și conducătorii Partidului Național Român din Transilvania încă înainte de primul război mondial. În anii războiului, Constantin Stere avusese numeroase întrevederi cu Vasile Lucaciu, Alexandru Vaida Voievod, Ștefan Ciceo-Pop, Iuliu Maniu și alți lideri politici transilvăneni. În conducerea Partidului Țărănesc era o grupare care susținea că problema fundamentală a acelor ani era salvarea democrației parlamentare în România, amenințată de o camarilă bancară și financiară și tocmai de aceea Partidul Țărănesc trebuia să renunțe la unele prevederi radicale din programul său și să dea mâna, prin fuzionare, cu Partidul Național [73].

[73] A se vedea pe larg: Ioan Scurtu, „Din viața politică a României, 1926—1947, București, 1963 și Ioan Căpreanu, „Eseul unei restituiri. C. Stere", Iași, 1988.

Un acord național-țărănist a fost realizat între *Iuliu Maniu* și *Ion Mihalache* pe la jumătatea lunii septembrie 1926, care prevedea fuziunea *Partidului Național* cu *Partidul Țărănesc*, sub numele de *Partidul Național Țărănesc*, iar principiile programatice de bază erau cele *10 puncte stabilite în 1924*.

Operațiunile unificării au fost grăbite de evenimentele ce au survenit în viața politică, determinate atât de căderea Partidului Național Liberal de la conducerea țării, constituindu-se, la 31 martie 1926, guvernul condus de generalul Alex. Averescu, cât și într-o anumită măsură, de desprinderea din Partidul Național Român a unei grupări, în frunte cu V. Goldiș și I. Lapedatu, *care au trecut la liberali*.

Fiind încheiate acțiunile de unificare, la 10 octombrie 1926, în sala „Amiciția" din București s-a desfășurat Congresul Partidului Țărănesc, care a adoptat în unanimitate hotărârea de fuziune, precum și Programul și Statutul Partidului Național Țărănesc. În aceeași zi s-a desfășurat în sala „Transilvania", tot din Capitală, Congresul Partidului Național, care a aprobat cu aclamații fuziunea programul și statutul noului partid. Național-țărăniștii susțineau că fuziunea „constituie cel mai important eveniment de la Unire încoace", realizându-se „cimentarea legăturilor sufletești, dintre provinciile dezrobite și Vechiul Regat, întărindu-se astfel însuși actul Unirii din 1918", iar Ion Mihalache considera că fuziunea și constituirea Partidului Național Țărănesc era „o izbândă a democrației și un mare câștig pentru țară" [71].

Programul Partidului Național Țărănesc avea la bază principiul „solidarității naționale", abandonând ideea luptei de clasă. Comitetul Central al Partidului Național era format din naționalii : Mihai Cantacuzino, Gheorghe G. Mironescu, Gheorghe Lucasievici, Demetru I. Dobrescu, Dumitru R. Ioanițescu, Emanoil Antonescu, Ștefan Ciceo-Pop, Mihai Popovici, Iuliu Maniu, Alexandru Vaida-Voievod, Aurel Vlad, Ion Pelivan și din țărăniștii : Ion Mihalache, dr. Nicolae Lupu, Constantin Stere, Virgil Madgearu, Grigore Junian, Nicolae Costăchescu, Ion Răducanu, Dumitru Căpățâneanu, Eduard Mirto, Pantelimon Halippa, Teofil Sauciuc-Săveanu, Nicolae Ghiulea.

În posturile principale din Comitetul Executiv se aflau : Iuliu Maniu ce îndeplinea funcția de președinte, Ion Mihalache, Alex. Vaida Voievod și dr. Nicolae Lupu, vicepreședinți, iar funcția de secretar general și șef al organizației capitalei o îndeplinea Virgil Madgearu.

---

[71] Vezi ziarele : „Patria" și „Aurora" din 13 octombrie 1926.

În timpul acțiunilor de reorganizare internă și de reorientare politică a Partidului Național Țărănesc, la 19 februarie 1927, dr. Nicolae Lupu, împreună cu un grup de fruntași, din care făcea parte profesorul Ion Borcea, P. P. Suciu, D. Buzdugan și încă vreo câțiva lideri, au părăsit partidul pentru a crea separat, o altă grupare politică.

Aceste acțiuni centrifugale și deplasări din conducerea Partidului Național Țărănesc aveau loc concomitent cu desfășurarea unor mari evenimente în viața politică a României din anii 1927 și 1928. Astfel în luna iulie a anului 1927, a murit regele Ferdinand, iar principele Mihai a fost proclamat ca Rege — în locul tatălui său principele Carol, care fusese dezmoștenit prin actul constituțional de la 4 ianuarie 1926 ca element imoral, nedemn de a ocupa tronul României și de a continua dinastia și care renunțase la tron — dar Mihai fiind minor, la vârsta de 5 ani, țara era condusă de o Regență. Un alt eveniment producea tulburarea în cercurile opiniei publice din țară, când la scurt timp, în ziua de 26 noiembrie 1927, după o neașteptată îmbolnăvire, în plină putere de creatoare gândire pentru țară, a murit și eminentul om politic I. I. C. Brătianu, șef de aproape două decenii al Partidului Național Liberal, de activitatea căruia se leagă organic înfăptuirea visului multisecular al poporului român — Marea Unire din 1918, — cât și înscrierea României pe drumul emancipării și democrației.

Instabilitatea politică din țară se accentua în acele condiții interne și ale înăspririi relațiilor internaționale, a activității unor cercuri fasciste și revizioniste ungare și sovietice față de România. În primăvara anului 1927, guvernul condus de Alexandru Averescu a demisionat, iar în locul acestuia s-a format un guvern de tranziție, în vederea organizării alegerilor generale, care avea ca președinte pe Barbu Știrbei și din care făceau parte și trei miniștri național-țărăniști : Pantelimon Halippa, Grigore Iunian și Sever Dan. Numai după trei săptămâni, s-a format însă, un guvern liberal. Era evident că se întrevedea apropierea marilor frământări politice și sociale, pe fondul crizei economice generale, în care intra și România, cu toate implicațiile și consecințele sale tenebroase ce le aduce acest cataclism în viața popoarelor lumii din perioada interbelică.

Primul congres, ce a urmat actului fuziunii și de constituire a Partidul Național Țărănesc, și-a început lucrările în ziua de 6 mai 1928 la Alba-Iulia, transformându-se într-o manifestație de mari proporții, la care au participat peste 200.000 de oameni veniți din toate județele țării, mai ales din mediul rural. În dimineața zilei de 6 mai 1928, pe platoul din preajma orașului Alba-Iulia, se aflau peste 200.000 de cetățeni, majoritatea țărani, atrași de propaganda inten-

să a Partidului Național Țărănesc. Activitățile oficiale au început la Alba-Iulia prin Congresul general al Partidului Național-Țărănesc, la care au participat 677 delegați din cele 71 județe ale țării. Acest forum politic a fost numit de către naționalii-țărăniști „Adunarea Națională a poporului românesc", substituindu-l parlamentului. Deși n-a adus schimbări doctrinale și nici în ceea ce privește orientarea politică, această mare manifestație publică a sporit pentru un moment prestigiul Partidului Național Țărănesc, a avut un larg ecou răscolitor în toate straturile societății, șubrezind pozițiile guvernului liberal, condus de Vintilă Brătianu, care, la începutul lunii noiembrie 1928, a demisionat. Unele personalități ale Partidului Național Țărănesc cereau deschis la întruniri publice și în presă înfăptuirea unui program de măsuri general democratice în sprijinul maselor populare.

În acest context al vieții politice, la 10 octombrie 1928, Partidul Național Țărănesc a venit la conducerea țării. Guvernul a fost format sub conducerea lui Iuliu Maniu ; lui Constantin Stere nu i s-a oferit nici un portofoliu ministerial, fapt ce a avut ca urmare apariția primelor disensiuni între Iuliu Maniu și Constantin Stere. „Am un trecut în viața politică națională — spunea Stere în 1930 — Istoria democrației române nu va putea face abstracție de numele meu. Și acest lucru îmi impune datorii inviolabile." [75]

Guvernul Național Țărănist, cu prestigiul sporit în urma alegerilor din 12 decembrie 1928, bazându-se pe un parlament cu o mare majoritate național-țărănistă, a încercat să facă față crizei economice, care cuprinsese România, prin împrumuturi externe, politica „porților deschise", intensificarea presiunilor fiscale, regimul de severe economii sau curbe de sacrificiu pentru populație, ceea ce a determinat mari acțiuni ale clasei muncitoare și ale altor categorii sociale pe seama cărora au fost aruncate efectele crizei economice din anii 1929—1933.

La 5 aprilie 1930, C. Stere a părăsit Partidul Național Țărănesc. Situația politică a României a intrat într-o etapă nouă după aducerea la 8 iunie 1930 a lui Carol al II-lea ca Rege.

Cu privire la evoluția partidului țărănesc și apoi național-țărănesc din România, în perioada interbelică, Constantin Stere scria în 1930, că „În căutarea mijloacelor de mântuire, noi — luptătorii din Basarabia — n-am găsit alt reazim decât în țărănimea noastră moldovenească, — țărănime care, singură, a putut în trecut păstra caracterul național Moldovei de peste Prut, țărănime care, dacă

[75] C. Stere, „Documentări și lămuriri politice", Preludii : Partidul Național Țărănesc și „cazul Stere", Atelierele „Adevărul", București, 1930, p. 260.

a fost atinsă de o aripă a vijeliei revoluționare de la nord și a rămas neclintit credincioasă aspirațiunilor democratice, în același timp și-a afirmat cu tărie și conștiința ei românească în ziua de 27 martie 1918.

Astfel am putut crea acel puternic organism de acțiune *națională* și *democratică* care a fost *partidul țărănesc basarabean* și care a servit ca punct de plecare pentru întemeierea *partidului național-țărănesc*, și a pus astfel în serviciul națiunii o formidabilă forță politică, menită să înlăture vechile păcate și să renoveze instituțiile noastre politice pe temelia de democrație și solidaritate națională.

Din nenorocire, partidul național-țărănesc nu și-a putut asigura și o conducere la înălțimea misiunii pe care o avea de îndeplinit.

Două fapte ne pot învedera acest adevăr :

Luptele politice au luat în răstimp caracterul unui adevărat război civil.

Partidul național-țărănesc, dus din triumf în triumf de valurile maselor populare, avea împotriva sa toate organele vieții de stat, care, fără nici un scrupul, se ridicau împotriva noii forțe politice și se puneau la dispoziția combinațiunilor de culise ale diferitelor fracțiuni oligarhice.

Partidul național-țărănesc, reprezentând interesele și aspirațiunile maselor populare, nu avea dreptul să caute vreo altă armă de luptă decât conștiința acestor mase, educația, organizarea și disciplinarea lor — fiindcă astfel am risca să compromitem interesele cele mai sacre ale națiunii și ale statului...

Setea de „a veni la putere" cu orice preț și în orice condiții este la obârșia catastrofei morale și politice care a urmat.

Desigur revendicarea puterii este legitimă pentru orice partid politic.

Dar pentru un partid de mase, într-un stat format din reunirea mai multor provincii, și care se zbătea în spasmele unui adevărat război civil, sub dominația unei oligarhii lipsite de scrupul, și sub presiunea unei situațiuni internaționale nenorocite, — „venirea la putere nu poate fi identificată cu împărțirea portofoliilor ministeriale între câțiva „noi mandarini", cărora în sfârșit le este dat să guste pentru binele obștesc deliciile vagoanelor ministeriale și ale birourilor somptuoase." [76]

Constantin Stere, basarabean de origine, considera că partidelor politice le revenea sarcina vindecării rănilor dominației străine și pentru că „statul român nu are alt titlu asupra Basarabiei decât

[76] C. Stere, „Documentări și lămuriri politice", Preludii : Partidul Național Țărănesc și „cazul Stere", Atelierele „Adevărul", București, 1930, pag. 260—261.

voința norodului ei și nu poate avea un scut mai puternic împotriva veleităților de cotropire din afară decât simțul lui de solidaritate națională.

În acest sens, Stere considera necesitatea consituirii unui alt partid țărănesc, „cu adevărat țărănesc și național al României întregite, lăsând în judecata istoriei pe cei care i-ați ridicat în fruntea celei mai formidabile forțe politice, pe care a cunoscut-o vreodată neamul românesc, și care au dus-o la demoralizare și dezagregare — și n-au fost vrednici să se trezească din hipnoza de grandoare imaginară, nici măcar după avertismentul vostru.

Și ținta la a cărei realizare trebuie să tindă orice adevărat partid țărănesc este aceeași : o ordine de stat, întemeiată pe legalitate, dreptate și libertate, deopotrivă pentru toate ramurile neamului nostru... oricât de grozavă ar fi situația ce astfel ni se creează de postulații la dictatură, noi n-avem dreptul de a scăpa din vedere nu numai că masele populare din România suferă și ele din cauza acestor veleități dictatoriale, dar, și în al doilea rând, că oricum și de ori de cine ar fi guvernată România, și oricât ar suferi pe urma acestei guvernări, norodul nostru — Basarabia nu mai poate avea viață fără România, precum astăzi nici România nu va putea trăi fără Basarabia.“ [77]

În viața politică a României din perioada interbelică s-au confruntat curentele doctrinare ale Europei acelei vremi, situațiile conflictuale, confruntările doctrinare, adoptând un conținut și o formă specifică realităților românești, cu o problematică uneori puternic influențată de conjunctura internațională și de interesele ce le manifestau unele cercuri politice externe, ce urmăreau să-și asigure dominația în această parte a lumii.

Așezată într-un spațiu, care în decursul istoriei multimilenare a poporului român a prezentat întotdeauna interes geopolitic pentru aceia care se preocupau să domine lumea, într-o zonă de interferență între Occident și Orient, România nu putea să rămână în afara marilor curente ale mișcării ideilor politice din acea vreme. În fluxul și refluxul marilor efluvii ideologice și acțiuni politice, opinia publică românească a rămas constant și pe consolidate *poziții democratice*.

Cu plecarea lui C. Stere din Partidul Național Țărănesc și retragerea sa din politica activă se încheia o etapă din viața politică a României. După 1930, în anii ce au urmat, se tulbură tot mai grav raporturile politice pe plan european, se intensifică acțiunile cercurilor revizioniste cu privire la granițele statelor și sistemul

[77] *Op. cit.*, p. 265. Vezi scrisoarea adresată lui Ion Codreanu, deputat de Soroca.

tratatelor de la Versailles, precum și ale grupărilor politice fasciste ceea ce influențează viața și stabilitatea politică a României.[78]

Primul război mondial, care pricinuise poporului mari pierderi și multe suferințe, foamete și ruină economică, a grăbit procesul de radicalizare a maselor, iar evenimentele ce se derulau în Rusia au avut influență cu determinări diferite atât asupra tuturor straturilor populației cât și asupra factorilor politici și guvernamentali.

După retragerea trupelor germane și încheierea procesului de formare a statului național unitar român, cele două reforme — votul universal și împroprietărirea țăranilor — formulate înainte de izbucnirea războiului mondial și realizate după terminarea lui, au avut influențe importante asupra vieții politice și asupra programelor și doctrinelor partidelor mai vechi ale societății românești.

Partidul conservator, format în primul rând din proprietari de moșii, bizuindu-se pe regimul electoral censitar, a dispărut odată cu micșorarea considerabilă a bazei economice a acestui partid, menținându-și doar doctrina revizuită și o mică grupare fără influență sub conducerea lui Grigore N. Filipescu.

A dispărut cam în același timp, prin moartea lui Take Ionescu în 1922 și Partidul Conservator-Democrat.

După primul război mondial, în cadrul României întregite, se produc mutații importante în doctrinele politice ale partidelor românești tradiționale — conservator și liberal — și apar orientări ideologice noi ca urmare a puternicei afirmări a maselor populare de la orașe și sate în viața politică. Războiul popular de întregire a patriei, dintre 1916—1918, și apoi confruntările politice și sociale din noul context al lumii, după prăbușirea imperiilor anacronice care dominaseră Europa, radicalizarea maselor, precum și noile opțiuni democratice s-au răsfrânt direct în tendințele noi care se cristalizau în viața politică a României.

Vechile grupări politice au fost obligate, pentru a rezista vremurilor noi, noului curs al evenimentelor, să-și împrospăteze și să-și adapteze doctrina, iar pături largi ale maselor muncitoare ale poporului, conștientizate în privința propriilor interese își creează grupări politice. Se constată un amplu proces al unor mutații calitative și cantitative în ceea ce privește revendicările, programele, obiectivele, mijloacele și formele luptei politice.

Din vechiul partid conservator, nu s-a păstrat decât o fracțiune, după ce în 1922 s-au stins din viață Take Ionescu și Al. Marghiloman ; fracțiunea conservatoare de sub conducerea lui Grigore N. Filipescu s-a menținut până în 1938, dar fără semnificație prea

[78] A se vedea : Geneviève Tabouis, „Douăzeci de ani de tensiune diplomatică", București, Editura Politică, 1965.

mare în eşichierul grupărilor politice din România, reuşind totuşi să atragă câteva personalităţi mai importante ale culturii româneşti, între care Constantin Rădulescu-Motru.

Fiind sensibilă la impactul factorilor contemporani de după primul război mondial, concepţia conservatoare şi-a menţinut substanţa doctrinară de bază, cuprinzând următoarele elemente, pe care le găsim în mai toate manifestările partidelor conservatoare europene :[79] Credinţa că viitorul unui popor este continuarea trecutului său, şi, prin urmare, că experienţa trecutului trebuie să fie baza politicii sale prezente. Astfel, partidul conservator considera că *experienţa* este baza care nu se putea înlocui, acţionând în direcţia înlăturării cauzelor care duceau la înverşinarea claselor sociale. Concepţia conservatoare cuprinde recunoaşterea unor principii morale şi politice ca obligatorii, chiar dacă o bună parte a cetăţenilor într-un moment dat ar avea interese diferite de un asemenea punct de vedere. De altfel, toate concepţiile politice cuprind o asemenea recunoaştere de principii, însă deosebirea constă în faptul că principiile doctrinei conservatoare erau luate din experienţa trecutului.

Firesc este o mare diversitate a partidelor politice întemeiate pe principii de clasă, care pleacă de la deosebirile ce există între persoanele din conducerea grupărilor politice, de la ambiţii, dar de cele mai multe ori de la concepţii de doctrină.

După ce am examinat contextul istoric şi modalitatea constituirii celor două partide fundamentale ale societăţii româneşti în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, şi evoluţia acestora la începutul secolului nostru, se impune reliefarea esenţei doctrinei *liberale* şi a doctrinei *conservatoare*, aşa cum s-a cristalizat şi a evoluat în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea şi în prima jumătate a secolului al XX-lea.

Doctrina liberală se poate rezuma în următoarea formulă : Progresul sub toate formele în cadrul, însă, al concepţiei proprietăţii individuale. Liberalismul consideră că societăţile omeneşti se dezvoltă potrivit unor anumite legi, mai presus de voinţa oamenilor şi că, în această veşnică prefacere, datoria organizaţiilor politice este să adapteze *formele legice nevoilor reale impuse de diferite faze ale evoluţiei popoarelor.*

I. G. Duca, pornind de la considerentul că liberalismul reprezintă, prin esenţa lui, ideea de progres, sublinia că „progres nu înseamnă salturi, progresul nu e violenţă, progresul este grija, grija permanentă a viitorului, e preocuparea de a-l pregăti şi de a-l asigura. În înţelesul doctrinei liberale, progresul nu e zvâcnire incoherentă, ci mişcare organizată.

---

[79] C. Rădulescu-Motru, *Op. cit.*, p. 95—96.

Dar progresul mai e ceva : el e dușmanul forței de inerție, care pornește de la iluzia că omenirea poate sta pe loc și a forței de reacțiune care, cu naivitate, crede că viața socială poate să se reîntoarcă la formulele trecutului. Liberalismul are ochii ațintiți înainte, privirile lui cercetează într-una căile pe care omenirea se îndreaptă întru înfăptuirea nevoilor ei atotstăpânitoare." [80]

Din această remarcă făcută de I. G. Duca, rezultă că doctrina liberală reclamă și admite progresul numai în cadrul proprietății individuale, fără să constate, însă, posibilitatea ca, în domeniul speculației teoretice, să se poată concepe o organizare socială bazată pe negarea proprietății individuale, dar nu crede viabilă o asemenea organizare și ca atare o respinge ca pe o fantezie a imaginației, ca pe o nesocotire a realităților existente și posibile.

Doctrina politică liberală, ca o concepție de viață socială, este realizabilă, rezemându-se pe câteva mijloace practice care stau la baza progresului oricât de înaintat, în cadrul proprietății individuale, între care menționăm la loc prioritar : *ordine, democrație, naționalism, armonie socială.*

Liberalismul consideră că ordinea e generatoare de progres, precum dezordinea e generatoare de anarhie socială. Deosebindu-se de *conservatorism,* care *concepe ordinea în rezistență, liberalismul* concepe *ordinea în mișcare.* Întrucât viața modernă a statelor este stăpânită de *ideea democratică,* doctrina liberală susține guvernarea poporului prin popor și pentru popor. Astfel că prin această idee — forță, *se apropie de doctrina socialistă,* delimitându-se net de aceasta prin susținerea axiomatică a principiului proprietății private.

Fiecare națiune este un tot, fiecare națiune a ieșit din frământările istorice cu însușirile ei caracteristice, cu scăderile ei, cu idealul și interesele ei, de aceea a guverna o asemenea comunitate umană trebuie să se țină seama de specificul și interesele ei. Naționalismul nu trebuie luat în înțelesul său simplist, intransigent, intolerant.

Doctrina liberală respinge manifestările violente ale așa-zisului naționalism exclusivist, ale șovinismului, ca fenomen strâmt, morbid : ca o dovadă este faptul că o sumă de cuceriri ale gândirii sunt patrimoniul comun al omenirii întregi. Departe de a respinge acest patrimoniu, naționalismul se simte fericit și mândru că face integrantă parte dintr-însul dar se străduiește să păstreze nota specifică în opera obștească. *Naționalismul economic* știe că ziduri chinezești nu se pot înălța, că infiltrarea capitalurilor străine e fatală și necesară, dar vrea să găsească formule de organizare care să înlăture acapararea unora și sugrumarea celorlalți, întâi fiindcă

[80] I. G. Duca, „Doctrina liberală", în „Doctrinele partidelor politice", 19 prelegeri organizate de Institutul Social Român, pag. 103.

progres fără neatârnare nu se poate și, în al doilea rând, fiindcă *neatârnarea politică* fără *neatârnare economică* iarăși nu se poate. Liberalismul îmbrățișează deopotrivă toate aceste forme de naționalism.[81]

O delimitare netă între doctrina liberală și doctrina socialistă — cu toate variantele ei — rezultă din criteriul *armoniei sociale*. Concepția liberală consideră posibil progresul numai prin evoluție, iar evoluția nu este posibilă fără armonie socială, deși în prima etapă de dezvoltare a liberalismului în țările române — ca și, de altfel, în celelalte țări ale Europei — a preconizat restructurarea societății prin acțiuni revoluționare. Pornind de la considerentul că viața societății trebuie să fie *mișcarea*, doctrina liberală susține că mișcarea nu trebuie asigurată prin menținerea permanentă a acestui echilibru. De aceea revendicările sociale implică, în anumite momente, o grijă mai vie cu privire la interesele și cerințele *unei clase* decât a *celorlalte clase*, dar dacă susținerea acestor interese și revendicări se face cu ură împotriva unora, cu exclusivism împotriva altora, fără preocuparea neîncetată de a menține *un echilibru între toate părțile*, acțiunea socială astfel întreprinsă și astfel condusă nu poate să ducă fatal decât sau la un progres *relativ*, fiindcă va fi dobândit cu prețul unor reacțiuni violente și a unor resentimente primejdioase, sau la ruperea definitivă a echilibrului social, adică la revoluție.[82] Doctrina liberală socotește armonia socială ca o condiție esențială a îndeplinirii concepțiilor sale, că prin armonia socială progresul este asigurat, iar prin lupta de clasă el este amenințat.

Ion Gh. Duca

Experiența istorică de mai târziu nu i-a confirmat întrutotul punctul de vedere exprimat de I. G. Duca la 15 februarie 1923 în această privință. Istoria vremurilor moderne nu este decât un lung șir de fenomene economice, sociale și politice în care se interfe-

[81] Vezi pe larg : I. G. Duca, „Doctrina liberală", în „Doctrinele partidelor politice", București, 1938.

[82] I. G. Duca, „Doctrina liberală", 19 prelegeri publice organizate de Institutul Social Român, pag. 105.

rează momente de confruntare socială, încât teza liberală că „prin armonia socială progresul e asigurat, prin lupta de clasă el e amenințat“ [83] nu are o deplină justificare istorică, căci, hegelian interpretând evoluția, în lupta internă a contrariilor rezidă izvorul progresului — legitate ce trebuie analizată în acțiunea sa pe tărâm politic cu cea mai adâncă pătrundere științifică. Dacă mișcarea este un *adevăr absolut,* atunci după echilibru în mod logic urmează dezechilibru, ceea ce înseamnă mișcare.

Există deosebiri destul de bine conturate între doctrina liberală și celelalte curente politice din România primei jumătăți a secolului al XX-lea. Astfel, deosebirea între doctrina liberală și cea conservatoare constă în faptul că liberalismul promovează descătușarea și progresul în toate domeniile activității social-economice, pe când concepția conservatoare chiar dacă privește lumea într-o anumită mișcare și acceptă, pe această bază, un anumit progres, este o doctrină de rezistență trăgând înapoi. Au existat partide conservatoare în diverse țări, între care și partidul conservator din România, care în anumite momente istorice au sesizat cu claritate cerințele dezvoltării social-economice naționale și au luat măsurile necesare în concordanță cu interesele naționale ale momentului istoric, dar doctrina în general a ieșit învinsă.

Conservatorismul a subzistat dezastrelor prin care a trecut societatea în evoluția sa istorică, deoarece este firesc că orice forță care promovează progresul să declanșeze în chip mecanic și o forță de rezistență. Aceste forțe antagoniste sunt nedespărțite una de cealaltă, întocmai ca umbra de lumină.

Pornind de la opțiunea pentru progres a liberalismului, au existat și există evidente apropieri, dar și deosebiri, față de doctrina socialistă.

Deosebirea între doctrina *liberală* și cea *socialistă* în România de la sfârșitul secolului al XIX-lea și primele decenii ale secolului al XX-lea constă în faptul că *liberalismul* nu concepe progresul social decât în cadrul proprietății individuale, pe când *socialismul,* în toate variantele sale, consideră că progresul este posibil numai prin desființarea proprietății individuale. Orice progres social dacă depășește pragul proprietății individuale, intrând în sfera proprietății de grup în orice ipostază s-ar afirma, se găsește în ținuturile vaste și foarte atrăgătoare pentru speculațiile intelectuale ale socialismului.

În anii 1920—1940, în perioada interbelică, confruntarea dintre liberalism și ideile socialiste s-a intensificat în România. Socialis-

[83] Vezi : „Doctrinele partidelor politice“, pag. 105—106.

mul beneficia, în acel context politic, față de doctrinele burgheze, de o mare superioritate : era necunoscutul, iar ceea ce este necunoscut și nou exercită o mare atracție, o adevărată magie atotputernică asupra minților omenești. Oamenii și, pe un plan mai larg, categoriile muncitoare de jos își puneau problema : dacă am încerca să distrugem bazele organizării actuale, dacă am reclădi din temelii o nouă orânduire fără proprietate privată individuală, cine știe, poate că ar fi mai bine, poate că poporul ar fi mai fericit, poate că mizeria ar dispărea, iar belșugul și propășirea s-ar revărsa, în fine, peste mulțimea suferindă.

Experiența prin care au trecut însă, popoarele fostei URSS și țările din răsăritul Europei după cel de-al II-lea război mondial a lăsat să cadă vălul ce înconjura mirajul socialismului : să fie privită cu discernământ realitatea social-economică, politică și culturală în dinamismul ei ireversibil, fiind preluate pentru societatea viitoare, din experiențele trecutului, numai ceea ce corespunde progresului multilateral al popoarelor, al umanității.

Tendințele neoliberale contemporane apar ca o formă regenerată a *liberalismului clasic,* care condiționează însăși viabilitatea sa în viitor, ca *o nouă adaptare,* fără de care n-ar putea să urmeze decât dispariția acestui sistem politic și a doctrinei care îl reprezintă. Astfel, înfățișarea nouă a liberalismului, după primul război mondial și apoi în anii ce au urmat celui de-al II-lea cataclism mondial, cu dominația sovietică asupra României — ca și asupra părții de răsărit a Europei — se anunță după o anumită discontinuitate, după atingerea unui apogeu urmat de o criză și o relativă epuizare, în lumina noilor forme sociale neprevăzute de liberalismul clasic.

Din analiza factorilor permanenți și a celor trecători și din considerarea condițiilor economico-sociale ale vremurilor de astăzi, apare înfățișarea nouă a liberalismului pusă în cadrul social-politic românesc și în raport cu idealul generațiilor din a doua jumătate a secolului al XX-lea și de la începutul mileniului al III-lea.

Neoliberalismul ia numai spiritul doctrinei liberale ; el caută ca din beneficiile libertății să se împărtășească cât mai multi și nu numai o minoritate de clasă. De aceea neoliberalismul nu se opune tendințelor de realizare a condițiilor obiective, care fac posibilă o politică *realistă* și deci clădirea statului pe o bază *real democratică.*

„În concepția neoliberală — subliniază Mihail Manoilescu în conferința expusă la Institutul Social Român în ziua de 25 februarie 1923 — Statul trebuie apărat de acaparare ori de unde ar veni de sus sau de jos ; stăpânirea Statului nu poate să ajungă rezultatul unei lupte în care învinge clasa cea mai puternică, ci trebuie să

fie rezultanta unui *echilibru* între forțele sociale și între clasele sociale.

Concepția *neoliberală,* spre deosebire de liberalismul clasic, care considera numai individul ca unitate socială, recunoaște *realitatea claselor sociale* și consideră chiar că reprezentarea exactă a claselor sociale în alcătuirea *puterii publice* este necesară pentru a se ajunge la *formula unui echilibru social,* sincer și sănătos. Neoliberalismul nu vine să vorbească de acea „armonie socială", care este mai mult un deziderat *nepolitic* decât o *idee politică,* ci de *echilibrul social,* care se poate restabili prin reprezentarea sinceră a realităților sociale."

„Partidele politice, chiar de clasă, apar în această concepțiune ca legitime, atâta vreme cât reprezintă în mod onest și sincer un interes real al unei categorii de cetățeni și câtă timp rămân în rolul lor exact de partide cu interese limitate. Neoliberalismul *combate însă hotărât lupta de clasă,* care tinde la dominația de către o singură clasă a statului, care aparține tuturor." [84]

Neoliberalismul tinde să constituie puterea politică pe consimțământul cetățenesc liber și pe echilibrul de interese între diferitele clase sociale.

În ceea ce privește politica socială, statul trebuie să asigure protecția copiilor, a femeilor, a bătrânilor și bolnavilor. De altfel, pe calea intervențiilor de stat s-a urmărit în toată epoca modernă și contemporană restabilirea echilibrului social și asigurarea unui corectiv în excesele luptei dintre slabi și cei tari. În ultimele decenii, chestiunea intervenției statului în materie socială nu mai este pentru nimeni o chestiune de principiu, ci una de aplicație și de oportunitate.

Neoliberalismul este liberalismul regenerat al vremii noastre; el își datorește ființa transformărilor obiective ce au loc în societate în contextul realizării unor prefaceri adânci sociale. Mihail Manoilescu, remarcând locul specific al liberalismului ca doctrină politică, sublinia :

„Ca principiu, neoliberalismul este contra oricărei opresiuni a individului și a claselor, ori de unde ar veni, fie din partea capitalismului, fie din partea altor puteri cu aceleași tendințe ca și capitalismul.

El apără, în cadrul realităților sociale schimbătoare, ideea liberală, care constă în a dezvolta viața socială pe baza libertății indi-

[84] Mihail Manolescu, „Neoliberalismul" în „Doctrinele partidelor politice", 19 prelegeri organizate de Institutul Social Român.

vidului și a interesului personal. Neoliberalismul acceptă orice formă de socialism economic dacă nu duce la mai multă constrângere a individului, dacă în practică păstrează viu nervul activității omenești, care este interesul personal, și în sfârșit, dacă această formă nu e impusă de un aparat politic, ci e născută firesc din dezvoltarea forțelor sociale și economice." [85]

Expunând conținutul doctrinei neoliberale de pe poziția subiectivă a Partidului Național Liberal, Mihail Manoilescu sublinia în 1923, într-o perioadă când ideile socialismului se aflau în plină afirmare pe plan mondial, că „Neoliberalismul nu este un compromis hibrid între vechiul liberalism și tendințele socialiste sau cum s-a spus : „un liberalism mai sentimental asociat cu un socialism mai timid".

Nu e un compromis, fiindcă rămâne la bunele vechi principii ale liberalismului ; el duce numai la lărgirea interpretării acestor principii, lărgire care le întărește și le dă un nou suflu de viață." [86]

În practică, neoliberalismul nu urmărește întoarcerea trecutului, ci se îndreaptă pe calea deschisă în continuă schimbare a viitorului. Urmărind ideea neoliberală în cadrul social și național a istoriei contemporane a poporului român, observăm că neoliberalismul se înfățișează ca expresie firească a unei lungi evoluții și ca o doctrină în perfectă concordanță cu caracterul nostru național. Dezvoltarea noastră istorică, străbătută de numeroase lupte sub steagul ideii de libertate, demonstrează perseverența românilor de a pune deasupra tuturor celorlalte deziderate dorința nestrămutată de libertate.

În contextul adâncilor prefaceri structurale ce au loc în societatea românească după revoluția din decembrie 1989, forțele politice și factorii puterii de stat ar trebui să examineze cu profunzime științifică și cu un clar discernământ ce teze ar putea să aibă valabilitate și aplicare, din experiențele trecutului nu prea îndepărtat, în perspectiva viitorului, pentru orice partid sau grupare politică orice nume ar purta.

Din soluția preconizată de Mihail Manoilescu în conferința expusă la 25 februarie 1923, forțele politice contemporane ale României au elemente interesante și utile de reflexie, în care se afirma :

„Suntem în faza reconstrucției naționale, al cărei succes condiționează însăși existența noastră ca Stat și ca popor.

---

[85] Mihail Manolescu, „Neoliberalismul" în : D. Gusti, „Doctrinele partidelor politice", 19 prelegeri organizate de Institutul Social Român, pag. 155.

[86] *Ibidem*, pag. 156.

Iată de ce, n-avem de ales dintre doctrinele politice și sociale : cu voie sau fără voie trebuie să creăm acea organizare politică, care potențializează la maximum puterile individuale și energia întregului nostru popor...

Avem înaintea noastră o operă uriașă de îndeplinit : operă economică și operă culturală, pe care am putea cu drept să le considerăm ca aspecte ale acelorași tendințe superioare ale sufletului omenesc.

Iată de ce lozinca zilei trebuie să fie : nici o excludere a energiilor, nici o risipire a lor, nici o umbrire a valorilor reale.

Nici o excludere prin politică de partid sau de clasă, nici o excludere prin regionalism, nici prin antiregionalism, care ca înălțime de idei, ca orizont și ca viabilitate nu poate însemna mai mult decât regionalismul însuși." [87]

Doctrina conservatoare

Spre deosebire de celelalte doctrine politice, în esență, conservatorismul susține „ca un adevăr istoric că progresul real, durabil nu se poate realiza prin salturi, că nu poate fi decât rezultatul unei legături armonioase a trecutului cu prezentul, că instituțiile viabile ale unei societăți se dezvoltă prin ele înseși, prin traiul normal al societății" [88] menționa Alexandru Marghiloman, unul din cei mai proeminenți teoreticeni *ai doctrinei conservatoare,* în 1923, când această doctrină era către apusul ei în viața politică a României.

Acest punct de vedere este completat de Constantin Rădulescu-Motru, cam în același timp, care afirmă „Conservatorul nu este apărătorul unei stări de fapt, căci în cazul acesta cetățenii unui Stat ar fi cu toții conservatori pentru aceea ce au, și cu toți revoluționari pentru aceea ce nu au. Tipul omului mulțumit cu aceea ce are nu s-a născut încă, și nici că se va naște. Sufletul bogatului este tot așa de doritor de schimbări, ca și sufletul săracului ; cel mai încărcat de bunuri are încă ambiții nesatisfăcute. Dacă este să credem experienței, ar trebui să zicem : dimpotrivă ; cu cât mai multe satisfacții împlinite, cu atât mai multe ferestre deschise spre pofte noui... Conservatorul nu este apărătorul unei stări de fapt, dar, ne spun

[87] Mihail Manoilescu, **Op. cit., pag. 160.**

[88] Alexandru Marghiloman, „Doctrina conservatoare" în D. Gusti, „Doctrinele politice", *Op. cit.*

propagandiștii democrației el este apărătorul principiilor și tradițiilor, care legitimează o stare de fapt profitabilă unei minorități cu drepturi câștigate. Conservatorul este pentru privilegiile minorității, pe când democratul este pentru drepturile poporului ; conservatorul este reacționar, retrograd. Nici aceasta nu este exact.

Principiile, a căror apărare formează grija de căpetenie a politicii conservatoare, ca principiile de organizare ale familiei, ale proprietății, ale religiei și ale statului, sunt departe de a fi cele mai potrivite mijloace pentru a perpetua o stare de fapt în profitul unei clase de cetățeni." [89]

Făcând delimitare între concepția conservatoare și alte doctrine politice, C. Rădulescu-Motru menționează „Politica radicală este impulsivă ; politica absolutistă este pasivă. De aceea aceste partide nu se pot menține pe același plan cu liberalismul și conservatorismul, expresia tinereții și maturității. La liberal, găsim curajul și puterea de expansiune ; la conservator, cumpănirea și înțelepciunea organizării." [90] Evident că adevărul cuprins în această caracterizare și clasificare poartă amprenta subiectivității argumentației ale acelei perioade istorice de așezare a structurilor de după primul război mondial, în care se afla viața politică a României cu mutațiile specifice ale acelor vremuri.

Conservatorii nu prezintă nicăieri concepția lor drept o doctrină magică, din realizarea căreia ar avea să rezulte fericirea universală.

Sociologul Friederich Iulius Stahl, de la care s-a inspirat multă vreme conservatorismul prusian — cel mai rigid doctrinar conservator — întrevedea posibilitatea cooperării mai multor politici în viața statului modern, considerând ca dăunător progresului *exclusivismului politic*. Conservatorii, propunându-și să apere instituțiile amenințate, doctrina lor a trebuit să se modeleze după atacurile celorlalte partide și cu aceasta să piardă din caracterul ei unitar. [91]

---

[89] C. Rădulescu-Motru, „Concepția conservatoare și progresul", în „Doctrinele partidelor politice", 19 prelegeri organizate de Institutul Social Român, pag. 52.

[90] *Ibidem*, pag. 53.

[91] „Concepția conservatoare — afirmă C. Rădulescu-Motru —, ca toate concepțiile politice, nu are o influență constantă în gândirea teoreticienilor. În gândirea oamenilor de acțiune și mai puțin. În gândirea adversarilor, ea ajunge chiar să se confunde cu toate extravagantele. Pentru un revoluționar de stradă, a fi conservator înseamnă a fi apărătorul trecutului fără alegere, adică a fi apărătorul drepturilor câștigate, fie oricum, și fie de oriișicine. Proprietarii capitaliștii, demnitarii statului și ai Bisericii, concesionarii, monopolizatorii, beneficiarii de toate categoriile etc., aceștia sunt conservatori, fiindcă au interes să conserve drepturile apucate și să se opună progresului, adică schimbărilor." (Concepția conservatoare și progresul).

Terenul realității este într-o continuă transformare și de o vastă diversificare, astfel că doctrina conservatoare cu greutate se poate adapta dinamismului economico-social. De aceea critica celorlalte partide este îndreptată contra concepției conservatoare că nu dă răspuns satisfăcător la setea arzătoare de justiție socială pe care o are omenirea.

Substanța ideatică de bază a doctrinei conservatoare fiind *învățămintele trecutului și tradiția*, consideră că un adevăr istoric constă în realitatea că popoarele cu tradiție au individualitate, iar respectul pentru tradiții dă popoarelor structuri *solide* și *durabile*.

Alexandru Marghiloman — unul din doctrinarii conservatorismului românesc — menționa : „Suntem noi popor de tradițiune ? Nu, în toate ; trebuie să o recunoaștem. Avem două tradițiuni însă, foarte serioase : tradițiunea religioasă și tradițiunea proprietății. Celelalte ne lipsesc.

Atunci, trebuie să fim foarte prevăzători când în evoluțiunea noastră n-avem în seama noastră decât acești factori care ne creează o individualitate [92]".

Același teoretician remarcă o caracteristică deosebit de semnificativă pentru sistemul partidelor politice din România de la începutul secolului al XX-lea și care s-a menținut până în zilele noastre, subliniind că „Titlul de partid conservator și în opoziție, în forma clasică — partid liberal sau radical — nu sunt decât etichete ; etichete care câteodată nu corespund tocmai cu fondul".

Ca o trăsătură a concepției conservatoare din România de după primul război mondial, se constată o anumită deschidere spre progres tehnic, economic, științific și cultural. Conservatorii nu erau împotriva progresului, ci împotriva falsificării progresului prin concepții mistice, voind *progresul real*, iar progresul real nu se putea realiza în viziunea lor, decât împreună „cu ridicarea sufletească a poporului român. [93] În doctrina conservatoare din perioada interbelică stăruie, însă, dilema : Omul târăște tehnica, sau tehnica îl domină pe om ? Concepția conservatoare consideră : întotdeauna omul târăște și dinamizează tehnica, în general progresul și că nu trebuie admisă o înlesnire a tehnicii economice cu prețul înjosirii omului. Combătând doctrina liberală, elementele neconserva-

[92] Vezi : Al. Marghiloman, „Doctrina conservatoare" în „Doctrinele partidelor politice" 19 prelegeri organizate de Institutul Social Român, pag. 115.

[93] Vezi pe larg : C. Rădulescu--Motru, „Concepția conservatoare și progresul" în „Doctrinele partidelor politice", pag. 58.

toare susțineau că muncitorii nu trebuie transformați în marfă de cumpărat, cu toate argumentele aduse de liberali, că numai așa prosperă industria și capitalismul. Pe de altă parte, *doctrina neoconservatoare* nu admitea „învrăjbirea claselor sociale, așa cum vor socialiștii, care pretind că așa cere succesul luptei politice, căci pentru conservatori nu există succes acolo unde conștiința omului servește drept instrument de luptă socială ; ei nu închid ochii la îmbogățirea prin orișice mijloace, fiindcă simplul fapt al îmbogățirii nu este pentru ei ; cum este pentru burghezii liberali, un factor al prosperității și civilizației. Numai prin păzirea legii morale este îmbogățirea pentru conservatori un semn al prosperității și civilizației. Îmbogățirea prin mijloace imorale este, dimpotrivă, un factor de slăbiciune pentru un popor."

Iată, bunăoară, îmbogățirea produsă la noi în țară, prin permisele de vagoane și prin programele favorizate de politică, în timpul marelui război mondial 1914—1918. De această îmbogățire au beneficiat „comercianții improvizați și zarafii, recrutați în mare parte din elementele evreiești. În vreme ce aceste elemente evreiești beneficiau, marii proprietari rurali și clasa mijlocie a funcționarilor români sărăceau ; unii fiind expropriați în profitul țăranilor, alții exploatați prin scumpetea traiului." [94]

O idee se cuvine a fi menționată încă la neoconservatori în privința combaterii democrației în ipostază demagogică, afirmând aserțiunea că pentru unele curente politice „democrația este o firmă care nu garantează decât intențiile, nu și realitatea".

S-a constatat, în adevăr, că sub imperiul necesităților politice și sub constrângerea momentului, partidele conservatoare au trecut câteodată de ortodoxia conservatoare, după cum prea adeseori s-a constatat că în partidele liberale vorba mult slăvită de libertate nu corespunde totdeauna cu noțiunea de libertate. [95]

Cu privire la geneză și rolul conservatorismului în România, este edificator să luăm în considerare punctul de vedere afirmat de Constantin Rădulescu-Motru în 1922, care exprima constatarea că „Nu este țară unde condițiile să fi fost mai neprielnice concepției conservatoare, ca România. Principala pârghie a conservatorismului de pretutindeni a fost prestigiul de care s-au bucurat instituțiile și principiile ieșite din experiența trecutului. Omul politic

[94] *Ibidem*, p. 60 ; vezi și „Arhiva pentru știință și reformă socială", nr. 2, 3, 4. Anul IV nr. 1 din 1992 — ; a se vedea articolul lui Șt. Zeletin, „Revoluția burgheză în România", din această publicație.

[95] *Ibidem*, pag. 111.

din Apus, orișice ideal ar fi avut, a trebuit să țină seama de concepția conservatoare, fiindcă cetățenii înaintea cărora le vorbea n-ar fi tolerat o injurie directă necum un blestem contra credințelor politice ale înaintașilor lor. S-ar fi ridicat pietrele contra unui așa îndrăzneț. La noi, în România, au stat lucrurile altfel. La noi trecutul a putut fi batjocorit și blestemat de orișicine. De ce ? Trecutul nostru cel mai apropiat a fost era fanarioților. Aceasta explică totul. Și înainte de fanarioți a fost oare mai bine ?

Puțini istorici au curajul să afirme. Bunul plac al Voievozilor pare să fi ținut locul principiilor și dreptății. Războaie, împilare, luptă pentru domnie, restaurări, intrigi, zavistie. Pe ce s-ar fi putut sprijini o concepție conservatoare ? Când Europa a început să se ocupe de Țările Românești, găsim pe toți fiii țării, pe toți bunii patrioți, la un loc, într-o singură dorință și într-un singur gând : toți vor să scape de străini ; toți vor o țară, unitate și independență. Între concepția conservatoare și alte concepții politice nu putea fi vreo luptă, cât timp țara nu sta de sine. Și acum vine momentul hotărâtor. Dorințele patrioților se afirmă pe vremea când în Europa apuseană bătea vântul liberalismului de la 1848. De aci asocierea făcută la noi între liberalism și naționalism. Patrioții români aveau linia de naționaliști, dar vorbeau în fraze liberale. Mai ales cel mai talentat dintre ei, și dacă nu cel mai luminat, cel mai cinstit — Nicolae Bălcescu. Ce melodie sublimă de naționalism este gândirea acestui român, cântată totuși în octava libertății ! „Deșteaptă-te patria mea ! Biruie-ți durerea... E vremea ca să ieși din amorțire, seminție a Domnilor lumei !"

Dezamăgirea produsă de guvernele liberale a mărit numărul partizanilor concepției conservatoare, cam între anii 1880—1885. Între acești partizani, sunt numai câteva elemente recrutate din vechea clasă boierească ; cele mai multe elemente sunt recrutate dintre intelectuali. Descendenții bogătași, precum și acei cu titluri de prinți găsesc o bună primire în partidul liberal, unde aveau toate avantajele puterii. Însăși concepția conservatoare pe care aceste elemente o reprezentau nu este o continuare a tradițiilor vechiului partid boieresc, ci o importație din gândirea Europei apusene, cum dealtminteri, în mare parte fusese și concepția liberală. În manifestele conservatorilor români găsim în mare parte principiile care călăuzesc și pe conservatorii din Apusul Europei. Dealtfel, cum popoarele Europei tind spre o viață politică omogenă, influența conservatorismului european ar fi sfârșit prin a se impune în România, oricare ar fi fost originea partidului conservator român. Între

partidele politice din Europa există o anumită solidaritate. Țările cu instituții similare au și partide în proporție similară.[96]

Organizarea partidului conservator a fost inferioară partidului liberal, ca și slaba sa bază economico-socială, aflată în declin, tocmai de aceea, în condițiile începutului secolului al XX-lea, acest partid s-a destrămat și apoi a dispărut de pe scena istoriei României.

Cu cât ne apropiem de zilele noastre, teoreticienii conservatori renunță la amestecul divinității în organizarea lumii politice. Cu toate acestea, diferența găsită de Friederich Iulius Stahl, între aceea ce este scos de sub voința individului și ceea ce este *sub voința individului*, revine continuu.

Conservatorii nu se pot împăca cu ideea că suveranitatea unei națiuni se rezolvă prin majoritatea voințelor individuale pe care le exprimă, la un moment dat, cetățenii comunității umane respective : teoria clasică a democrației, izvorâtă din ipoteza contractului social a lui Jean Jacques Rousseau.

Suveranitatea unei națiuni are rădăcini mai adânci decât voința unor indivizi. Ea se întinde în trecut și anticipează viitorul prin legături organice.

Alexandru Marghiloman — unul din doctrinarii conservatorismului — propunându-și să adapteze doctrina conservatoare la mutațiile survenite în viața economică, socială și politică a României după primul război mondial a făcut încercarea de abordare a chestiunilor sociale ce surveniseră ca urmare a faptului că masele muncitoare afirmau cu putere propriile lor revendicări. Amintind că doctrina conservatoare este tradiționalistă și tradiționalismul ei o duce să fie o *politică religioasă* și o politică *de apărare a proprietății*, Alexandru Marghiloman preciza : „Dar doctrina conservatoare nu se oprește aici : doctrina conservatoare *e socială* pentru că *e o politică reală*. Când prin studiul real al situațiunii actuale, doctrina conservatoare s-a convins de *înaintatea* formulelor metafizice, când s-a convins că nu poate fi *fraternitate*, când așa de mari sunt deosebirile de clasă ; că nu poate fi *egalitate* reală când *nu este egalitate de situațiune, de egalitate economică ;* că nu poate fi libertate reală când omul nu are un minim de trai asigurat ; doctrina conservatoare a devenit socială. Și, în toate țările, inițiativa mișcării de asistență a mulțimii producătoare revine doctrinei conservatoare. Ea a pornit la începutul secolului trecut, la 1830, cu Disraeli în Anglia. Disraeli este cel care întâi a fost izbit de frământările teribile pe care în lumea muncitorească le-a adus introducțiunea ma-

[96] C. Rădulescu-Motru, „Concepția conservatoare și progresul" în „Doctrinele partidelor politice", pag. 53.

șinismului ; Disraeli este cel dintâi care a luptat și care a promulgat legi de regulamentare a vieții industriale. După dânsul Bismark în Germania este cel dintâi care a familiarizat omenirea cu vorbele „socialism de stat" și care este creatorul legii de retragere și asistență a bătrânilor. Iar în România, cea dintâi operă legislativă în această direcțiune a fost *Legea Minelor* a lui Petre Carp. Pentru întâia oară acolo se organizează asistența, retragerea și pensionarea lucrătorului ; îndrumare care a continuat pe urmă prin legea de asigurări muncitorești.

Și suntem departe de a crede că s-a făcut tot și că s-a dat muncitorimii toată organizarea necesară pentru un trai bun și pentru apărarea intereselor ei profesionale." [97]

Examinând cu obiectivitate doctrinele și mișcarea ideilor politice și într-o perspectivă istorică, care permite distanțarea de interpretările subiective, simpliste ori politicianiste, se poate constata că *în doctrina conservatoare din România găsim încercări reușite de a ține seama de impactul industrializării ce se desfășura în societatea românească de la începutul secolului al XX-lea* și de a fi preconizate măsuri pentru o anumită emancipare a forței de muncă. Evident că poziția lor de clasă îi împinge pe conservatori să privească cu multă prudență mijloacele și căile pe care să le folosească pentru a păși pe calea progresului modern și emancipării forței de muncă.

Fiind concertate toate energiile poporului român în statul național unitar, se diversifică și orientările doctrinale politice în deceniul al III-lea al secolului al XX-lea.

Substanța de bază a tuturor ideilor politice, care se afirmă în România în perioada interbelică, este abordarea într-o manieră mai adecvată sau mai puțin constructivă a chestiunilor specifice cu care se confrunta poporul român pe plan intern sau în relațiile internaționale ale acelor vremuri.

Rămâne, însă, să apreciem adâncimea patriotismului, eficiența și posibilitatea de adecvare a soluțiilor preconizate în acel moment istoric pe care-l traversa România întregită.

Cu privire la rolul lui Ion Brătianu, întemeietorul și șeful Partidului Național Liberal, în viața politică a României și în Partidul Național Liberal, la comemorarea unui veac de la nașterea sa, revista „Democrația" scria în 1921 :

„A face politică înseamnă a-ți îndeplini datoria la care te chiamă conștiința că faci parte dintr-un neam în evoluție."

---

[97] Alex. Marghiloman, „Doctrina conservatoare", în „Doctrinele partidelor politice", 19 prelegeri organizate de Institutul Social Român, pag. 117.

Dar ce sunt toate virtuțile sufletești atunci când sunt pecetluite de sterilitate ? Am avut în viața noastră politică dialecticieni iscusiți în depănarea argumentelor, tribuni cu vorba înflăcărată, retori ce-au murit izolați în concepția lor trufașă. Dar fiindcă binele țării și sufletul țării n-au fost mărite de trecerea lor pe lume, piatra mormântului le-a închis greu amintirea.

Brătianu a avut o concepție politică și economică națională, care l-a călăuzit în toate faptele sale : politica lui externă comercială, socială, rurală, echilibrarea bugetului, luarea vămilor și a salinelor din mâna marilor capitaliști, politica de export a grânelor, răscumpărarea și construirea căilor ferate, înființarea marilor instituții economice etc., pretutindeni el căuta să creeze pentru binele obștesc." [98]

S-a dovedit un moment cu mare semnificație politică organizarea de festivități comemorative a centenarului nașterii lui Ion. C. Brătianu, la 22 mai 1921, în localitatea Florica din Argeș, unde este înmormântat acela de a cărui nume sunt legate unele din momentele cele mai importante din istoria modernă a României : neatârnarea, întregirea și întărirea neamului nostru.

Și-au dat întâlnire în jurul rămășițelor pământești ale marelui bărbat de stat oameni din toate straturile sociale și reprezentanții tuturor ținuturilor românești, pe care în viață el le învăluise în nemărginitul și luminatul său patriotism, pentru ca viitorul să-l poată strânge laolaltă într-o Românie întregită, așa cum el a visat-o, a dorit-o și a pregătit-o. La mormântul marelui cetățean, Ion Brătianu, a venit un public imens, din toate ținuturile României Mari, între care erau veterani ai războiului de independență, principele Carol, moștenitorul Tronului, membrii familiei Brătianu, Mitropolitul Primat dr. Miron Cristea, Mitropolitul Ardealului, generalul Coandă, președintele Senatului, I. Petrovici, ministrul lucrărilor publice, N. Iorga, I. Inculeț, I. G. Duca, I. Nistor, B. Missir, M. Pherekyde, P. Poni, Șt. Ciceo Pop, Mihail Popovici, Victor Antonescu, profesor dr. C. Anghelescu, Oscar Kiriacescu, Al. Constantinescu, Anghel Salygni, G. Mârzescu, C. C. Dissescu.

În perioada ce a urmat după făurirea statului național unitar român, în anii de reașezare și consolidare a structurilor dintre cele două războaie mondiale, se produc mutații calitative și adaptări la noile realități ale societății României întregite la evoluțiile pe plan mondial, în doctrina Partidului Național Liberal.

[98] „Democrația", revistă economică, politică și socială, anul IX, nr. 6, 7, 8, iunie, iulie și august 1921, pag. 251.

Caracteristica originară și originală *a liberalismului* a fost și a rămas *cultul individualității*, având ca prim aspect faptul că centrul străduințelor umane constă în libertatea oamenilor. Dar, libertatea de mișcare a oamenilor a dus între dânșii la concurența extremă, a lăsat să se accentueze inegalitățile sociale și cu o consecință a ridicat și în România — ca pretutindeni în societatea modernă — anumite categorii sociale minoritare în viața politică, deoarece inegalitățile sociale, de origine economică, au dus la o desăvârșită aservire a unei părți însemnate a indivizilor din societate. Această aservire, ce a survenit fatal, ca urmare a acțiunii legităților economico-sociale obiective, a avut un impact direct asupra ideii de libertate, încât realizarea idealului liberal este imposibilă *fără o relativă egalitate economică între indivizi.*

Ca expresie a acestei antiteze între *libertate* și *egalitate* a apărut *ideea socialistă*, în fața căreia liberalismul clasic a trebuit să facă însemnate cedări de poziție. Această evoluție pe planul realităților sociale-economice și politice, l-a determinat pe Mihail Manoilescu — după cum știm — unul din doctrinarii români din perioada dintre cele două războaie mondiale — să afirme că : „Socialismul pretinde să realizeze prin egalitatea economică, egalitatea politică și libertatea reală. Influența sa a fost atât de mare, încât de sigur liberalismul modern nu se poate înțelege fără paralelismul său cu ideea socialistă.

În fața formidabilului curent al acesteia, liberalismul clasic a abdicat oare ? Nu, dar părăsind pe ferocele laissez-fair-economic și social s-a adaptat atât de mult, încât astăzi de multe ori e locul să ne întrebăm ce mai rămâne din liberalismul clasic și unde trebuie să se oprească cedările sale.“ [99]

Așadar, în noile condiții, când are loc o tendință tot mai accentuată de *depersonalizare a proprietății, apare neoliberalismul* în locul vechiului liberalism care a fost prea rigid, atomist, legat de proprietatea individuală. Cea dintâi formă de depersonalizare a proprietății este *societatea anonimă*, care poate avea proprietari absenți ce dețin doar dreptul la anumite venituri ; alții girează interesele proprietarilor și totuși activitatea se desfășoară și aduce eficiență economică, încât acestora *li se datorește progresul capitalismului modern.*

Apreciind substanța neoliberalismului românesc, în condițiile de reașezare a structurilor economice de după primul război mondial, în anul 1923, Mihail Manoilescu preciza :

---

[99] Vezi : **M i h a i l M a n o i l e s c u, „Neoliberalismul“, în „Doctrinele partidelor politice“, 19 prelegeri organizate de Institutul Social Român, pag. 143.**

„De aceea, neoliberalismul recunoaște caracterul evolutiv al proprietății și mai ales al proprietății individuale a capitalului. El nu se pune în funcție de o anumită formă a proprietății și acceptă orice forme noi ale acesteia, dar cu trei condițiuni : întâi ca fiecare formă nouă să apară prin dispariținea naturală a formei vechi și prin pregătirea tuturor elementelor obiective, care s-o înlocuiască ; al doilea, ca această formă să nu omoare interesul personal, care este cheia dinamismului economic și social, ci să schimbe cel mult punctul de aplicare al acestuia, și, în sfârșit, ca nici o transformare în conceptul și starea proprietății să nu fie impusă, pe cale politică, grație dominațiunii exclusive a unei anumite clase, care se găsește întâmplător la cârma statului, ci să fie rezultată din dezvoltarea naturală a factorilor sociali interni, care condiționează evoluția." [100]

Astfel, neoliberalismul ia numai spiritul doctrinei liberale, căutând ca din beneficiile libertății, să se împărtășească cât mai mulți membri ai societății și nu numai o minoritate de clasă, de aceea nu se opune tendințelor de realizare a condițiilor obiective, care fac posibilă așezarea statului pe baze democratice.

Fiind un produs al schimbărilor în structura socială, când se amplifică ponderea categoriilor sociale mijlocii, concomitent cu a clasei muncitoare, neoliberalismul consideră că puterea în Stat trebuie să reflecte interesele tuturor categoriilor sociale, nu vorbește de *armonie socială,* care este, în general, un deziderat, ci de *echilibru social* care se poate stabili prin reprezentarea realităților sociale. Recunoaște realitatea claselor sociale și consideră chiar că reprezentarea proporțională a claselor sociale, în alcătuirea puterii publice, este necesară pentru a se ajunge la formula unui echilibru social real. Pornind de la acest considerent, *neoliberalismul combate hotărât lupta de clasă,* care tinde la dominația de către o singură clasă a statului, care trebuie să aparțină tuturor.

Din examinarea realităților României secolului al XX-lea, se poate reliefa că, pe când liberalismul vechi păstra, în principiu, o neutralitate între indivizi, favorizând dominația de clasă a celor ce posedau principalele mijloace de producție și îngăduind ca statul să fie obiect de lupte și de cucerire din partea unor anumite clase, *neoliberalismul — inclusiv cel din ultimele decenii ale secolului al XX-lea — tinde să constituie puterile politice pe consimțământul general și liber cetățenesc precum și pe echilibrul de interese între diferitele categorii sociale ale corpului social.*

---

100 M i h a i l M a n o i l e s c u, „Neoliberalismul", în „Doctrinele partidelor politice". 19 prelegeri organizate de Institutul Social Român, pag. 150.

În ceea ce privește politica socială, Statul trebuie să asigure, în primul rând, protecția copiilor și a femeilor, iar pe calea intervențiilor de Stat să urmărească restabilirea echilibrului social și asigurarea corectivelor ce se impun în excesele luptei dintre cei slabi, fără mijloace de apărare, și cei tari.

Având la bază doctrina economică, prin noi înșine, neoliberalismul din România contemporană, preconizează intervenția statului în mecanismul producției, cu multă delicatețe, fiind în același timp un factor de corectare a inechităților sociale și de protecție a forței de muncă, pentru cointeresarea materială a conducătorilor societății la rezultatele sale, pentru ca nervul activității productive să nu piară și pentru ca să rămână, astfel, în ființă toți factorii care condiționează progresul societății.

În România etapei de reconstrucție națională de după Marea Unire din 1918, singura doctrină politică și socială care și-a afirmat roadele, în acele condiții, a fost cea neoliberală, după cum apreciau Mihail Manoilescu, I. G. Duca, I. N. Anghelescu, Nae Ionescu, Dimitrie Gusti, prin uriașa operă economică și culturală care a fost înfăptuită, grefată pe un regim politic democratic, pe ridicarea personalității, pe libertate și bună stare. A fost creată, pe baza Constituției din 1923, o organizare politică ce a potențiat puterile individuale și energia întregului popor, având ca substanță ideologică „nici o excludere a energiilor, nici o risipire a lor, nici o umbrire a valorilor reale".[101]

Această chemare nu are caracter de partid, ea reprezintă un îndemn la renaștere națională, la emancipare, progres și bunăstare prin puterile noastre, cu valabilitate oricând, peste timpuri. Să reflectăm dacă n-ar putea fi lozinca perioadei de după dictatura comunistă ! !

Imediat după terminarea primului război mondial, în condițiile statului național unitar român, evantaiul căilor dezvoltării economico-sociale a României a cuprins și doctrina *liberalismului economic,* care pleacă de la soluția preconizată de burghezia națională ca poporul român să se înscrie pe calea progresului multilateral, folosind cu precădere forțele proprii, dând viață doctrinei „Să ne dezvoltăm prin noi înșine".

Economiștii români ai acestei școli economice plecau de la două observații foarte simple și anume :

a) În societățile cu organizare economică înapoiată, toată lumea lucrează, fiind realizabil idealul înlăturării factorilor neproductivi. Dimpotrivă, în societățile înaintate, respectiv în țările civilizate există o populație latentă, neproductivă.

---

[101] D. Gusti, „Doctrinele partidelor politice", pag. 161.

b) În societățile înapoiate, oamenii muncesc din greu și variat. Tocmai de aceea economia trebuie să fie așezată pe baza progresului tehnic și a descoperirilor științifice în domeniul producției. Odată cu progresul științific și transformarea mijloacelor de producție, o nouă eră trebuia să apară în economia românească, care trebuia să se sprijine „pe legile naturale și fatale ale producției, ale mișcării economice“ [102].

Preconizând o societate a armoniei sociale, doctrina *liberalismului economic* susține că pe baza progreselor științifice și a unei organizări economico-sociale moderne, civilizate, se poate clădi, sub protecția statului, și un regim de circulație și împărțire a bunurilor, care să se apropie de un ideal de dreptate. Încercând să se departajeze de doctrina socialistă, care prindea teren în acea vreme, liberalismul economic considera că „În loc de o societate în care fiecare cetățean să fie sclavul statului, în care inițiativa individuală să fie distrusă, în care fiecare să muncească după comandă, să lucreze cât vrea, cum vrea și unde vrea statul ; în care proprietatea să fie în tot momentul amenințată de împietatea statului ; în care să nu știi ce ai ; să nu știi pe ce contezi ; în care energia lâncezește, inteligența nu e apreciată nici răsplătită ; în care răsplătirea se face după regulă arbitrare ; în care statul face industrie, face comerț, face meserie, face export și de câte ori pierde se acoperă din averea indivizilor ; în care cei ce fac eforturi mari se pedepsesc pentru că li se ia averea pentru a se da unora care lucrează, sub cuvânt de dreptate socială ; în care categoriile sociale, supunându-se unui știu cărui determinism istoric, caută să se sfâșie între ele ; în care sub pretextul de luptă de clasă, se asmut chiriașii împotriva proprietarilor, cei de la țară împotriva celor de la orașe, lucrătorii împotriva conducătorilor, consumatorii împotriva negustorilor, funcționarii împotriva statului, adică a lor dânși-le, „bellum omnium in omnes“, am avea o societate în care fiecare, străduindu-se să-și asigure interesul lui personal, ar ajuta pe semenul său ; în care producția ar lua o mare dezvoltare ; cantitatea de bunuri ar spori considerabil și din masa astfel sporită, fiecare ar lua potrivit cu utilitatea socială pe care el însuși o aduce în societate, în care la adăpostul libertății de asociație s-ar face contractarea pe teren de egalitate și împărțirea ar fi făcută cu cea mai mare justiție ; în care proprietatea ar fi respectată, dreptul fiecăruia garantat ; în care chiar dacă ar exista oarecari neegalități sociale, însă nivelul bunei stări al celui mai umil ar fi cu mult superior celui mai fericit din

[102] Vezi : G. Tașcă, „Liberalismul economic“, în „Doctrinele partidelor politice“, 19 prelegeri organizate de Institutul Social Român.

societatea în care ar domni egalitatea ; în care libertatea schimbului ar duce la înfrățirea popoarelor" [103].

Excelentă pledoarie pentru o societate a dreptății, echității și prosperității economico-sociale în România, numai că realitățile perioadei interbelice și din anii ce au urmat celui de al doilea război mondial au reflectat fenomene care s-au îndepărtat de la această magistrală viziune ideală pentru poporul nostru ! [104]

Nici liberalismul, cu toate variantele și tendințele sale, nici conservatorismul, țărănismul și nici una din doctrinele politice burgheze n-au metodă proprie de cercetare, n-au o filosofie a istoriei proprie ; singur socialismul, care s-a afirmat ca doctrină și în România, se călăuzește de o filosofie a istoriei : concepția materialistă a istoriei.[105]

Apărută și în România, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, *doctrina socialistă* s-a afirmat cu un rol puternic polemic în luptele politice.

În primii ani după făurirea statului național unitar *român*, în discuțiile politice, în presa muncitorească, cât și în celelalte publicații, în anumite lucrări literare se întâlneau noțiunile „Etatism", „Socialism de Stat", întrebuințate de multe ori într-un sens care nu corespundea substanței ideatice a doctrinei. [106]

Concentrarea energiilor intelectuale ale poporului român din perioada interbelică în cadrul statului național unitar român, climatul de largă emulație democratică ce a caracterizat societatea românească au reprezentat cadrul propice pentru o rodnică dezbatere a căilor evoluției vieții politice, pentru o examinare științifică, realistă a soluțiilor preconizate de partidele politice de clasă ale armoniei sociale.

Civilizația la care ajunsese societatea românească după Marea Unire din 1918 este un bun al fiecărei generații de până atunci, acumulat prin creațiile tuturor generațiilor trecute. Ea are o artă, o știință, o tehnică economică proprie, instituții care s-au creat, perpetuat și consolidat prin experiența de veacuri a poporului român și care nu sunt nici a unei doctrine politice care se confruntau în acea vreme.

De aceea, doctrina politică, a cărei înfăptuire o impuneau comandamentele acelei etape istorice de reașezare economico-socială și consolidare a statului național unitar român era cea a strategiei

---

[103] *Ibidem*, pag. 101.

[104] A se vedea : Șerban Voinea, „Socialismul marxist și evoluția socială" în „Doctrinele partidelor politice", op. cit., p. 123.

[105] A se vedea : Șerban Voinea, „Socialismul marxist și evoluția socială în „Doctrinele partidelor politice", op. cit., p. 123.

[106] I. Răducanu, „Socialismul de stat", *op. cit.*, pag. 164.

solidarismul social-economic, fără însă a exclude diversitatea opțiunilor de ordin teoretic, a opiniilor privind metodele, formele și mijloacele de acțiune.

Solidarismul social-economic consideră că ordinea socială, care garantează și apără instituțiile fundamentale ale societății moderne, între care se numără și proprietatea, este rezultatul unei colaborări a tuturor generațiilor, care s-au succedat și moștenit în cursul civilizației omenești, adăugând ori corectând fiecare câte ceva la alcătuirea instituției pe care generația contemporană o folosește, o îmbunătățește și e datoare s-o transmită generației viitoare. În folosirea acestor instituții sociale, cum ar fi folosirea instituției proprietății individuale, trebuie ca factorii de decizie să țină seama de necesitatea aplicării progreselor tehnice în economie, care nu este o creație a unui singur om, nici numai a unei generații, ci e rezultatul creației succesive a individualităților geniale și a maselor de creatori anonimi, care au contribuit la progresele întregii omeniri.

Inspirată din doctrina socialismului european, mai cu seamă din practica socialismuului german și francez, concepția solidarismului social-economic susținea că *solidaritatea ca simțământ social și solidarismul ca doctrină politică* se înfăptuiesc în instituțiile economice ale cooperației, pe care o susțin și o propagă partidele de clasă — socialiste sau țărăniste.

Când cooperația cuprinde mase mari de oameni și le cheamă la dobândirea individuală a tot ceea ce înlesnește viața civilizată pe toate căile, dându-le prin aceasta dreptul și posibilitatea să se bucure de toate bunurile materiale și morale ale progresului omenirii, ea nu duce la abolirea proprietății individuale și la distrugerea instituțiilor.

Pornind de la acest ideal social, care dă entuziasm și creează fără ca să distrugă ceea ce este valoros și util, susținând posibilitatea înlăturării antagonismului claselor în societate, prin emanciparea categoriilor sociale de jos, I. N. Angelescu — unul din teoreticienii români de după primul război mondial — preciza că solidarismul nu se bazează pe o solidaritate *fizică, organică,* ci pe una *psihică, socială ;* nu urmărește în politica practică înfăptuirea unei *dreptăți naturale,* în sensul filosofiei naturaliste, ci a unei *dreptăți sociale.* De aici derivă o judecată nouă asupra problemelor mari ale vieții sociale, care au format obiectul tuturor doctrinelor și au frământat toate partidele politice. Sociologul român preciza că doctrina solidarismului social-economic" ...tinde să infiltreze sentimentul

solidarității omenești și religia dreptății sociale în sufletul maselor unei societăți, care a fost obișnuită să conceapă viața ca o luptă perpetuă, să vadă un singur drept : al celui mai tare, și să aibă o singură maximă : homo homini lupus, cu toată spoiala de filantropie creștină. În rândurile sale merg acum : mici burghezi, mici patroni, mici comercianți, mici proprietari rurali, funcționari, care toți împreună, au ajuns să vadă că există o solidaritate socială, o datorie socială, o dreptate socială". [107]

În alcătuirea programelor de realizări practice, partidele politice din România, între anii 1920—1940, într-o măsură mai mare sau mai mică, reflectă și tezele solidarismului social-economic, și-au îndreptat atenția spre cerințele maselor populare ; programele de guvernământ, fiind un mijloc de sondare a conștiinței publice, au rezolvat doar numai în parte revendicările justificate ale păturilor largi populare și aceasta după acțiuni susținute ale celor nevoiași și exploatați.

Doctrina țărănistă în acțiune

Înainte de toate, ca să putem dovedi că există o doctrină țărănistă trebuie să clarificăm dacă țărănimea este în stare să influențeze politicește ordinea socială într-un stat agrar, de drept, și în ce direcție o poate orienta.

Pentru aceasta este nevoie să stabilim dacă există o clasă țărănească și să examinăm care este situația ei în societatea modernă românească și care este influența capitalismului asupra dezvoltării agriculturii și cu deosebire asupra clasei țărănești din România la sfârșitul secolului al XIX-lea și în prima jumătate a secolului al XX-lea.

Analiza științifică a evoluției în agricultură și, în general, a vieții rurale la sfârșitul secolului al XIX-lea demonstrează că transformările duc la afirmarea exploatărilor mici, ca formă superioară de producție agricolă, contrar evoluției industriale și a celorlalte ramuri de activitate economică. Referindu-se la evoluția agriculturii și a statului românesc la începutul secolului al XX-lea, marele economist român Virgil Madgearu, scria :

[107] I. N. Angelescu, „Socialismul social-economic" în Doctrinele partidelor politice", 19 prelegeri organizate de Institutul Social Român, pag. 209.

„Influența capitalismului asupra agriculturii și clasei țărănești s-a manifestat în diferite feluri. Mai întâi a dispărut, sub puternica concurență a fabricilor, industria casnică, și acest fapt a însemnat o sărăcie a țărănimii, atât timp cât agricultura țărănească nu s-a intensificat, atât timp cât țăranul muncitor al ogorului său propriu, n-a fost împins de forțe externe să concentreze munca sa în gospodăria agricolă și să producă mai mult. Aceasta s-a întâmplat însă curând, prin faptul că dezvoltarea orășenească a creat o piață largă pentru produsele gospodăriei țărănești, îmboldind la muncă intensivă și despăgubind țărănimea de pierderea cauzată prin lipsa de lucru silită la care o condamnase industria capitalistă, prin distrugerea industriei casnice". Referindu-se, apoi, la potențialul de care dispune țărănimea pentru a-și apăra interesele sale, Virgil Madgearu remarcă „...Dacă nimeni nu mai poate contesta că mișcarea politică a țărănimii este un fenomen specific împrejurărilor sociale din Răsăritul Europei, totuși ea continuă să fie considerată ca o manifestare efemeră, lipsită de o forță motrice proprie și de un îndreptar ideal. Incontestabil, însă, că odată dovedită existența unei clase țărănești cu un rol definit și preponderent în societățile agrare, ca factor de transformare socială, către progres, nu se mai poate nega capacitatea ei de acțiune politică de sine stătătoare". [108]

După ce remarcă discrepanțele dintre ideologia țărănistă și liberalism ori conservatorism, același teoretician menționează: „Acțiunea politică a țărănimii nu se poate mișca decât în cadrul concepției democratice muncitorești. Țărănimea nu-și poate împlini misiunea ei istorică fără să se asigure un regim politic democratic". [109] În țările agrare din Răsăritul Europei — și România este o țară cu un pronunțat caracter agrar la sfârșitul secolului al XIX-lea și primele decenii ale secolului al XX-lea — „condițiile de dezvoltare ale capitalismului confundau interesele plutocrației financiare cu forma de stat absolutist, împrejurare care dovedește că numai clasele muncitoare și țărănimea sunt menite să poarte stindardul democrației politice în aceste părți ale lumii" — subliniază cu justificare istorică Virgil Madgearu în 1923, tocmai când se înfiripase și luase o formă clar conturată doctrina țărănistă. [110]

Apoi, Madgearu atrăgea atenția asupra raportului dintre țărănism, naționalism și internaționalism, că „Țărănismul, ca mișcare po-

[108] Virgil Madgearu, „Doctrina țărănistă", în volumul: „Doctrinele partidelor politice", 19 prelegeri organizate de Institutul Social Român, pag. 68.

[109] *Ibidem*, pag. 81.

[110] Vezi: Virgil Madgearu, „Doctrina țărănistă", conferință ținută la 21 ianuarie 1923 în „Doctrinele partidelor politice", *op. cit.* pag. 86.

litică a clasei țărănești în lupta împotriva întregului sistem de exploatare și dominație economică și politică a societății capitaliste, nu poate să manifeste nici o tendință de opresiune față de minoritățile etnice conlocuitoare.

Concepția politică a țărănismului, asigurând dezvoltarea maximă a forțelor de producție și desfășurarea deplină a bunei stări în masele muncitoare — singura chezășie a progresului social —, rivalitățile naționale dinlăuntrul statului își micșorează însemnătatea și înlesnesc aflarea unei baze comune de conlucrare pașnică. Astfel, chiar dacă mișcarea politică țărănească din lăuntrul aceluiași stat poate fi vremelnic împărțită pe naționalități, ideologia ei socială fiind aceeași, conlucrarea diferitelor fracțiuni țărănești etnice se impune de la sine și deschide perspective largi pentru cea mai fericită dezlegare a problemei minorităților". [111]

Analiza țărănismului ca doctrină politică în evoluția istorică a României moderne și contemporane impune abordarea raportului dintre țărănism și industrialism, dintre sate și orașe, dintre concepția țărănistă și intelectualitate.

În această privință, nu se poate vorbi de existența unui antagonism între *agrarianism* și *industrialism*.

Nici chiar doctrina poporanismului la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea în România nu nega necesitatea industrializării, ci numai posibilitatea dezvoltării industriei capitaliste în mediile agrare înapoiate. Pentru România are valoare observația de o mare forță generalizatoare a lui Virgil Madgearu că „Este probabil că procesul transformării pe baza proprietății private și a concurenței libere a Statelor agrare din trecut în state industriale, nu se va repeta aidoma în statele agrare de astăzi. Chiar social-democratul Kuntaky afirmă că, în transformarea socială, nici nu se poate gândi că o țară agricolă să străbată exact același drum în lungimea și direcția lui, pe care l-au făcut țările industriale de azi.

Dacă socialismul va birui în Apus, țările cu populație în majoritate agrară nu vor mai avea atunci să rătăcească întreg pustiul

[111] *Ibidem*, pag. 86—87. Virgil Madgearu menționa, că, în acel timp, erau mai multe Internaționale, dar nici o Internațională nu putea să suplinească rolul națiunii, că națiunea este un factor hotărâtor în determinarea progresului social, deci nici un partid politic nu se poate crea pe baze internaționale, iar Internaționalele pot fi anexe în dezvoltarea acțiunilor politice, ele nu pot să devină supranaționale, inclusiv Internaționala Verde a țărănismului creată în 1920 la Passau, din îmboldul lui Stamboliisky, prezidentul Bulgariei în acea vreme.

capitalist, ca statele conducătoare economicește, ca să ajungă în țara făgăduită a socialismului. Ele își vor putea ajunge țelul pe un drum foarte scurt".

Remarcând rolul intelectualității în ridicarea statului românesc, prin țărănism, Madgearu considera că „țărănimea, care are interes ca societatea să fie organizată în așa fel încât toate trebuințele să fie satisfăcute din plin, înțelege necesitatea tehnicienilor, care mai ales în această epocă de reconstrucție a lumii are rolul cel mare de a fi experții oamenilor politici, în toate domeniile". [112]

Apariția și dezvoltarea doctrinei țărăniste și a partidului țărănesc în România sunt consecința directă a influenței capitalismului asupra agriculturii și păturilor țărănești. Evoluția doctrinei țărăniste și a partidului țărănesc în România a urmat etapele prin care a trecut satul, întreaga societate rurală și agricultura românească în prima jumătate a secolului al XX-lea. [113]

Doctrina naționalistă, Partidul Național-Democrat în România

Referindu-se la rădăcinile istorice ale Partidului Național-Democrat, al cărui președinte era Nicolae Iorga, marele istoric sublinia : ...ca întâi element constitutiv al doctrinei naționaliste, este starea de conștiință pe care au avut-o întemeietorii acestei doctrine, în forma ei cea mai nouă, care nu sunt și creatorii ei în forma principală, originală ; un fel de naționalism instructiv și foarte democratic. Eu știu că mai există alt naționalism, — pe care nu-l critic pentru că nu critic nimic aici... știu că există alt naționalism care plutește în sfere atât de superioare încât nu are atingere, în dilletantismul său rafinat și estetic, cu clasele adânci ale poporului nostru. Nu știu dacă va ajunge vreodată la democrație, cum nu știu dacă o anumită democrație se va putea înălța vreodată la naționalism, dar sunt foarte fericit că eu reprezint acel naționalism care iese din democrație, din viața seculară a maselor mari ale poporului român și că reprezint acea democrație care nu se poate despărți niciodată de conștiința poporului românesc". [114]

---

[112] Virgil Madgearu, *Op. cit.*, pag. 85.

[113] Ioan Căpreanu, „Eseul unei restituiri. C. Stere", Editura Junimea, 1988, pag. 322.

[114] Nicolae Iorga, „Doctrina naționalistă" în : „Doctrinele partidelor politice", 19 prelegeri organizate de Institutul Social Român, pag. 32.

Într-o formă concentrată, întemeietorul doctrinei și al Partidului Naționalist Democrat a reliefat obârșia acestui curent modern de opinie politică, legăturile indestructibile, de continuitate, a tradițiilor democratice ale poporului român cu gruparea politică pe care o conducea, Iorga sublinia, în această privință, că „...a fost un naționalism mai vechi al poporului românesc. Acest naționalism formează fondul democratic însuși, care e esența dezvoltării politice și sociale a acestui popor.

„Noi n-am trăit, mă rog, cu idei pe care să le fi luat din alte civilizații. Nu tăgăduiesc că ideile oricărei civilizații pot folosi, dar cu singura condiție ca ele să fie înțelese bine și aplicate cum trebuie.

Dar nimic din împrumut n-are valoare, decât atunci când se altoiește pe fond propriu. Cu un altoi fără trunchi și fără rădăcină se poate face o doctrină strălucitoare, dar care durează de astăzi pe mâine, și niciodată această doctrină nu va da altceva decât un element vestd, în loc să dea toată dezvoltarea plantei sănătoase, capabilă de înflorire". [115]

Reflexiile marelui istoric, savant român, cu privire la substanța ideologică și doctrinară a Partidului Naționalist-Democrat, creat în contextul marilor acțiuni ale poporului român din primele decenii ale secolului al XX-lea pentru încheierea procesului de formare a statului național unitar român, au o mare valoare pentru acțiunea oricărei formațiuni politice, în orice etapă istorică, dacă urmărește emanciparea poporului român și propășirea patriei. În același timp, evidențiază un adevăr ce constituie o premisă și, totodată, far călăuzitor în prospectarea viitorului democratic al țării, că a existat un foarte vechi naționalism instinctiv la poporul român, fără să fi împrumutat de nicăieri, un naționalism democratic, care se întemeiază pe vocația umanistă, altruistă, constituțională, cu o largă deschidere spre dreptate, cinste și adevăr a poporului român. „Este un fel de omenie constituțională — arată Iorga — a noastră, mai bună decât orice Constituție fără omenie". [116]

După cum susținea Nicolae Iorga, baza doctrinei naționalist-democrate pleca de la „literatura epocii lui Mihail Kogălniceanu, care este, fără îndoială, cea mai mare minte pe care a propus-o națiа românească". [117]

Raportând doctrina sa la Mihail Kogălniceanu, Iorga preciza: „Avem deci, deodată, în epoca lui Kogălniceanu, pe acesta, înțele-

[115] *Ibidem*, pag. 32.
[116] *Ibidem*, pag. 34.
[117] *Ibidem*, pag. 37.

gând politica organic, ca istoric, ca un om care a trăit în toate realităţile ţării sale. A fost şi industriaş, a avut o fabrică de hârtie, fiind un adevărat conducător de fabrică, nu la o societate anonimă pe acţiuni, unde te mulţumeşti să tai cupoane.

Capitalist n-a fost, e foarte adevărat, şi mai ales n-a fost capitalist politic, culegând capitalul în alt domeniu, pentru ca, aducându-l în politică, să transforme şi politica tot în întreprinderi pe acţiuni, ceea ce e totdeauna un lucru foarte rău.

Politica este, în adevăr, o întreprindere sprijinită pe acţiunea proprie, iar nu pe acţiunile pe care le tai ca să muncească alţii pentru tine.

Dar Kogălniceanu trecutul îl cunoştea, viaţa ţării o cunoştea, şcoala o cunoscuse ca fost profesor, prin toată realităţile timpului său trecuse.

Îi era permis să nu vadă clase în prezent, pentru că nu le văzuse în trecut; îi era permis să treacă peste clase pentru că sufletul lui era destul de mare şi inima lui destul de largă ca să cuprindă interesele tuturor acelor clase, întrucât ele contribuiau la interesele solidare ale întregului popor român. Căci tot ceea ce în interesul unei clase este dincolo de interesele solidarităţii naţiunii, este un element care trebuie combătut cu cea mai mare înverşunare. Pentru că nici o naţie nu poate trăi decât *din* şi *prin* solidaritatea tuturor claselor şi nici o conştiinţă de clasă nu trebuie ridicată aşa de sus încât să nu se vadă elementul comun în care toate celelalte interese se pot întruni şi înfrăţi pentru a colabora". [118]

Iorga considera după aproape două decenii de la apariţie, că doctrina naţionalistă şi programul Partidului Naţionalist Democrat reprezintă o continuare şi o adaptare a programului „Daciei literare" de la 1840, precizând că „...în ceea ce ne priveşte pe noi, care, în absolută modestie, numai am înviat şi am acomodat, am organizat şi apărat părerile celor care, în fericita epocă de romantism sănătos şi învietor, au ştiut să puie bazele doctrinei pe care noi am primit-o şi o ţinem la curent cu nevoile actuale ale societăţii noastre". [119]

Din punct de vedere al metodelor şi mijloacelor de acţiune, doctrina naţionalistă era explicată, de asemenea cu claritate de autorul ei, Nicolae Iorga, când afirma: „Eu nu cred în sfaturile care vin de sus şi nu ajung niciodată jos: dar cred în voinţa de jos aşa de puternică, încât să deie câte texte de legi voiţi sus. Eu nu cred în abstracţia care nu va ajunge niciodată să fie element concret, dar

[118] *Ibidem*, pag. 40—41.
[119] Nicolae Iorga, „Doctrina naţionalistă", *Op. cit.*, pag. 40.

cred în puterea elementului concret capabil de a elabora cele mai superioare elemente de abstracție. Eu nu cred în revoluție care dărâmă înainte de a ști ce creează și cum poate fi primit ceea ce vrea să creeze în realitățile asupra cărora creează, dar cred în evoluția încetată, culturală, care tot ce câștigă asimilează. *Revoluția* înseamnă de multe ori să dai flămândului un superb ospăț din care să crape a doua zi ; iar *evoluție* înseamnă să-i dai pe încetul ce-i trebuie lui pentru ca să elaboreze potrivit cu necesitățile lui organice, și în fiecare moment să fie mai puternic cum fusese înainte". [120] Totodată doctrina naționalistă se ridică împotriva formulelor politice și statale de import și temporale, elaborate „într-un timp foarte depărtat de noi, pentru societatea care nu este a noastră, pentru o nație care nu este nația noastră". [121]

Pornind de la considerentul că partidele sunt instrumente diferite pentru nevoi care se succedă și că este necesară o succesiune la putere a diverselor partide, Iorga justifică necesitatea apariției Partidului Național Democrat și face delimitarea necesară față de celelalte grupări politice ale vremii, subliniind că „...după epoca lui Kogălniceanu, care a creat o admirabilă stare de conștiință, pe care unii au avut-o mai mult, alții mai puțin, dar care n-a lipsit cu totul nimănui, a venit vremea combinațiilor matematice și geometrice, de alcătuire a instituțiilor statului și de votare a legilor, care și ele se țin de o anumită știință a numerelor, de o anumită abstracție după care trebuie să se conducă o societate.

Dar partidul s-a menținut conducător, sub un singur nume nu mai multe. Fiindcă, de fapt, nu există un singur partid liberal. Toate disidențele cu alt nume nu sunt decât reprezentări noi ale partidei liberale: Nu există un adevărat partid conservator, tradiționalist : dacă ar fi existat, el ar fi făcut ceea ce mi-am permis să recomand acum zece ani de zile la o întrunire ținută la *Teatrul Liric* : ar fi făcut o legătură cu clasa muncitorească de la țară, ceea ce ar fi fost în binele statului ; și atunci ar fi fost de o parte liberalismul concepției abstracte, inovatoare și doritoare de schimbări brusce, și de altă parte ar fi fost o masivitate tradiționalistă în clasa rurală, de la proprietarul solidar cu țăranul până la grupele țărănești conduse de proprietari, care ar fi folosit partidului și înainte de toate națiunii noastre. Pentru că trecerea de la marea la mica proprietate nu s-ar fi făcut cu zguduiri, care condamnă țara mulți ani

[120] *Ibidem*, pag. 40.
[121] *Ibidem*.

de zile să vadă o mare parte din pământ nelucrată, sau cu toate consecințele care decurg din asemenea ruperi de echilibru". [122]

Națiunea este o comunitate umană, naturală și organică ; tot ceea ce se găsește în cuprinsul ei nu se desparte de dânsa, ci colaborează la viața ei.

În cadrul națiunii — după punctul de vedere al doctrinei naționaliste a lui Iorga — este mai interesantă organizația care funcționează cu mai multă putere, care îi dă vigoare și contribuie la propășirea ei, iar în împrejurări normale la acestea se gândește, în primul rând, națiunea în întregul ei. De aceea, acest naționalism este democrat. Această concepție a dat Partidului Național Democrat și doctrinei naționaliste o anumită elasticitate, pe care partidele de clasă n-au avut-o. Doctrina lui Iorga concepe societatea ca un tot unitar, organic și se conduce după principiul servirii națiunii în ansamblu, asigurând protecția socială celor ce se află în suferință, care n-au mijloacele necesare de a se apăra.

Astfel Iorga, în decembrie 1922 preciza : „N-o să jertfim țărănimea pentru capriciul proprietarilor de automobile dinainte sau de după război. Și, când sunt împrejurări anormale, te gândești poate nu la clasa care înseamnă mai mult, ci la clasa care suferă mai mult. Iată : ne-am gândit la țărani pentru reforma agrară, fiindcă aceștia sunt clasa fundamentală și, pe de asupra, cea care suferea mai mult... Partidul Național Democrat, în momentul de față, are înaintea sa mizeria elementelor sărace de la orașe, fără îndoială cele mai nenorocite din toate !" [123]

Astfel, Partidul Național-Democrat chema la cultură pe cei de jos, zguduind până în adâncurile conștiinței pe cei de sus, îndemnând elementele neromânești prin origine etnică „să-și dea seama că aici nu e un pământ oarecare, ci este moșia unui neam, și aici nu este colaborație cu cine știe cine, ci colaborația cu stăpânii îndrituiți ai acestui pământ". [124]

Prin aceasta, savantul român și, în același timp, șeful Partidului Național Democrat, răspundea cu hotărâre acelora care, după Marea Unire din 1918, răspândeau invective dușmănoase cum că România n-ar fi fost un stat național unitar.

---

[122] *Ibidem*, pag. 44.

[123] Nicolae Iorga, „Doctrina naționalistă", Conferință prezentată la 10 decembrie 1992, în organizarea Institutului Social Român.

[124] *Ibidem*, *Op. cit.*, pag. 46 ; Ioan Căpreanu, „Partidul Național Democrat din România până la primul război mondial", în An. științifice ale Univ. „Al. I. Cuza", Iași, 1970.

Dacă a fost necesară alcătuirea acestui partid înainte de primul război mondial, după eliberarea și unirea cu Patria-Mamă România a provinciilor românești ce s-au aflat sub ocupația și dominația imperiilor vecine, Partidul Național Democrat avea o nouă misiune istorică. În această privință, Nicolae Iorga preciza :

„Ce avem noi de făcut în aceste provincii românești ? Am avut de dat o dreptate socială pentru masele indignate care, din fericire, sunt românești. S-a făcut în Basarabia foarte larg, mai puțin larg în celelalte provincii, și astfel s-au pus bazele materiale ale Statului românesc. Dar el n-are nevoie numai de baze materiale : are nevoie de menținut o morală națională pentru noi, și are nevoie de o conștiință a solidarității politice pentru naționalitățile care se găsesc alături de noi. Pentru aceasta nu ajung abstracții, și nu e nimic mai periculos decât a introduce în regiuni unde trezirea conștiinței românești și armonizarea cu conștiințele celelalte este lucrul de căpetenie, decât a introduce în Ardeal, Bucovina și Basarabia noțiunea de *clasă* peste noțiunea de *naționalitate*. Nu poate fi ceva mai absurd și mai periculos decât aceasta. Noi avem de strâns laolaltă pe toți ai noștri ; avem pe lângă aceasta de învățat pe alții cu acest regim românesc, care le aduce o invitație la o tovărășie onestă și patriotică. Apoi, după ce se va fi isprăvit cu aceasta, după ce fiecare Român va avea o conștiință românească și o bază materială pe care să sprijine libertatea sa de acțiune, pe urmă se pot face încercările pe care oricine le vrea". [125]

Chemând la o înțelegere de înaltă principialitate a intereselor superioare ale națiunii române și pentru a evita orice interpretare, care ar putea asigura un loc preponderent naționalității române, prin politica Partidului Național Democrat, Nicolae Iorga conchidea : „Dar, chiar dacă o conștiință publică nenorocită ar face ca în această țară cea dintâi cerință a unei grupări politice ar fi să spargă *solidaritatea națională* pentru a înteți națiа stăpânitoare sau națiа predominantă față de celelalte nații, ori clasa cea mai numeroasă contra celorlalte, cea dintâi datorie a noastră ar fi să dizolvăm mai curând gruparea noastră pentru a păstra intactă concepția pe care alții ar lua-o după noi, decât să păstrăm gruparea noastră sacrificând o concepție ce are încă atâta de făcut pentru dezvoltarea sănătoasă a națiunii românești și a Statului român". [126]

Păstrând și aplicând în practica politică grija neclintită pentru apărarea solidarității naționale, a unității organice a forțelor care

[125] *Ibidem*, pag. 46.
[126] *Ibidem*.

militau pentru servirea intereselor majore ale României, la scurtă vreme Iorga a preconizat dizolvarea partidului său și contopirea în Liga Poporului, grupare politică mai cuprinzătoare din punct de vedere al bazei economico-sociale și al strategiei și tacticii luptei politice după făurirea statului național unitar al tuturor românilor.

Un important accent era acordat dezvoltării culturale și morale a poporului român, considerată de Nicolae Iorga ca decisivă pentru dezvoltarea României.

Ideile politice ale marelui istoric Nicolae Iorga au cunoscut unele oscilații al căror sens n-a fost totdeauna înțeles de colaboratorii săi din conducerea partidului ce l-a creat.

În anii de după primul război mondial, conducerea Partidului Național-Democrat era măcinată de gravele conflicte dintre Nicolae Iorga și A. C. Cuza. În timp ce Nicolae Iorga urmărea să mențină Partidul Național-Democrat pe o linie democratică de reforme naționale în favoarea maselor largi ale poporului, A. C. Cuza căuta să-l antreneze pe panta antisemitismului huliganic. La 15 februarie 1923, s-a desprins gruparea lui A. C. Cuza, care și-a luat numele de Partidul Național-Democrat Creștin,[127] iar la 4 martie 1923 se înființează *Liga Apărării Național Creștine* cu un program în care se prevedea „eliminarea completă a evreilor din România", „educație națională și creștină", declarându-se pentru diminuarea rolului parlamentului și treapta eliminare a partidelor din viața politică a României și creșterea puterii Monarhiei.

Ceea ce a caracterizat prima decadă istorică, după războiul ce s-a terminat în toamna anului 1918, a fost dezorganizarea economiei tuturor țărilor, ruina și prăbușirea raporturilor socio-economice, scumpetea, șomajul, înrăutățirea condițiilor de trai, agravarea nesiguranței și instabilității. Tronurile ce păreau atât de înrădăcinate în viața și moravurile popoarelor, așa încât mulți le considerau de *drept divin*, se prăbușeau unele după altele. Până și Take Ionescu, șeful Partidului Conservator Democrat — reprezentantul tipic al micii burghezii române — vorbea de cascada tronurilor.[128] Nu trebuie să se considere numai căderea persoanelor, a dinastiilor, cât mai cu seamă *prăbușirea vechilor concepții politice, absolutiste, aristocrate și militare*. S-au prăbușit în cascade și dezastrul lor nu a constituit decât un episod, un preludiu al dezastrului general al

[127] A se vedea pe larg : Ioan Scurtu, „Viața politică din România 1918—1944", Editura „Albatros", București, 1982.

[128] Au fost răsturnate de la conducere Casele regale și imperiale : Romanov în Rusia, Hohenzollern și Wittelsbach în Germania, Habsburg în Austro-Ungaria.

tuturor instituțiilor ce păreau sacrosancte în societatea de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea până la primul război mondial.

În fața năruirii vechilor instituții și concepte politice, clasele dominante din societate au recurs la măsuri de apărare a pozițiilor, mergând până la violență și teroare, restaurând regimuri ale unei minorități ce se sprijineau pe dictatură și totalitarism.

Ca o reacție în contra valului insurecțional ce a urmat primului război mondial și revoluției ruse din 1917, istoria Europei a înregistrat mișcarea contrarevoluționară — *fascismul*.

Aceste transformări structurale erau reflectate de către I. G. Duca, unul din oamenii politici de seamă ai epocii, care aprecia în anul 1924 că „Războiul ca un puhoi a scos din matcă toate manifestările sociale, a schimbat cu desăvârșire cursul lor, a creat albii noi și reversări de tot felul. Așa încât la sfârșitul conflagrației universale ne-am găsit în fața unei confuziuni generale, care nu-ți mai dădea putința să deslușești cursul veșnic al apei de învălmășelile lui trecătoare.

Cu cât anii se scurg, societatea românească reintră însă în vechile ei făgașe.

Viața politică se scutură de excrescențele bolnăvicioase ale vremurilor tulburi de după război.

Tot ce răscolirea a adus la suprafață recade la fund și dispare. Forțele existente se cristalizează în direcții tot mai bine definite. Apele se despart și se limpezesc.

Progresul imprimă pecetea lui vremurilor noi, și din frământările războiului, omenirea se îndreaptă spre alte idealuri. [129]

Este interesant de cunoscut originile fascismului pentru a înțelege adevăratul caracter al acestei doctrine și manifestările ei politice, considerată ca expresia reacțiunii internaționale, cu caracteristici particulare, deosebite în Italia, Germania și Ungaria.

Fără a intra în examinarea amănunțită a acestui fenomen sociologic și de doctrină politică, vom face câteva mențiuni asupra originii *fascismului* în Europa, pentru a arăta în ce a constat fenomenul asemănător și în România; dezvoltat în opoziție cu mișcarea democratică ce a dominat scena politică a societății românești, fascismul reprezintă o excrescență străină pe trupul sănătos al vieții social-politice a poporului român.

[129] Vezi: I. G. Duca, „Câteva cugetări...“ în revista „Democrația“, anul XII, nr. 1, ianuarie 1924, pag. 4—5.

Fascismul a apărut mai întâi în Italia (cuvântul *fascism* vine de la cuvântul italian „fascio" și care înseamnă „mănunchi", „grupare", iar „*fasciile*" erau la început, după primul război mondial, organizațiile foștilor luptători de pe front). Poziția Italiei — deși aparținând Antantei victorioase — era grea și cu grave complicații pe terenul economic și politic, ca și acele țări care fuseseră învinse în războiul mondial 1914—1918.

Din contrastul dintre victoria militară și situația economico-socială dezastruoasă, se născuse în Italia, încă în anul 1919, o puternică reacție a maselor populare contra regimului burghez, dar, în același timp, și o exasperare naționalistă, sectară, fanatică. Benito Mussolini, la început socialist-revoluționar și un fervent propagandist antirăzboinic, și-a renegat, încă în cursul anului 1915, ideile și partidul, din care cauză a fost obligat să părăsească direcția publicației socialiste „Avanti", pentru a lansa un nou ziar, „Popolo d'Italia", cu subvenții de la guvernul francez și de la marii industriași italieni.

Imediat după război, se produse în Italia un fenomen caracteristic și pentru alte țări și anume masele muncitoare de la orașe și sate se găseau într-o situație relativ mai bună în raport cu păturile mijlocii, mic-burgheze (care cuprindeau și pe intelectuali). Masele populare, organizate de Partidul Socialist și sindicate, precum și țărănimea, obținuseră reforme — iar țărănimea pământ —, grație luptelor ce le-au dus, dar și avântului revoluționar puternic influențat de evenimentele de la Răsărit. Astfel, în Italia, grupuri masive de intelectuali, de elemente mic-burgheze, de invalizi de război, împinse fie de convingeri sincere, fie de imboldurile care mânau straturile sociale mijlocii ale populației spre partidul cel mai puternic și care le-ar fi asigurat o anumită protecție, s-au raliat socialismului, fiind dispuse să ia parte la o acțiune revoluționară contra regimului social-politic, capitalist, care împinsese țara în război, cu toate urmările sale : mizeria economică și morală pentru masele largi ale populației. Partidul Socialist Italian făcu greșeala să respingă adeziunea acestor elemente, care, lipsite de o cultură social-politică, au dat crezare insinuărilor că mizeria populației și scumpetea vieții erau urmarea revendicărilor exagerate ale muncitorimii, ce impunea salarii din ce în ce mai urcate.

Din cauză că fascismul apăru ca o mișcare *națională* și *anticapitalistă*, el atrase toate aceste elemente ale păturilor mijlocii și intelectuale.

Astfel fascismul a biruit în 1922, când regele a acordat puterea de stat lui Benito Mussolini.

Având de ales între două forțe, care-i periclitau pozițiile — socialismul (denunțat comunism) sau fascismul —, marele capital și cercurile claselor dominante au ales pe cel care-l credeau mai mic.

Din punct de vedere ideologic, fascismul are pseudo-filosofia sa: în fața progresului teoriilor pozitiviste, acuzate de materialism și internaționalism, fascismul invocă *reacțiunea spiritualistă* și exaltarea *orgoliului național*. Pseudo-filosofia fascistă, întemeiată toată pe violență și pe sentimentele cele mai sălbatice, pleacă de la filosofia lui Fr. Nietzsche, mort în anul 1900, care substituie ideii de bine și de rău conceptul forței, adevăratul progres fiind rezultatul substituirii celor puternici celor slabi.

După cum sublinia revista „Democrația", în numărul 1 din ianuarie 1923, punctele cardinale ale programului fascist de guvernământ se pot rezuma în trei:

1. Antisocialism, adică combaterea aprigă a teoriilor vătămătoare susținute de socialismul politic și a mijloacelor întrebuințate de el pentru a putea stăpâni viața internă a țării, prin organizarea unei propagande metodice pentru însănătoșirea vieții publice și stabilirea ei pe baze morale, prin răspândirea instrucției, dezvoltarea elementelor sănătoase și de valoare.

2. Antimonopolism, tinzând la desființarea tuturor dispozițiunilor și organizațiilor interne ce manifestă înclinațiuni către etatism și municipalizare din partea statului și a comunelor.

3. Antistatism, în acest sens că, statul nemaicorespunzând în actuala-i formă necesităților, nemaifăcând față lor din cauza slăbiciunii sale trebuie reorganizat, întărit de așa natură încât interesul, demnitatea și prestigiul colectivității naționale să poată predomina competițiunilor de clasă și intereselor meschine de partid".[130]

Se afirma adversar al imperialismului, dar și împotriva oricărei schimbări în situația de echilibru european creat prin sistemul tratatelor de pace de la Versailles.

Fascismul — deși s-a manifestat la început în Italia — nu a fost însă un fenomen specific italian, ci — sub forme diverse — el s-a afirmat în Germania și în mai toate statele Europei Centrale: fascismul italian, național-socialismul german, austriac, „Crucile de fier" maghiare, „Garda de Fier" din România.

Cu diferențieri și particularități de psihologie națională exprimau totuși o unitate de impulsuri și de cauze, care constau în:

[130] „Democrația", revistă lunară, anul XI, nr. 1, ianuarie 1923, pag. 35.

a) nemulțumirea socială a claselor mijlocii, provocată de proletarizarea lor, — nemulțumire dirijată contra clasei muncitoare socialiste și b) naționalismul fanatic, exaltat de războiul economic dintre popoarele Europei.[131]

În România, mișcarea legionară („Garda de Fier") a apărut și a crescut la umbra fascismului și a hitlerismului. Ea s-a desprins — la origine — din curentul antisemit, întreținut la Universitatea din Iași de profesorul A. C. Cuza, inițiatorul „Ligii Apărării Național Creștine" (L.A.N.C.) în anul 1902.

A. C. Cuza și principalul său discipol, Corneliu Zelea-Codreanu, se inspirau din practica organizațiilor fascismului european din Italia și Ungaria.

Originea fascismului, evoluția și rapida sa ascensiune la conducerea Italiei reprezintă un exemplu viu de ceea ce poate făuri o mână de oameni mânați de același țel, de același crez formulat în cuvinte lapidare de întemeietorul filosofiei ca știință, marele Platon, că „datoria tuturor e de a realiza ceea ce constituie interesul suprem al statului".

Răspândit și cunoscut mai mult în 1919, organizat ca partid în 1921, ca o puternică reacție contra dezastrului ce-l provocase propaganda comunistă, el își găsește obârșia în evenimentele ce au precedat sau au însoțit primul război mondial.[132]

Deși victorioasă și cu teritoriile recâștigate, Italia a căzut într-o stare de depresiune morală acută. Dintre toate țările aliate, intrate în război, Italia suferise cel mai mult, având de luptat cu multiple și variate dificultăți financiare și economice.

Nemulțumirile provocate de rezultatele războiului, de conținutul tratatelor de pace și, în special, de marea disproporție dintre sacrificiile făcute și beneficiile obținute, au crescut din zi în zi.

Partidul socialist, care număra printre liderii săi câteva elemente ce puneau mai presus de interesul general al statului principiile internaționale, începea să se agite, să alimenteze și să exploateze starea de surescitare internă, pentru a pune stăpânire pe situație.

Ajutați în acțiunile lor și de propaganda pe care o făcea partidul comunist rus, ce-și stabilise în Italia centrul de activitate al bolșevismului în Europa Occidentală, ei au câștigat teren cu timpul,

---

[131] Conf. Constantin Titel Petrescu, „Socialismul în România", 1935 — 6 septembrie 1940, Biblioteca Socialistă, pag. 377.

[132] B. Mussolini, discurs ținut la teatrul comunal din Bolegnia, apud: Revista „Democrația", anul XI, nr. 1, ian. 1923, pag. 33.

Cu multă greutate și trecându-se peste mari dificultăți, Italia a a hotărât intrarea în mai 1915 în luptă alături de Antanta.

și-au îngroșat rândurile aderenților și s-au dedat la mișcări de stradă, iar în multe orașe au organizat gărzi roșii, înlocuind drapelul național cu drapelul roșu, punând stăpânire pe mai multe întreprinderi industriale mari, în special în nordul țării, paralizând orice activitate economică.

Într-o atare atmosferă s-au făcut alegerile generale de la 16 noiembrie 1919, din Italia, care au dat o majoritate socialiștilor și comuniștilor, ce au candidat în baza unui program comun al luptei de clasă și de solidaritate cu Rusia Sovietică, parlamentul fiind apoi transformat într-o arenă de lupte violente, în care discuțiile au degenerat în pugilat, iar, în afara parlamentului, luptele de stradă s-au întețit.

Legiunile fasciste, organizate militărește, compuse numai din vechii combatanți și tineri entuziaști, doritori de a inaugura o eră nouă de dreptate și de prosperitate pentru Italia, au reintrat în acțiune, răspunzând cu forță brutală violențelor și exceselor comise de comuniștii-socialiști.

„Fascismul sălbatic", cum a fost denumit din cauza măsurilor severe întrebuințate, dar care erau necesare și justificate de atitudinea și mijloacele utilizate de adversari, a dus la reprimarea unor serii de revolte și la liniștirea situației interne.

Influența socio-comunistă în Italia, în acel moment istoric s-a redus, opinia publică a părăsit-o, iar numărul fasciștilor a crescut în așa proporție, încât, cu ocazia Congresului de la Neapole, din luna

---

Puținii fasciști revoluționari ce existau la acea vreme în Italia au intrat în luptă sub conducerea lui Mussolini, pentru a determina formarea unui contracurent și a paraliza activitatea neutraliștilor, ce era cu desăvârșire contrară intereselor generale ale statului italian. Efortul lor a fost încununat de succes, ei izbutind să determine participarea la război a Italiei.

Războiul, însă, a durat mai mult decât se prevăzuse, pierderile au fost mari, greutățile financiare și mai mari, iar zilelor de victorie le urmează o etapă de momente tragice și de deznădejde, descurajarea cuprinzând mase mari ale populației. Fascii parlamentari combat teza, în timpul tratativelor de pace, celor ce susțineau la realizarea întregului ideal național și deci reunirea cu patria mumă a tuturor provinciilor italiene subjugate, pe motivul că aceasta ar denota tendințe imperialiste. În discursul ținut de Benito Mussolini la teatrul comunal din Bologna acesta arăta: „Ni se contestă limitele sacre ale țării sub pretexte de tendințe imperialiste, ca și cum simplul fapt de a pretinde că Italia trebuie să se întindă până acolo unde sunt limitele naturale și juste ale patriei, ar putea să fie denumit imperialism". Activitatea fasciștilor din Italia a devenit mai puternică, s-a desfășurat cu mai multă intensitate după încheierea păcii, începând din martie 1919, când a avut loc prima reuniune la Milano și s-au pus bazele organizării lor militare regulate.

octombrie 1922, ei au avut posibilitatea să constate forța reală ce o reprezentau, popularitatea de care se bucurau și au decis mersul spre Roma. [133]

Guvernul din acea epocă, reprezentat prin *Facta*, a voit a se opune și a pretins proclamarea stării de asediu. Regele Italiei a refuzat luarea vreunei măsuri și, ceva mai mult, l-a însărcinat pe Mussolini (fiul fierarului, după cum se intitula) cu formarea noului guvern, care a fost alcătuit dintr-o coaliție a elementelor de dreapta, cu excluderea socialiștilor de orice nuanță.

Punctele cardinale ale programului fascist de guvernământ țin-teau la mărirea Italiei și valorificarea întregii sale energii naționale și economice. [134]

În politica externă, Mussolini, șeful mișcării fasciste italiene, era călăuzit de același gând : ridicarea cât mai presus a Italiei și obți-nerea, pentru țara sa, a primului rang printre națiunile europene.

---

[133] Pentru realizarea acestui program camerele au fost nevoite a acorda puteri depline guvernului, chiar dictatoriale. Cuvântul dictatorial, în acest context politic trebuie înțeles după justa observație a bătrânului om de stat, socialistul Orlando, care susținea că prin dictatură nu se înțelege decât o excepțională concentrare de puteri în interesul statului într-o perioadă tranzitorie. Roma antică o admitea, iar actuala formă parlamentară, ca și cea din perioada interbelică, ce este privită ca o perfecțiune a sistemului de guvernământ modern, nu i se opuse.

Dacă privim cu atenție funcționarea tuturor democrațiilor contem-porane din Occident, toate admit creșterea rolului puterii executive în stat, menținând, însă, și exercitarea nestingherită a factorului legisla-tiv (parlamentul).

Programul fascist cuprindea :

1. Antisocialism, adică combaterea aprigă a teoriilor vătămătoare susținute de socialismul politic și a mijloacelor întrebuințate de el pen-tru a deveni stăpânii vieții interne a țării, prin organizarea unei pro-pagande metodice pentru însănătoșirea vieții publice și stabilirea ei pe baze morale, prin răspândirea instrucției, dezvoltarea elementelor sănătoase și de valoare.

2. Antimonopolism, tinzând la desființarea tuturor dispozițiunilor și organizațiilor interne ce manifestă înclinații către etatism și municipa-lizare din partea statului și a comunelor.

3. Antistatism, în acest sens că, statul nemai corespunzând în ac-tuala-i formă necesităților, ne mai făcând față lor din cauza slăbiciunii sale, trebuie reorganizat, întărit de așa manieră încât interesul, dem-nitatea și prestigiul colectivității naționale să poată predomina competi-țiile de clasă și interesele meschine de partid.

[134] Cf. Revista „Democrația", articolul „Fascismul, originea și evoluția sa", anul XI nr. 1, ianuarie 1923, pag. 35.

Așa se explică măsurile luate pentru primenirea cadrelor diplomatice, reînnoirea vechilor elemente prin altele, mai bine pregătite, mai înțelegătoare ale nevoilor timpului de atunci, și mai susceptibile de a apăra cu demnitate interesele țării.[135]

Era adversar convins al imperialismului, dar și împotriva oricărei schimbări în situația de echilibru european creat prin tratatele de pace din anii 1919—1920.[136]

În cartea „Ideile politice în secolul al XX-lea", politologul francez Chantal Millon Delson, referindu-se la pătrunderea influențelor fasciste și în România, în perioada interbelică, scria : „puterea regentului Horthy, apoi Gombös în Ungaria, Legiunea Arhanghelului Sfântului Mihail a lui C. Codreanu în România, Boris al III-lea în Bulgaria, Alexandru în Iugoslavia ; regimul conservator al lui Pilsudski în Polonia ; sau încă partidul monarhic... Pretutindeni apărea predominant idealul tradiționalist creștin sau corporatist, nostalgia societății preurbane și preindividualiste".[137] Apoi conchide făcând o anumită *departajare între fascismul italian și celelalte variante ale doctrinei de tip fascist* din unele țări ale Europei, subliniind : „Fascismul mussolinian cezarist și îngâmfat, dar el deasemenea corporatist, cerând (preconizând) o dictatură doctrinală, antiliberal, poate fi considerat nu ca un model caracteristic, dar ca unul din avatarurile multiple, și sigur cel mai tipic, al gândirii politice autoritare survenite în acestă epocă în istoria vechiului continent european.

Mai mult decât de a studia fascismul în accepțiunea sa strictă, se consideră, deci, mai rațional de a ne da seama de nebuloasa acestor mișcări și regimuri dictatoriale, fără ca toți să se ridice la nivelul de a primi apelativul de fasciști — mai puțin în afara luptei politice. Se pare că se pot distinge (discerne) în acest ansamblu un oarecare număr de idei ca învățământ :

— viziunea modernității ca decadență ;
— critica aferentă liberalismului economic și politic ;
— dictatura de salvare publică ;

---

[135] Geneviève Tabúis, „Douăzeci de ani de tensiune diplomatică", București, 1965.

[136] *Ibidem.*

[137] Chantal Milon Delson, „Les idées politiques au XX-e siécle", Presses Universitaires de France, pag. 116.

— un stat etocratic, ca morala să se reclame de la valorile creștine, sau de la cele păgâne, în tot cazul fondate în „natură" ;

— un stat autoritar și independent, cu rol doctrinal". [138]

Din punct de vedere ideologic, fascismul avea pseudo-filosofia sa. În fața progresului teoriilor pozitiviste, acuzate de materialism și internaționalism, fascismul invocă reacțiunea spiritualistă și exaltarea orgoliului național.

Pseudo-filosofia fascistă fondată, toată, pe violență și pe sentimentele cele mai sălbatice, purcede din filosofia germanului Fr. Nietzsche, care afirmă : „cruzimea este înclinarea primă, naturală, a omului, mai conformă cu instinctul său de viață. Sentimentul milei reprezintă morala celor slabi și el este un factor de degenerare". Omul superior trebuie să fie „dincolo de bine și de rău. Binele nu este decât legea celui tare, celui puternic ; forța primează dreptul ; omul perfect este fiara sălbatică, care-și satisface toate dorințele, fără a privi la bine și la rău ; unicul criteriu trebuie să fie instinctul individual". [139]

Acestea sunt câteva din aforismele lui Fr. Nietzsche, care substituie ideii de *bine* și *rău*, conceptul *forței*, adevăratul progres urmând să se facă prin substituirea celor puternici asupra celor slabi.

Subliniem, cu rolul de a asigura o anumită departajare obiectivă, științifică, ținând seama de particularismele istorice, că *fascismul* deși s-a manifestat la început în Italia, nu a fost însă un fenomen specific italian, ci — sub diverse forme — el a biruit în Germania și într-o serie de state ale Europei Centrale.

Fascismul italian, național-socialismul german, austriac, „Crucile de fier maghiare", „Garda de Fier" din România, deși cu diferențieri de psihologie națională, exprimau totuși o *unitate de cauze și de impulsuri.*

„Garda de fier", mișcarea legionară din România, a crescut la umbra fascismului și a hitlerismului.

Prima manifestare se concretizează în limitarea numărului evreilor în universități („numerus clausus").

Corneliu Zelea Codreanu, conducătorul studențimii antisemite din Iași, se emancipează însă de sub tutela profesorului A. C. Cuza, având veleități de șef, și astfel „Căpitanul" constituie „Legiunea Ar-

[138] *Ibidem*, pag. 116.
[139] Apud C. Titel Petrescu **op. cit.**, pag. 376—377.

hanghelului Mihail", care mai târziu se transformă în „Garda de Fier", apoi în Partidul „Totul pentru țară" și, în fine, în „Mișcarea legionară", avându-l în frunte în toate variantele pe Corneliu Zelea Codreanu.

Sub influența fascismului și a hitlerismului, mișcarea antisemită a ieșit cu timpul din cadrele universității pentru a câștiga adepți în tineretul școlar și muncitor. Influența nazistă în special, cu caracterul pronunțat antisemit, a fost hotărâtoare în dezvoltarea acestei mișcări lipsită de orice doctrină și program propriu.

Cartea „Pentru Legionari" (1936) a lui Corneliu Zelea Codreanu, broșura „Cărticica șefului de cuib" și cele câteva scrisori și circulări — amestec de reflecții mistice, îndemnuri de răzbunare, violență, sentimente morale cu parfum evanghelic — nu pot fi socotite ca doctrină.

Activitatea din prima etapă a mișcării legionare se mărginea la tulburări antisemite ; din 1923, ea devine conspirativă și teroristă. Aceasta o spune însuși Corneliu Zelea Codreanu în cartea sa „Pentru Legionari", la pag. 169, unde afirmă : „Cea dintâi problemă care ni se punea era aceasta : cine trebuie să răspundă mai întâi ? Ne-am pus de acord, asupra câtorva elemente, aflate pe linia trădării și am ales șase miniștri, în frunte cu George Mârzescu.

... Am trecut apoi la a doua categorie : Jidanii, Rabinii.

... Apoi am luat bancherii : Aristide și Mauriciu Blank, Bercovici, care finanțează Partidul Liberal... Apoi jidanii din presă etc., etc." [140]

Complotul organizat de legionari a fost trădat de unul din conspiratori — studentul Vernichescu, aflat în solda Siguranței, care a și fost împușcat de alt student legionar — Moța — în cabinetul judecătorului de instrucție, dar Moța și complotiștii au fost achitați.

A urmat împușcarea prefectului de poliție din Iași — Manciu — de către însuși „Căpitanul", de asemenea achitat de juriații din Turnu Severin.

Din 1929, organizația studențească antisemită „Arhanghelul Mihail" s-a constituit în grupare politică, când Alexandru Vaida Voievod — ca ministru de interne —, în contact cu căpeteniile acestei organizații teroriste oculte, a încurajat-o în acțiunea sa, în credința că se va putea sluji de noua formațiune, „Garda de Fier", sub egida naționalismului pentru a distruge comunismul.

---

[140] Apud C. Titel Petrescu **op. cit.**, pag. 378.

La unul din procesele intentate „Gărzii de Fier", înaintea Consiliului de Război, Alex. Vaida Voievod a mărturisit, cu emfază, rudenia spirituală cu această formațiune teroristă, căreia i-a fost „naș". Înjghebată militărește „pe cuiburi", — după modelul fascilor italiene și gărzilor hitleriste S.S. și S.A., — cu „echipe ale morții", cu fabricanți de bombe și petarde și mânuitori de pumnale și revolvere, această organizație conspirativă, acoperită de mister și întărită de jurăminte sacrosancte, s-a dezvoltat treptat cu ajutorul material al marilor industriași și sub oblăduirea unor oameni politici ai marelui capital, care vedeau în „Garda de fier" o pavăză contra mișcării muncitorești denunțată „comunistă". În anul 1933, erau aproximativ 4 000 de „cuiburi", organizate sistematic în toată țara, ce făceau o propagandă anarhică și demagogică cu lozincile : „omul și poporul", „moarte jidanilor și masonilor", „toată puterea gărzilor legionare". [141]

În decembrie 1933, Partidul Național Liberal fiind chemat să guverneze, I. G. Duca, șeful guvernului, a încercat să dizolve „Garda de Fier". Răspunsul a fost asasinarea lui I. G. Duca la 29 decembrie 1933 pe peronul gării din Sinaia, de către o echipă a morții, alcătuită din trei partizani ai „Căpitanului". Dizolvată, mișcarea legionară s-a constituit sub titulatura Partidul „Totul pentru Țară", cu îngăduința acelorași guvernanți, inclusiv Partidul Liberal disident, de sub șefia lui Gh. Tătărăscu [142], fost colaborator al lui I. G. Duca.

A urmat asasinarea lui Mihail Stelescu — dizident din mișcarea codrenistă, — săvârșită în Spitalul Brâncovenesc din București, la 16 aprilie 1936, în condițiuni sadice, de resortul patologiei, apoi asasinatul neizbutit împotriva profesorului F. Ștefănescu Goangă de la Cluj și cumplitul asasinat de la 21 sept. 1939, când a căzut victimă *Armand Călinescu, primul-ministru de atunci al României* [143].

În climatul de nesiguranță creat de presiunea asupra României din partea Germaniei, Ungariei hortiste, Uniunii Sovietice, organizațiile de dreapta și-au intensificat acțiunile. Beneficiind de sprijinul unor politicieni și mari capitaliști, aceste organizații urmăreau să canalizeze lupta revoluționară a maselor pe un făgaș diversionist, să lichideze regimul democratic și să acrediteze ideea

[141] *Ibidem*, pag. 379.

[142] Gheorghe Tătărăscu, (1885—1957), născut la Craiova în 1886, după studiile efectuate în țară a obținut în 1912 doctoratul în drept la Paris, cu o teză în științe politice „Regimul parlamentar în România". Om politic inteligent și realist a avut cea mai lungă carieră politică dintre reprezentanții celei de-a treia generații de conducători liberali.

[143] Vezi : Ioan Scurtu, „Viața politică din România, 1918—1944", București, Editura „Albatros", 1982.

unui regim dictatorial. „Liga Apărării Național Creștine a stabilit, încă din aprilie 1933, contacte și a obținut sprijin din partea liderilor Germaniei hitleriste, ale cărei interese s-a angajat să le promoveze în România. Legionarii vizau cucerirea puterii politice în stat prin orice mijloace și, în primul rând, prin violență și forță.

Dezideratele cuprinse în programul mișcării legionare erau confuze și ecletice, la fel ca și ale celorlalte mișcări fasciste din alte țări europene.

În capitolul III, intitulat „Nebuloasa fascismului corporatist", din cartea „Ideile politice în secolul XX", de Chantal Millon-Delson se menționează :

„Le terme „fascisme" evoque primitivement le mouvement creé par B. Mussolini en 1919, grâce auquel il prit le pouvoir en Italie en 1992. Ce mot a par la suite servi à designer, sans doute abusivement, tous les mouvements ou regimes dictatoriaux pourfendeurs de démocratie et de liberalisme dans les années troubleés d'entre-deux guerres. Cest ainsi qu-il finit par englober le nazisme. Il s'agit d'un concept précis au départ, plus tard trop surdéterminé pour ressembler à rien d'efficient : l'un de ces concepts auxquels s'accrochent au fur et à mesure trop de passions pour que sa signification juste demeure intacte. Ici, le vocable s'attire un sentiment de haine, qui dénature son sens primitif par l'usage multiplié ou exagéré. „Fascisme" devient slogan du mal comme „démocratie" slogan du bien. Dans l'Europe d'après guèrre, on „traite" de fascisme. À l'origine porteus de concept, le mot est devenu injure. Nom à l'origine, el est devenu adjectiv. Il faut donc evacuer le périple de ses tribulations psychologiques pour le cerner". (p. 114) : „La liste serait longue des politiques ou des pensées politiques de cette obédience : en Europe du Sud, les dictatures de Primo de Rivera et de Franco en Espagne, la dictature de Salazar au Portugal, celles du général Pangalos puis du général Metaxas en Europe centrale, le mouvement Ordre et Tradition en Suisse ; les gouvernements de Mgr Seipel, puis de Dollfuss, puis de Schuschnigy en Autriche, les formations de Hlinka et de Mgr Tiso en Slovaquie, le pouvoir du régent Horthy puis de Gömbos en Hongrie, la Légion de l'archange Saint-Michel de C. Codreanu en Roumanie et les régimes autoritaires des rois Carol en Roumanie, Boris III en Bulgarie, Alexandre en Jugoslavie ; le régime conservateur de Pilsudski en Pologne ; ou encore le parti rexiste-du nom du Crist-roi-de Degrelle en Belgique, ou le Parti populaire français de Doriot [144].

[144] Chantal Millon Delson, „Les idées politiques au XX-a siécle, Presses Universitaires de France, Premier Cycle, Paris 1992.

Suntem de acord cu politologul francez Chantal Millon-Delson că secolul al XX-lea tinde să concretizeze politic teoriile născute în secolul al XIX-lea ; și pentru că secolul al XIX-lea făurește utopii, secolul al XX-lea organizează teroarea instituțională „...Toate concepțiile politice ale secolului al XX-lea se vor revoluționare, fără gândirea statului de drept. Dar, toate eșuează în întreprinderea lor de renaturare socială. Și, finalmente, aceasta este, fără îndoială, gândirea statului de drept, care completează adevărata revoluție.

La scurt timp după venirea lui Hitler la putere în Germania, legionarii au decis, în mai 1933, să treacă de la acțiunile teroriste individuale la cele colective, înființând primele „echipe ale morții", care aveau misiunea să asasineze oamenii politici și alte personalități care se opuneau acțiunilor statelor fasciste și revizioniste, ca și elementelor fasciste din interior. Legiunea Arhanghelul Mihail (iar din aprilie 1930, Garda de Fier — ca secție politică a acesteia), având legături strânse cu liderii Partidului Național Socialist din Germania al lui Adolf Hitler, inspirându-se din ideologia și practicile hitleriste, constituia un pericol, atât pentru regimul politic democratic, cât și pentru independența, suveranitatea și integritatea teritorială a României. În această situație, forțele democratice au acționat cu fermitate pentru demascarea Gărzii de Fier, cerând lichidarea ei, pentru apărarea regimului democratic, a progresului și culturii, a integrității statului național unitar român împotriva uneltirilor statelor fasciste și revizioniste și a agenturii acestora din interior [165].

Mișcarea muncitorească după 1921 în România

În perioada dintre cele două războaie mondiale, mișcarea muncitorească și socialistă din România, prin partidele ei, deși în „reflux revoluționar", a militat, în continuare, pentru apărarea drepturilor esențiale ale muncitorimii și celorlalte categorii de salariați.

Sindicatele, cu toate sforțările depuse pentru o conducere unificată (Congresele de la Sibiu — 1922 și Cluj — 1923), au rămas scindate, unele cu o centrală de tendință reformistă și altele — sindicatele unitare, militând pe principiul luptei de clasă.

[165] Vezi : Ioan Scurtu, „Viața politică din România, 1918—1944", Buc., Editura Albatros ; M. Fătu și I. Spălățelu, „Garda de Fier, Organizație teroristă de tip fascist" București, 1980.

După Congresul Partidului Socialist din 8—13 mai 1921, desfășurat la București, la sediul din strada Academiei al ziarului „Socialismul" și la Clubul din strada Sfântul Ionică, în România au existat mai multe partide muncitorești.

Partidul Comunist Român și-a desfășurat activitatea în mod legal între mai *1921* și aprilie *1924*, confruntat cu o sumă de probleme organizatorice interne și cu măsurile represive ale oficialităților. O serie de disensiuni interne s-au manifestat însă în aprecierea problemelor politico-economice, sociale și naționale, disensiuni accentuate de indicațiile primite de la Internaționala Comunistă, cum a fost lozinca adoptată fără discernământ de conducerea partidului, privind autodeterminarea până la despărțirea de statul român a unor teritorii străvechi românești locuite de o mare majoritate românească. Ca urmare unui asemenea punct de vedere și subordonării efective Internaționalei Comuniste de la Moscova, în aprilie 1924, guvernul liberal a hotărât scoaterea Partidului Comunist Român în afara Legii, situație în care și-a dezvoltat întreaga sa activitate timp de două decenii, până în august 1944.

În anul 1921, conducătorii Partidului Socialist, care, după ședința Consiliului General al partidului din 30 ianuarie — 3 februarie 1921, au părăsit partidul, nefiind de acord cu transformarea lui în partid comunist și afilierea la Internaționala a III-a Comunistă, au organizat „Comitetul Provizoriu al social-democrației române", constituind „Federația partidelor regionale socialiste".

La Congresul din 7—9 mai 1927 al Federației partidelor regionale socialiste, s-a constituit Partidul Social-Democrat din România, partid politic al clasei muncitoare, afiliat la Internaționala muncitorească socialistă.

Între Partidul Social-Democrat din România și Partidul Comunist Român — aflat în ilegalitate — deși ambele erau partide muncitorești, erau evidente deosebiri de orientare tactică și strategică, de atitudine față de problemele poziției în raporturile internaționale. În timp ce Partidul Social-Democrat din România excludea orice amestec din afară în formularea liniei strategice și tactice și în conducerea partidului, Partidul Comunist Român continua să îndeplinească rolul de secțiune a Internaționalei a III-a Comuniste de la Moscova, cu toate rigorile de subordonare organizatorică și programatică.

Astfel, după aproape zece ani de frământări și lupte între curentele și grupările din mișcarea socialistă din România, în zilele de *7—9 mai 1927*, a avut loc la București, în Sala „Tomis", Congresul General al Federației Partidelor Regionale Socialiste din

România, care a votat unificarea lor într-un singur Partid Social-Democrat, pe deasupra tuturor delimitărilor regionale și locale.

Partidele muncitorești care s-au contopit la acest Congres istoric, au răsărit din medii sociale și culturale deosebite. În activitatea și ideologia lor, au stăruit tradițiile unui trecut de lupte și jertfe, care a făcut, din fiecare din ele, un organism de sinestătător, cu viață proprie, cu suflet particular. În anii care trecuseră de la Marea Unire, se făurise acea *unitate sufletească* a muncitorimii, care era condiția indispensabilă a unității sale politico-organizatorice.

În Banat ca și în Bucovina, în Transilvania ca și în Vechiul Regat, partidele socialiste au avut de luptat pentru emanciparea muncitorimii și pentru drepturi social-economice.

Întrucât *socialismul implică democrația*, majoritatea partidelor muncitorești din țară au optat pentru titlul de *Partidul Social-Democrat*.

Odată unificat, Partidul Social-Democrat, în februarie 1928, a propus Partidului Național Țărănesc o luptă comună pentru „întronarea regimului democratic", trimițând lui Iuliu Maniu o scrisoare în acest scop.

Colaborarea Partidului Social-Democrat cu Partidul Național Țărănesc — în opoziție — a dus la răsturnarea guvernului liberal în noiembrie 1928.

La 15 septembrie 1929 a apărut „Mișcarea Socială", revistă lunară de doctrină și politică socialistă, având ca redactor responsabil pe *Ilie Moscovici*. Revista de doctrină și interpretare a acțiunii politice, „Mișcarea Socială", a făcut o operă serioasă de educare și culturalizare civică, fiindcă redactorul ei, cu un discernământ ales, a pus la îndemâna cititorilor tot ce apărea mai de seamă în revistele teoretice, de doctrină socială din lume.

Articolele lui Karl Kautski, Otto Bauer, Fr. Adler, Th. Dan, Emile Vandercelde, Louis de Brouckère, Jean Longuet, Pietro Nenni, Fr. Stamper etc., publicate în diverse reviste germane, franceze, engleze etc. erau traduse cu îngrijire, pentru educarea civică a tuturor straturilor sociale și informarea din mișcarea ideilor democratice a cercetătorilor problemelor sociale, la ordinea zilei.

În afară de această colaborare externă, revista a publicat studii teoretice, tactice și istorice privitoare la mișcarea socialistă din țara noastră, scrise de Șerban Voinea, Ilie Moscovici, N. Deleanu, Lotar Rădăceanu, S. Emil, G. Grigorovici ; studii care nu fuseseră editate de C. Dobrogeanu Gherea etc. În cei patru ani de apariție, revista a umplut un gol în literatura socialistă de după primul război mondial.

Congresul Partidului Social Democrat Român, al doilea după unificare, întrunit la București, în zilele de *18, 19* și *20 mai 1930*, ale cărui lucrări s-au desfășurat în sala „Gib", prezidate de C. Titel Petrescu, a fixat tactica acestui partid în condițiile problematicii social-economice și politice din acea etapă a istoriei României, punând un accent distinct pe *caracterul de clasă* al mișcării socialiste, în urma decepției provocată de guvernarea național-țărănistă din timpul crizei economice.

Constantin Titel Petrescu

Congresul a considerat că, în lupta grea pentru cucerirea democrației, cartelul electoral încheiat cu național-țărăniștii, în anul 1928, a fost un act politic impus de împrejurări excepționale, în consecință, Partidul Social Democrat Român considera că scopul său era afirmarea proletariatului ca factor independent în politica țării. [146]

O nouă dezbinare a mișcării socialiste s-a produs în iulie 1928, când s-a desprins de la matcă o mică grupare în jurul lui L. Ghelerter, Șt. Voitec, Zaharia Tănase și când s-a constituit „Partidul Socialist al Muncitorilor din România", pentru închegarea unității tuturor forțelor muncitorești, inclusiv cele comuniste, aflate în afara legii.

Un factor hotărâtor al deosebirilor dintre doctrinele și programele partidelor politice din România în etapa dintre cele două războaie mondiale este modalitatea de abordare a *tezei luptei de clasă*. Unele grupări politice au eludat-o, altele au respins-o direct, iar altele au admis-o și au abordat-o uneori în funcție de circumstanțele momentului și ale luptei politice. Pe lângă atitudinea în chestiunile naționale și de politică externă, poziția față de principiul luptei de clasă reprezenta un element de bază în deosebirile ce au existat între Partidul Social Democrat și Partidul Comunist Român privitoare la linia tactică și strategică ce trebuia urmată în desfășurarea procesului revoluționar în România. Ambele grupări po-

[146] Vezi: C. Titel Petrescu, „Socialismul în România", 1835 — 6 septembrie 1940, Biblioteca Socialistă, pag. 408.

litice muncitorești considerau că era necesară desăvârșirea transformărilor social-economice, revoluționare începute la 1848 și că se impunea înfăptuirea unui amplu proces de emancipare a poporului român, că trebuiau înlăturate rămășițele relațiilor de producție de esență feudală din economie prin lichidarea moșierimii ca clasă, că se impuneau măsuri de apărare a clasei muncitoare și celorlalți salariați, de exploatare nemiloasă a marelui capital și că era necesar un sistem de protecție socială pentru toți oamenii muncii, dar sub influența nefastă și amestecul brutal al Internaționalei a III-a Comuniste, prin imixtiunea agenților Moscovei, Partidul Comunist Român și întreaga rețea de organizații — ilegale sau legale pe care le manipula — au acționat în sensul exacerbării conflictelor de muncă și a manifestărilor de clasă pentru a demonstra că în România organizarea social-politică conținea grave scăderi din punct de vedere democratic. Astfel, la Congresul al V-lea al P.C.R., care s-a ținut la Moscova în decembrie 1931, s-a luat hotărârea pentru crearea unei alianțe de luptă între proletariat și țărănimea muncitoare, dar excluzând de la o atare alianță țărănimea înstărită, condamnarea în bloc a tuturor curentelor socialiste considerate ca „social-fasciste", ceea ce a generat noi dificultăți în crearea unui front unic muncitoresc. La sugestia Cominternului, a menținut ideea luptei minorităților naționale pentru autodeterminarea până la despărțirea de statul român și a ales în fruntea Comitetului său Central un militant de seamă al Partidului Comunist Polonez — Alexander Ștefanscki (Gorn).

Ca urmare a amestecului Internaționalei Comuniste (Cominternului) în mișcarea muncitorească și socialistă din România, a deosebirilor în ceea ce privește linia strategică și tactică, în toată perioada interbelică nu s-a putut realiza frontul unic muncitoresc de luptă politică.

În ceea ce privește locul ce-l avea lupta de clasă în doctrinele partidelor politice, se poate remarca aprecierea obiectivă a lui Nae Ionescu, care sublinia că : „pentru toată lumea care pricepe sensul cuvintelor, *lupta de clasă* nu este, nu poate și nici *nu trebuie să fie un scop*. Ea este o realitate, un fapt. Luptei de clasă i se opune *teoria păcii și armoniei sociale*. Este mai întâi de toate o grosolană greșeală de logică. Lupta de clasă și armonia socială nu se pot opune una alteia astăzi, pentru că ele nu sunt termeni omogeni ; și anume *lupta de clasă este o realitate*, cu *existența actuală*, iar *armonia socială* — astăzi cel puțin — un ideal ; nu este o doctrină mai ademenitoare decât aceea *a armoniei sociale ;* dar, mai întâi, nu s-a întâmplat până astăzi nimic hotărâtor în omenire,

care să nu-și fi avut substratul în interesele și în acțiunea unei anumite clase". [147]

Această teză își păstrează întru totul valabilitatea în contemporaneitate, indiferent de gradul dezvoltării economico-sociale. Din punct de vedere al ideilor politice, marxism-leninismul constituie un mister curios al secolului al XX-lea, mister pentru că cele două chestiuni ce nu pot fi evitate, în subiectul lor rămân mult timp foarte obscure și anume :

a) ca o teorie politică-economică, născută în mijlocul crizei sociale a secolului al XIX-lea și în totalitate îndreptată spre cercetarea căilor pentru realizarea bunăstării întregii omeniri.

Această teorie sfârșește prin a se dilua în cea mai lungă și cea mai sistematică teroare, niciodată întâlnită până atunci în istorie ;

b) este o dilemă cum țările din Occident, cu gânditorii lor cei mai talentați și cei mai inteligenți și mai cultivați dintre scriitorii lor, se făcură în numele drepturilor omului, atât de lung timp, admiratorii și complicii totalitarismului bolșevic.

Politologul francez Chantal Millon-Delson aprecia că „Aceste două chestiuni — una *politică*, alta *psihologică* — nu sunt lămurite și depășite. Ele au încă însemnătate pentru că marxism-leninismul a marcat secolul al XX-lea prin amploarea duratei sale și prin amploarea difuzării sale în spațiul geografic. [148]

Atunci, în perioada interbelică, ca și în zilele noastre, socialismul zis liberal pune o chestiune esențială, legată de ambiguitatea sa însăși : este posibil a reuni într-o singură viziune, și mai departe, într-o singură realizare politică, *marxismul și statul de drept ?*"

Răspunsul îl dă, într-o manieră elocventă, același politolog Chantal Millon-Delson, că „Socialismul liberal pune, în același timp, cerința organizării unei puteri viabile și actuale, chestiunea capacității sale de a exista ca sistem de gândire credibilă și eficace". [149]

Rezultă, din studierea evoluției gândirii socialiste din România, că s-a dus o luptă continuă între curentul, ce pornea de la realitățile românești în dinamica lor, căutând să găsească soluții adecvate pentru emanciparea și apărarea drepturilor muncitorimii și orientările ce veneau *din afara țării, neadecvate situației specifice a României.*

---

[147] Gusti Dimitrie, „Doctrinele partidelor politice", 19 prelegeri publice, organizate de Institutul Social Român, Nae Ionescu, Capitolul „Sindicalismul", pag. 175.

[148] Chantal Millon-Delson, „Les idées politiques au XX-e siécle", Presses Universitaires de France, Collection Premier Cycle pag. 5.

[149] Chantal Millon-Delson, „Les idées politiques au XX-e siécle", Presses Universitaires de France, Colection Premier Cycle, pag. 153.

Sub impactul prefacerilor adânci ce aveau loc în lume după primul război mondial, în prelegerea expusă de sociologul român Șerban Voinea — de orientare politică socialistă, la 18 februarie 1923, în cadrul Institutului Social Român, fiind privită critic aplicarea în Rusia Sovietică a doctrinei socialismului științific elaborată de Karl Marx, se arată, prevăzând ceea ce practica social-istorică va confirma mai târziu ca un eșec și compromis : „Bolșevismul, credințele și metodele sale sunt identificate cu marxismul, iar rezultatele sale practice ne sunt înfățișate ca o supremă dovadă a utopiei socialiste.

Asemenea încercare trebuie s-o respingem cu hotărâre, și domniile-voastre, după cele expuse de mine până aci, veți înțelege pentru ce. Într-adevăr v-am înfățișat ca idee fundamentală a marxismului, aceea că economia este factorul care determină nu numai viața materială a societății, ci și pe cea spirituală, că realizarea socialismului este condiționată de nenumărate condiții, de dezvoltarea marii industrii, de ridicarea proletariatului, într-un cuvânt de dezvoltarea modului capitalist de producție cu toate urmările sale.

Ce este oare bolșevismul rus alta, cu încercarea sa de o trece deadreptul din plină barbarie feudală la socialism, decât o tăgăduire a marxismului ? Cum poate cineva să identifice socialismul științific, mișcare și ideologie rezultată din dezvoltarea marii industrii, cu o revoluție socială izvorâtă din nevoile agriculturii și ale țărănimii ? Însuși falimentul practic al bolșevismului cu grandioasa sa încercare de a violenta legile economiei și cu falimentul la care acesta a dus în mod necesar, sunt o supremă confirmare a ideii fundamentale a marxismului.

Dar ni se obiectează : cum să nu luăm bolșevismul drept doctrină marxistă, când el însuși ni se prezintă ca atare ? Când el însuși se afirmă singurul reprezentant al marxismului nefalsificat ? Și când se știe că elementul determinant al mișcării bolșevice l-au alcătuit, cel puțin la început, muncitorii de la orașe, iar idealul lor a fost realizarea socialismului integral ?

Totuși nimic mai firesc decât acel rol al proletariatului industrial rus și travestirea ideologiei sale primitive în formele socialismului marxist....

Nu din orientul înapoiat, ci din apusul industrial, așteptăm noi realizarea socialismului. Acolo unde majoritatea populației s-a grămădit în orașe, unde majoritatea locuitorilor o alcătuiește proletariatul, unde organizațiile sale economice și politice sunt cele mai puternice și disputâ întâietatea tuturor celorlalte partide laolaltă,

acolo unde productivitatea muncii a sporit enorm și concentrația capitalistă a atins un grad înalt, care îngăduie conducerea producției după un plan central, unde clasa muncitorească, educată și disciplinată prin lupte de mai multe generații, a atins un nivel intelectual îndeajuns de ridicat spre a face față tuturor problemelor pe care le pune viața atât de complexă și delicată a societății moderne aceluia, care deține cârma Statului, acolo va trebui să ia naștere socialismul". [150]

Un asemenea punct de vedere doctrinar îl afirmase cu justificare istorică, în 1910, Constantin Dobrogeanu-Gherea despre socialismul în țările înapoiate, în lucrarea sa „Neoiobăgia", iar în perspectiva evoluției contemporane a României, în trăsături esențiale, își păstrează actualitatea, cu toate că România a făcut progrese economice, culturale și social-politice de mari dimensiuni în secolul al XX-lea.

În România, pe baza procesului de industrializare din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și tot mai accentuată în secolul al XX-lea — cu specificul ce l-a avut acest proces până în anul 1948 și apoi după ce țara a intrat în structurile economiei centralizate —, s-a dezvoltat o puternică industrie națională, s-a ridicat nivelul de cultură al poporului, iar pe această bază s-a dezvoltat clasa muncitoare și mișcarea politică a acestei clase, reflectând opoziția dintre lucrător și patron, respectiv dintre forța de muncă și conducere, ceea ce a avut ca urmare lupta partidului politic al clasei muncitoare și mișcarea sindicală.

Teoretizând această realitate, sociologul român Nae Ionescu aprecia : „Că lucrătorul apare imediat, ca cel exploatat, se înțelege de la sine ; căci dacă mișcarea e muncitorească, înseamnă că în masa lucrătorilor există nemulțumiri care izvorăsc din calitatea lor de lucrători și din regimul muncii. Opoziția lucrător-patron este deci fundamentală. Fundamentală va fi, prin urmare, și caracterizarea societății actuale ca o luptă între exploatatori și exploatați. Cum, însă cele două categorii puse în prezență constituiesc două clase deosebite, aspectul sub care viața socială se înfățișează sindicalismului este acela al luptei de clasă.

Ideea aceasta a luptei de clasă poate deștepta anume îndoieli și anume antipatii ; ea le deșteaptă cel puțin la noi în țară, unde a fost pusă cu hotărâre în circulație de o formațiune politică de după război... Am văzut partide atacate pentru că ar fi înscris în program această luptă de clasă. Atacurile acestea mi-au provocat întotdeauna

[150] Șerban Voinea, „Socialismul marxist și revoluția socială", în „Doctrinele partidelor politice", 19 prelegeri organizate de Institutul Social Român, pag. 137—138.

nedumerirea. Nu cred să existe un partid politic, nu în țara românească, dar în nici o parte a lumii, care să înscrie în program lupta de clasă. În program se înscriu doar țelurile de realizat. Dar pentru toată lumea care pricepe sensul cuvintelor, lupta de clasă nu este, nu poate și nici nu trebuie să fie un scop. Ea este o realitate, un fapt, și încă unul din cele mai puțin dorite de toată lumea ; un fapt izvorând din structura actuală a societății și pe care nu îl poate nega decât cei care neagă existența claselor sociale". [151]

Punând față în față cele două concepte politice ce se situează în realități deosebite, Nae Ionescu conchide : „Luptei de clasă i se opune astăzi teoria păcii și a armoniei sociale. Este mai întâi de toate o grosolană greșeală de logică. Lupta de clasă și armonia socială nu se pot opune una alteia astăzi, pentru că ele nu sunt termeni omogeni și anume *lupta de clasă*, este o realitate, cu o existență actuală, iar *armonia socială* — astăzi cel puțin — un ideal, cu o existență viitoare... dorită. Hotărât lucru nu este o doctrină mai ademenitoare decât aceea a armoniei sociale ; dar mai întâi, nu s-a întâmplat până astăzi nimic hotărâtor în omenire, care să nu-și fi avut substratul în interesele și în acțiunea unei anumite clase ; și mai apoi, teoria armoniei sociale este în bună parte dacă nu compromisă, cel puțin suspectă. Stindardul ei a fost întotdeauna agitat, la răspântiile istoriei, de o anumită clasă ; și anume de clasa care este amenințată să piardă puterea.

Exact în aceleași împrejurări îl agită astăzi burghezia. Evident, aceasta nu micșorează cu nimic valoarea intrinsecă a armoniei sociale. Cel puțin partidele de stânga, care recunosc realitatea luptei de clasă și clădesc, pornind de la ea, — sunt cele dintâi încredințate de aberațiile în raporturi la care duce această luptă. Ele și sunt astăzi cele mai sincere închinătoare ale unui ideal de pace socială. Este în primul rând cazul sindicalismului. Dar deosebirea între *sindicalism* și *partidele* pentru care lupta de clasă e încă o sperietoare, este radicală. Acestea din urmă vor înlăturarea luptei de clasă, — dar păstrarea claselor sociale. Mai logic, mai realist și mai fără prejudecăți, *sindicalismul* înțelege că singura posibilitate de a se elimina lupta de clasă este suprimarea claselor sociale".[152]

În privința modalității desființării claselor, Nae Ionescu preconiza „... nici mai mult, nici mai puțin decât refacerea totală și din nou a întregii structuri sociale ; refacerea care e iluzorie, dacă ea nu se sprijină pe o nouă mentalitate a omenirii.

---

[151] Nae Ionescu, „Sindicalismul", *Op. cit.*, pag. 175.
[152] *Ibidem.*

Iată deci motivele pentru care *sindicalismul* a pornit cu război împotriva societății actuale".[153] (Este vorba de societatea existentă în România la 11 martie 1923, când este datată lucrarea citată, n.n.)

Astfel, sindicalismul în România își are originea într-un fapt precis și anume în nemulțumirea generală a maselor productive, care cer îmbunătățirea condițiilor de viață și de muncă. Orice încercare de reformă pleacă de la nemulțumiri. Un asemenea sentiment este în toate cazurile răsfrângerea sufletească a discrepanței care se ivește la un moment dat între *ordinea juridică a societății* și raporturile de forță care există de fapt în acea societate.

În aceste condiții, la sindicalism intențiile de reformă, care izvorăsc din nemulțumirile oamenilor, au un caracter evident revoluționar, fiindcă nu este vorba de o adaptare a instituțiilor la noi forme de viață sau la necesități schimbate, ci respingerea în bloc a ordinii constituite și de înlocuirea ei cu alta, cu desăvârșire nouă.

În anul 1924, viața politică a României era puternic influențată de problemele situației muncitorimii, ale relațiilor de muncă și ale legislației muncii.

Ideea de legislație internațională a muncii exista de mai bine de un veac. Progresul mașinismului, dezvoltarea producției de fabrică au condus la introducerea unor măsuri legislative pentru protejarea sănătății fizice și morale a muncitorilor. Pentru înfăptuirea unor asemenea deziderate, se căutau metode noi care să protejeze, în același timp, interesele industriei și acelea ale muncitorilor. Soluțiile în acest scop se găseau în partea a III-a a Tratatului de la Versailles, care creease Organizația Internațională a Muncii. Toate statele membre ale Societății Națiunilor erau în mod obligatoriu membre ale acestei orgànizații. Chiar și Germania, cu toate că nu era membră a Societății Națiunilor, făcea parte din Organizația Internațională a Muncii : Conferința Organizației Internaționale a Muncii se reunea cel puțin o dată pe an și se compunea din delegații egale pentru fiecare stat, membru al Organizației (4 persoane, din care doi delegați ai guvernului, un reprezentant al patronilor și un reprezentant al muncitorilor). Organizația Internațională a Muncii a dat dovadă de o preocupare considerabilă cu privire la șomaj, emigrație, igiena industrială, durata muncii, precum și în domeniul protecției copiilor și femeilor, al cercetării științifice și distribuirii informației asupra chestiunilor care privesc organizarea și desfășurarea muncii.

[153] *Ibidem*, pag. 176.

Fără ca să fie țară esențial industrială, România a fost totuși printre țările care a încercat să rezolve pe cale legislativă principala problemă industrială a epocii noastre : așezarea de raporturi mai bune între patroni și salariați. Astfel, toate partidele politice mai importante ale țării, într-o măsură mai mare sau mai mică, din ipostaza specifică acelui timp și cu viziunea generată de la interesele de clasă și de la caracteristicile programului politic ce-l promovau, cuprindeau obiective de înfăptuit, pentru realizarea unei legislații a muncii.

Viața publică din România de după primul război mondial evidențiază organizarea societății pe principiul recunoașterii formelor vii de viață socială, cel puțin ca tendință reflectată în două cazuri tipice. Cel dintâi este *Partidul Poporului,* de sub conducerea Mareșalului Alexandru Averescu. Când s-a organizat, după război, partidul, acesta era o *Ligă.* Nu era un partid politic propriu-zis, cu stat major la centru, cu statut și cu program, ci numai o reuniune de formații politice locale, cu necesități de organizare locale și cu programe locale. Așa s-a închegat și a crescut Liga Poporului, care apoi a devenit Partidul Poporului, o formațiune cu putere centrală, unificatoare și abstractizantă. Al doilea caz este *Partidul Țărănesc.* Acest partid s-a născut deodată în mai multe puncte ale țării, născându-se independent și în același timp în mai multe comune ale aceluiași județ, fiind elaborate programe diferite, dar când diferitele partide țărănești s-au întrunit pentru prima oară în congres, ele nu aveau nici măcar în linii largi un program comun. Oamenii cu practică politică au făcut și acestui partid un program.

Încercând să realizeze o privire mai cuprinzătoare a vieții politice din România în primii ani după încheierea procesului de formare a statului național unitar român, într-o perioadă când conceptul de „democrație" era vehiculat cu prisosință în toate împrejurările vieții politice, de așezare a noilor structuri, filosoful român Nae Ionescu menționa : „Democrația a socotit cu numărul. Vremea noastră socotește cu individul, ca făptură vie a lui Dumnezeu, cu preferințele și îndemânarea lui specială, cu capacitatea lui proprie, cu mediul lui natural în care este plasat, în care se simte mai la îndemână și în care poate lucra mai din plin decât în oricare alt loc. În fața risipei democratice, vremea noastră ridică principiul și fapta economiei conservatoare. Să nu ne înșelăm și să nu ne încurcăm în cuvinte. Nici sindicalismul și nici o nouă formațiune politică — întrucât este cu adevărat nouă — nu e democratică, în sensul democrației clasice, singurul ei sens posibil. Ci toate sunt conservatoare. Nu în sensul vechi al cuvântului, ci într-un sens

mai larg, după care este conservatoare orice formulă politică ce asigură un maximum de economie a forțelor sociale. Vechiul conservatorism se definește altfel — dar la drept vorbind nu este altceva. Căci tradiție, autoritate, continuitate în ascensiunea unui individ, excelența în meserie ș.a., elemente cu care se definește astăzi conservatorismul, nu sunt decât mijloace prin care se realizează acel maxim de economie de care vorbeam. Încercarea mea de definiție este cel puțin logicește preferabilă, pentru că ea definește conservatorismul prin elementele facturii lui, și nu prin instrumentele lui de realizare. Și în afară de aceasta, ea înglobează toate noile mișcări sociale, fără să lase la o parte nimic din ceea ce era constitutiv în vechiul conservatorism. Dacă e nevoie de o asemenea înglobare ? Credem că da. Altfel nu am avea nici o explicare a recrudescenței pe care o trăiește.

Conservator este, deci, în factura lui intimă și sindicalismul, pentru că tot conservator este etosul vremii noastre din care sindicalismul se ridică". [154]

Războiul de întregire a neamului, din anii 1916—1918, n-a fost altceva pentru noi decât lupta pentru desăvârșirea politică a ideii naționale. Solidarismul social creează *națiunea,* care la rândul său își creează pe aceeași bază a solidarismului, *organizația politică : Statutul național,* ceea ce înseamnă că spiritualitatea omenească adună forțele răzlețite îndrumate de un simț de convergență instinctivă într-un sistem de organizare, care este *Statul,* iar Statul este *puterea organizată* în mod democratic. Multiplele funcțiuni sociale, politice și economice, cu tendințe diverse, cu înclinări adverse, cu interese disparate, se concentrează în *Stat.* În conflicte permanente statul democratic are menirea de a le apropia, de a le armoniza, de a elimina conflictele, el stă deasupra ca îndrumător general, imparțial, astfel că în organizația de Stat, *solidarismul politic* are prilejul cel mai potrivit de a se manifesta în toată fecunditatea sa, dar, în același timp, Statul nu-și poate îndeplini misiunea decât dacă forțele vii, care trăiesc în societate, participă activ la realizarea acestei misiuni. În România întregită, statul național a înmănunchiat și direcționat energiile creatoare ale întregului popor român.

Anii interbelici au adus o binevoită schimbare a politicii economice și, în special, agrare oficiale ; taxele vamale de export au fost suprimate (1931), statul intervenind acum în mod activ pentru încurajarea exportului de cereale, o politică necesară ținând seama de acumularea stocurilor nevândute. *Primele de export* au ajuns în

[154] *Ibidem,* pag. 184—185.

anii 1931/1932 la 10.000 de lei pe vagon de grâu exportat, iar cheltuielile fiind apoi recuperate prin taxe pe pâine.

În toată perioada interbelică, dar mai cu seamă între 1920—1930, s-au desfășurat discuții înfierbântate în jurul problemei industriei și a industrializării. *Liberalii*, preluând formula veche de mai multe decenii a lui *Ion Brătianu, „prin noi înșine"*, au susținut linia industrializării pe căi interne, fără ajutor din afară și fără a recurge la capital străin, bizuindu-se pe considerentul că Partidul Național Liberal controla Banca Națională și cea mai mare parte a sistemului de credit.

Național-țărăniștii s-au așezat pe poziție opusă, „a porților deschise", ceea ce a însemnat favorizarea pătrunderii capitalului străin în economia României. Politica Partidului Național Liberal în anii săi de guvernare în direcția protejării economiei naționale a determinat diminuarea prezenței capitalului străin, care, pe ansamblul economiei / a scăzut de la 36% / cât era în 1929 / la 21% în anul 1938, ponderea sa principală fiind în industria mare (70%) la 1929 și 40% în anul 1938).

Numai Partidul Național Liberal, cât s-a aflat la guvernarea țării (între 1914—1919; 1922—1928 și 1933—1937), a practicat o politică protecționistă activă, care a apărat efectiv industria națională. Au fost votate legi protecționiste în 1924, 1927, 1929, întărite apoi în 1931, 1935, 1936. Ca urmare importul de produse fabricate a scăzut continuu între 1920 și 1938, iar industrializarea în România a cunoscut un ritm accelerat, printre cele mai ridicate din Europa.

Criza economică din anii 1929—1933 a întrerupt această rapidă dezvoltare, producția industrială scăzând în anul de vârf al crizei (1932) cu 57% față de anul 1929, după 1933, procesul de creștere și-a reluat însă cursul, stimulat de diferite măsuri de încurajare a industriei (legea din 1936 acorda mari avantaje economice întemeietorilor de întreprinderi), de procesul de concentrare al întreprinderilor (în 1936, 13 societăți anonime, miliardare dețineau 48% din totalul capitalului industrial; în metalurgie procentul era de 90%), precum și de accelerarea pregătirilor de război pe întregul continent. [155]

În urma apariției în câmpul luptelor politice a Partidului Țărănesc, confruntarea doctrinară între naționalismul economic — susținut de Partidul Național Liberal și alte grupări politice —, pe de o parte, și doctrina porților deschise pentru capitalul străin au intrat într-o fază decisivă.

[155] Vlad Georgescu, „Istoria românilor de la origini până în zilele noastre", Ed. III-a, revăzută și adăugată, 1989.

În primăvara anului 1924, pe când guvernau liberalii după închiderea camerelor pentru vacanța de Paști, câțiva oameni politici ai opoziției, știind de plecarea regelui Ferdinand într-o vizită în Anglia, au plecat mai înainte de vizita regală în acea țară pentru a putea defăima în presa de acolo și în fața opiniei publice mondiale guvernul României.

Astfel, în ziarul țărănist „Aurora" din 21 mai 1924, a fost reprodus un articol al ziarului laburist „Daily Herald", scris înaintea sosirii regelui la Londra în care se menționa :

„Ar fi de dorit să fie și la București tot așa de bine ca și aici un partid muncitoresc la guvern, acest partid muncitoresc se chiamă partidul țărănesc, iar partidul țărănesc ar fi actualmente la putere, dacă s-ar fi făcut alegeri libere". Mai departe sublinia că „În România, cu partidul țărănesc la guvern, pe lângă că s-ar respecta voința poporului, dar ar fi posibil să se soluționeze în chip pașnic problema Basarabiei".

Vorbind de legiferarea liberalilor aflați la guvern, se spunea, mai departe în articol : „Ultima lor sforțare este proiectul care ia de la parlament ocrotirea proprietății naționale, trecând-o în mâinile unui consiliu numit de ei înșiși ca să și-o însușească pentru ei și pentru stăpânii lor, clasa proprietarilor.

Neprevăzând naționalizarea terenurilor petroliere din România, ei își propun prin mijlocul acesta să vâre în buzunarele particulare cea mai mare parte din beneficii. [156]

Chestiunea terenurilor petroliere pe care Partidul Țărănesc le-ar fi cedat finanței străine, numai să fi fost ajutat să vină la putere, concordă cu soluția lui Aristide Blank prin care se făcea apel larg la capitalul străin, care se traducea prin cedarea totală a terenurilor petrolifere ale României finanței străine, sub cuvânt că statul le risipește fără folos la partizanii politici ai guvernului. Concepția lui Aristide Blank a găsit admirația ziarului „Universul" din 21 mai 1924.

„Lupta finanței internaționale, — recte evreești din afară și din lăuntrul României, care a găsit instrumente docile în unele personalități politice și chiar în unele partide politice din țară, era acaparearea totală a petrolului românesc și acest lucru nu se putea face cu succes decât înlăturând de la guvern Partidul Național Liberal, care nu îngăduia o astfel de politică" [157] — scria „Universul".

---

[156] Vezi gazeta : „Aurora" din 21 mai 1924, pag. 3.
[157] Vezi : „Universul", nr. 112 din 21 mai 1924.

Unele articole scrise fie în presa engleză, fie aiurea, reflectau gândurile unor conducători politici țărăniști. De pildă, un articol publicat în ziarul „Aurora" cu data de 17 mai 1924 cuprindea o mărturisire completă în acest sens : „Domnul Duca voia să dea două mari lovituri care, pe de o parte, avea să-i asigure șefia partidului liberal, iar pe de altă parte, avea să refacă creditul atât de zdruncinat al guvernului.

Prima era o alianță cu Franța, a doua era obținerea unui mare împrumut la Londra.

Se știe ce proastă impresie au făcut în străinătate scandalurile antisemite de la noi, dar mai ales slăbiciunea sau chiar toleranța guvernului. Pentru a atenua acest efect s-a decretat în grabă la plecarea regelui starea de asediu, — aceasta pentru a dovedi tăria guvernului. Dar se vede că aceste măsuri tot nu au înduplecat marea finanță străină, în care se știe că evreii joacă un rol de primă mână.

Iată ce publică, de exemplu, „Wosische Zeitung" de ieri ca telegramă a corespondentului din Londra, dr. W. H. Edwans : „În ce privește șansele unui împrumut român, interlocutorul român care este foarte bine informat în această chestiune îmi făcu interesanta comunicare, că ministrului de externe român i s-a arătat foarte puțină bună voință din partea reprezentanților băncilor engleze și americane. Nu i s-a lăsat nici o îndoială ca un împrumut mai mare românesc ar fi acum foarte greu de plasat în Anglia și America pentru că un important personaj evreesc al marei finanțe ar pune rezistență. Atât timp cât guvernul românesc se ține în pasivitatea față de tulburările antisemite nu se poate aștepta ca acele bănci, în a căror conducere evreii au un rol de frunte, să fie dispuse să preia un împrumut românesc". [158] Răspunzându-i-se astfel, continuă ziarul „Aurora" — „guvernul liberal nu face decât a culege ceea ce a semănat. Țara n-are timp să aștepte până ce guvernul va activa, ea trebuie să se refacă, ea are nevoie de credite străine și încă însemnate. De aceea ceea ce poate face acum guvernul este numai să facă loc altuia, față de care străinătatea să fie mai bine dispusă și mai ales, în care să aibă deplină încredere". [159]

„Lupta", din cele strecurate în presa străină, prin canalul finanței israelite, reieșea că Partidul Național Liberal, în 1924, trebuia să se retragă de la guvernarea țării, pentru că ajuta curentul antisemit, se opunea ca terenurile petrolifere ale României să fie

[158] Ziarul „Aurora" din 17 mai 1924.
[159] *Ibidem.*

acaparate în întregime de finanța internațională, iar țara să fie guvernată atunci de Partidul Țărănesc, care, dată fiind subordonarea lui la finanța internațională, n-ar mai fi fost temere de mișcări antisemite în țară și ar fi cedat terenurile petroliere finanței internaționale, iar sovietele nu ar mai fi ridicat chestiunea Basarabiei, fiind deschis drumul propagării ideilor bolșevice, anarhice.[160] Era evidentă cauza de ce România nu putea face împrumuturi pe pieţele străine, când țara noastră dispunea de resurse naturale și umane, avea o serioasă îndrumare financiară și când state mai mici și mai sărace găseau posibilități de împrumut pe toate piețele.

După înfăptuirea reformei agrare în urma primului război mondial, *solidarismul social-economic* în România avea o nouă bază social-economică pentru *acțiunea politică*. Faptul social-economic, dominant al vremii de atunci, a fost împroprietărirea țăranilor ; societatea românească intrase într-o *nouă fază*, în care democrația se afirma din plin și în care neîncrederea în instituțiile democratice moștenite din trecut a început să dispară.

Apăruse, s-o denumim astfel, *proprietatea de muncă la sat, ceea* ce reprezenta un fapt de prim ordin în acel timp : țăranul cumpăra unelte și vindea produse. Țăranul vindea surplusul producției lui și numai prin faptul că vindea, *el devenise o unitate economică* și era îndemnat prin factori economici stimulatori să aspire la o treaptă superioară de proprietate.

Pentru prima dată țăranul român apărea ca factor economic independent și cum susținea doctrina țărănistă, printr-un raport de consecință, și *factor politic*. Iată de ce, acel partid, care va reprezenta în mod cât mai inteligent, adecvat și efectiv — numindu-se oricum : partid liberal, al poporului, țărănist sau social-democrat — aceste interese de producător și de negustor ale țăranului, va fi și adevăratul reprezentant al ideologiei sale.

Într-un studiu intitulat „Considerațiuni critice asupra politicii noastre economice", revista „Democrația" expunea punctul de vedere al Partidului Național Liberal din toamna anului 1925 cu privire la măsurile de îndreptare a industriei, agriculturii și comerțului, menționându-se :

[160] Ura finanței străine nu era prima dată când se afirma contrar României și, în special, contra Partidului Național Liberal. La 8 iunie 1900, alianța israelită internațională într-o ședință ținută la Viena și a cărei Dare de seamă s-a publicat în „Curierul Româno-American" de la acea dată, cerea să se refuze guvernului român orice nou împrumut până când nu va fi îmbunătățită situația evreilor în România, conform tratatului de la Berlin.

„A trecut vremea de refacere economică, când necesitățile urgente de existență pentru țară impuneau măsuri restrictive. Astăzi, orice măsură restrictivă naște specula, pe care am trăit-o în perioada postbelică.

Toate permisele de import și export nu au fost decât privilegii acordate unora în dauna tuturora, fără nici un rost altul decât de a îmbogăți o minoritate care influența scumpirea traiului.

În interior, comerțul trebuie lăsat liber și concurența își va da rezultatele cu privire la producții și repartiție. În ceea ce privește exportul, tot libertatea rămâne principiul clasic, chiar pentru cereale, chit că ar fi să cumpărăm grâu de peste hotare, pentru că la ce servește cumpărarea pâinii mai ieftină în țară". [161]

În conferința ținută la Cercul de studii al Partidului Național Liberal la 8 decembrie 1926, intitulată „Efectele legii electorale și învățămintele ce decurg din alegerile făcute după război", analistul Tancred Constantinescu, din partea Partidului Național Liberal, menționa că „Astăzi există în țară următoarele trei curente politice : a) cel din jurul partidului național liberal, în care s-au contopit partidele domnilor Inculeț și Nistor ; b) cel din jurul partidelor național și țărănist fuzionate în urmă, nu putem ști pentru cât timp ; c) cel din jurul partidului poporului. Acest curent a fost creat mai mult în jurul acțiunii sale de guvern, și trebuie deci considerat ca un curent mai puțin politic.

În afară de aceste trei curente, ar trebui să adăugăm și pe cei ce se manifestă în jurul mișcărilor politice ale minorităților". [162]

Solidarismul social-economic, în perioada interbelică, era afirmat în România într-o viziune specifică de către fiecare grupare politică, fără, însă, a fi posibilă, în condițiile de atunci, preconizarea unei protecții sociale, mai cu seamă pentru categoriile sociale muncitoare, care erau, într-o anumită măsură, defavorizate.

Naționalismul economic

Unul din oamenii politici cei mai importanți ai României din prima jumătate a secolului al XX-lea, I. G. Duca, a arătat că între concepțiile fundamentale ale doctrinei liberale este naționalismul, sub toate formele sale, deci și din punct de vedere economic. Acest

[161] „Democrația", anul XIII, nr. 9—10, septembrie-octombrie 1925, pag. 9.
[162] Vezi : Revista „Democrația", nr. 10, 11 și 12 din anul 1926.

om politic și doctrinar a caracterizat astfel *naționalismul economic*: „Este un instinct de conservare, mijlocul de a salva individualitatea materială a fiecărei naționalități, de a împiedica cotropirea ei de către elementele superioare, prin puterea sau prin organizarea lor.

Naționalismul, astfel înțeles, nu exclude colaborarea cu străinătatea. Dimpotrivă, el o reclamă, ca o nevoie și ca un stimulent.

Naționalismul economic știe că ziduri chinezești nu se pot înălța, că infiltrațiunea capitalurilor străine e fatală și necesară, dar vrea să găsească formula de armonizare care să înlăture acaparărea unora și sugrumarea celorlalți, întâi fiindcă progres fără neatârnare nu se poate și, în al doilea rând, fiindcă neatârnarea politică, fără neatârnarea economică, iarăși nu se poate". [163] Acest crez politic reliefează cu claritate directivele partidului național-liberal în chestiunile de ordin economic, dar și orientările oricărei formațiuni politice ce-și pune oricând acțiunile în serviciul apărării independenței și progresului multilateral al țării.

Este de remarcat punctul de vedere al Partidului Național Liberal din 1924 privitor la strategia dezvoltării economice, menționându-se :

„Situația economică a României întregite schimbă politica economică pe care o dusese Vechiul Regat. Nu mai suntem o țară exclusiv exportatoare de cereale și importatoare de produse industriale. Mare parte din cerealele noastre sunt absorbite acum de populația centrelor industriale din Ardeal sau din aceea a regiunilor producătoare de cereale. Fără o creștere însemnată a randamentului pământului cultivat, România de azi nu mai poate ajunge la cifrele relative ale exportului de cereale al Vechiului Regat. În aceste condițiuni, nici cifrele relative ale importului de produse industriale nu pot fi menținute fără a se produce mari și constante deprecieri valutare. Este, prin urmare, o necesitate, ca exportul de produse industriale să se mărească, pentru a avea o balanță comercială activă. E nevoie să creem industrii de export sau să ajutăm să devină industrii de export pe acele industrii care au în țară condițiile naturale de dezvoltare, procurându-le în condiții avantajoase combustibilul sau forța motrice, așa ca pe piața externă să fie capabile să înfrunte concurența". [164]

---

[163] Vezi : „Doctrina partidului național liberal", în revista „Democrația", anul XI, nr. 3, martie 1923, pag. 34.

[164] „Democrația", nr. 3, 1924, pag. 42.

Naționalismul economic este, deci, formula în jurul căreia s-au strâns toți aceia care au crezut în necesitatea neatârnării României, atât din punct de vedere politic, cât și economic sau tehnic-cultural. Această orientare doctrinară nu are nici o pornire în contra colaborărilor, ori de unde ar veni, dar ea reclamă pentru elementele autohtone, reprezentate de stat sau indivizi, de muncă, conducere sau capital, un rol preponderent și compatibil cu neatârnarea politică a țării noastre.

Se poate constata, cu satisfacție patriotică, că o clarificare și deci un progres în această privință s-a realizat în perioada dintre cele două războaie mondiale în România.

Partizanii unei politici economice internaționale, fără condițiuni, acei care nu credeau posibilă refacerea fără concesiuni față de străini, și-au rectificat concepțiile la lumina faptelor; ei au împrumutat de la doctrina naționalismului economic o tendință sănătoasă, iar prin anii 1923—1925 și până chiar în 1938, au început să vorbească cu moderație despre concesii, admițând că nu se poate face apel la capitalul străin decât în colaborare, în proporție minoritară. Astfel, acel „prin noi înșine", pe care naționalismul economic liberal a avut curajul să-l înscrie pe steagul luptei pentru neatârnarea economică, avea în toată perioada interbelică mai mulți susținători decât adversari.

Încet, încet, opinia publică din România întregită a judecat tot mai obiectiv ideile și faptele, iar cei care afirmau opinii în contra intereselor țării s-au simțit izolați și demascați în acțiunea lor.

Acest succes teoretic al naționalismului economic a netezit calea pentru mari înfăptuiri. A trebuit un anumit timp pentru ca toți factorii responsabili și opinia publică românească să priceapă adevărata situație: faptul că România era, înainte de primul război mondial, o țară agricolă care-și acoperea modestele trebuințe din activitatea agricolă, a muncii și capitalului indigen, a contribuit la menținerea unor structuri înapoiate economico-industriale, ale căror consecințe au fost resimțite până târziu după primul război mondial. Erau, pe atunci, desigur, și legi fatale ale evoluției care nu îngăduiau salturi spectaculare, fapt cert este, însă, că până la acest război, România nu a avut pentru economia națională, respectiv pentru venitul național, decât o singură resursă: agricultura.

Industria, până în 1916, era exclusiv în mâna străinilor, o anexă a industriei germane, căreia îi aparținea în mare majoritate, ca directivă, execuție și capital.

Regimul intervenționist de protecție, al Statului, nu numai că nu stipula nimic în favoarea indigenilor, dar el priva pe Stat de orice venituri, creându-se sarcini speciale, în deosebi pentru căile ferate, care transportau cu tarifuri sub cost.

După războiul nostru de reîntregire a neamului, din anii 1916—1918, s-au produs multe schimbări : țara s-a mărit, cu sarcini în consecință, deci cu necesități de venituri corespunzătoare, a intrat în plină criză agricolă, din care cauză, proporția agriculturii — acestei unice surse de avuție națională reală — a balanței economice era reprezentată în 1922, cu o cotă de 48% din totalul exportului, pe când în 1913, ea era de 73%.

În 1913, balanța comercială acuza la export un total de cereale reprezentând 460.100.000 lei sau 73% din totalul exportului ; dacă luăm în medie coeficientul de scumpire a cerealelor la export, cifra de 20, ar fi urmat în mod normal ca totalul cerealelor exportate în 1922 să reprezinte 9.202.000.000 lei.

Pe când în realitate România a avut 3.842.674.000 lei. Dacă acest deficit nu justifică complet valuta României din acei ani, el este totuși o cauză esențială, care n-a putut fi înlăturată înainte ca balanța economică generală să devină oglinda unei activități a muncii și capitalului românesc. Până atunci însă, România nu s-a putut ridica decât numai prin agricultură, adică prin revenirea la situația dinainte de primul război mondial. Nu se poate înțelege o balanță comercială favorabilă economiei naționale a unei țări, atunci când tot ceea ce o activează la export, se înfăptuiește în afară de factorii naționali.

„Ce repercusiuni favorabile voiți să aibă o activitate economică cu capitalul exclusiv străin, care, servindu-se de elementele principale străine, va extrage din solul țării tale o bogăție, spre a o duce afară, în profitul exclusiv al acestui capital și a acelor elemente care-l servesc ? Ce rămâne economiei naționale ? Dividende ? Nu. Munca ? Nu. Impozite ? Nu. Transporturi ? Nu.

Regimul Legii de încurajare completa admirabil, prin sacrificiile ce le impunea Statului, efectele negative ale unei astfel de activități economice — scria economistul Nicolae Constantinescu, — în condițiile cerinței de consolidare economică de după războiul de întregire a României". [165]

În astfel de împrejurări, s-au găsit oameni politici după război care nu numai că n-au propus soluții de îndreptare a vieții econo-

[165] Vezi : Revista „Democrația", anul XI, nr. 3, martie 1923, pag. 36.

mice, dar au reclamat noi concesii pentru străini, ca și când numeroasele achiziții ale străinilor posedate înainte de război sau camuflate ulterior, ar fi contribuit cu ceva la ridicarea valutei noastre.

A trebuit o luptă aprigă dusă de forțele patriotice românești pentru ca naționalismul economic să triumfe și s-a produs astfel o reacțiune care a câștigat chiar pe cei mai mulți dintre susținătorii capitalului străin.

Astfel, în martie 1921, Take Ionescu, cel mai strălucit susținător al capitalului străin, în ședința Camerei spunea : „Cât timp nu va intra capitalul românesc într-o industrie, el va fi văzut de public cu ochi răi și această industrie nu va putea fi tratată de stat cu dreptate, decât atunci când multe interese locale vor fi amestecate într-însa". [166]

Aluzia lui Take Ionescu se referea la structura „Societății Româno-Americană" (Standard Oil), care s-a bucurat totdeauna de sprijinul său direct și care totuși n-a găsit soluție să facă să participe capitalul românesc în cea mai infimă proporție, la capitalul său ajuns, în 1923, la jumătate de miliard de lei, pentru a-și păstra caracterul de conducere exclusiv străin, într-o țară din care a scos atâtea sute de milioane și unde, sub o emblemă falsă, profita de toate drepturile românilor, până și de acela de a achiziționa cel mai mare imobil din Calea Victoriei.

În conferința ținută de Vintilă I. C. Brătianu la Ateneul Român din București, în ziua de 28 februarie 1926, cu privire la direcțiile strategiei politico-economice a României după primul război mondial, se arăta cum se putea pune în valoare potențialul material și uman din România întregită, subliniindu-se că „În aceste condiții, după o perioadă lungă de aglomerare și conservare, sosește timpul de expansiune : nu de expansiune în înțelesul imperialist al cotropirei, dar prin intensificarea folosirii mai desăvârșite a energiei interne, radierea în afară a roadelor acestei energii...

Radiere politică, ca un factor de ordine și civilizație, care are nu numai drepturi de apărat, dar și cuvânt de spus în chestiile mari ce interesează viața regiunii, în care trăim și mersul ei liniștit și ordonat." [167]

Principiul naționalismului economic îl găsim prezent în politica liberală de-a lungul întregii epoci moderne și apoi în contemporaneitate, cu aceeași consecință, și luptând, potrivit timpurilor și necesităților, călăuziți, după cum spunea I. G. Duca, nu de dorința

[166] Apud revista „Democrația", anul XI, nr. 3, martie 1923, pag. 36.
[167] Vezi : revista „Democrația", decembrie 1926, pag. 85.

de a exclude colaborarea cu străinătatea, ci de a crea un progres și o neatârnare, fapt ce nu putea să nu aibă aprobarea și a străinilor cinstiți.

În această privință, în 1909, se prevedea în legea pentru darea în exploatare a terenurilor petrolifere de pe proprietățile statului, prezentată de Al. Djuvara, la articolul nr. 1 :

„A doua pătrime se va scoate la licitație numai între societăți a căror acțiuni vor fi nominative și rezervate exclusiv detentorilor români ; celelalte pătrimi fiind date prin licitație oricăror societăți, fie și străine“ [168].

Tot astfel, în legislația nouă, de după primul război mondial, se găsesc degrevări în favoarea întreprinderilor cu capital în majoritate național românesc (articolul 36), principiu reclamat și „Reșiței“ în vederea naționalizării, precum și a altor întreprinderi din provinciile românești eliberate de sub dominația străină și unite cu România, unde nevoia unei grabnice naționalizări a apărut mai vădit.

Este interesant de reținut că sub impactul programului de lucru al guvernului liberal din anii 1923—1924, exprimat prin fapte de către Comisiunea Superioară Economică, băncile mari din România, pentru prima oară, au recunoscut necesitatea de a se naționaliza unele industrii, oferindu-se a se constitui în consorțiu pentru a prelua o subscriere majoritară a capitalurilor.

Băncile au elaborat în acest sens un memoriu, care, între altele, indică orientările în privința selecționării industriilor cu precădere la naționalizare, în raport cu importanța lor din punctul de vedere al economiei și al apărării naționale.

Ideea căluzitoare, și pentru care cei interesați sau rău inspirați găsesc atâtea critici, se desprinde clar și consecvent. Ea lipsește, însă, din nenorocire, unor partide politice din România (în afară de Partidul Național Liberal sau grupările politice de orientare socialistă), care au preconizat uneori fără prea multă chibzuință politica porților deschise pentru capitalul străin.

Aceasta nu rezultă numai din critica ce se făcea de către Partidul Național Liberal, dar și din acțiunea legislativă.

Astfel, în anul 1912, când conservatorii au preconizat o lege pentru încurajarea industriei naționale, în acea lege nu găsim nimic care să dezvăluie preocuparea de a se da o precădere capitalului și muncii românești. Articolul 21, din acea lege, referitor la muncă, căci chestiunea capitalului este cu totul absentă din preocupările

[168] *Ibidem.*

guvernanților de atunci, reclamă ceva în privința proporției lucrătorilor, dar aceasta este atât de palid, încât se vede clar cât de slabă a fost tendința de *naționalism* și cât de puternică aceea a *internaționalismului*, care a intervenit și a eludat principiul protector al muncii românești, reducând efectele prin cuprinsul textului următor :

„În toate întreprinderile care se bucură de foloasele legii de față, trebuie să fie cel puțin 75% români, din numărul total al lucrătorilor întrebuințați.

Personalul administrativ, va trebui să fie cel puțin 75% români, cel mult până la îndeplinirea primei perioade de încurajare (după 10—30 ani).

Personalul tehnic, cel puțin 25% români, la începutul perioadei a II-a de încurajare etc. [169].

La lucrătorii fără specializare nu s-a făcut deci amânare ; intervențiile străine s-au limitat la personalul mediu, cel de conducere generală nefiind în discuție, precum nu este nici capitalul.

Unica protecție a muncii românești se vedea, deci, eludată printr-o amânare de lungă durată ; iar Statul consfințea printr-o lege starea de fapt de atunci, care excludea orice inițiativă românească față de concurența străină puternică, lăsând liber tot câmpul industrial, la dispoziția capitalului străin.

Când analizăm aceste concepții politico-economice paralele, una a *naționalismului economic*, încrezător în forțele vii ale națiunii române, alta a credinței că *nu ne putem ridica decât prin străini*, înțelegem că și optimismul unora, ca și pesimismul altora, în privința dificultăților valutare au aceleași origini.

Naționalismul economic, conștient de vitalitatea, de energia și puterea de creație a poporului român, nu se înspăimântă de jocul valutar, el își dă seama că paralel cu scăderea trecătoare uneori a leului, cresc puterile creatoare de produse necesare vieții social-economice, el știe că va urma prosperitatea economiei naționale, grație uriașului potențial material și spiritual, de muncă de care dispune societatea românească.

Revirimentul s-a produs în perioada interbelică, ca o necesitate națională, revărsându-se favorabil în închegarea românismului.

Naționalismul economic — afirmându-se ca un curent politico-economic, propagă încrederea în forțele vitale ale națiunii, le sti-

[169] A se vedea : Gh. Buzatu, „România și trusturile petroliere internaționale până la 1929", Edit. „Junimea", Iași, 1981 ; T. Savin, „Capitalul străin în România", Editura „Eminescu", București, 1947.

mulează și le dă avântul și puterea de realizare. Forțele care îl popularizează și îl cristalizează *în organisme individuale potențează toate sectoarele de activitate, inclusiv știința, învățământul, cultura.* Astfel, ca orice acțiune umană, *naționalismul economic este legat de tot ceea ce este omenesc.*

La începutul anului 1924, după promulgarea legii comercializării, s-a putut face o discuție obiectivă asupra intențiilor guvernului național liberal față de capitalurile străine. Această lege prevede, precum se știe, colaborarea muncii și capitalului străin nu la instituții private, existente atunci sau viitoare, ci chiar la acelea pe care fie aportul Statului, fie interesul general ce-l comportau, le făceau să îmbrace un caracter național.

Dacă, deci, la această categorie de instituții, guvernul înțelegea să accepte colaborarea străină, cu atât mai vădit accepta colaborările în largul câmp al *industriei* și *comerțului.*

Cele două esențiale elemente — *munca* și *capitalul* — erau tratate în articolele 11 și 18 ale legii, în mod *echitabil,* pentru capitalul străin ; cât privește tratamentul în genere, el era pe picior de perfectă egalitate cu capitalul indigen, ale cărui beneficii și riscuri, le împărtășea pe de-a-ntregul, legea nefăcând nici un fel de distincție.

Articolul 11, stipula că *două treimi* din membrii Consiliului de Administrație și ai Comitetului de Direcție, trebuiau să fie români, — în sensul de cetățean român, înțeles după războiul de întregire, a României, — adică fără deosebire de confesie sau origine, iar o *treime* puteau fi străini.

Articolul 18 încuviința o participare *de 40 %* pentru capitalul străin.

Obiectivitatea impune oricui să recunoască și în această doctrină a naționalismului economic *tradiționalul spirit de ospitalitate al* poporului român.

De aceea nu se poate înțelege lipsa de obiectivitate a unei părți din presa României a acelei perioade istorice, îndeosebi cea inspirată din ghișeele unor întreprinderi străine de neamul românesc, care înțelegeau să facă politică și afaceri și care se ridicau împotriva așa-zisei xenofobii a politicii de apărare a potențialului economic de care dispunea poporul român.

„Suntem denunțați străinătății ca mâncători de străini și amenințările se întrec în necuviință — scria revista „Democrația".

Dar dacă toți acești domni, ale căror acte în neregulă nu sunt cercetate, cred că răbdarea și blândețea unui popor exclud hotărârea și energia, se înșală. Adversitățile momentului, ca și înăspri-

rea raporturilor dintre partide, pot umbri unele chestiuni și adevărurile pot fi din când în când eclipsate de patima politică“ [170].

Era legitim ca o chestiune de importanța punerii în valoare a bunurilor statului sau a petrolului să pasioneze lumea politică din țară, precum era foarte explicabil ca forțele politice și concepțiile doctrinare să nu se poată pune de acord cu ușurință asupra unei soluții definitive.

Unitatea de vedere pe țărâmul economic se obține de altfel foarte rar și cu multă greutate.

În Germania, de exemplu, când înainte de primul război mondial s-a pus în Reichstag chestiunea reglementării comerțului de petrol, aceasta a stârnit o vie discuție contradictorie de la care nu s-a abținut nici partidul clerical. N-a lipsit nici încriminarea că guvernul favoriza anumite bănci.

Trebuie menționat că una este a discuta obiectiv și constructiv despre economia țării și alta este a defăima și ponegri politica unui stat, asmuțind și exagerând, cu scopul vădit de a ne îndepărta simpatiile de care trebuie să ne bucurăm printre celelalte națiuni ale lumii.

Analistul Partidului Național Liberal conchidea în 1924 în argumentația sa, remorcând o idee-forță care are însemnătate istorică peste vremi, că : „A crede că cetățenii acestei țări libere, de o libertate câștigată pe câmpul de luptă au dreptul a se împărtăși pe din două, din bunurile hărăzite pământului național, nu este numai discutabil atunci când aceasta ar trebui să fie un instinct național unanim, dar este pecetluit cu toate epitetele și invectivele ca și când ar fi vorba de o credință dăunătoare națiunii. Este caracteristic pentru a învedera cât corespund sentimentelor adânci naționale, purtătorii de cuvânt ai unei părți din presa noastră... Să nu uităm că trădătorii nu sunt numai la război, ci sunt și în timp de pace ; iar dacă lupta pentru câștigarea independenței economice va cere baricade, să se știe că vom fi cu toții acolo“ [171].

Treptat, viața politică a României se scutura de excrescențele vremurilor de după primul război. Forțele existente se cristalizau în direcții tot mai bine definite. Utopiile, iluziile, paradoxurile se năruiau. În ordinea socială, realitățile reluau locul exagerărilor. Nevoile sociale impuneau legile lor inexorabile. Firește, aceasta nu însemna că lumea se reîntorcea la vechile tipare, și că neschimbata viață a viitorului va fi aidoma celei trecute.

---

[170] Vezi : „Sabotarea naționalismului economic“, în Revista „Democrația“, nr. 5—6, mai—iunie 1924, pag. 98.

[171] *Ibidem*, pag. 99.

Progresul imprima pecetea lui vremurilor noi, și, din frământările războiului, omenirea se îndrepta spre alte idealuri. Opera aceasta de prefaceri. lua drumul evoluției istorice iar nu acela al zguduirilor puternice și violente.

O componentă importantă a doctrinei politice a naționalismului economic constă în teza prégătirii *cadrelor autohtone pentru toate sectoarele societății românești,* stimularea *pregătirii* și *afirmării inteligenței poporului român* ca factor propulsor al progresului multilateral al țării. Într-un studiu amplu și documentat publicat în revista „Democrația", intitulat „Profesori străini", dr. Sion sublinia :

„Este o iluzie a se crede că oamenii de știință din Occident, cărora calitățile lor le-ar asigura în țara lor tot la ce ar putea aspira, au să-și lase țara lor de dragul României. Vă închipuiți că creatorii de știință sunt niște mașini inerte visătoare de știință, care s-ar putea să funcționeze oricum și oriunde ? Ei sunt niște oameni cu voință, cu patimi, cu sentimente. cu aspirațiuni, cu trebuințe, și de multe ori foarte lacomi.

Considerați un profesor străin de mâna întâia, care ar fi să fie chemat la București. Și nu luați cazul unui profesor de o specialitate dintre acelea prin ele însile lucrative, cum ar fi medicina. În acest caz speranța unei clientele excepționale poate că l-ar ispiti. Dar luați cazul unui matematician, unui naturalist, unui pedagog care ar ști că trebuie să fie readus la apuntamentele catedrei sale. Acest om nu va părăsi situația ce o are, sau are perspectiva de a căpăta într-un centru din patria lui, fără ca statul român să-i asigure, în schimb, excepționalele avantaje" [172]

De aceea, este covârșitor mai însemnat, decât să fi fost aduși profesori străini în România, oricât de superiori ar fi fost, să fie trimiși din România în toate centrele de superioară cultură din Europa sau din America, tineri români ca să-și desăvârșească pregătirea la luminile orbitoare ale profesorilor de acolo, dar mai cu seamă în mediile științifice și culturale de acolo. Aceste burse de studii în străinătate nu trebuiau să depindă de mărinimia unor filantropi care ar fi lăsat Casei Școalelor câteva sume de bani în acest scop. Statul trebuia să înțeleagă că trebuia să facă sacrificii pe care numai parțial, însă, le-a făcut pentru culturalizarea poporului român.

Doctrina naționalismului economic, așadar, înseamnă : „prin brațele noastre, prin mintea noastră, prin inima noastră !".

---

[172] Dr. V. Sion, „Profesori străini", în revista „Democrația", anul VII, 4—5, mai 1919, pag. 207—225.

Învățământului profesional îi revenea un important rol pentru propășirea economiei naționale. Atât în provinciile românești ce s-au eliberat prin prăbușirea Imperiului Austro-Ungar, cât și în Basarabia eliberată de sub jugul Imperiului Țarist, românii fuseseră menținuți în stare de robie ; dacă ei doreau să-și păstreze limba și credința, ei trebuiau să rămână la coarnele plugului sau lucrători manuali.

Cu toate acestea, un învățământ profesional mediu destul de dezvoltat exista atât în Basarabia cât și în Transilvania ; el era însă pentru străini, iar pentru români, el constituia numai un instrument de înstrăinare a sufletelor lor.

Într-o asemenea viziune, poporul român trebuia să-și reia locul ce-i revenea în Europa și în lume, prin dreptul istoric, etnic, cât și prin destoinicia lui.

Punerea în valoare a bogățiilor țării, a rezervelor de energie și capital disponibil, a unor însușiri care fac din neamul românesc unul din cele mai viguroase ale Europei pentru a beneficia de descoperirile moderne, nu se putea face fără un învățământ profesional și de toate gradele cât mai temeinic organizat. El trebuia să fie fermentul care să dea viață tuturor condițiilor favorabile de care beneficia România întregită în hotarele etnice, istorice, devenind astfel una din unitățile economice cele mai complete dintre statele civilizate și democratice.

Coordonarea acestor nevoi nu putea fi organizată decât printr-o legiuire unificată care să stabilească regimul sub care se dezvolta economia națională, regimul vamal, un cod de comerț care să unifice piața internă și să stabilească normele instituțiilor economice, o lege de încurajare a agriculturii, industriei și comerțului.

În viața politică a României și, în primul rând, în cadrul dezbaterilor parlamentare, un loc important l-au avut propunerile Partidului Național Liberal cu privire la protejarea, conservarea și valorificarea rațională a bogățiilor subsolului României, mergând pe traiectoria doctrinei tradiționale a acestui partid : „Să ne dezvoltăm prin noi înșine".

Prezentând expunerea de motive la Legea minelor din 1924, ministrul industriei și comerțului, Tancred Constantinescu, menționa „Valorificarea bogățiilor subsolului nu este supusă acelorași norme ca valorificarea bogățiilor suprafeței pământului. O primă deosebire o impune caracterul special al zăcământului minier. Pământul arabil e cultivat și produce, ajutat fiind de munca omenească si de elementele naturale care-l compun sau care i se adaugă în cursul fiecărei culturi. Productivitatea lui se menține pentru multe generații

și când știința omenească, a chimiei agricole îi mai regenerează forțele, adăugându-i elementele răpite prin culturi, forțele productive ale pământului devin inepuizabile și sunt infinite.

Zăcămintele miniere sunt, însă, limitate. Exploatarea lor constă în răpirea firească a unei părți din cantitatea totală. Bogăția minieră dispare, deci, prin exploatare și nici un mijloc nu o poate face să se refacă, decât aducerea înapoi a cantității răpite.

Urmarea acestui caracter special al zăcământului minier este că statul nu poate privi indiferent exploatarea și deci epuizarea bogățiilor sale miniere. Exploatarea cât mai repede și cât mai intensă a acestor bogății nu este întotdeauna în interesul statului și nu poate fi un scop al politicii lui. Mai de grabă, statul trebuie să ducă, în principiu, o politică de conservare a zăcământului, sau în orice caz să aibă grijă de economisirea bogățiilor sale miniere, utilizând cât mai rațional ceea ce pune în consumație. Legislația minieră trebuie să urmărească, prin urmare, înlăturarea exploatărilor prădalnice, care nu țin seama de nevoile zilei de mâine.

Aceasta nu înseamnă că statul trebuie să împiedice exploatările miniere, de teama epuizării viitoare a zăcămintelor. Tehnica economică de fiecare moment îi indică directivele politicii sale economiere.[173]

Afirmarea doctrinei naționalismului economic în România își are începutul încă în politica protecționistă din a doua jumătate a scecolului al XIX-lea, continuată pe o treaptă superioară în anii dintre cele două războaie mondiale.

România a început să aibă o politică de stat în chestiunea petrolului încă din anul 1900 ; mai mult, România este printre primele țări care au afirmat o politică minieră de stat, mai ales cu privire la generatorii de energie. Afirmarea unei atari politici s-a făcut în următoarele împrejurări :

Guvernul *conservator* de atunci primise și discutase o propunere de concesionare a terenurilor petroliere, venită din partea Societății „Standard Oil". Țara trecea printr-o criză financiară grea, iar guvernul credea că va salva țara printr-o vânzare a unora din bunurile sale. Pe de altă parte, producția petroliferă americană scăzuse mult față de producția petroliferă din Rusia, ceea ce amenința situația Societății „Standard Oil" pe piața mondială.

Atitudinea energică a opoziției *liberale* a deșteptat opinia publică românească în fața pericolului acestei concesiuni și proiectul

[173] Dezbaterile parlamentare, 1924, Buletin Of., nr. 2, pag. 100—109. Vezi și revista „Democrația", anul XII, nr. 5—6 mai—iunie 1924, pag. 3—70.

n-a putut fi înfăptuit. De atunci chestiunea petrolului a devenit unul din punctele de program economic al partidului liberal, care a îndrumat politica de stat în industria petrolului. Lucrarea publicată de cercul de Studii al Partidului Național Liberal : „Politica de stat în industria petrolului“ [174] este interesantă în această privință și merită a fi consultată.

Propunerea americană din 12 noiembrie 1900, cuprindea, printre altele, următoarele mențiuni : că guvernul român acordă concesionarilor pe timp de *50 ani* exploatarea a 15 000 ha, situate în regiunile recunoscute ca petrolifere, contra unei redevențe de 8% din brut, până la rambursarea avansului consimțit de concesionari și până la 10% după aceea.

Le acorda dreptul de a face explorări pe orice proprietate a statului, în afară de zonele recunoscute ca petrolifere, și le da dreptul de a le exploata și pe acestea, plătind numai 1/2 din redevențele stabilite pentru terenurile petrolifere.

Statul acorda concesionarilor dreptul de a stabili și exploata două conducte pentru transportul țițeiului la Marea Neagră (Câmpina — Băicoi — Constanța și conducta Moldovei), așezate de-a lungul căilor noastre ferate, precum și scutire de vamă pentru toate mașinile și accesoriile necesare întreprinderilor petroliere în general. Durata concesiunii conductelor se fixa la *30 ani,* de la data construcției lor, care ar fi avut loc numai atunci când producția generală a țițeiului ar fi atins 600 000 tone. În fine, este interesant să notăm obligația impusă statului, prin articolul 10, de a-și menține neschimbat tariful pentru transportul pe calea ferată al petrolului și dreptul concesionarilor de a ridica tarifele prevăzute pentru transportul pe conductă, în caz când această obligație n-ar fi păstrată. Statul renunța la rolul de arbitru și diriguitor al intereselor generale în industria de petrol, acorda monopolul transporturilor, nu punea nici o obligație pentru formarea și întrebuințarea *unui personal tehnic românesc,* nu lua garanții pentru o exploatare intensivă, nu se asigurau rezervele necesare statului și nu se asigura posibilitatea unei politici a prețurilor în materie de petrol.

Guvernul liberal ce a venit la conducere în 1901 a înlăturat soluția preconizată în anul 1900, a creat o comisie a petrolului, compusă din C. Alimănișteanu, L. Mrazec și V. Brătianu ; din aceasta

[174] Vezi : Gheorghe Buzatu, „România și trusturile petroliere internaționale până la 1929“, Editura „Junimea“, Iași, 1981.

a derivat Institutul Geologic al României, care a îndrumat și executat lucrările documentare și tehnice pentru politica petrolului.

În contra acțiunii grupului Standard Oil, Germania, care era pe atunci principalul consumator european de petrol, a înlesnit participarea lui Deutsche Bank și Disconto Geselschaft în exploatările de petrol din România. Astfel, România, fără voia ei s-a găsit atrasă în vârtejul luptelor mondiale pentru petrol.

Alături de Germania, „Standard Oil" și-a format o societate petroliferă în țară, Română-Americană, iar grupul Dutch-Royal a format Astra-Română, care ajunsese în curând una din cele mai puternice societăți petrolifere din România.

După primul război mondial, interesele germane din Steaua Română au trecut în mâinile englezilor și francezilor, cu o participare românească ; iar celelalte societăți germane au trecut în alte mâini, fără nici o participare românească.

În această situație, statul român trebuia să-și afirme o politică reală în chestiunea petrolului și fără a atinge drepturile societăților existente, trebuind să țină seama de interesele economice interne ale țării și de tendințele și practicile politicii mondiale a petrolului. *Legea minelor din 1924, propusă de Partidul Național Liberal,* a concretizat această politică, care cuprindea un dublu scop : 1) Punerea în valoare și exploatarea economică a zăcămintelor ; 2) Satisfacerea intereselor vitale și permanente ale națiunii și ale statului, ca reprezentant al interesului general.

În primii ani ai perioadei interbelice, grație liberului schimb ce era practicat, industria națională ajunsese o ficțiune. Iată ce menționa despre starea economiei românești în mai 1924, marele economist C. I. Băicoianu, directorul Băncii Naționale a României : „Stradele Șelari, Blănari etc. mai păstrează ca o deriziune numele de altă dată, fără să mai fie în tot lungul lor vreo urmă din industriile ce le-au dat acest nume. În schimb, însă, o parte din comerț, acela care ne procură producțiile industriilor străine, înflorește necontenit, secându-i și ultimele noastre forțe. Perfecțiunea industriei străine impune orgoliului și vanității noastre unele din cele mai zdrobitoare impozite, ne creează necesități factice și comerțul nostru spre a trăi își ia sarcina de a ne satisface acele necesități, de a percepe acele impozite, cu care se alimentează piețele străine. Oricât s-ar scandaliza partizanii liberului schimb, rămâne constant că tot e mai bine a lucra noi înșine materiile prime, ce posedăm în abundență, decât a exporta și apoi a le plăti înzecit sub formă de obiecte confecționate.

Crearea industriilor indigene este o necesitate imperioasă : ea va deschide noi izvoare de muncă, va crea noi mijloace de avuție și de fericire, va ajuta creșterea populației, căci acolo unde se crează venituri — cum zice Leon Say — acolo crește și populația" [175].

După promulgarea legii comercializării, s-a putut trece la adoptarea unei atitudini mai clare asupra capitalurilor străine. Această lege prevede *colaborarea muncii* cu *capitalul străin,* nu la întreprinderi private, existente sau viitoare, ci chiar în acele instituții pe care, fie aportul statului, fie interesul general ce-l comportă, le fac să *îmbrace un caracter național.*

Dacă, deci, la această categorie de întreprinderi, guvernul accepta colaborarea străină, cu atât mai ușor accepta colaborările străine în largul câmp al industriei și comerțului.

Articolul 18 al Legii comercializării încuviința o participare pentru capitalul străin de 40%. Obiectivitatea impune să se recunoască în această privință tradiționalul spirit de ospitalitate al poporului român.

În aceste condiții, o parte a presei, inspirată și stipendiată de la ghișeele unor întreprinderi străine de neamul românesc, a acuzat politica protecției economiei naționale. Adversitățile și interesele personale ale momentului, ca și înăsprirea raporturilor dintre partide, au putut umbri unele chestiuni și adevărurile parțial au fost eclipsate de patima politică.

Era foarte explicabil și legitim ca o chestiune de importanța punerii în valoare a resurselor materiale și umane ale națiunii să pasioneze lumea politică, precum era explicabil ca să nu se poată pune de acord destul de ușor toate grupările politice asupra unei soluții definitive ale evoluției vieții economice.

În pofida unui asemenea specific al luptei dintre curentele de orientare politico-economică, în acei ani se desfășura lupta hotărâtă pe tărâm politic, economic și cultural între susținătorii independenței României și cei care deschideau, fără a ține seama de interesele naționale, drumul pătrunderii cu scopuri rapace a capitalului străin [176].

Cu privire la cauzele stării de spirit din opinia publică cu orientare împotriva capitalului străin, Ștefan Zeletin, în cartea „Burghezia română", scria : „Ura împotriva străinilor e un fenomen ge-

[175] Vezi : „Democrația", revistă lunară, anul XII, nr. 1—6, mai-iunie 1924, pag. 83.

[176] Vezi : „Sabotarea naționalismului economic", în Revista „Democrația", nr. 5—6 din 1924.

neral la începutul oricărei burghezii. Chiar și Anglia, patria liberalismului, a cărei religie națională a putut fi considerată ca o specie de iudaism, a tractat odată pe evrei la fel ca Spania. Decât englezii și-au schimbat mai târziu sentimentele față de străini în mod radical, și aceasta i-a ferit de a împărtăși soarta sorei noastre latine de peste Pirinei.

Această ură a țărilor agricole împotriva străinilor e foarte firească. Peste tot, străinii sunt acei care creează bazele burgheziei și prin aceasta ale constituției și culturii democratice. Dar străinul care vine dintr-o țară industrială înaintată într-o țară agricolă înapoiată aduce cu sine o formidabilă forță de distrugere : capitalismul. De îndată ce primește acest ferment, țara agricolă intră în proces de dezvoltare. Și atunci furia tuturor oamenilor, care se văd scoși din vechea lor așezare socială, se dezlănțuie împotriva autorilor străini ai acestui dezastru...

Este drept, pătura noastră socială de sus s-a împestrițat cu elemente străine ; e iarăși drept că această pătură străină mânuiește un capitalism care încă păstrează caracterul destructiv ; dar ce dovedește aceasta din punct de vedere științific ? Pretutindeni burghezia e străină și are la început un rol distructiv. Mai mult, sunt sociologi care cred că orice clasă stăpânitoare a fost de origine străină, și în această subjugare a unei rase de către alta ar sta procesul natural al evoluției sociale.

Situația României nu e deci o excepție, cum se declara adesea".[177]

Prin politica economică, guvernările liberale din perioada interbelică au urmărit traducerea în practică a doctrinei „prin noi înșine" ; au inițiat o serie de legi, dintre care se remarcă legea privind comercializarea și controlul întreprinderilor economice ale statului (7 iunie 1924), legea energiei (4 iulie 1924), legea minelor (4 iulie 1924) care favoriza capitalul, munca și inițiativa românească, punând opreliște în calea penetrației capitalului străin.[178]

Insuficiența capitalului românesc, presiunea puternică a capitalului și emisarilor străini, agitația partidelor din opoziție au determinat Partidul Național Liberal ca în decembrie 1925 să modifice legea minelor.

---

[177] Șt. Zeletin, „Burghezia română", originea și rolul ei istoric, ed. a II-a, Edit. „Humanitas", București, 1991, pag. 261—262.

[178] Vezi pe larg : Gh. Buzatu, „România și trusturile petroliere internaționale până la 1929" Edit. „Junimea", Iași, 1981.

Anarhism și libertinaj princiar : de la democrație la autoritarismul monarhic a lui Carol al II-lea. De la sistemul politic la totalitarism. Dictatura regală

În a doua jumătate a anului 1924, a izbucnit criza dinastică — urmare a renunțării prințului Carol, fiul mai mare al regelui Ferdinand, la prerogativele sale de moștenitor al tronului. Cauzele acestei renunțări se află în comportarea imorală a lui Carol, care în timpul primului război mondial plecase de pe frontul din Moldova, fără aprobare, și s-a căsătorit la Odesa cu Zizi Lambrino, încălcând prevederile Statutului Casei Regale, apoi și-a părăsit familia rămânând în străinătate cu Elena Lupescu — o femeie de moravuri ușoare.

La 31 decembrie 1925, Consiliul de Coroană a acceptat *actul renunțării*, iar la 4 ianuarie 1926, Corpurile legiuitoare au ratificat această renunțare, proclamând ca moștenitor al tronului pe fiul lui Carol — Mihai, ce avea vârsta de 5 ani.

A fost instituită o Regență — alcătuită din fratele mai mic al lui Carol, principele Nicolae, patriarhul României — Miron Cristea și Gh. Buzdugan, președintele Înaltei Curți de Casație, care să îndeplinească prerogativele regale pentru etapa în care Mihai se afla înainte de vârsta majoratului.

Dacă parlamentul ar fi menținut actul constituțional din 4 ianuarie 1926, prințul Carol s-ar fi găsit într-o situație care n-ar fi lăsat altă ieșire decât să încerce cu cele două regimente, ai căror comandanți, coloneii Paul Teodorescu și Gavril Marinescu, i se raliaseră de multă vreme, ceea ce s-a numit cu un termen impropriu „restaurația", o acțiune militară datorită căreia ar fi arestat guvernul și pe parlamentari. O asemenea încercare nu ar fi dat nici un rezultat, deoarece șefii armatei nu aveau simpatie pentru prinț, iar Carol nu avea curajul de a forța destinul. [179]

Iuliu Maniu a căutat o formulă mai tranzacțională, menită să-l scutească de a lua o atitudine de hotărâtă apărare a ordinii constituționale ; a oferit prințului Carol un loc în Regență, prințul Nicolae fiind dispus să cedeze în favoarea fratelui. În această propunere,

[179] Vezi : P a m f i l Ș e i c a r u, „Istoria partidelor național, țărănist și național țărănist, vol. II, Edit. „Carpați". Madrid, 1963, pag 162.

prințul Carol ca regent, apărea nețărmurită dorința lui Iuliu Maniu de a avea în Regență un adversar implacabil al Partidului Liberal, precum și a Reginei Maria, căreia îi purta o veche și tenace ostilitate. Contrar așteptărilor lui Iuliu Maniu, prințul Carol a refuzat această soluție. În guvern, Grigore Iunian a combătut această soluționare a crizei dinastice.

Maniu a demisionat din funcția de prim ministru la 7 iunie 1930, lăsând pe G. G. Mironescu să prezideze anularea actului constituțional de la 4 ianuarie 1926, apoi la 13 iunie a fost format un nou guvern prezidat de Iuliu Maniu. Eminentul ziarist și politolog, Pamfil Șeicaru, contemporan cu evenimentele și prezent în centrul vieții politice a României din acel timp, reușește să evidențieze ansamblul combinațiilor și calculelor partidului național-țărănist pentru a realiza o sporire a capitalului său politic din rezolvarea crizei dinastice.[180]

Să facem o retrospectivă rezumativă a cazului Carol al II-lea în istoria României, bizuindu-ne pe relatările presei din acel timp.

Drama, cu mari implicații politice, a dinastiei s-a accentuat în anul 1920 și apoi, în anii ce au urmat.

În anul 1920, Regina Maria, vrând să smulgă pe Zizi Lambrino din amintirea lui Carol — prințul moștenitor, a invitat la o recepție pe o tânără debutantă în teatru, care compensa cu frumusețea putinătatea talentului. Actrița, Mirella Marcovici, a impresionat puternic pe prinț. După puțin timp actrița a plecat la Paris, unde a reușit să-și facă drum în cinematografie, interpretând rolul „Antinea", din filmul „Atlantida" făcut după romanul lui Pierre Benoit.

La un an, în 1921, Carol s-a dus la Paris, a întâlnit-o pe Mirella Marcovici, începând cu aceasta o nouă idilă, asigurând-o că o iubește, că era liber, legal și sufletește, de Zizi Lambrino. Ceea ce caracterizează confuzia și dezordinea sentimentelor, șubrezenia prințului Carol, viitor rege al României — este situația în care căsătoria cu Zizi Lambrino, din care rezultase un copil, era abandonată ; încetul cu încetul locul lui Zizi Lambrino în inima lui Carol îl luase Mirella Marcovici, iar între timp, la Atena, făcuse cunoștință cu Principesa Elena, acceptând căsătoria. Zizi Lambrino, Mirella Marcovici, Principesa Elena totul forma la Carol în învălmășeală de

[180] Pamfil Șeicaru (1891—1980) este unul din cei mai importanți ziariști din perioada interbelică. Plecat din țară după 1944, a continuat activitatea jurnalistică și în condițiile emigrației peste hotare, consacrată în întregime apărării interesului poporului român. Sub influența ideologului idealist Charles Maurras a sprijinit regalitatea din România dar, cunoscând imoralitatea Casei Regale în timpul lui Carol al II-lea și Mihai, a luat atitudine fermă împotriva monarhiei.

sentimente, de tendinţi, o tălăzuire de dorinţi într-o mare confuzie spirituală. Cu Mirella Marcovici, care i-a urmat lui Zizi Lambrino, finalul a fost acelaşi. Din această aventură s-a născut un băiat — Mirel Marcovici, care a relatat această idilă erotică în mai multe reportaje publicate mai târziu, în februarie şi martie 1955, sub titlul : „Le grand amoure secret de mon père l'ex roi Carol".[181]

Destăinuirile fiului natural al lui Carol — Mirel Marcovici sunt de neţăgăduit, deoarece se întemeiază pe o amplă şi veridică documentare, dezvăluind că nestatornicul rege Carol, sortit să aducă nenorocirea asupra României, avea frenezia inconştienţei, era lipsit de sensibilitate morală şi de simţul răspunderii.

Este de notat că, atunci când se năştea Mircea Lambrino, Carol se înflăcărase pentru Mirella Marcovici, că declaraţia de dragoste făcută acesteia preceda cu patru luni căsătoria lui cu Elena din Grecia şi că Mihai s-a născut înainte de a se împlini şapte luni de la căsătorie.

Aceeaşi inconştienţă a avut Carol în viaţa lui intimă ca şi în viaţa politică.

Apariţia Elenei Lupescu în viaţa lui Carol se situează pe la sfârşitul anului 1924. Aceasta era divorţată de căpitanul Tempeanu şi se aciuase ca ţiitoare a lui Posmantir, şeful serviciului cinematografic al „Fundaţiei Culturale Principele Carol". [182]

Primul ministru din acel timp, Ionel Brătianu, ţinea sub strictă supraveghere pe prinţul moştenitor, temându-se de o repetare a cazului Zizi Lambrino. Serviciul de Siguranţă însărcinat să observe conduita prinţului n-a dat prea mare importanţă aventurilor cu Elena Lupescu, fiind cunoscută comportarea şi antecedentele divorţatei şi vulgarei femei.

După cum considera bătrânul om politician Constantin Argetoianu, actul de la 4 ianuarie 1926 a fost socotit de opinia publică în sensul că „Oamenii politici şi partidele au fost supuşi unei noi clasificări şi socotiţi apţi sau inapţi pentru guvernare, după cum puteau fi sau nu fi bănuţi că ar favoriza o eventuală revenire a prinţului Carol". [183]

Poziţia partidelor politice faţă de actul din 4 ianuarie 1926 a fost diferită şi contradictorie. Liberalii erau apărătorii actului de renunţare a lui Carol la tron, în timp ce Partidul Ţărănesc şi Par-

[181] Vezi pe larg : Pamfil Şeicaru, „Istoria partidelor naţional, ţărănesc şi naţional ţărănist", vol. II, Madrid, 1963.
[182] *Ibidem*, pag. 132—140.
[183] „Aurora", VII, nr. 1675 din 7 iunie 1927.

tidul Național acționau acoperit și cu prudență în favoarea revenirii lui Carol, pentru a lovi în prestigiul de care se bucura Partidul Național Liberal. În Consiliul de Coroană și în corpurile legiuitoare, Partidul Poporului a susținut cu hotărâre îndepărtarea lui Carol de la succesiunea dinastică la tronul României.

Cu sprijinul liberalilor, la 30 martie 1926, s-a constituit un guvern al Partidului Poporului condus de Alexandru Averescu, care la 4 iunie 1927 și-a dat demisia, constituindu-se un guvern prezidat de Barbu Știrbey, intim al reginei Maria.

Redăm câteva date biografice ale celor trei oameni politici liberali, care au dispărut succesiv la scurt timp :

Ion I. C. Brătianu (1864—1927), fiul lui I. C. Brătianu, revoluționar de la 1848, din perioada unirii de la 1859 și prim-ministru în timpul războiului pentru cucerirea independenței de stat a României — a continuat opera patriotică a tatălui său ca om politic liberal. I. I. C. (Ionel) Brătianu era inginer, cu diplomă obținută la Paris în 1889, intrând în viața politică la vârsta de 31 de ani ; în anul 1897 a obținut primul portofoliu ministerial, la departamentul lucrărilor publice, în guvernul prezidat de D. A. Sturdza. După proclamarea sa în ianuarie 1909 ca șef al Partidului Național Liberal — funcție care a îndeplinit-o toată viața, până la încetarea din viață la 24 noiembrie 1927 — a condus guvernele liberale din anii 1900—1910 ; 1914—1918 ; 1918—1919 ; 1922—1926 și 1927. Pronunțându-se pentru un stat democratic, constituțional, sublinia : „Noi voim o viață puternică de stat, pe temelii largi democratice. Voim dezvoltarea regimului constituțional, în deplină ordine și legalitate, o viață politică parlamentară". [184] Activitatea politică a lui Ionel Brătianu se contopește organic în marile înfăptuiri ale poporului român prin făurirea statului național unitar român în cadrul Marii Uniri din 1918, înfăptuirea reformelor economice, politice și sociale structurale, orientarea neoliberală și democratică pe care s-a clădit și s-a înălțat România în perioada interbelică. Discursurile parlamentare și la întruniri politice, corespondența oficială sunt publicate în patru volume de G. Fotino.

Vintilă I. C. Brătianu (1867—1930), absolvent al Școlii Centrale din Paris (1891), a participat la construcția podului peste Dunăre de la Cernavodă, pe baza concepției lui Anghel Saligny, și apoi a fost di-

[184] I. I. C. Brătianu, „Cuvintele unui mare român", 1914—1927, Editura Ramuri, Craiova.

rector al Regiei Monopolurilor Statului, primar al Capitalei în anul a înființat „Banca Românească", pe care a condus-o până în anul 1927, iar în 1914 a inițiat crearea Societății Române de Navigație pe Dunăre. După biografia scrisă de Constantin Georgescu, Vintilă I. C. Brătianu a fost „primul om politic care a introdus în România metoda științifică în soluționarea problemelor de stat". Gândirea lui politică este originală și inventativă, se împletește organic cu acțiunea politică a fratelui său — Ionel Brătianu — abordând problemele prin prisma interesului național integral. În anul 1905, Vintilă Brătianu a publicat articolul „Prin noi înșine", în care afirma că : „prin noi înșine putem să ne dezvoltăm pe toate căile, să nu dăm elementului străin decât ceea ce este necesar... Țara românească să păsească pe propriile ei puteri, elementele ei să participe într-o măsură lărgită și toate ramurile ei de activitate... Capitalurile străine să fie asociate cu partea ce o poate da elementul național, cu munca noastră, cu capitalul unde se poate". [185]

Reliefând că politica economică într-o țară mică precum România nu poate fi decât o politică națională, așeza principiile de bază ale neoliberalismului, care preconiza intervenția statului în economie, doctrină care a fost dezvoltată teoretic de I. G. Duca și Mihail Manoilescu.

I. G. Duca (1879—1933) este una din personalitățile de seamă ale Partidului Național Liberal și ale României în prima jumătate a secolului al XX-lea. Intelectual de mare cultură și eminent om politic, s-a afirmat în viața politică cu mare talent oratoric. Este fiul inginerului Gheorghe Duca — director general al C.F.R. și director al Școlii de poduri și șosele. A fost președinte al Partidului Național Liberal în 1930, după moartea lui Vintilă Brătianu, îndeplinind funcția de prim-ministru, fiind asasinat de legionari la 29 decembrie 1933.

Ideile sale politice sunt expuse în cartea „Portrete și amintiri" și în „Memoriile", apărute postum la München. În conferința „Doctrina liberală", prezentată în 1923 la Institutul Social Român, a expus concepția neoliberalismului românesc din primii ani interbelici, definind înnoirile doctrinare și programatice ale Partidului Național Liberal.

Iuliu Maniu (1873—1953) om politic de altă orientare decât cei prezentați mai sus s-a născut la 8 ianuarie 1873 la Șimleul Silvaniei, fiul lui Ioan Maniu, magistrat din Zalău, fiind rudă prin alianță cu Simion Bărnuțiu. Bunicul său, Teodor Man, era din satul Bădăcin.

[185] Vintilă Brătianu, „Scrieri și cuvântări", vol. I—III, București, Imprimeriile „Independența", vol. I, pag. 4.

Iuliu Maniu a studiat dreptul la Cluj, Budapesta și Viena, în anul 1906 a fost ales deputat de Vinţul de Jos, județul Alba. La 12 octombrie 1918 a fost ales în Consiliul Național Român Central de la Arad, având un rol important în organizarea Marii Adunări Naționale de la Alba-Iulia din 1 decembrie 1918, iar la 2 decembrie 1918, a fost ales în unanimitate președinte al Consiliului Dirigent al Transilvaniei (1918—1920).

Între anii 1918—1926 a fost președinte al Partidului Național Român, apoi între anii 1926—1933 și 1937—1947 președinte al Partidului Național Țărănesc. A îndeplinit și funcţia de prim ministru al României între 16 noiembrie 1928 — 7 iunie 1930, 13 iunie — 10 octombrie 1930 și 20 decembrie 1932 — 14 ianuarie 1933. Prin activitatea sa politică s-a opus regimurilor dictatoriale care au existat în România între 1938—1944, iar apoi s-a opus transformării țării noastre în satelit a Uniunii Sovietice și schimbărilor care au dus la instaurarea regimului totalitar. [186]

Activitatea politică a lui Iuliu Maniu a traversat peste jumătate de secol, cuprinzând lupta pentru Unire, România interbelică, precum și perioada de după cel de-al doilea război mondial.

Viaţa politică a României a fost puternic influențată de o mare criză dinastică. La 20 iulie 1927 a murit regele Ferdinand, Regența a intrat din funcţie, iar apoi, în acest timp, la 24 noiembrie 1927, a încetat din viață și marele om politic, Ion I. C. Brătianu. Regența a numit în fruntea guvernului pe Vintilă Brătianu, care a încercat să stăvilească inflaţia din țară, prin împrumut extern. Fondul Monetar Internațional și băncile cu capital internațional n-au răspuns solicitărilor, știind că Vintilă Brătianu era promotorul doctrinei „prin noi înșine" și pusese opreliști infiltrării capitalurilor străine în economia României.

În aceste condiţii, Partidul Național Țărănesc, care era adeptul politicii „porţilor deschise", a început să dobândească o reală popularitate în România și să se bucure de un important sprijin din partea cercurilor politice și de afaceri din străinătate.

După adunarea de la Alba-Iulia din 6 mai 1928, Partidul Național Țărănesc a ajuns la conducerea țării. Pe fondul puternicei crize economice din anii 1929—1933 s-a manifestat o acută criză a regimului politic.

Sistemul partidelor politice a suferit importante modificări, caracterizate în principal prin fărâmițarea marilor partide politice, prin instabilitatea guvernamentală, prin activizarea forţelor de

[186] A se vedea: Marin Nedelea, „Prim-miniștrii României Mari", Casa de editură și presă „Viaţa Românească", 1991.

dreapta, apariția de noi organizații politice, întemeierea Gărzii de Fier — organizație teroristă de tip fascist. [187]

Deosebirile de vederi privind orientarea activității guvernamentale, poziția față de problemele majore ale țării, cu deosebire față de situația economică și financiară, fricțiunile dintre unii lideri ai Partidului Național Țărănesc au determinat sciziuni. Astfel în aprilie 1930, Constantin Stere a părăsit Partidul Național Țărănesc, întemeind la 6 mai 1931 *Partidul Țărănesc Democrat*, pe baza programului ce-l elaborase Stere încă în anul 1921, iar în 1932 la 10 octombrie, Grigore Iunian a creat Partidul Țărănesc Radical. [188]

După plecarea grupărilor lui C. Stere și Grigore Iunian, Partidul Național Țărănesc a continuat să fie confruntat cu profunde contradicții, între altele, privind atitudinea față de revenirea în țară a prințului Carol — fiul cel mai mare al regelui Ferdinand.

Reîntronat la 8 iunie 1930, regele Carol al II-lea a încercat ca în toți anii cât s-a aflat în fruntea statului român să înlăture regimul constituțional — așa șubred cum funcționa în țara noastră —, pentru a instaura un regim politic personal, dictatorial.

O primă încercare o făcuse în 1931, când regele a constituit guvernul condus de Nicolae Iorga — șeful micului Partid Național Democrat —, împreună cu C. Argetoianu și câțiva oameni politici din diferite grupări disparate, dar cu influență restrânsă în masele populare. Ulterior, regele a reînnoit încrederea unui al doilea guvern personal, în frunte cu bătrânul mareșal Al. Averescu.

Ținta urmărită de monarhul despot era să fie singur stăpân pe țară, pulverizând partidele politice, încurajând disidențele și învrăjbind corifeii din aceleași partide.

Deși a jurat, la suirea pe tron, că va respecta Constituția și legile poporului român, Carol al II-lea nu și-a respectat cuvântul dat. El nu s-a limitat să domnească, ci an de an, de la înscăunarea sa pe tron, a pășit la o guvernare tot mai directă și tot mai personală, luând pildă de la conducerea țărilor dictatoriale din Europa acelui timp.

În decembrie 1937, în urma căderii în alegeri a guvernului condus de Gh. Tătărăscu, regele Carol al II-lea a constituit un guvern personal, net de dreapta, sub conducerea lui Octavian Goga. Astfel, în istoria contemporană a României, pentru prima dată se înregistra — la 20 decembrie 1937 — căderea unui guvern în alegeri, fiind

[187] Cf. Ioan Scurtu, *Op. cit.*, pag. 109—110.
[188] Vezi: Ioan Căpreanu, „Eseul unei restituiri. C. Stere", Ed. Junimea, Iași, 1988, pag. 365.

aceasta o expresie a afirmării democratice a sistemului politic existent în România până atunci, în perioada parcursă de la terminarea primului război mondial, cu toate vicisitudinile istorice prin care trecuse țara ca și toată Europa acelui timp.

Evoluția vieții politice a României din anii 1933—1938 a constituit-o accentuarea procesului de erodare a democrației și falimentul acesteia prin instaurarea dictaturii regale la 10 februarie 1938. Imediat după instalarea sa, la 14 noiembrie 1933, guvernul liberal, condus de I. G. Duca, a trecut la organizarea alegerilor parlamentare. Campania electorală a fost, însă, grav viciată de acțiunile legionarilor, care în mai multe localități din țară au atacat autoritățile de stat.[189] S-a accentuat lupta dintre forțele care se pronunțau pentru menținerea regimului burghezo-democratic și cele care acționau pentru instaurarea unui regim dictatorial, fie sub forma dictaturii regale, fie sub forma unei dictaturi fasciste. Principalele partide politice din țară au trecut prin adânci transformări și regrupări interne, care le-au slăbit forțele și le-au diminuat capacitatea de organizare și influențare a opiniei publice.

Regele Carol al II-lea a vrut să ajungă la instaurarea dictaturii personale dorind realizarea formulei lui Charles Maurras, — „dictator și rege", adică își avea planul stabilit, din chiar primele zile când a fost proclamat rege, (8 iunie 1930), la realizarea căruia a lucrat metodic, folosind cu abilitate toate greșelile partidelor, toate arivismele și ambițiile oamenilor politici.

Carol al II-lea a urmărit slăbirea partidelor politice, fărămițarea lor, astfel ca opunându-le unul altuia, să-i fie ușor să le supună voinței lui. În anul 1936, era încântat de Gheorghe Tătărăscu, un prim-ministru pe măsura dorințelor lui, fiind salvate aparențele unui regim democratic. Când legislatura lui Gheorghe Tătărăscu a ajuns la termen, acesta și-a prezentat demisia la 16 noiembrie 1937 ; contrar tuturor așteptărilor, în ziua următoare, el a fost însărcinat să formeze guvernul și să prezideze alegerile. Îi era greu regelui să se despartă de un șef de guvern cu care realiza o înțelegere perfectă.

Național-țărăniștii se temeau ca guvernul să folosească metodele de teroare administrativă, iar pentru a se apăra au încheiat un pact electoral de neagresiune și de asigurare a libertății cu Garda de Fier, al cărei dinamism intimida guvernul liberal, care făcuse experiența în 29 decembrie 1933, când șeful guvernului, I. Gh.

[189] Cf. Ioan Scurtu, „Viața politică din România", 1918—1944, Edit. Albatros, București, 1982, pag. 148—252.

Duca, căzuse ciuruit de gloanțele legionarilor pe peronul gării din Sinaia.

Erau două poziții antagonice : Partidul Național țărănist reprezenta democrația liberală, iar Garda de Fier negația totală a statului liberal. Încă în primul discurs rostit în Cameră, în 1931, Corneliu Zelea Codreanu se declarase ostil atât întregii ideologii politice, cât și tuturor instituțiilor ieșite din revoluția franceză. Adversar al pluripartidismului, Corneliu Zelea Codreanu năzuia să încadreze viața politică a țării într-un singur partid.

Această alianță dintre Partidul Național Țărănesc și Garda de Fier l-a înfuriat pe rege în măsura în care privea cu simpatie și admitea critica făcută de Garda de Fier contra democrației și contra partidelor politice. Regele Carol nu-l putea suferi pe Iuliu Maniu, al cărui ascendent moral în opinia publică nu-i da liniște.[190] Din momentul în care Garda de Fier a semnat acordul cu național-țărăniștii, furia lui Carol al II-lea n-a mai cunoscut limite, socotind actul lui Codreanu ca o trădare. Garda de Fier a fost până atunci hărțuită de administrație, dar n-a fost supusă unei acțiuni metodice de exterminare.

Alegerile s-au efectuat în condiții absolut libere, dând imaginea exactă a *curentelor de opinie publică* existente în decembrie 1937. Guvernul Liberal a căzut în alegeri, deoarece partidul liberal nu a obținut decât 36,92% și nu 40%, cât îi asigura prima prevăzută prin legea electorală.

A surprins faptul că partidul liberal a obținut totuși 36,92% din voturi după patru ani de guvernare, și că național-țărăniștii nu au avut, contrar așteptărilor, decât 20,40%. Ceea ce a uimit a fost situarea Gărzii de Fier ca al treilea partid, ca urmare ajungând la obținerea a 15,58% din voturi.

Față de noua situație creată, regele a însărcinat pe Mihail Manoilescu să vadă pe Corneliu Zelea Codreanu și să-l convingă să vie la palat. Șeful Gărzii de Fier a refuzat.

Războiul între Regele Carol al II-lea și Garda de Fier a început. Din ianuarie 1938 și până la abdicarea lui, toată acțiunea regelui a fost subordonată acestei lupte.[191]

Neobținând 40% din voturi, guvernul Tătărăscu nu putea beneficia de prima de 70% de mandate în parlament.

Și deși gruparea politică național-creștină a lui Octavian Goga — A. C. Cuza nu întrunise în alegeri în decembrie 1937 decât un

[190] *Ibidem.*

[191] *Ibidem*, vezi și : Pamfil Șeicaru, *Op. cit.*, pag. 108—115.

procent mic de voturi, totuși Carol al II-lea, încălcând principiile constituționale, i-a dat mandat să formeze guvernul, cu generalul Ion Antonescu la Ministerul Apărării Naționale. [192]

Lipsit de coerență politică și de competență guvernamentală, lipsit și de program, guvernul Goga n-a durat decât două luni, timp suficient, însă, pentru a azvârli țara într-o stare haotică și anarhică, punând Statul român în conflict, pe de o parte, cu statele democrate din Apus, — pe chestiunea ocrotirii minorităților, — pe de altă parte cu Uniunea Sovietică, al cărei ministru plenipotențiar a fost constrâns să-și părăsească postul, fără a se mai întoarce. [193]

Înlăturat de la conducerea țării, cu toate simpatiile personale ale regelui Carol al II-lea, guvernul Goga este înlocuit printr-un guvern instaurat la 10 februarie 1938 — așa-zis de „uniune națională", format din personalități, de fapt un guvern neconstituțional, construit în afară de alegeri parlamentare, cu misiunea de a guverna prin decrete-legi, de a suspenda partidele politice și a revizui Constituția.

Pentru a reliefa tendința spre autoritarism a lui Carol al II-lea, menționăm că la 10 iunie 1930, când Carol a fost proclamat rege, existau următoarele partide : național-țărănist, care avea în Cameră și Senat mai mult de trei pătrimi din reprezentanții națiunii, iar în opoziție : partidul liberal cu doar 7 deputați, partidul poporului, sub șefia generalului Alexandru Averescu, cu 6 deputați, partidul țărănist al doctorului Nicolae Lupu, cu 5 deputați, Liga Apărării Național-Creștine, creată la 4 martie 1923, la Iași de profesorul A. C. Cuza, cu 6 deputați, Partidul Naționalist Democrat al lui Nicolae Iorga, cu 5 deputați și Partidul Socialist Democrat cu 5 deputați. Primul obiectiv al regelui Carol al II-lea a fost să pulverizeze partidele. În iunie 1930 erau, prin urmare, numai 7 partide, iar în 1937 se formează 13 partide, în afară de partidele care reprezentau minoritățile naționale : maghiar, german și evreiască.

Bine informat, până în cele mai mici amănunte, regele Carol cunoștea rivalitățile interne ale fiecărui partid, el a căutat într-o ambiție, într-o divergență de păreri puncte de sprijin pentru pânza de păienjeniș pe care intenționa să o țească. Știa bine ce urmărea : dislocarea partidelor, exact contrariul politicii lui Carol I, care căutase să limiteze numărul partidelor la sfârșitul secolului al XIX-lea și în primul deceniu al secolului al XX-lea. Puzderia de partide,

[192] Ioan Scurtu, „Viața politică din România", 1918—1994, Editura Albatros, București, 1982, pag. 203—236, Al. G. Savu, „Dictatura regală", 1938—1940, pag. 138.

[193] Al. G. Savu, „Dictatura regală", 1938—1940, pag. 138.

după 1930, reprezenta o neînsemnată rezistență în fața voinței regale, a tendinței sale autocrate.

Partidul liberal era, în iunie 1930, un adversar de care regele era nevoit să țină seama. Partid al marei și mijlocii burghezii, cu tradiție care se adâncea în începuturile formării statului național român modern, având contribuții însemnate în formarea României așa cum se găsea în anul 1930, acest partid, în concepția lui Carol al II-lea, trebuia să fie primul dislocat. Carol îl cunoștea bine pe Vintilă Brătianu, fire ursuză, de o neînvinsă încăpățânare atunci când lua o atitudine. Chiar Ionel Brătianu a avut de furcă cu acest frate extrem de tenace. Cu atât mai periculos îi apărea Vintilă Brătianu cu cât deținea toată structura bancară a partidului liberal. I. G. Duca putea oferi regelui Carol posibilitatea unor negocieri, fiind mai suplu și înțelegând că lupta împotriva faptului împlinit era o absurditate, dar îl știa fără curaj, complet dominat de Vintilă Brătianu. Unica soluție găsită de regele Carol a fost să determine pe Gheorghe Brătianu să facă o spărtură în partid. [194]

Pentru fiul lui Ionel Brătianu, întoarcerea prințului Carol punea partidul liberal în fața acestei alternative : sau se înclină în fața faptului îndeplinit, anularea de către parlament a actului din 4 ianuarie 1926 și proclamarea lui Carol ca rege, sau ia o atitudine categoric ostilă, cu acceptarea tuturor consecințelor. Dar, după ce Carol a devenit rege, opoziția împotriva ordinei constituționale implica o luptă împotriva instituției monarhice. Nu era de conceput ca partidul liberal, continuând să se declare un partid monarhic, să înceapă lupta contra regelui recunoscut de parlament ; ar fi trebuit, prin urmare, ca partidul liberal să se declare republican, adică să se întoarcă la originile lui din 1848, renegând întreaga operă a lui Ionel Brătianu. Deoarece nu partidul liberal sfărâmase actul constituțional de la 4 ianurie 1926, ci partidul național-țărănist, care și-a asumat întreaga răspundere, creând, cu toate formele legale, o nouă ordine constituțională, nu rămânea partidului liberal decât o singură soluție : să accepte faptul și să se mențină în expectativă.

În timpul Regenței s-a accentuat regruparea forțelor politice din România. Alegerea lui Constantin Sărățeanu în Regență a declanșat o gravă criză în rândul conducerii țărăniste ; față de modul cum fusese tratată de Iuliu Maniu, încă de la constituirea guvernului, a găsit prilejul să răbufnească. După mai multe consfătuiri ale liderilor țărăniști, în octombrie 1929, a apărut situația destrămării con-

[194] Cf. Pamfil Șeicaru, „Istoria partidelor național, țărănist, național-țărănist", vol. II, Edit. Carpați, Madrid, 1963, pag. 109.

ducerii acestui partid. Dacă Maniu a reușit să evite sciziunea câtva timp, la 3 aprilie 1930, *Constantin Stere* a fost nevoit să-și dea demisia din acest partid, întemeind la 6 mai 1931, după mai multe ezitări, *Partidul Țărănesc-Democrat*, pe baza „Proiectului de program al Partidului Țărănesc din 1921", adaptat la realitățile economice, sociale și politice ce au apărut de atunci în viața României, organul central de presă al partidului fiind gazeta „Zorile". Acest partid a luptat pentru apărarea și lărgirea drepturilor și libertăților democratice, împotriva oricăror tendințe dictatoriale, pentru ameliorarea situației materiale a maselor. [195]

În 1932 s-a produs o altă sciziune din Partidul Național Țărănesc, provocată de Grigore Iunian, care venise în contradicție cu aripa dreaptă din Partidul Național Țărănesc. Începând din vara anului 1932, ziarul „Cuvântul" a susținut o nouă orientare politică, reprezentată de *Grigore Iunian* care a întemeiat *Partidul Radical-Țărănesc* și care cerea stabilizarea monetară, lărgirea conversiunii în rândurile țăranilor, extinderea ei pentru toate creanțele.

În cele șase formațiuni politice — Partidul Țărănesc, Liga Agrară, Uniunea Agrară, Partidul Național Agrar, Partidul Țărănesc-Democrat, Partidul Radical Țărănesc — existau diferențe substanțiale în legătură cu baza socială, concepțiile politice, tactica de urmat, la care se adăugau rivalitățile dintre conducătorii formațiunilor politice. [196]

După înlăturarea de la guvern, în 1927, *Partidul Poporului* și-a pierdut treptat popularitatea. Din partidul averescan s-a desprins gruparea lui Grigore Filipescu, care a înființat în iunie 1929 Liga „Vlad Țepeș" ce s-a transformat la 10 martie 1932 în *Partidul Conservator*.

Din Partidul Poporului s-a desprins gruparea lui Octavian Goga, ce purta numele de *Partidul Național Agrar*.

Constituirea acestor partide era legată de manevrele regelui Carol al II-lea pentru divizarea și compromiterea partidelor și atragerea de partea sa a unor personalități influente.

Regimul democratic din România din perioada interbelică cuprindea existența Partidului Maghiar, a Partidului German și Partidului Evreesc.

---

[195] Vezi : I. Căpreanu, „Eseul unei restituiri. C. Stere", Ed. Junimea, Iași, 1988.

[196] Mircea Muşat, Ion Ardelean, „România după marea Unire", vol. II partea I-a, 1918—1933, Ed. St. și Enciclopedică, București, 1986.

Regele Carol al II-lea a fost informat de atitudinea luată de Gheorghe Brătianu, prin colonelul Paul Teodorescu, omul de legătură între ei doi. De la primele contacte avute cu Gheorghe Brătianu, regele și-a dat seama că acesta nu avea stofă de curtezan și nu accepta să devină instrumentul docil de care avea nevoie regele.

Pentru tânărul istoric și om politic, Patria era un comandament moral ; pentru Carol al II-lea comandamente morale nu existau, iar România nu avea același sens spiritual cum avea pentru fiul lui Ionel Brătianu. [197]

De la 1930 și până în 1956, când a murit în închisoarea de la Sighet, Gheorghe Brătianu a păstrat aceeași orgolioasă ținută demnă, de profund patriotism și largă viziune politică asupra viitorului României și progresului poporului român.

În ziua de 20 octombrie 1930, s-a descoperit o vastă organizație de spionaj prosovietică ; pentru prima oară, printre cei anunțați, era și un ofițer, Varzaru, [198] ceea ce denotă că Uniunea Sovietică nu era indiferentă față de carențele vieții politice din România.

Prin moartea lui Vintilă Brătianu, survenită la 22 oct. 1930, s-a încheiat o etapă importantă din istoria partidului liberal și a vieții politice din România. De acum înainte, se vor diminua treptat obstacolele ce stăteau în fața tendințelor autocrate ale monarhului, ale forțelor politice de dreapta ca și a penetrației capitalului străin în economia românească.

Cu privire la rolul monarhiei în viața politică a României după Marea Unire din 1918, ne permitem să reproducem punctul de vedere sintetic, exprimat de eruditul ziarist și politolog Pamfil Șeicaru, contemporan cu evenimentele, care apreciază : „Din anul 1918, de la fuga la Odesa ocupată de trupele germane, s-a proiectat asupra României umbra prințului și ulterior regele Carol al II-lea, o umbră aducătoare de necazuri și de nenorociri. Oricât am încerca să dăm o explicație menită să ușureze din grava răspundere a acestui rege, în perspectiva anilor, se conturează ca piaza rea a țării, aș spune chiar ca un blestem. În el s-au concentrat toate păcatele care au dus la surparea instituției monarhiei și au făcut să se abată asupra poporului român atâtea nenorociri. Toate dinastiile sfârșesc la fel, toate își ilustrează agonia prin același tip de rege, vicios sau cretin. Ar fi absurd să se nege atașamentul poporului român față de monarhie, nemărginita indulgență avută față de unele grave abateri se fundau în credința că

[197] *Ibidem*, pag. 168.
[198] Cf. Pamfil Șeicaru, *Op. cit.*, p. 173.

îndreptarea era posibilă și că vor înceta rătăcirile, revenind pe calea cea dreaptă".

Din nefericire, acest atașament a fost interpretat greșit producând dispreț față de poporul român, a cărui indulgență a încurajat toate abuzurile. Ne-am lăsat amăgiți de declarațiile protocolare și nu am observat puțina prețuire a poporului român pe care au avut-o ultimii regi...

După anul 1930, a început trivializarea funcției regale, a dispărut majestatea ei. Regele Carol al II-lea a ignorat decența, nu s-a sfiit să dea funcției regale o rentabilitate, ca în epoca celor mai hrăpăreți domni fanarioți.

Ca o apă care nu este strânsă între maluri solide, revărsându-se pustiitoare, domnia regelui Carol II n-a întâlnit nici o rezistență din partea clasei politice, în stare să-l facă să simtă teama unei posibile trimiteri peste hotare. Partidele democratice n-au avut forța de intimidare a clasei politice din epoca ce a precedat primul război mondial ; au cedat ca un mal nisipos sub presiunea crescândă a unei ape tulbure, a cărei tendință era să se reverse, să inunde, nesățioasă, cât mai mari spații spre a aduce ruina.

Răspunsurile se completează.

De la 1918 până în 1940, când a început hărțănirea României Mari, s-a lăsat asupra țării, ca un blestem, umbra lui Carol II [199]. Iar Mihai a completat opera tatălui său, țara ajungând în robia moscovită.

Patriarhul țării — Miron Cristea — a acceptat să iasă din rezerva ce i-o impunea haina preoțească față de luptele politice și, coborând în arenă, a primit să fie conducătorul guvernului, din 1938 alcătuit în majoritate din liberali, de nuanța dizidentul Gh. Tătărăscu ; cu câțiva prieteni ai profesorului Nicolae Iorga și ai lui Al. Vaida-Voevod și alți oameni politici plecați din diferite partide și, în special, din Partidul Național Țărănesc (M. Ralea, P. Andrei, M. Ghelmegeanu etc.).

Lipsită de Parlament, lipsită de libertățile constituționale, cu un regim sever *de stare de asediu și cenzură,* România a devenit un câmp de exploatare nemiloasă, în mâinile unui rege despot, înconjurat de o camarilă hrăpăreață și sprijinit pe un guvern venal, incapabil de a ocârmui un popor blând, muncitor, bun și răbdător. [200]

La 20 februarie 1938, s-a decretat noua Constituție, supusă unui simulacru de „plebiscit", cu votul pe față după modelul statelor

[199] Pamfil Șeicaru, „Istoria partidelor național, țărănist și național-țărănist", Ed. Carpați, Madrid, 1963, pag. 269—270.
[200] *Ibidem.*

totalitare din Europa. Noua constituție, sub pretextul *mântuirii Statului,* — „salus republicae suprema lex" a strămoșilor noștri romani, — a păşit direct la *legalizarea tiraniei regale.*

Regele era declarat „Capul Statului", cu *puteri depline* de a participa, direct, la exercițiul celor *trei puteri ale Statului* — executivă, legiuitoare şi judecătorească —. El avea inițiativa legilor, dreptul absolut de a convoca Corpurile legiuitoare, când socotea el şi de a lichida sesiunea când voia, de a amâna Adunările Legiutoare sine die, precum şi acela de a dizolva amândouă sau una din Adunările Legiuitoare ; el avea dreptul de a legifera pe cele de decrete-legi etc.

Noua Constituție mărea, astfel, prerogativele regale, desființând separația puterilor în organizația de stat şi introducând regimul autocratic al suveranului.

Primele acte dictatoriale au fost suspendarea inamovibilității magistraturii şi desființarea statutului funcționarilor publici, pentru a se putea exercita o influență hotărâtoare asupra conştiinței acestor slujbaşi ai statului — în imensa lor majoritate unelte servile, lipsite de caracter, mai ales când n-aveau garanția stabilității în funcție. A urmat apoi *desființarea tuturor partidelor politice,* pe cale de *decret regal,* şi înființarea unui *partid „unic"*, *„Frontul Renaşterii Naționale"*, cu *obligativitatea înscrierii tuturor salariaților* din instituțiile *Statului* şi din întreprinderile particulare. Frontul Renaşterii Naționale a fost transformat printr-un decret lege, dat la 21 iunie 1940, în „Partidul Națiunii". [201]

Izolat de națiune, monarhul îşi aroga, printr-o Constituție modificată ad-hoc, — *drepturi absolute,* spre a putea guverna țara şi un popor încătuşat.

Forurile diriguitoare ale Confederației Generale a Muncii au primit, din motive de oportunism şi pentru a salva instituțiile muncitoreşti şi legiuirile de ocrotire a muncii —, după cum s-au exprimat conducătorii uniunilor sindicale, — să adere la acest „front".

România Mare, statul național unitar român, este rezultatul luptei maselor largi populare, a personalităților culturale şi politice din toate ținuturile româneşti, la care se înscrie la loc hotărâtor opera oamenilor politici, personalitățile proeminente ale culturii României vechi, care au fost aceia ce au ştiut să folosească împrejurările internaționale prielnice pentru reîntregirea țării.

[201] Lucreţiu Pătrăşcanu, „Sub trei dictaturi", pag. 160—165 ; vezi pe larg : Theodor Vlădescu „Frontul Renaşterii Naționale — Originea şi doctrina", Bucureşti, 1939.

După cum apreciază istoricul român Vlad Georgescu, „Dar România Mare nu a însemnat doar granițe lărgite, provincii reunificate ; a însemnat și un nou *sistem social și un nou sistem politic*, a însemnat *liberalismul nedemocratic la democrația liberală* (sublinierea noastră) și din acest punct de vedere, intern, România Mare a fost opera unor oameni politici formați în veacul al XIX-lea, în Regat Brătienii și susținătorii lor, în Transilvania, vechii memorandiști, Maniu, cu toții spirite europene, democratice, care au impus de sus reforme radicale de natură a moderniza din temelie structurile economice, sociale și politice ale noului stat". [202] Din Basarabia, prin Stere, Halippa și alți oameni politici democrați, a venit o gândire țărănistă radicală și puritană.

Evoluția ulterioară a sistemului politic din România este sintetizată într-o apreciere concisă și lapidară de către eruditul istoric — Vlad Georgescu —, care menționu că „Aceste reforme au tulburat, cum era și firesc, echilibrul social ; pe temeiul votului universal s-a ridicat multă pleavă politică, de dreapta ca și de stânga, la sate, la orașe și până la treptele palatului regal. Din nefericire pentru țară, generația ctitorilor a dispărut neașteptat de repede, iar cei câțiva rămași au fost repede depășiți de valul noilor veniți și de cursul evenimentelor. Noua generație politică, cea născută din reforme, cea de după 1930, nu mai semăna cu generația bătrânilor ; corupția, violența, arivismul au înlocuit civilitatea vechii elite politice. Fenomenul era, desigur, european, dar această generalitate nu-l face mai atractiv. Ca urmare, oamenii noi, care nu ar fi putut apare fără liberalizarea vieții politice de la începutul anilor '20 și care ar fi trebuit să consolideze România Mare, în fapt, au distrus-o, cu mult înainte de dezmembrarea ei de către puterile totalitare și sateliții lor. La 1938, vechile visuri ale lui Ferdinand și ale Brătienilor, democratismul fundamental al lui Maniu, erau evident moarte". [203]

Principiile și temeliile democratice, pe care s-a înălțat și s-a consolidat România întregită, de după Marea Unire, au fost bune, contribuind la progresul economiei și culturii.

Degenerarea politică, venită repede și pe neașteptate, degradarea clasei conducătoare, au fost mult accentuate de evoluția situației internaționale, de victoria fascismului și nazismului în Italia și Germania, precum și de slăbirea treptată a influenței marilor

---

[202] Vlad Georgescu, Istoria românilor de la origini, până în zilele noastre, (Ediția II-a revizuită și adăugită), Academia Româno-Americană de Științe și Arte, vol. VIII, 1989, pag. 249.

[203] *Ibidem*, pag. 249.

democrații occidentale. Astfel că, în noile condiții internaționale, în viața politică a României și-a croit drum dictatura ; mai întâi cea personală a lui Carol al II-lea (11 februarie 1938 — 4 septembrie 1940), cea legionară (6 septembrie 1940 — 23 ianuarie 1941), cea militară-antonesciană (23 ianuarie 1941—23 august 1944) și cea de stânga, comunistă, rămasă stăpână peste Europa de răsărit până în 1989.

Din punctul de vedere al instituțiilor sale democratice fundamentale, sistemul politic al României întregite se prăbușise încă din anul 1938, odată cu instaurarea primei dictaturi din istoria țării noastre. Lovitura de stat a Regelui Carol al II-lea din 11 februarie 1938 însemna negarea întregului curs urmat de istoria românească în epoca modernă de la revoluția lui Tudor Vladimirescu din 1821 încoace.

Constituția lui Carol al II-lea nu mai păstra aproape nimic din vechile instituții democratice, introduse prin constituțiile lui Carol I (1866) și Ferdinand (1923), în primul rând nu se mai vorbea despre drepturile cetățenilor, ci despre obligațiile lor. Partidele „istorice", deși desființate, și-au păstrat totuși, într-o mare măsură, structura organizatorică, protestând împotriva dictaturii și cerând revenirea la vechiul regim parlamentar. Regele Carol al II-lea speră să le asocieze noului regim, dar nici *liberalii* și nici *țărăniștii* nu s-au arătat dornici de colaborare. Regele Carol al II-lea a decis organizarea *Frontului Renașterii Naționale*, în care au fost invitați să se înscrie toți cetățenii și, în primul rând, funcționarii statului. Apartența la acest partid a devenit o condiție indispensabilă pentru promovarea socială. Acesta era primul partid „de masă" din istoria României. Regimul politic al dictaturii regale n-a fost însă un regim de tip fascist.

Deși a depus eforturi pentru a dobândi o bază de masă, dictatura carlistă nu s-a bucurat de sprijinul diferitelor forțe sociale și politice. Reconcilierea națională cerută de rege, în numele interesului național și al salvării țării în fața pericolului extern, nu s-a putut realiza, iar, între februarie 1938 și septembrie 1940, Regele Carol al II-lea și Garda de Fier s-au înfruntat într-o luptă exclusivistă, cu victime și de o parte și de alta. [204]

---

[240] Una din victimele terorismului practicat de mișcarea legionară a fost Armand Călinescu, primul ministru al României, care la 21 septembrie 1939 a fost asasinat de o echipă de legionari, din ordinul conducerii Gărzii de Fier. Puternica și originala personalitate politică a lui Armand Călinescu s-a manifestat cu deosebire în ultimul deceniu interbelic, ilustrându-se printr-o atitudine rectilinie de luptă împotriva pericolului fascist.

Opinia publică românească era tulburată, oamenii politici au fost puternic șocați de ciopârțirea teritoriului național în vara anului 1940, încercând o profundă îngrijorare în legătură cu viitorul României, mai cu seamă după Dictatul fascist de la Viena din 30 august 1940. Pierderea unei părți atât de mari din teritoriul Transilvaniei, fără să se fi tras un singur foc de armă, a fost considerată drept o rușine națională. Din notele personale ale lui Ivor Porter — contemporan cu evenimentele, care a petrecut zece ani în România — reieșea că până și „Buna Vestire", ziarul Gărzii de Fier, afirma că „românii, după ce au fost vasalii Parisului, nu trebuiau să ajungă acum vasalii Romei și ai Berlinului". [205]

După cedarea Basarabiei și părții de nord a Bucovinei, ca urmare a ultimatului sovietic, oamenii politici patrioți, opinia publică românească l-au acuzat deschis de lașitate pe Carol al II-lea și acum îi cereau abdicarea. Pe atunci circula o epigramă în București :

Rușilor am dat un pic,
Las pe mama la Balcic,
Ungurii sunt la Avrig,
Nu-i nimic,
Fie tronul cât de mic
Eu nu abdic.

În vara anului 1940, Iuliu Maniu propusese un guvern de uniune națională a tuturor partidelor și probabil că Regele ar fi putut să-și salveze tronul, dacă s-ar fi folosit de această ocazie de împărțire a responsabilităților. Transilvania era acum în plină fierbere. Unii generali români au refuzat să dea ascultare ordinului de retragere.

În aceste condiții, apare generalul Ion Antonescu, ca personalitate propusă pentru a salva țara din greșelile și situația complicată în care a fost adusă de dictatura personală a Regelui Carol al II-lea.

Cine era Ion Antonescu ? Ivor Porter îi realizează portretul : „Îndesat la trup, cu ten deschis și ochi albaștri, era un bărbat mândru, puțin cam dur, dar renumit pentru cinstea și devoțiunea sa pentru țară și armata română. Avea pe atunci circa 50 de ani, fusese ministrul de război în guvernul Goga, de 44 de zile de la

[205] Ivor Porter, „Operațiunea Autonomous", în : „România pe vreme de război", traducere de George G. Potra și Delia Răzdolescu, Humanitas, București, 1991, p. 73.

sfârșitul lui decembrie 1937 până la 10 februarie 1938. Provenea dintr-o familie modestă de militari ; tatăl său a fost căpitan în serviciile de administrație ale armatei ; mama sa era o femeie inteligentă, energică și cultivată. Ion Antonescu urmase școala de ofițeri de cavalerie în România și studiase la St. Cyr, în bunele tradiții „datoria mai presus de orice". În timpul răscoalei țărănești din 1907, când regimentul 4 roșiori a fost trimis la Teleorman, singurul pluton care a restabilit ordinea fără să deschidă focul a fost al lui Ion Antonescu. Odată, când era la comanda unui escadron de cavalerie la Școala de Ofițeri din Târgoviște, a refuzat cererea Palatului ca unuia dintre elevi să i se dea permisie pentru a se duce la un bal la Palat, pe motivul că trebuie să participe la aplicație". [206] După primul război mondial, Ion Antonescu a îndeplinit misiunea de atașat militar la Londra și Paris. În timpul unei convorbiri la Legația română de la Londra cu doi studenți — Rică Georgescu și Sandu Racottă, Ion Antonescu i-a mustrat că nu cunoșteau un text din „Monitorul Oficial", fiindcă datoria lor de români îi obligă să fie la curent cu ceea ce se întâmplă în țară.

Când ministrul Germaniei la București, Fabricius, l-a întâlnit pentru prima dată, Antonescu era un mare admirator al Marii Britanii și al Franței. Cu toate acestea, ministrul german încă în 1938 a convins Berlinul să numească la București un atașat militar german auxiliar, a cărui misiune specială era aceea de a câștiga încrederea lui Ion Antonescu.

Niciodată nu s-a arătat impresionat de monarhie, i-a scris regelui Carol al II-lea, cerându-i să abdice, fapt pentru care a stat în închisoare mai mult timp și cu arest la domiciliu și la Mânăstirea Bistrița, unde a fost vizitat de profesorul Mihai Antonescu și Alecu Ștefănescu, reprezentantul român al bumbăcăriilor britanice Coates.

La 1 septembrie 1940, Ion Antonescu a fost eliberat din închisoare, iar Alecu Ștefănescu l-a dus în apartamentul lui Iuliu Maniu, unde a trecut pentru scurt timp și Dinu Brătianu. Cu toate că Antonescu nu era membru al nici unui partid, era ceva care-l unea cu Maniu și Brătianu. Nici unul dintre ei nu dorea să slujească sub regele Carol al II-lea. Liderii opoziției știau că Regele nu va abdica niciodată la cererea lor, așa că și-au pus speranțele în Antonescu în încercarea de a obține abdicarea în numele celor trei. Dacă reușea, i-au promis întregul lor sprijin politic. Antonescu a fost de acord.

---

[206] Ivor Porter,

Le-a promis să se întâlnească cu ei din nou după audiență. La 4 septembrie 1940, ziua în care Antonescu l-a văzut pe Rege, Iuliu Maniu și Rică Georgescu erau împreună. Au așteptat până după miezul nopții, dar generalul nu a mai venit. [207]

Regele Carol al II-lea i-a oferit funcția de prim-ministru, dar în loc să se consulte cu liderii partidelor politice, așa cum promisese, Antonescu s-a dus să-l vadă pe Fabricius, ministrul Germaniei. Cocheta cu ideea de a forma un guvern cu Garda de Fier, ceea ce Iuliu Maniu și Dinu Brătianu nu erau de acord. Fabricius l-a sfătuit să-și asume puteri dictatoriale, să înlăture acel „anturaj al Regelui urât de toată lumea" și să ordone miniștrilor să rămână în funcție până la rezolvarea problemei abdicării lui Carol al II-lea.

În succinta telegramă pe care a adresat-o Berlinului în legătură cu această convorbire, Fabricius afirma : „Cred că am găsit în el omul potrivit pentru conducerea guvernului român, ferm hotărât să răspundă importantelor noastre cereri aici". [208]

Între soluția lui Fabricius și ideea unei guvernări parlamentare, asupra căreia insistau Iuliu Maniu și Dinu Brătianu, Ion Antonescu a preferat-o pe cea dintâi.

I-a spus Regelui că îi acceptă oferta cu condiția să devină șeful statului și să-i fie transferate unele din prerogativele regale. Potrivit propriei relatări, risca să fie arestat și executat pentru că Regele, conștient că nu se bucura, practic, de nici un sprijin în țară, nu renunțase la ideea de a-l numi pe propriul său Șef de Stat Major în funcția de prim-ministru și de a continua bătălia. După spusele lui Antonescu, Regele a acceptat, în cele din urmă, înfrângerea numai după ce i s-a comunicat de către Fabricius că Reich-ul nu ținea ca el să rămână în țară.

În dimineața zilei de 6 septembrie 1940 (vineri) la orele 5,30 a fost anunțată abdicarea regelui Carol al II-lea. Prințul Mihai, un tânăr timid de 18 ani, cu înclinații muzicale, cu o voință puternică, dar despre care se spunea că-l interesau mai mult motoarele de avion decât politica, a depus jurământul câteva ore mai târziu. Cu aceasta s-a încheiat dictatura regală, regimul politic din România intrând într-o fază a evoluției sale. [209]

---

[207] *Ibidem.*

[208] Cf. *Op. cit.*

[209] Vezi : Ioan Scurtu, „Viața politică din România" 1918—1944, Ed. „Albatros", București, 1982, pag. 257 ; A se vedea și : A. Simion „Regimul politic din România în perioada septembrie 1940 — ianuarie 1941, Cluj-Napoca", Ed. „Dacia", 1976, pag. 12—23.

Printr-un nou decret, semnat de noul și tânărul rege Mihai, puterile generalului Ion Antonescu au sporit și mai mult ca prim-ministru și conducător al statului român. Regele rămâne cu următoarele prerogative : era capul oștirii ; avea dreptul de a bate monedă ; conferea decorații române ; primea și acredita ambasadorii și miniștrii plenipotențiari ; numea pe primul ministru, însărcinat cu depline puteri ; avea drept de amnistie și grațiere". [210]

La 14 septembrie, în urma unor tratative dificile și îndelungate, Ion Antonescu a alcătuit — cu concursul direct al lui Fabricius — un guvern în care majoritatea portofoliilor erau preluate de legionari. În aceeași zi, România a fost declarată stat național-legionar", iar mișcarea legionară era „singura mișcare recunoscută de noul stat". Ion Antonescu era „conducătorul statului", iar Horia Sima era vicepreședintele Consiliului de Miniștri și „conducătorul mișcării legionare". [211]

Din punct de vedere politic, regimul din perioada 14 septembrie 1940 — 23 ianuarie 1941, a fost o dictatură legionaro-antonesciană. Baza politică a acestui regim a constituit-o organizația fascistă „Garda de Fier", care împărțea puterea cu oamenii lui Ion Antonescu. Acest regim s-a concretizat prin anularea oricăror drepturi și libertăți democratice, prin metode teroriste de guvernare, prin răspândirea ideologiei fasciste, prin prigonirea luptătorilor pentru apărarea democrației și asasinate.

Un decret-lege din 13 noiembrie 1940 prevedea că acei care „determină sau iau parte la întruniri sau manifestațiuni prin care se urmărește o acțiune cu caracter de uneltire împotriva ordinii sociale existente în stat, vor fi pedepsiți cu muncă silnică de la 5—12 ani", iar la 16 noiembrie 1940 a fost publicat un alt decret-lege pentru „românizarea personalului din întreprinderi", în temeiul căruia se limita „utilizarea salariaților evrei". [212] Ion Antonescu a determinat înlăturarea instituțiilor create de regimul dictaturii regale, fiind desființat Partidul Națiunii și Consiliul de Coroană.

Între 23 ianuarie 1941 și 23 august 1944, România s-a aflat sub regimul dictaturii militare a lui Ion Antonescu, cu toate măsurile impuse de condițiile interne și externe ale celui de-al doilea război mondial.

---

[210] *Ibidem.*

[211] Ioan Scurtu, *Op. cit.*, pag 257 ; A se vedea și A. Simion, „Regimul politic din România în perioada septembrie 1940 — ianuarie 1941, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1976.

[212] *Ibidem.*

La 9 aprilie 1944, Prințul Știrbei a comunicat prin telegramă condițiile armistițiului dintre România și Aliați, stabilite prin comunicarea generalului Wilson în numele guvernelor american, englez și sovietic. În această telegramă, Aliații au comunicat Regelui că este necesar să fie prezentate și Mareșalului Antonescu condițiile armistițiului, în speranța că ar fi dispus să le accepte, care, după câteva zile le-a refuzat, deoarece nu satisfăceau interesele poporului român.

În scrisoarea lui Iuliu Maniu, șeful Partidului Național Țărănesc, adresată în anul 1945 lui Cornel Bianu, rezultă că discuțiile au continuat cu Aliații. De la Cairo, Aliații au comunicat că la acțiunea de răsturnare a guvernului condus de Ion Antonescu, pe lângă Partidul Național Țărănesc, Partidul Național Liberal ar trebui asociate și Partidul Comunist Român și Partidul Social Democrat. A fost stabilit contactul între aceste partide, care până în acel moment nu activaseră sub nici o formă (în afară de încercarea de a fi înjghebat o coaliție slabă, cu elemente compromise în regimul de guvernare personală a regelui Carol al II-lea — Gh. Tătărăscu și Mihai Ralea — sub egida lui Mihai Antonescu).

Aceste patru partide au constituit la 20 iunie 1944 Blocul Național Democratic. De menționat este faptul că introducerea comuniștilor și socialiștilor s-a făcut la cererea Aliaților și după ce preliminariile armistițiului erau deci stabilite.

Între timp, a fost declanșată ofensiva sovietică pe frontul de răsărit, armatele sovietice intrând adânc în teritoriul românesc; fără să mai aștepte semnalul Aliaților, a fost stabilită lovitura de stat pentru 26 august. Datorită unor împrejurări favorabile, aceasta a trebuit dată cu trei zile mai înainte, la 23 august 1944, când s-a realizat ieșirea din Axă și eliberarea teritoriului național prin dezarmarea trupelor hitleriste printr-o luptă grea și hotărâtoare a întregii armate române și a formațiunilor civile patriotice, deci prin propriile noastre puteri.

Acestea fiind preliminariile Actului de la 23 august 1944, era normal ca delegația română de armistițiu care s-a deplasat la Moscova să semneze condițiile stabilite la Cairo, iar la aplicarea lor să se facă ameliorările promise. În loc de aceasta, însă, după tergiversări de trei săptămâni, în care timp delegația română a fost ținută fără să înceapă tratarea armistițiului, România a fost obligată să semneze un armistițiu cu mult mai oneros de pe urma căruia țara noastră a fost complet istovită și sarcinile ei au sporit zi de zi,

prin interpretări unilaterale sovietice, acceptate de puterile occidentale. Acest armistițiu a fost impus de către reprezentanții Uniunii Sovietice, în prezența delegaților britanic și american, care s-au mărginit să aprobe fără rezerve condițiile stabilite de ruși.

Din punct de vedere politic intern, neimixtiunea rusească preconizată prin tratative și asigurată prin declarațiile politice din 1944 nu a fost respectată. Amestecul rusesc în politica internă din România era evident, brutal și continuu, înregistrându-se dovezi peremptorii despre acest amestec fatal.

V. SITUAȚIA POLITICĂ DIN ROMÂNIA DUPĂ CEL DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL ȘI PRĂBUȘIREA SISTEMULUI PLURIPARTIDIC (1944—1947)

În urma unor presiuni, pe toate căile, din partea Uniunii Sovietice, fiind declanșate acțiuni de stradă, uriașe manipulațiuni propagandistice, pe lângă persecuțiile, culpabilizarea, șicanarea și lovirea directă a partidelor românești, la 6 martie 1945 a fost impus țării un guvern prosovietic, care, pentru salvarea formei, s-a intitulat „de largă concentrare democratică" în care Partidul Comunist Român avea rolul hotărâtor, asociind o seamă de grupări politice și organizații de masă ce se aflau sub influența aceluiași partid. Pentru înscăunarea acestui guvern, A. I. Vâșinschi, ministrul adjunct al afacerilor externe sovietic, a terorizat forțele politico-statale naționale românești pentru a le aduce la tăcere, prevalându-se de rolul ce-l avea în Comisia Aliată de Control. Forma de manifestare a acestui guvern era dictatorială.[1]

Astfel, deși partidele politice nu fuseseră încă desființate oficial, orice încercare de activitate a Partidului Național Țărănesc și Partidului Național Liberal era împiedicată, boicotată, șicanată și chiar împiedicată în anii 1945 și 1946, fiind hărțuite și arestate cadrele de bază ale acestor partide, cât și oameni politici sau personalități științifice și culturale care manifestau ostilitate față de ocupantul sovietic, care se împotriveau noului regim impus României și încercau să apere demnitatea națională jignită.

În timp ce România își aduce contribuția hotărâtoare la zdrobirea fascismului și terminarea celui de al II-lea război mondial

[1] În documentele Partidului Comunist Român se recunoștea că era o dictatură „revoluționar-democratică a proletariatului și țărănimii", bizuindu-se pe forța maselor radicalizate în timpul războiului și care se ridicau la luptă pentru reforma agrară și refacerea țării.

în Europa — fiind a patra țară care din punct de vedere al efortului militar, uman și economic a contribuit la victoria împotriva hitlerismului — era tratată ca o țară care ar fi fost în tabăra adversară, economia a fost pusă la cheremul Uniunii Sovietice, România a fost obligată să plătească așa-zise datorii de război, să întrețină o imensă armată sovietică pe teritoriul ei, iar „consilierii" sovietici — cu acceptarea îngăduitoare și complicitară a aliaților occidentali — să organizeze jefuirea sistematică a tuturor sectoarelor țării noastre.

Au fost arestați și trimiși în închisoare, privați de libertate sub diferite forme și cu diferite pretexte, neîntemeiate, cei care erau considerați a fi un obstacol în calea subordonării întregii vieți politice, culturale și economice dominatorului străin. Se declanșase o campanie de percheziții domiciliare și de convocări la Siguranță — care a fost înlocuită cu agenți sovietici și comuniști, adepți ai noului regim impus țării, dintre care cea mai mare parte erau străini de neamul nostru. Libertatea personală și protejarea bunurilor era o chestiune de capriciu. La Prefecturile Poliției din capitală și din județe se aflau arestați fruntași ai partidelor istorice, reținuți sub pretexte concepute arbitrar, dintre care cel mai uzitat era calificativul de hitlerist sau reacționar. În ceea ce privește presa, cu toate că exista o cenzură românească și una rusească, totuși nu se îngăduia nici Partidului Național Țărănesc și nici Partidului Național Liberal să aibă organe publicitare. Ziarele, în afară de cele comuniste sau care s-au angajat să facă o politică comunistă indirectă, au fost suspendate. Cele care apăreau se confruntau cu mari dificultăți, dacă nu contribuiau la propaganda prosovietică.

Toate acestea se întâmplau când România trebuia să lichideze efectele secetei îndelungate din anii 1945 și 1946, să apere sănătatea poporului de epidemia de tifos exantematic, iar masele largi ale poporului român trecuseră la munca pașnică, constructivă pentru a înlătura urmele lăsate de urgia războiului hitlerist pe pământul patriei și la refacerea economică a țării.

În România, erau cantonați peste 1.000.000 de soldați sovietici, pe care trebuia să-i hrănească, în diferite zone, cu intenția de a-și prelungi cantonamentul, fără un termen stabilit, iar însăși prezența acestor trupe masive în țara noastră făcea imposibilă desfășurarea normală a vieții economice și politice. Pe lângă obligațiile ce le impunea interpretarea unilaterală a armistițiului făcută de ruși, armata rusească din România continua devastările fără nici un sens și o politică ce a avut ca rezultate înfometarea țării. Armata so-

vietică, prezentă în țară, a intervenit în multe cazuri în controversele politice susținând forțele care slujeau interesele Uniunii Sovietice.

Măsurile care erau luate de organele de ocupație sovietică erau destinate eliminării Partidului Național Țărănesc și Partidului Național Liberal din viața politică. În acest sens trebuie interpretate elucubrațiile propagandei de rea credință de la Moscova.

În ceea ce privește executarea angajamentelor și condițiilor contractuale cu U.R.S.S., acestea nu erau respectate de către Uniunea Sovietică. Menționăm, între altele, că, cu toate stipulațiile exprese ale tratatului de armistițiu, partea de nord-vest a Transilvaniei, eliberată de sub ocupația horthistă prin lupta armatei române, a fost luată de sub administrația românească și pusă sub administrație sovietică, până după instalarea guvernului Petru Groza.

Lumea românească aștepta ca Marea Britanie și SUA să-și spună cuvântul lor hotărâtor în privința situației și stărilor din România și ca atitudinea acestor Mari Puteri să nu fie cifrată în comunicate vagi, care dau multiple posibilități de interpretare și care furnizează argumente indirecte pentru susținerea unei situații nefirești și adânc păgubitoare intereselor românești Dar glasul unor mari personalități ale vieții politice românești, ale multor patrioți români răsuna în pustiu, fără nici un ecou. Occidentul, care la Conferința de la Ialta își dăduse acordul la „crucificarea României" și acceptase toate exigențele lui Stalin, nu reacționa în nici un fel la toate semnalele disperate ce atrăgeau atenția lumii asupra nenorocirilor și suferințelor care se abătuseră asupra poporului nostru. Nu s-a sesizat că România cădea 90% sub influența sovietică, în timp ce influența americană era redusă la 10%. Aliații n-au ascultat ce li se comunica din partea forțelor naționale, patriotice care acționau pentru supraviețuirea independenței României. [2]

Pentru a înțelege, cu obiectivitate, situația politică din România, în zilele premergătoare cotiturii politico-militare ce s-a făcut la 23 august 1944, și consecințele sale ulterioare, îi vom da cuvântul unui observator, care privește mai de la distanță evenimentele din acel timp — asigurându-i obiectivitate și perspectivă lipsită de subiectivism, și anume lui Ivor Porter, care a petrecut zece ani în România și care a avut acces la documente, contracarând prin relatările sale, tendința care se manifestă atât în România, cât și în Occident de a minimaliza tradiția democratică a României :

„Maniu, deși cu cincizeci de ani mai în vârstă, îi purta un respect deosebit regelui Mihai. Ceea ce nu se putea spune despre An-

[2] Vezi : Nicolae Baciu, „Agonia României, 1944—1948".

tonescu. Ani de zile în şir, el ţinuse atât pe rege, cât şi pe mama acestuia, regina Elena, practic vorbind, într-un fel de arest la domiciliu.

Ideea că ar trebui să se consulte cu acest tinerel, în legătură cu indiferent ce, părea să nu-i fi trecut niciodată prin cap Conducătorului. Ruptura între generaţii şi o nepotrivire de caracter excludeau francheţea şi încrederea între ei. Dar conflictul s-a amplificat. În vara lui 1944, Regele nu mai era băietanul care-i urmase la tron cu patru ani înainte descreditatului său tată ; îşi formase o conştiinţă politică, intuind că România se îndrepta spre dezastru şi că nici încăpăţânatul Mareşal, nici politicienii tradiţionali, cu ambiguităţile lor legaliste şi cramponarea în evenimetele anilor '30 (era încă un copil pe vremea când Tătărăscu îl sprijinise pe tatăl său) nu păreau capabili să o salveze...

Regele mai tânăr fiind, era mai nerăbdător şi mai flexibil, mai dispus să-şi asume riscuri decât cei mai în vârstă. Se bucura de sprijinul mamei sale ; de cel al baronului Mocsony-Styrcea, Mareşalul Curţii Regale ; al generalului Sănătescu, un ofiţer de cavalerie, pe care Antonescu îl făcuse şeful Casei Militare Regale în speranţa că va avea cel puţin un om la Palat în care să aibă încredere ; al lui Grigore Niculescu-Buzeşti, Directorul Direcţiei Cabinetului Ministrului şi al Cifrului în Ministerul Afacerilor Străine ; al propriului său secretar particular, Mircea Ionniţiu, fostul său coleg de şcoală. Dar, Regele ştia că atunci când va veni clipa, va trebui să-i ţină singur piept Mareşalului, ceea ce puţini români, chiar cu mult mai multă experienţă şi încredere în sine decât Regele Mihai, ar fi îndrăznit să facă.

Relaţiile lui Maniu cu Antonescu erau ceva mai complexe. Ambii aparţineau aceleiaşi generaţii. Maniu l-a considerat întotdeauna pe Mareşal un om de onoare care, deşi nu s-a consultat nici cu Regele, nici cu poporul, atunci când a împins ţara într-un război dezastruos, ar restabili lucrurile dacă i s-ar prezenta motive rezonabile de capitulare. În vara anului 1944, Maniu beneficia de sprijinul poporului şi dispunea de organizarea necesară realizării rupturii cu Axa. Dar el nu a reuşit să obţină acele condiţii de capitulare pentru care ar fi fost pregătit să pună în joc soarta ţării sale".[3]

Antonescu a apreciat întotdeauna forţa electorală a lui Maniu. Decretul din februarie 1941, prin care se interziceau toate activităţile

[3] Ivor Porter „Operaţiunea — Autonomous — în România pe vreme de război", Traducere de George G. Potra şi Delia Răzdolescu, Editura „Humanitas", Bucureşti, 1991, pag, 223.

politice neguvernamentale, nu a fost aplicat niciodată partidelor politice tradiționale. Maniu și Brătianu îi trimiteau lui Antonescu aproape lunar câte un memoriu critic, pe care îl difuzau apoi misiunilor străine, chiar pe sub ochii Siguranței.

În vara anului 1944, a mai fost un factor de care trebuia să se țină seama — Partidul Comunist Român. Cu toate că nu era esențial pentru succesul loviturii de stat ce se pregătea, Iuliu Maniu — care își investise toată încrederea în Aliații occidentali — spera că participarea comunistă îi va asigura un ajutor sovietic pentru ceea ce urma să întreprindă.

Și în România, mișcarea socialistă era în acea perioadă scindată, conform liniilor cunoscute. În 1921, cei care fuseseră în favoarea afilierii la Comintern (Internaționala a III-a — Comunistă), au constituit partidul comunist lăsând moderatul Partid Social Democrat parlamentar să reprezinte restul mișcării, cu toate că n-a ajuns niciodată la putere. În 1924, Partidul Comunist Român a fost trecut în ilegalitate ; în această situație se afla în etapa când se pregătea răsturnarea guvernării antonesciene.

După dizolvarea Cominternului, în anul 1943, Partidul Comunist Român și-a căutat o legitimare prin colaborarea cu alte partide politice. Acest partid — ai cărui membri rămăseseră de ordinul sutelor — nu era chiar atât de omogen. O grupare, condusă de Lucrețiu Pătrășcanu, milita pentru o alianță cu cele două partide principale tradiționale. Dar mai erau și activiști cu multă greutate în partid, oameni care formaseră celule de partid în închisori, cu legături strânse cu lumea exterioară. În toamna anului 1942, o astfel de grupare de la închisoarea de la Târgu-Jiu a înființat Uniunea Patrioților din care făceau parte deținuții politici din rândurile partidelor comunist, socialist, liberal și național-țărănist. Ziarul ilegal al Uniunii Patrioților, „România Liberă", a chemat toate forțele antihitleriste din România să se unească indiferent de vederile lor politice de partid. S-ar putea ca acest grup, mai curând decât cel al lui Lucrețiu Pătrășcanu, să fi ajuns la o înțelegere cu disidentul liberal, Gheorghe Tătărăscu, pe care Maniu și Brătianu nu-l iertaseră niciodată pentru colaborarea cu regele Carol al II-lea.

La început, Maniu a respins o colaborare cu Lucrețiu Pătrășcanu, dar, în primăvara anului 1944, amândoi și-au dat seama că influența partidului comunist va crește, nu atât datorită sprijinului popular, cât mai cu seamă grație apropierii Armatei Roșii.

Sprijinul venea din partea muncitorilor și păturilor de jos sătule de război. În martie 1944, ministrul Ungariei raporta că mișca-

rea comunistă „se răspândește într-o măsură neașteptată în România", iar o lună mai târziu, Legația germană de la București observa o atitudine comunistă evidentă printre muncitorii petroliști. [4]

Concomitent cu victoriile din vara, anului 1944 ale Aliaților pe frontul de Vest și ale Armatei Sovietice în estul Europei, se adâncea procesul de radicalizare a maselor în întregul cuprins al României.

Climatul social-politic din România era asemănător oricăror situații revoluționare.

Dr. Gustave Le Bon, în lucrarea „La Revolution Française et la Psychologie de revolutions", menționează, în urma unor observații științifice asupra cauzelor revoluțiilor sociale, că mulțimea anonimă e o masă amorfă, care nu se mișcă dacă nu e condusă de șefi. Iată ce spune în această privință :

„Cineva târăște ușor o mână de oameni, a prăda, a devasta sau a masacra ; dar pentru a ridica un popor, sau o bună parte a acestui popor, acțiunea continuă a instigatorilor este necesară.

Ei exagerează nemulțumirile și conving pe nemulțumiți că guvernul este singura cauză a tuturor întâmplărilor supărătoare care se produc, mai ales foametea, și îi asigură că noul regim, pe care ei îl sprijină, va aduce timpuri fericite. Aceste idei încolțesc, se propagă prin sugestie și contagiune și timpul vine când revoluția este cu totul pregătită". [5]

Observația menționată își păstrează valabilitatea peste timpuri, reflectându-se în modalități adecvate în toate mișcările social-politice cu rol hotărâtor din viața popoarelor, fiind folosite mijloace și metode adecvate etapei istorice, mentalităților maselor, elementelor în dispută și contextului internațional specific timpului respectiv.

La 26 august 1944, bătălia pentru București era câștigată de armata română și formațiunile patriotice populare. Regele era chemat de la Dobrița, Județul Gorj — unde se afla adăpostit la locuința lt. colonelului Petre Petrescu — pentru a se întoarce în București să-și îndeplinească atribuțiile într-o monarhie constituțională. Decretul Regal din 31 august 1944, publicat la 2 septembrie 1944, prevedea : „Până la organizarea Reprezentanței Naționale, puterea legislativă se exercită de către rege, la propunerea Consi-

[4] Gh. Buzatu, „Mareșalul Antonescu în istoria României", Iași, 1990, vol. I, pag. 353—387.

[5] Dr. Gustave Le Bon, „La Revolution Française et la Psychologie de revolutions", pag. 19.

liului de Miniștri. Suveranul își exercită prerogativele în conformitate cu legea fundamentală din 1923, mult crescute față de perioada guvernării antonesciene".

Primele acte politice ale regelui, după revenirea în Capitală, au fost : primirea la 13 septembrie 1944 a jurământului miniștrilor numiți la 23 august și reorganizarea personalului Casei Regale.

Treptat, poziția monarhiei avea să cunoască o continuă și tot mai pronunțată scădere a rolului său în viața politică și în opinia publică a României, care la sfârșitul anului 1947 a dus la abolirea acestei instituții, considerată perimată de puterea politică.

Cu privire la chestiunea luptei pentru eliberarea întregului teritoriu național și participarea cu toate forțele la războiul antihitlerist, monarhul s-a găsit pe aceeași poziție cu forțele democratice din cadrul coaliției. Divergențele au început să apară, din ce în ce mai evident, în problema evoluției ulterioare a României, care, după părerea sa, trebuia să revină la regimul din anul 1938, înainte de instaurarea dictaturii regale.

Țara se găsea în război, iar regele era șeful suprem al armatei. Pe plan extern, regele se bucura de bune aprecieri din partea lui I. V. Stalin și a conducătorilor celorlalte puteri din coaliția antihitleristă. Toate acestea erau sprijinite ferm de autoritățile sovietice și, în primul rând, de ambasadorul Uniunii Sovietice din România — A. I. Vișinschi —, motive care au determinat Partidul Comunist Român să nu ridice imediat după 23 August 1944 problema înlăturării monarhiei și a proclamării republicii.

Sfătuit de conducătorii partidelor burgheze, în special de Iuliu Maniu și Dinu Brătianu, regele Mihai a încercat să opună rezistență, militând pentru un regim în care așa-zisele partide politice istorice să aibă un rol preponderent sau chiar exclusiv. Condițiile de după 23 august 1944 erau altele decât cele din 1938 și regele nu putea să nu țină seama de această realitate. Colaborase bine cu comuniștii în acțiunea de răsturnare a regimului guvernării antonesciene, cât și în lunile de la sfârșitul anului 1944 și începutul lui 1945.[6]

După 23 august 1944, contextul internațional în Europa de sud-est, ca urmare a căderii acestei zone sub dominația Uniunii Sovietice și impunerii de către aceasta a unor regimuri politico-statale de tip stalinist, — a împiedicat desfășurarea unei evoluții normale a vieții politice din țările acestei părți a continentului european.

[6] Vezi : Vlad Georgescu : „Cazul comuniștilor români", Al. Crezianu, „Captive Rumania" ; Șt. Fischer-Galați, „East European Quarterby" 3/981.

Câțiva ani, România a avut un statut de ocupație militaro-politică efectivă, țara a fost spoliată de resursele economice naturale, i-au fost impuse obligații greu de suportat pentru plata clauzelor prevăzute în armistițiul încheiat cu Uniunea Sovietică, armata sovietică, staționată în țară, a trebuit să fie alimentată de România, au fost acaparate principalele sectoare ale economiei naționale prin intermediul *Sovromurilor*, în toate punctele vitale economice, social-culturale, științifice, teritorial-administrative și în unitățile militare au fost stabiliți „consilieri" sovietici care practic controlau și dirijau totul și, în același timp, au țesut în tot cuprinsul țării o vastă rețea de spionaj, care să asigure pentru o lungă durată de timp, în perspectivă, cu rol strategic, controlul, supravegherea și dominația Imperiului Sovietic peste România, transformată într-un satelit politico-statal și într-un hinterland economic al URSS.

Toate acestea au fost îmbrăcate într-un înveliș ideologic de esență socialistă, îmbinând voalat cauza revoluției mondiale, a internaționalismului socialist cu interesele de stat ale U.R.S.S. ca mare putere și proliferând un demagogism deșănțat și mincinos cu privire la lupta pentru pace, împotriva atâțătorilor la război anglo-americani și eliberarea popoarelor asuprite de sub exploatarea socială și națională a imperialismului.

Părăsită, vândută și crucificată de către aliații săi firești — marile democrații occidentale — România, rămasă în sfera de interese a Uniunii Sovietice și încadrată în „lagărul socialist", și-a pierdut regimul său democrat, primind cu forța o altă organizare impusă din afară, prin intermediul agenturii pregătită cu mult timp în urmă, întreținută și cultivată de Comintern și organele de stat ale Uniunii Sovietice.

Prăbușirea sistemului pluripartidic este rezultatul unui proces de erodare, care s-a desfășurat în perioada de la 23 august 1944 până la adoptarea în 28 martie 1948 a Constituției Republicii Populare Române.

Desigur, pentru etapa 23 august 1944 — începutul anului 1948 au fost specifice anumite transformări economico-sociale cerute de procesul obiectiv istoric al desăvârșirii sarcinilor proclamate de forțele naționale progresiste încă în cadrul revoluției de la 1848.

Se impunea înfăptuirea unei reforme agrare prin care să se dea pământul țăranilor nevoiași, și în primul rând celor care au luptat pe front pentru eliberarea părții de nord-vest și est a Transilvaniei de sub dominația horthisto-fascistă și reîntregirea patriei, trebuiau să fie lichidate relațiile anacronice din agricultură și din mediul rural, în noile condiții de după război se cerea cu deosebită acui-

tate purificarea aparatului de stat de elementele fasciste ce se infiltraseră în timpul guvernărilor dictatoriale precedente, ceea ce a imprimat obiectivelor luptelor politice o orientare antifeudală, agrară și național-democratică.

Într-un context intern și extern, când România avea un statut de ocupație sovietică, cu o numeroasă armată sovietică prezentă pe întregul cuprins al țării, aflată sub tancul dominației străine, când poporul român și armata noastră contribuiau cu toată puterea economică și umană la victoria împotriva Germaniei hitleriste, la eliberarea popoarelor Europei de sub dominația fascistă.[7] în luna octombrie 1944, pe baza Platformei inițiată de Partidul Comunist Român și având asentimentul lui A. I. Vîșinschi, ambasadorul sovietic, s-a constituit Frontul Național Democratic, din care, alături de Partidul Comunist Român și Partidul Social Democrat, au făcut parte sindicatele, Frontul Plugarilor, Uniunea Patrioților, UTC, MADOSZ, Partidul Socialist Țărănesc al lui M. Ralea, iar colaborarea cu „partidele istorice" este denunțată. Reprezentanții PCR și PSD s-au retras din guvern, începând acțiuni în afara guvernului pentru putere și mobilizând masele.

Partidele istorice, național liberal și național țărănesc, sunt supuse unei deteriorări adânci în cadrele organizatorice și ale structurii lor sociale.

Din Partidul Național Țărănesc se desprinde gruparea lui Anton Alexandrescu (februarie 1945), din Partidul Național Liberal se consolidează separarea grupării lui Gh. Tătărăscu, care apoi au aderat la Frontul Național Democratic.

La 28 februarie 1945, guvernul condus de Nicolae Rădescu a fost silit să demisioneze, iar Regele a aprobat lista guvernului propus de Frontul Național-Democratic, de sub președenția dr. Petru Groza, Președintele Frontului Plugarilor, și instaurat la 6 martie 1945.

O scurtă retrospectivă istorică demonstrează că înfăptuirea actului istoric de la 23 august 1944, răsturnarea guvernării antonesciene a însemnat începutul unei noi perioade în istoria poporului român.

Se fac încercări de revenire și adaptare a politicii neo-liberale la noile realități, din anii 1945—1947, dar prezența armatei sovietice și regimul de ocupație ce-l avea țara nu au permis o asemenea evoluție în viața politică.[8]

---

[7] În ianuarie 1945, România era a patra țară din coaliția antihitleristă din punct de vedere al efectivelor și contribuției economice.

[8] Elvira Suciu, „Încercări de reabilitare a politicii neo-liberale în țara noastră după 23 august 1944".

Conferința ambasadorilor marilor puteri aliate de la Moscova din decembrie 1945 a hotărât organizarea de „alegeri libere și nestingherite pe baza votului universal și secret", iar la 8 ianuarie 1946, Consiliul de Miniștri a hotărât efectuarea acestor alegeri și asigurarea libertății desfășurării alegerilor parlamentare.

Problema alegerilor parlamentare a devenit în acel timp chestiunea fundamentală a vieții politice românești. La 17 mai 1946, s-a constituit *Blocul Partidelor Democrate*, pe baza Platformei Program elaborată de Partidul Comunist Român, din care făceau parte : Partidul Comunist Român, Partidul Social Democrat, Frontul Plugarilor, Partidul Național Popular, Partidul Național Țărănesc condus de Anton Alexandrescu și Partidul Național Liberal al lui Gh. Tătărăscu.

Consiliul de Miniștri a adoptat Legea electorală la 11 iulie 1946. Cu privire la proiectul Legii electorale și de organizare a Adunării Deputaților au avut loc ascuțite înfruntări ideologice în Consiliul de Miniștri între reprezentanții Blocului Partidelor Democratice și exponenții celor două „partide istorice" — Partidul Național Țărănesc și Partidul Național Liberal, la care s-au alăturat și grupările politice ale lui Gh. Tătărăscu, Anton Alexandrescu, precum și liderul social-democrat Constantin Titel Petrescu. Grupările politice și liderii ce se aflau în opoziție față de forțele coalizate alături de comuniști invocau prevederile Constituției din 1923, restabilită în septembrie 1944 și se opuneau parlamentului unicameral și lărgirii dreptului de vot pentru armată și funcționarii publici.

După cel de al II-lea război mondial, în România s-au făcut încercări insistente de revenire la vechile doctrine și metode de acțiune politică de către partidele vechi, tradiționale ale României moderne.

Politica liberală și național-țărănistă, încercările de reabilitare a ei (atât ca doctrină, cât și organisme de partid) nu se poate înțelege decât în contextul etapei istorice, în care această doctrină își determină existența, viabilitatea, modificarea și chiar compromisul.

După 1944, nu s-au mai afirmat doctrinari, teoreticieni și tehnicieni ai unei politici ce își propunea să existe, să supraviețuiască în condițiile vitrege ale statului de ocupație ce-l avea România, ale presiunii și metodelor folosite de aparatul puterii dominatoare sovietice și acoliților ce și-i recrutase din interior, în conlucrare cu elementele aduse și infiltrate în țară din exterior.

Tezele teoretice ale neoliberalismului și țărănismului n-au mai rămas decât ca un cadru programatic general, în care practica politică determinată de evenimentele epocii a operat modificări uneori

mari, dar explicabile prin problematica complexă și specificul situației externe a României. Între doctrina și practica democratică a partidelor „istorice" s-a menținut unitatea, dar nu s-au mai putut găsi și modalitățile tactice și strategice impuse de noua situație specifică a României de după război.

Partidul Național Liberal (Dinu Brătianu) se considera „creatorul statului național român modern și realizatorul marilor înfăptuiri naționale — cucerirea independenței de stat în 1877 și Marea Unire din 1918 —, însă, în condițiile de după 23 August 1944, neavând un program adecvat noilor realități istorice, a rămas doar cu nostalgia gloriei din trecut. Acest partid, ca și Partidul Național Țărănesc, ambele au intrat în criză începând cu 1931 (după dispariția lui Vintilă Brătianu și a lui I. G. Duca la liberali și după ieșirea din P.N.T. a lui C. Stere și Gr. Iunian și crearea Partidului Radical Agrar). În deceniul al patrulea s-a afirmat politic disidența lui Gh. Tătărăscu, a „tinerilor liberali", reprezentanți ai burgheziei industriale cu înclinații spre dictatura personală a regelui Carol al II-lea.

Manifestul-Program al Partidului Național Liberal și chemarea lui Dinu Brătianu „Către țară", în vederea alegerilor din 19 noiembrie 1946, cuprindea neadecvarea tezelor liberale clasice la imperativele epocii, chiar cu încercările de ușoară referire la împrejurările de conjunctură.

În octombrie 1946, Dinu Brătianu afirma : „... capitalul și munca, satul și orașul sunt părți din alcătuirea generală a țării care nu trebuie să se dușmănească, ci să lucreze în frăție între ele". [9]

Politica liberală și cea țărănistă de partid n-a mai fost în ansamblul ei unitară, după cum nu mai era unitară nici clasa reprezentată de de neoliberalism sau de țărănism. Aeea parte a bazei sociale, legată de capitalul financiar a fost cea mai expusă lovitură, încât deteriorarea organizatorică a Partidului Național Liberal era evidentă. În februarie 1945, în cadrul Partidului Național Liberal (Dinu Brătianu) s-a desprins definitiv gruparea lui Gh. Tătărăscu, iar la 1 iulie 1945, aceasta s-a constituit ca partid politic independent, când în cadrul Congresului I general de constituire a P.N.L. — Tătărăscu s-a aprobat programul, statului și organele de conducere.

Pornind de la principiul politic al Partidului Național Liberal (Tătărăscu) de a găsi „soluții noi de convietuirea socială" locul acestui partid în viața politică trebuia să fie de centru stânga.

[9] Vezi : Tudor Hîrsu. „Programele Partidelor Politice din România", Editura Clujana, București, 1946.

În a doua jumătate a anului 1946, înaintea alegerilor parlamentare, se cristalizaseră programele principalelor partide politice, care reflectau tendințele fundamentale din viața politică a României de după cel de-al II-lea război mondial. [10]

Câteva considerații referitoare la programele și declarațiile programatice ale partidelor politice din România, în anii ce au urmat încheierea celui de al II-lea război mondial, vor putea schița traiectoriile principale ale evoluției vieții politice, în condiții de grave încercări și de dramatice vicisitudini prin care a trecut poporul român, așezat de soartă în această confruntată arie de geopolitică a Europei și a lumii.

Partidul Național Liberal (președinte : Dinu Brătianu) considera că principalul scop al momentului postbelic era „de a reactiva producția țării stânjenită de război, de a restabili circulația mărfurilor prin reluarea comunicațiilor, de a reorganiza administrația țării și de a-i reda libertățile necesare unui regim democratic".

În programul acestui partid se menționa :

„Partidul Liberal... nu poate fi contra împroprietăririi foștilor ostași din războaiele din urmă, cu condiția, însă, ca aceștia să fie agricultori și ca prin munca lor să poată spori producția țării".

„Partidul liberal nu poate admite... confiscarea proprietății. Fiecare cetățean trebuie să fie stăpân pe produsul muncii lui și pe proprietatea lui.

Noi nu vrem luptă de clasă, ci armonizarea intereselor tuturor : proprietari și muncitori. Partidul Național Liberal va menține exproprierile, însă, cu aplicarea sinceră și justă a legii, cu garanții și pentru cei ce au dreptul să fie împroprietăriți, și pentru cei ce sunt împroprietăriți, creând o activitate de muncă pentru muncitorii agricoli, cu bunul trai pentru toți și cu putința ca lucrătorii industriali să poată fi aprovizionați.

Noi am înființat cooperativele agricole și programul nostru viitor constă în a le dezvolta, în special, în ceea ce privește cooperația de muncă și de producție.

Partidul Liberal s-a străduit continuu să armonizeze interesele celor ce conduc întreprinderile cu interesele celor ce muncesc în aceste întreprinderi. El a creat legislația industrială și a dat muncitorilor putința de a face să-și valorifice la maximum munca lor, nelăsându-i la discreția patronului. Din cooperarea muncii cu capitalul trebuie să rezulte o posibilitate de trai mai bună pentru muncitor, care urmează să fie un om liber pe brațele și pe voința lui și fericit să colaboreze la progresul instituției al cărui factor

[10] *Ibidem.*

esențial este. Și în aceste instituții industriale trebuie dezvoltat spiritul cooperatist." [11]

În aceiași manieră neoliberală, programul din 1946 prevedea că „Pe lângă marea industrie, necesară țării, trebuiesc dezvoltate cât de mult micile industrii la țară, acolo unde materia primă și îndeletnicirile populației le dau șansa să prospere și să dea sătenilor putința de muncă și de progres." [12]

Cu privire la politica externă, se menționa că „Partidul Național Liberal a căutat întotdeauna să aibă relații de prietenie și colaborare cu Aliații noștri : Marea Rusie, cu ale cărei armate glorioase, armata noastră a colaborat după 23 august 1944, cu Statele Unite și Anglia. Această politică pe care România a dovedit-o prin actul de la 23 august 1944, trebuie să fie și pentru viitor lozinca politicii noastre externe". [13]

Partidul Național Liberal (Președinte : Gh. Tătărăscu). Reformele neoliberale preconizate de Partidul Național Liberal tătărăscian aveau drept scop : libertatea, dreptatea socială și proprietatea individuală. Progresul acestui partid conținea elemente ce se apropiau de doctrina socialistă, ceea ce i-a permis să intre în Blocul Partidelor Democratice împreună cu partidele muncitorești. Astfel se menționa : „Proprietatea individuală este corolarul libertății. Proprietatea este funcție socială, ea nu este scop, ci mijloc. Munca este izvorul legitimator al proprietății. De aceea, accesul la proprietatea individuală trebuie să devină o realitate pentru toți muncitorii manuali și intelectuali.

Idealul social de atins în România de mâine nu este suprimarea proprietății individuale, ci generalizarea ei. Suprimarea condițiunii proletariene, prin înlocuirea treptată a muncii salariate cu munca asociată și culminând prin accesul la proprietatea individuală, trebuie să fie un țel permanent al acțiunii de stat. Statul va continua să garanteze proprietatea individuală, astfel după cum garantează libertatea individuală". [14]

Programul partidului tătărăscian, bine structurat pe capitole, punea accent pe instaurarea unui regim al dreptății sociale, precizând că „statul asigură o egală îndreptățire și o egală ocrotire tuturor cetățenilor, fără deosebire de rasă, de origine și de credință...

Magistratura va fi pusă să-și îndeplinească misiunea ce-i revine în stat, grație noilor garanții de independență". [15]

---

[11] Vezi : „Liberalul" din 26 februarie 1946.
[12] *Ibidem*, din 27 februarie 1946.
[13] *Ibidem*.
[14] După Programul Partidului Național Liberal, 1 iulie 1945, broșură.
[15] *Ibidem*.

„Un regim de puternică ocrotire va fi creat pentru consolidarea claselor mijlocii, urbane și rurale. Industria mijlocie și mică, comerțul mijlociu și mic, precum și profesiunile, din care se recrutează burghezia mijlocie și mică a orașelor și satelor noastre, vor fi ajustate, prin toate mijloacele...

Un program complet de raționalizare a agriculturii va fi pus în executare. Acest program va îmbrățișa toate problemele în legătură cu punerea în valoare a pământului românesc. Instrumentul de realizare a acestui program va fi în fiecare sat, obștea liber consimțită și organizată pe baze cooperatiste...

Aratul pământului în comun, precum și marile lucrări de conservare și ameliorare a solului vor constitui o funcție statală și se vor executa prin obștile agricole locale, asociate. Asigurările agricole vor fi extinse în mod obligatoriu. Proprietarii vor fi obligați să-și cultive direct pământul. Arendășia va fi interzisă...“

Cu privire la reformele muncitorești, partidul tătărăscian printre altele, preconiza: „uniformizarea salariilor muncitorilor din întreprinderile Statului cu cele atribuite muncitorilor din întreprinderile particulare; participarea muncitorilor la capitalul întreprinderilor; participarea muncitorilor la beneficiile întreprinderilor; locuințe pentru muncitori; generalizarea și executarea regimului concediilor muncitorești; reorganizarea regimului de asigurări sociale.“

Ceea ce trebuie consemnat ca un obiectiv de însemnătate națională este prevederea programatică cu privire la școală și chestiunile tineretului că „Pentru a crea tuturor tinerilor elemente valoroase ale națiunii oportunități egale și a le asigura școala primară până la universitate gratuitatea învățământului și gratuitatea întreținerii, regimul burselor va fi extins pe baza concursului general, în care singurele criterii de selecțiune vor fi munca și talentul“. [16]

Partidul Național Țărănesc (Președinte: Iuliu Maniu), în programul său, susținea că proprietatea individuală țărănească este necesar să fie limitată principial la capacitatea de muncă a unei familii, pe baza principiului: „pământul aparține celui care-l cultivă și proprietatea este o funcție socială“. [17]

„În ceea ce privește industria mare, Partidul Național Țărănesc precizează că înțelege să procedeze la etatizări treptate, în măsura utilizării tehnice a noului Stat și în așa fel ca producția să nu fie zdruncinată“ — se menționează în „Manifestul Program“ din octombrie 1944.

---

[16] *Ibidem.*

[17] Vezi: „P.N.Ț. — Manifest Program“, octombrie 1944, București.

Partidul Național Țărănesc preconiza înfăptuirea statului național-țărănesc sau mai pe scurt, a statului țărănesc „ca formă de prefacere a Statului Român, prin biruința muncii împotriva claselor exploatatoare".

„Ce înțelegem prin stat țărănesc? Înțelegem noul stat muncitoresc al viitorului cu specificul național al muncii românești, al structurii economice, sociale și spirituale a națiunii române, stat muncitoresc ce vine în locul statului capitalist bancar; stând pe baza proprietății individuale în marginile în care e legitimată prin muncă și îndeplinește funcția socială impusă de primatul interesului colectiv; stând pe baza treptatei etatizări în industrie ca mijloc radical de a înlătura exploatarea muncii românești și decalajul de prețuri în dauna muncii agricole; servindu-se de metoda democrației ca metodă de guvernare și cooperând în pace și amiciție cu vecinii săi... și, mai ales colaborând leal și de aproape, cu puternica vecină, Rusia, pentru satisfacerea legitimelor interese reciproce". [18]

„Iată cum definim concepția de stat țărănesc" — sublinia Ion Mihalache, unul din conducătorii acestui partid, în cuvântarea programatică din 29 octombrie 1944:

În ceea ce privește proprietatea rurală, acest partid preconizează transformarea marei proprietăți agricole în proprietate țărănească, fiind una din preocupările de căpetenie în acest domeniu. Ca urmare, „Statul — reprezentant al interesului colectiv — are dreptul să procedeze la expropriere, la împroprietăriri, la cooperativizare, la culturi comune, la comasare, la disciplina muncii etc. în scopul ca producția să sporească la maximum, iar exploatarea capitalistă și a intermediarilor să fie înlăturată". [19]

Proprietatea țărănească, într-o asemenea organizare, trebuia să fie completată cu pășuni comunale, păduri obștești, proprietăți obștești și ferme model. În același timp, trebuiau procurate mijloacele și inventarul agricol necesar ridicării producției, urmărindu-se sporirea puterii de consumație a țărănimii și întregului popor.

În paralel, Partidul Național Țărănesc preconiza în mod deosebit încurajarea industriei țărănești, a meseriilor, industriei casnice etc., pentru ca suprapopulația rurală să găsească întrebuințarea utilă în industrie.

Întrucât Partidul Național Țărănesc prevăzuse, în programele sale anterioare din perioada interbelică, refacerea rețelelor fero-

[18] „Partidul Național Țărănesc, Manifest-Program", București, octombrie, 1944.

[19] „Dreptatea", 30 oct. 1944.

viare, rutiere, pe apă și aeriene, după război, în 1944, preconiza etatizarea mijloacelor de producție, de transport și de distribuire a energiei electrice, destinată a satisface nevoile populației urbane și rurale. „Se va valorifica, pe baze etatiste, energia naturală, pentru a se produce energia electrică masivă și ieftină, în scopul electrificării feroviare și pentru aplicații industriale și agricole" — se menționa în Manifestul-Program din octombrie 1944.

Este demn de remarcat că în programul acestui partid — ca și în Platforma-Program a Frontului Național Democratic, deci a partidelor muncitorești și de stânga — se aflau mențiuni cu privire la refacerea țării în urma războiului hitlerist și ajutorarea eficace a sinistraților pentru a-și reclădi casele distruse, întreprinderile, fondurile industriale și comerciale, iar această refacere urma să se realizeze prin solidarizarea întregii națiuni, acordându-se o grijă deosebită construcției de cartiere cu locuințe moderne, populare și economice.

Corespunzător situației existente în România în etapa ce a urmat după 23 august 1944, se prevedea, în programul țărănist, o imediată și adâncă acțiune de ridicare culturală a maselor, care trebuia „să fie grija cea dintâi a unei guvernări democratice. Statul va suporta în cea mai largă măsură cheltuielile de educare a copiilor și de buna lor dezvoltare fizică, dându-li-se haine, cărți, rechizite și cantine, gratuit celor săraci. Se vor organiza biblioteci populare și cămine culturale în toate satele. Învățământul primar se va bucura de cea mai mare atenție, el va fi reformat, imprimându-i-se un caracter practic regional. În acest scop, și învățământul normal va fi dezvoltat în vederea pregătirii învățătorilor. Învățământul tehnic, profesional, comercial, gospodăresc, rural, muncitoresc etc. vor fi dezvoltate în același spirit". [20]

Partidul Național Țărănesc din cadrul Frontului Național Democratic (președinte : Anton Alexandrescu) se considera salvatorul țărănismului din România, al programului național-țărănesc și chiar însuși al Partidului Național Țărănesc tradițional.

Din declarațiile programatice, publicate în ziarul „Dreptatea Nouă", se desprind coordonatele programului politic al acestui partid, care cerea democratizarea economică a țării, căci „Democrația în înțelesul real al cuvântului nu înseamnă numai să ai vot liber, ci înseamnă mai ales să creezi baze solide de trai tuturor claselor sociale.

[20] Vezi : „Dreptatea Nouă", nr. 127 din 18 noiembrie 1945.

Democrația reală înseamnă democrație economică, înseamnă nimicirea exploatării, a subjugării omului de către om și a unei națiuni de către altă națiune" — se menționează în primul capitol al programului acestui partid.

Remarcând că dizidența ce se desprinde din vechiul partid național țărănesc se adaptează vremurilor noi ale etapei de după cel de al II-lea război mondial, preciza: „Lupta pentru democratizarea țării, pentru democratizarea armatei, pentru etatizarea Băncii Naționale și a Industriei grele figurează nu de azi, de ieri, în Programul Partidului nostru, ci din 1934. Suntem datori să scoatem din colb acest program și să facem din el o realitate vie. Nu boierii și capitaliștii lacomi, care-și urmăresc numai interesele lor și rămân străini de marile nevoi ale națiunii, nu ei reprezintă permanența din această țară, ci muncitorimea din sate și orașe, care asudă pe ogoare sau în fabrici și uzine, în birouri și laboratoare.

Noi nu am renunțat la Programul partidului nostru Național Țărănesc de etatizări și controale, așa cum a fost lansat — dar nu s-a urmărit aplicarea lui — încă din 1922 și apoi 1935. Am aderat la programul Frontului Național Democratic — considerându-l minimal — fiindcă refacerea țării cere strădania tuturor". [21]

Partidul Țărănesc Democrat (Președinte dr. N. Lupu), constituit cu circa un sfert de veac în urmă, se afirma în anul 1946 ca o grupare politică cu scopul de a primeni viața publică a țării, pe temei de viață nouă la sate și pentru refacerea țării, bizuindu-se, în primul rând pe puterea noastră de muncă și spiritul nostru inventiv, colaborând cu investitorii străini pe tărâm tehnic, colaborare care trebuie să țină seama de năzuințele legitime ale națiunii române. [22]

Doctrina țărănismului grupării politice a dr. N. Lupu este formulată pe scurt în felul următor: „Țărănimea este prag de temei a neamului românesc. În concepția politică a Partidului Țărănesc Democrat *statul e satul*. Deci îndărăt spre țărănime, totul pentru țărănime. Înainte de orice, lumină, multă lumină la sate. Grija pentru sănătatea satelor. Școala în frunte, iar Biserica redată datinelor strămbune. Așadar, îndărăt la firul tradiției". [23]

Programul Social-Democrat era desfăcut în 1946, pe motive tactice și nu programatice, în două grupări: una sub șefia lui

---

[21] Ziarul „Dreptatea Nouă" nr. 127 din 18 noiembrie 1945, p. I.
[22] A se vedea „Manifestul" — program al Partidului Țărănesc Democrat în ziarul „Aurora" (seria a II-a), nr. 1 din 2 februarie 1946.
[23] *Ibidem.*

Constantin Titel Petrescu, alta a lui Lotar Rădăceanu și Ștefan Voitec.

Programul general al Partidului Social-Democrat din România, publicat în 1937 și reeditat în 1945, cuprinde obiectivele și direcțiile de activitate social-politică și economică ale acelei etape grupate în : „Programul politic", „Programul economic" și „Programul comunal", indicând soluțiile socialiste în cele mai mici amănunte. Reproducem aici numai primul capitol din care rezultă scopul și locul Partidul Social-Democrat în viața politică a României după cel de-al doilea război mondial :

„Partidul Social Democrat din România, solidar cu partidele muncitorești din toate țările, cu care este unit în Internaționala Muncitoare Socialistă, și condus de același ideal, reprezintă și apără interesele și aspirațiunile clasei muncitoare de la orașe și sate, precum și ale tuturor păturilor sociale sau naționale asuprite din România. Bazat pe învățăturile socialismului științific, el urmărește ca ultim scop desființarea exploatării economice, a asupririi politice sau naționale și a înapoierii culturale sub orice formă, prin cucerirea puterii de stat, socializarea mijloacelor de producție, transport și schimb și transformarea statului de clasă burghezo-capitalist în societate democratică socialistă".[24]

În continuare, programul precizează că : „Programul Social Democrat este condus de principiile luptei de clasă și ale solidarității organizate a muncitorilor. El combate toate privilegiile și prejudecățile naționale, de rasă, religie sau sex și declară că lupta împotriva exploatării trebuie să fie internațională ca exploatarea însăși.

Partidul Social Democrat din România stă ferm pe platforma socialismului democratic, considerând că lupta de emancipare a clasei muncitoare se poate pregăti și desfășura în modul cel mai eficace și sigur pe baza democrației.

Partidul Social Democrat declară că democrația trebuie cucerită și apărată cu toate mijloacele care corespund concepției de drept, conștiinței, puterii și scopurilor clasei muncitoare.

Consecvent cu aceste principii, Partidul Social-Democrat va lupta pentru organizarea proletariatului din România în organizațiuni

[24] „Programul Partidului Social-Democrat din România" , ediția a II-a, Ed. Partidul Social-Democrat-București.

de clasă politice, sindicale și cooperative, educându-l în spiritul socialismului științific, făcându-l conștient de tendințele de evoluție și legile economice ale societății românești și ale capitalismului în general, deșteptând, ținând treaz și întărind conștiința lui revoluționară de clasă, prin continuă acțiune politică și pregătindu-l astfel nu numai pentru luptele imediate politice și economice, dar și pentru marea lui misiune istorică de a transforma societatea capitalistă în societate socialistă". [25]

Partidul Comunist Român (condus de secretariatul general, format în toamna anului 1945 din Teohari Georgescu, Gh. Gheorghiu-Dej, Vasile Luca și Ana Pauker).

După cum subliniază Silviu Brucan, în cartea „Generația irosită", în persoana lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, secretar general al P.C.R. atunci, și mai ales în evoluția acestuia s-a reflectat efectul transformator al puterii asupra omului. La început, deși avea aureola luptătorului ilegalist, trecând prin multe încercări grele pe care le biruise, aureolă de care era perfect conștient, se comporta cu modestie și cu o amabilitate firească. Era deosebit de comunicativ și prietenos, distonând oarecum în mediul acela de „tovarăși" cu vechi state de serviciu care-și dădeau importanță și încercau să se impună printr-un aer sever și puțin misterios, voind parcă să-ți atragă atenția că ai în față pe cineva. „La început domina la el respectul pentru tovarășii mai vechi de partid — scrie Silviu Brucan — (i se adresa cu vădită reverență lui Pârvulescu care participase la Revoluția Rusă din 1917) și i se părea firesc ca Ana Pauker, cu trecutul ei eroic și experiența dobândită la Moscova, să devină conducătoarea partidului). De aceea, când Ana s-a întors în țară în septembrie 1944, Gheorghiu a fost printre primii care au susținut desemnarea ei ca secretar general". [26]

Primul conflict cu Ana Pauker a izbucnit când, într-o ședință a Biroului Politic provizoriu al P.C.R., ea a bagatelizat actul de la 23 august 1944 și chiar a apreciat că acțiunea partidului în vederea înfăptuirii lui a fost „o greșeală politică". Lucrețiu Pătrășcanu a protestat vehement, iar Emil Bodnăraș a citat părerile mareșalului R. Malinovschi, însușite de I. V. Stalin, că lovitura de la 23 august 1944 a dat peste cap întregul dispozitiv strategic german

[25] „Programul Partidului Social-Democrat din România", ediția a II-a, 1945. Editura P.S.D.
[26] Silviu Brucan, „Generația irosită", București, 1992, pag. 73.

din Balcani ; era prima ciocnire între „grupul exterior" al conducerii P.C.R., venit din Uniunea Sovietică, şi conducerea din ţară a partidului.

La acea şedinţă, Gheorghiu-Dej s-a abţinut de la comentarii, dar mai târziu — după cum scrie Silviu Brucan — şi-a afirmat punctul său de vedere. „Până atunci fusese foarte mândru de rolul jucat de partid în alungarea Antoneştilor şi întoarcerea armelor contra Germaniei hitleriste şi ne ceruse nouă, ziariştilor, să subliniem foarte tare faptul că atunci când trupele sovietice s-au apropiat de Bucureşti, el împreună cu Gheorghe Apostol le-a întâmpinat cu flori la intrarea în oraş, raportând comandantului sovietic că oraşul fusese curăţat de nemţi şi se afla sub controlul autorităţilor române. Dar acum — îmi spunea el — nu ştiu ce să cred. Tovarăşa Ana o fi stat de vorbă cu tovarăşii sovietici şi dacă asta-i părerea lor, că era mai bine dacă intrau în Bucureşti ca armată învingătoare şi că în acest fel scăpam şi de rege şi de partidele burgheze, o fi ceva în treaba asta. Gheorghiu era evident descumpănit, deoarece atunci, pentru el, aprecierea sovietică era sfântă. Totuşi conform obiceiului său format în închisoare, unde avea tot timpul la dispoziţie, a început să despice firul în patru : Ia stai, — zice el — să vedem ce s-ar fi întâmplat dacă nu era 23 August. Va-să-zică trupele sovietice ar fi înconjurat oraşul, iar trupele germane şi cele româneşti ar fi opus rezistenţă. Artileria sovietică ar fi tras în oraş, Katiuşele ar fi explodat pe Calea Victoriei, aviaţia ar fi bombardat sistematic oraşul şi s-ar fi ales praful din România". [27]

Ar fi fost evident o nenorocire cu zeci de mii de morţi şi distrugeri incalculabile, iar din punct de vedere politic bucureştenii i-ar fi primit pe ostaşii Armatei Roşii cu o hotărâtă ostilitate. Gh. Gheorghiu-Dej, în acel moment istoric, încă nu avea curajul să o contrazică pe Ana Pauker tocmai pentru că o socotea, la ora aceea, ca bucurându-se de încrederea Moscovei.

Gh. Gheorghiu-Dej a căpătat încredere în sine numai după întrevederea cu Stalin, prima de acest gen, în luna ianuarie 1945, la Moscova. Gheorghiu era în acel moment ministru al Comunicaţiilor în guvernul generalului Nicolae Rădescu şi motivarea oficială era că s-a dus la Moscova „să poarte conversaţii" cu privire la chestiuni de economie naţională şi de transport ale României. Sub acest pretext legal pe linie de stat, Gh. Gheorghiu-Dej a avut

[27] Silviu Brucan, „Generaţia irosită", pag. 75.

întrevedere cu I. V. Stalin pentru a-l cunoaște mai bine, fiind vorba ca Stalin să ia o decizie cu privire la șeful Partidului Comunist Român, să vadă dacă poate conta pe el.

În Statutul acestui partid, adoptat la Conferința Națională din octombrie 1945, se menționa că „Scopul final al Partidului Comunist Român este înfăptuirea socialismului și a comunismului. Înfăptuirea socialismului înseamnă făurirea unei societăți în care dispare exploatarea omului de către om și este asigurat principiul — de la fiecare după capacitățile sale și fiecăruia după munca sa, — scopul final al Partidului Comunist Român este înfăptuirea societății comuniste, în care întreg poporul este unit, nu mai există clase și este asigurat principiul — de la fiecare după capacitățile sale și fiecăruia după nevoile sale".

Programul acestui partid din anul 1945 cuprindea ca obiectiv prioritar „Refacerea economică a țării, care trebuie să pornească de la folosirea integrală a capacității productive a industriei. Industria românească se împărțea în două mari grupe :

1. industria de stat și aceea în care statul are participanți și 2. industria particulară. Aceste două sectoare „ar trebui să se completeze reciproc și să formeze un tot organic, ceea ce până acum nu s-a realizat". Se menționa apoi că Partidul Comunist Român luptă „pentru strângerea laolaltă a tuturor forțelor productive din țară, pentru refacerea țării și crearea unei Românii puternice și bogate". [28]

Frontul Plugarilor (președinte dr. Petru Groza), ca partid politic se situa în anii 1945—1946 pe o linie ideologică și tactică de stânga, având o formă închegată, care îl deosebea de orice partid țărănesc, considerându-se organizație politică de masă a întregii plugărimi din România, alianța țăranilor cu muncitorii fiind piatra de temelie a luptei politice pe care înțelegea să o ducă Frontul Plugarilor. În februarie 1945, fuzionase cu Partidul Socialist Țărănesc condus de Mihail Ralea, noua organizație ce a rezultat din această contopire a păstrat numele de Frontul Plugarilor. Fiind organizație plugărească s-a îngrijit de munca țărănească, revenindu-i sarcina să ducă „lupta pentru desăvârșirea reformei agrare, printr-o bună organizare a agriculturii și printr-o cooperație puternică și sănătoasă, organizarea regimului silvic, astfel ca pădurea

[28] Vezi „Scânteia", din 21 octombrie 1945.

să ofere un venit și pentru țărani". Programul menționa că „Trebuie să se asigure și să se sprijine proprietatea și munca țărănească prin împrumuturi ieftine și la timp date, prin crearea de stațiuni de mașini agricole, prin reforma învățământului agricol, prin instituirea unui sistem științific de îndrumare a agriculturii". [29]

Partidul Popular Românesc (președinte : Petre Ghiață) în 1946 se baza pe realitatea etnică și socială a țărănimii, care reprezenta 87 % din populația țării, din rândurile căreia „au purces muncitorii, intelectualii, elita conducătoare a neamului", milita pentru lichidarea vestigiilor guvernărilor de dictatură carlistă și antonesciană și pentru emanciparea claselor de jos.

Partidul Radical al Micii Burghezii (președinte : N.N. Matheescu), se afirma cu un program de reformă politică, adresându-se deopotrivă micii burghezii țărănești și orășenești, „în măsura în care sunt proprietari de muncă", impunând anumite revendicări de protecție economică în Programul din 7 octombrie 1945. Este demn de a fi remarcat punctul de vedere al acestei grupări, cu privire la reforma politică pe care o socotea necesară după război : [30]. 1) O nouă constituție pe principiul deplinei suveranități și independențe a Statului Român, cu asigurarea tuturor libertăților individuale și publice, libertatea de conștiință, libertatea presei, libertatea individuală, libertatea religioasă și consolidarea Bisericii, cu drepturi egale pentru toate naționalitățile conlocuitoare, cu stabilirea principiului separării puterilor în stat, un regim parlamentar real, cu înserarea principiilor de proprietate de muncă și de etatizare sau socializarea marilor întreprinderi industriale și bancare, comerciale, de transport și de asigurări și cu realizarea unei vieți politice de reale libertăți democratice.

Pe plan extern, strânsa colaborare în cadrul Organizației Națiunilor Unite cu Rusia Sovietică, Anglia, Statele Unite și Franța, pe linia principiilor de securitate mondială indivizibilă, precum și întărirea legăturilor politice, economice și culturale cu toate statele vecine.

2) O nouă lege electorală, care să acorde drept de vot de la 20 de ani femeilor și bărbaților cetățeni români, stabilirea votului universal, egal, direct și secret pe circumscripții uninominale, urbane sau rurale de câte 50.000 de alegători. Cheltuielile alegerilor să fie

---

[29] Vezi : „Cartea plugarului" nr. 7 Editura Frontul Plugarilor.
[30] „Universul" din 12 octombrie 1945, p. 3.

suportate în întregime de stat. Măsuri pentru reglementarea și disciplinarea propagandei electorale și în deosebi pentru controlul fondurilor electorale. [31].

În programul partidului se preconizau „reforme de structură economică socializată, în cadrul economiei planificate, cât și legiferarea măsurilor de politică socială de protecție a muncii, pentru micii patroni, în primul rând prin extinderea și generalizarea asigurărilor sociale și pentru micul producător din industrie, comerț și agricultură, prin dezvoltarea aparatului asistenței sanitare a statului..." [32]

Partidul Național Popular (Președinte : Mitiță Constantinescu) se proclamă ca o grupare politică a păturilor mijlocii din România anilor imediat următori încheierii celui de-al II-lea război mondial, care reprezentau o pondere importantă în structura generală a populației.

În programul partidului, adoptat în Congresul General ținut la București în zilele de 10, 11 și 12 ianuarie 1946 se specifica :

„Toate categoriile sociale sunt chemate în arena vieții poblice, dar, pe când țărănimea și muncitorimea și-au găsit forțe politice proprii, păturile mijlocii sunt încă dezorientate... Organizarea păturilor mijlocii impune o acțiune hotărâtă. Această acțiune înseamnă crearea unui partid cu un program bine definit, care să-i dea posibilitatea să lupte, cu toată forța și prestigiul, pe linia năzuințelor naționale, morale și economice. Păturile mijlocii trebuie să revendice cu hotărâre dreptul de a participa la guvernare și la opera de construcție materială și morală a țării, în raport cu rolul pe care îl dețin în cadrul statului român. În jurul programului ce cuprinde concepțiile și soluțiile corespunzătoare realităților românești și vremurilor noi, categoriile sociale de mijloc vor putea colabora, alături de celelalte forțe democratice, la organizarea unei societăți mai bune". [33]

Partidul Național Popular considera că prin întocmirea unui plan general de organizare economică, inițiativele particulare puteau fi promovate și coordonate, iar proprietatea individuală respectată, fiind posibilă realizarea dreptății sociale. „Patria trebuie să fie idealul căruia să-i fie subordonate interesele personale sau de grup" — se arăta în program.

---

[31] Extras din „Manifest către mica burghezie românească" și din „Program" al acestui partid din 7 octombrie, 1945.
[32] *Ibidem.*
[33] Vezi : „Programul P.N.P." București, 1946.

Guvernarea Frontului Național Democratic și partidele politice din România

Începând din 10 februarie 1938 și până la 23 august 1944, în România au existat guvernări dictatoriale ; constituția a fost suspendată, iar partidele politice au fost puse în afara legii.

La 23 august 1944, democrația a fost restaurată. De la acea dată până la 6 martie 1945, România a fost guvernată de Blocul Național Democratic, compus din Partidul Național Liberal (brătienist), Partidul Național Țărănesc (manist), Partidul Comunist Român și Partidul Social Democrat.

A fost îngăduită înființarea și activitatea altor partide democrate, în afara celor din Blocul Național Democratic. [34]

La 6 martie 1945, Partidul Național Liberal și Partidul Național Țărănesc au trecut deschis în opoziție, iar guvernul format de Frontul Național Democratic a cuprins reprezentanții Partidului Comunist Român, Partidului Social Democrat, Frontului Plugarilor, Uniunii Patrioților, Partidului Național Țărănesc de sub șefia lui Anton Alexandrescu (rupt cu acest prilej de cel manist). La acest guvern a aderat și Partidul Național Liberal, de sub șefia lui Gheorghe Tătărăscu (desfăcut din Partidul Național Liberal brătienist).

După criza politică din a doua jumătate a anului 1945, la 8 ianuarie 1946, pe baza recomandării marilor Aliați (U.R.S.S., Anglia, și S.U.A.), baza guvernului a fost lărgită prin includerea a câte unui reprezentant din partea partidelor „istorice" : cel brătienist și manist.

Cu acest prilej, s-a rupt din Partidul Național Țărănesc (manist) și ramura lupistă (a dr. N. Lupu), care a format, împreună cu alte elemente politice, Partidul Țărănesc Democrat.

Între timp, Uniunea Patrioților s-a dizolvat și a luat ființă Partidul Național Popular, sub șefia lui Mitiță Constantinescu, partid care a participat la guvern prin câțiva din membrii săi.

În contextul prefacerilor și regrupărilor din viața politică a României, cu totul în afară de competițiile guvernamentale, au luat ființă : Partidul Popular Românesc, sub șefia lui Petre Ghiață, și Partidului Radical al Micii Burghezii, sub șefia lui N. N. Matheescu.

În afară de organizațiile politice amintite, mai participau la luptă pentru democratizarea țării organizațiile politice evreiești, Uniunea

[34] A se vedea : Tudor Hârsu, „Programele partidelor politice din România", Ed. „Clujana", București, 1946.

Populară Maghiară (MADOSZ), — care se adresau unor anumite grupe de cetățeni ai țării, numeroase organizații profesionale și sociale, care nu aveau un caracter de partid politic (cum erau Frontul Unic Muncitoresc, Confederația Generală a Muncii, Apărarea Patriotică, Tineretul Progresist etc.). Cele mai multe simpatizau cu Frontul Național Democratic și colaborau cu acesta.

Programele partidelor politice din România, în anii 1945—1947, se adresau tuturor cetățenilor țării, fără deosebire de neam, religie, sex sau stare socială, fiind consecvente programate cu cele mai înaintate principii ale democrațiilor moderne.

Cu privire la rolul monarhiei în evenimentele ce au avut loc în România între anii 1944—1947, menționăm însemnările marelui gazetar Pamfil Șeicaru, care scria că după abdicarea lui Carol al II-lea monarhia intrase în faza agonizantă, subliniind că tinerețea lui Mihai — noul rege —, situația dramatică a țării, atașamentul armatei față de generalul Ion Antonescu și simțul politic al acestuia, au ameliorat situația monarhiei, dar „regele Mihai nu poseda nici una din calitățile tatălui său ;... În timpul războiului se pasionase să facă curse nebunești pe șoseaua Sinaia — Predeal și Sinaia — Câmpina, spre spaima celor chemați să-l ferească de primejdii. Izbutise să realizeze o mare ispravă automobilistică : atunci când mașina atingea 140 km pe oră, frâna brusc, făcând o întoarcere de 180 (de) grade, fără să sufere nici un accident. Nici bun, nici rău, fericit să nu fie tulburat de la îndeletnicirile lui sportive".

„Asupra lui exercita o mare influență mama sa, Elena, principesa de Grecia, (il) ura pe Antonescu și era anglofilă până la a ofensa sentimentul public. Lovitura de stat de la 23 august 1944 — considera Pamfil Șeicaru — se explică prin insuficiențele lui Mihai, care, în ultima analiză, a fost victima unei conspirații. La 23 august, regele Mihai a lichidat Monarhia. Nimeni și nimic nu o mai poate restaura". [35]

Iată actul de abdicare :

„Prin grația lui Dumnezeu și voința națională Rege al României. La toți de față și viitori sănătate !

În viața Statului român s-au produs în ultimii ani adânci prefaceri politice, economice și sociale, care au creat noi raporturi între principalii factori ai vieții de stat.

Aceste raporturi nu mai corespund astăzi condițiilor stabilite de Pactul fundamental — Constituția Țării — ele cerând o grabnică și fundamentală schimbare.

[35] *Ibidem*, „*Op. cit.*" vol. II, pag. 189.

În fața acestei situațiuni, în deplină înțelegere cu factorii de răspundere ai Țării, conștient și de răspunderea ce-mi revine, consider că instituția monarhică nu mai corespunde actualelor condițiuni ale vieții noastre de Stat, ea reprezentând o piedică serioasă în calea dezvoltării României.

În consecință, pe deplin conștient de importanța actului ce fac în interesul poporului român,

ABDIC

pentru mine și pentru urmașii mei de la Tron, renunțând pentru mine și pentru ei, la toate prerogativele ce le-am exercitat ca Rege al României."

Plecat din țară, datorită regimului totalitar instaurat în România de către autoritățile sovietice de ocupație, după cel de-al doilea război mondial, Pamfil Șeicaru, în scrisorile ce le-a trimis din Spania și Germania prietenului său, istoricul Radu Valentin, rămas în țară, menționa că „Am susținut principiul monarhic ca o formă de continuitate și stabilitate. Cu moartea regelui Ferdinand, regența și întoarcerea lui Carol II, monarhia a intrat în criză. Carol a făcut să pălească figura fanariotului Caragea, — „Scotocilă" —, cum îi ziceau contemporanii, că tot căuta de unde mai putea să jefuiască.

Și a urmat... Mihai, care a lichidat monarhia — după cum spunea Pamfil Șeicaru. Principiul formării unei capacități de conducere prin succesiunea ereditară a unei familii domnitoare este fals."

Memoriile lui Pamfil Șeicaru, care redau fapte deosebite petrecute la Curtea Regală, cu implicații în desfășurarea vieții politice a României, au fost publicate sub titlul „Scrieri din emigrație", prin grija istoricilor Nicolae Copoiu și Rodica Șerbănescu în Editura „Europress".

Rolul îndeplinit de grupul trimis de Moscova în România, îl reliefează Marius Mircu, în cartea „Ana Pauker, seria secretelor zeilor, Dosar, Editura „Gutenberg — Casa Cărții", București, 1991, pag. 153, unde scria :

Articolele și cuvântările tovarășei Ana ca : „Urmăm drumul trasat de experiența Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice, condus de generalissimul Stalin", „Capitalul lui Karl Marx în traducerea românească", „Democrațiile populare pot îndeplini

măreţele sarcini ale dictaturii proletariatului" şi altele, sunt exemple strălucite de aplicare creatoare a învăţăturii marxist-leniniste, la situaţia ţării noastre.

La a zecea aniversare a apariţiei „Cursului de istorie a Partidului Comunist — bolşevic al Uniunii Sovietice, subliniind importanţa covârşitoare a acestei geniale opere a tovarăşului Stalin, tovarăşa Ana a spus : „Care e îndreptarul nostru, care e garanţia că nu vom greşi, că vom fi demni de încrederea clasei muncitoare şi a întregului popor muncitor ?

Îndreptarul şi chezăşia noastră este teoria revoluţionară a clasei muncitoare, teoria marxist-leninistă, Îndreptarul şi chezăşia noastră este învăţătura lui Marx, Engels, Lenin şi Stalin.

Îndreptarul şi chezăşia noastră este drumul spre socialism şi comunism, trasat de măreaţa experienţă a Partidului Comunist bolşevic al Uniunii Sovietice". Acesta era programul adus de agentura Moscovei din România !

La începutul anului 1948, a avut loc dizolvarea unor partide politice. Ziarul „Universul" din 10 ianuarie 1948, menţiona această evoluţie în eşichierul grupărilor politice din România, scriind :

„România a trecut într-un proces de evoluţie şi transformări rapide..., este un proces care începe abia acum, o nouă etapă de mari şi adânci transformări şi de mai largi schimbări în toate domeniile vieţii noastre şi în toate aspectele societăţii şi statului nostru.

Pe calea acestor adânci transformări şi largi schimbări, viaţa politică va cunoaşte importante clarificări. Astfel, de îndată ce Partidul Unic Muncitoresc va fi căpătat oficial fiinţă, prin ratificarea unificării partidelor muncitoreşti de către Congresul General al Partidului Unic Muncitoresc, se va proceda şi la unificarea forţelor politice ţărăneşti. Muncitorimea organizată în partidul ei unic, alături de aliaţii ei, în frunte cu ţărănimea — de asemenea reprezentată printr-o unică organizaţie politică — va constitui temelia regimului democratic din România.

În sensul acesta trebuiesc interpretate şi recentele autodizolvări ale unor mici organizaţii politice, — care — înţelegând desfăşurarea evenimentelor şi trăgând concluziile juste, — au hotărât să-şi înceteze activitatea".

În acest context, gruparea politică de sub preşedinţia lui C. Argetoianu a dat publicităţii un comunicat prin care îndeamnă pe foştii ei membri să se încadreze în partidele democrate, de aseme-

nea, mișcarea populară românească de sub conducerea lui P. Ghiață a recomandat membrilor săi să activeze în celelalte partide politice.

„Cercurile politice acordă o deosebită semnificație acestor autodizolvări. Ele văd în aceste acte temeiul unei definitive înlăturări, din viața politică a țării, a grupărilor și grupușelor născute nu din necesitatea de a reprezenta interesele unei categorii sociale, ci din ambițiile personale ale unor politicieni cu veleități de șefi de partide" — scria ziarul „Universul" — „Partidele fabricate în birou, din clientela politică a șefului —, nu vor mai exista în viața Republicii Populare. Masele largi ale poporului — subliniază aceleași cercuri — își găsesc exprimate idealurile și apărate interesele în cele două mari partide reprezentative." [36].

Înregistrând opinia acestor cercuri de răspundere, din epocă, credem a fi adus o lămurire în plus, pentru înțelegerea viitoarelor evenimente politice. [37]

În loc de încheiere

În scurta retrospectivă istorică cu privire la partidele și ideile politice din societatea românească a zbuciumatului secol al XX-lea, am încercat să extragem câteva considerente folositoare — cu rol de învățăminte — pentru o știință și pedagogie a națiunii noastre, pentru ca neamul românesc să-și găsească, în continuare, drumul adevăratei realizări de sine.

Societatea omenească nu este o realitate încremenită, cu structuri statice, definitive, ci un organism viu, în continuă dezvoltare, potențialitate care se cere actualizată și desăvârșită. De aceea este stăpânită și condusă de un ideal. Națiunea nu face excepție de la această regulă. Drumul ei n-ar fi înțeles fără raportarea la idealul pe care-l urmărește.

Evoluția vieții politice contemporane a României confirmă prin evenimentele ce le marchează aprecierea distinsului om de cultură român, George Călinescu, că „Istoria merge cu pași muți, poporul se mișcă cu valuri grandioase și line, ca și marile fluvii, al căror

[36] „Universul" nr. 7, sâmbătă 10 ianuarie 1948, p. 3.
[37] A se vedea Raportul la Congresul I al P.M.R. din 21—23 februarie 1948.

zgomot tunător se aude abia atunci, când, îndoindu-se pe marginea unei prăpăstii, se preface într-o cataractă denunțându-și forțele teribile și zdrobitoare". [38]

Totuși, idealul, uneori, nu este limpede întrevăzut și națiunea este expusă să se străduiască pentru idealuri străine, nepotrivite cu firea sa.

De aceea, se impune o cercetare amănunțită a idealului național, problemă care constituie etica națiunii.

Unul din izvoarele temeinice pentru *etica națiunii este istoria națională*. Se cere, însă, o cunoaștere mai amănunțită, pe care n-o poate da decât știința realității naționale prezente și viitoare.

Pe temeiul acesteia, se poate stabili adevăratul *ideal național*, care să nu însemneze o înstrăinare, o îndepărtare de la linia istorică a neamului nostru, ci o dezvoltare maximă spre desăvârșire a tuturor potențelor sale firești.

În aceeași măsură, știința națiunii va întemeia *politica națiunii*, adică știința mijloacelor prin care națiunea va putea realiza *idealul național*. Pentru progresul multilateral al poporului român, nu este suficient să se stabilească doar *idealul* pentru o perioadă strategică, ci să se fixeze și *căile* prin care el poate fi înfăptuit cu adevărat. Mijloacele nepotrivite pot să ne îndepărteze de la ideal sau chiar să ne pună în situația să nu-l mai ajungem niciodată. De aceea, reformele sociale, menite să ne ducă treptat la realizarea idealului național, trebuie să pornească de la cunoașterea nevoilor permanente, care dau culoarea de actualitate problemelor naționale. „Căci actual nu înseamnă numai ceea ce are valoare momentană, — subliniază marele sociolog român, Dimitrie Gusti —, ci mult mai mult, ceea ce o generație de oameni trebuie să realizeze din străduințele eterne ale națiunii." [39]

Iată cum studierea realităților istorice naționale și a celor actuale se leagă în chip organic cu *etica* și *politica* națiunii, pe care le întemeiază.

Cunoașterea acestor realități nu ne arată numai ceea ce este gata înfăptuit, ci ne deschide și căile spre ceea ce ar trebui să fie, spre înălțimile idealului și ne indică mijloacele prin care ne putem ridica până la el. Astfel sunt descoperite *forțele creatoare* ale națiunii care trebuie puse în mișcare fără întârziere, pentru realiza-

[38] Vezi: George Călinescu — „Iubita lui Bălcescu".
[39] D. Gusti, „Sociologie românească, Știința națiunii", București, Institutul Social Român, 1937, pag. 11.

rea destinului național, pentru îndeplinirea unei misiuni românești în lume, ca să dăruim umanității specificul nostru național, în chipul desăvârșit al unei culturi românești, deschizând perspectivele nebănuite în istoria dezvoltării noastre naționale. Chemarea ce ne vine de la străbuni pentru progresul și înălțarea Patriei va fi, astfel, legată de o viguroasă acțiune ce va împleti frumusețea *Gândirii* cu trăinicia *Faptei*.

Va fi creat un Stat nou, pentru că este cerut de vremurile noi și de specificul vieții noastre sociale și naționale, de dinamismul prefacerilor ce au loc în epoca contemporană.

Un stat nou — un stat de drept —, așezat pe bazele celei mai avansate democrații, se poate realiza printr-o amplă operă de culturalizare și de educație politică a națiunii, printr-o pedagogie a elitelor națiunii, care alcătuiesc temelia societății ieșite din adâncurile tuturor straturilor poporului român și organic legate de acestea. Concentrarea tuturor potențelor creatoare este o condiție a conștiinței de sine a națiunii și deci a putinței de a decide singură soarta condusă de un suprem spirit de sacrificiu în slujba unei opere cu adevărat patriotică.

SUMMARY

The investigation of the history of the political parties from Romania, and naturally, the role of the political parties in the contemporan epoch, was insufficient tackled by the political sociology till the present time.

Nevertheless, the literature in this field of activity contains many works that have to be known and studied by those who want to go thoroughly into this field. So, this book : „Parties and Political Ideas in Romania (1880—1947)", tries to be an answer.

The leaders of the political parties — their directions and doctrines being without importance — must know deeper the national movement of the political ideas in the history of the Romanian people, but currents of the political life of the other peoples, too.

They must examine objectively the experience of the organization and the political activities in the whole world.

Looking back for the last two decades of the 19-th century and the first half of the 20-th century in the evolution of the romanian social political thinking in a scientific manner, we open a new way of information and meditation for our youth, a larger and brighter one.

We try to stimulate them in the political and social field, an independent and critical thinking, based on the objective reality.

In this study, there are synthetized some of the most remarkable preocupations, the predecessors' experience in the modern and contemporan history of Romania.

This study is a great contribution to the civic and patriotic education of the young generation, but at the same time to the education of a larger part of the population.

Thus, the people becomes more conscious of the necessity of the democratic progress of the romanian society, the development and the flourishing of an independent and sovereign country.

Tipărit la Imprimeria „Bacovia"
Bacău sub comanda nr. 5197/94